Inclusive Society – Well-being – Participation

Inkluzív társadalom – Jól-lét – Társadalmi részvétel

Inclusive Society – Well-being – Participation

The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: ’Social Conflicts – Social Well-being and Security- Competitiveness and Social Development’.

© Authors

© Editor: Gyöngyvér Hervainé Szabó PhD habil., Gabriella Baráth PhD

© Kodolányi János University

Cover design: © Laura Hervai, 2015

Typography: Brigitta Sándor

ISBN 978-615-5075-24-7

Publisher: © Kodolányi János Főiskola, 2015

Dr. h. c. Péter Szabó PhD rektor

8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.

CONTENTS

1. szekció / 1. section
A gazdasági inklúzió új modelljei – New Models of Economic Inclusion

Ways of Regional Cooperation in the Russian-Ukrainian Borderland. Case of «Donbass» Euroregion 6
Economic Situation in Poland between 2007–2013 and Development Trends after 2014.....14
Changes in the Global Economy – Short and Mid-term Forecasts 23
The United Arab Emirates is a Fast-growing Recreation Centre 35
Tourism in Kazakhstan: Indicator of Prosperity 44
Regional Disparities of Tourism Development in Italy 533
A társadalmi jól-lét a kereskedelem tükrében 59
Társadalmi tapasztalatok, részvétel és kulturális képzelet: a média szerepéről 66

2. szekció / 2. section
A társadalmi inklúzió kihívásai – Challenges of Social Inclusion

A hazai egészség-egyenlőtlenségek alakulása válság idején.....78
A magyar településállomány objektív jól-lét alapú differenciálódása 85
A nagyvárostérségi participációt meghatározó tényezők 94
Participative Methods on Cultural Value Management in Rural Areas 109
A szociális képzők és a szociális szakma egésze hozzájárulása az inkluzív társadalom és a társadalmi részvétel fejlesztéséhez.....117
A nők munkaerő-piaci helyzetének elemzése 132
The Empowerment Projects of European Union for Women in Turkey 150

3. szekció / 3. section
Egyéni képességfejlesztés és modernizáció – Individual Capacity Development and Modernization

Why International Students Apply? University Medical Center Results 157
Modern Trends in Gifted Education.....161
The Development of the School Education in Germany – From the Middle Ages till Reformation 168
Periods of Child's Development and Principles of Christian Upbringing in the Pedagogical Conception of N. Zinzendorf 175
Introduction of CLIL: PROS and CONS – European Experience 186

Absztraktok / Abstracts

Wellness – is a Phenomen or Fashion of the 21th Century? 195
Tourists Flow from Russia to India.....195
International Hotel Chains Construction Projects in Ekaterinburg 197
Development of the Methodology of the Audio Guide for the Blind and Visually Impaired People Elaboration in Yekaterinburg 198
Futurism: Global Trends on Tourism Development 200
Psychologist Perspective – Well-being Thinking and Learning 203
Radio Publicity as a Simulated Dialogue of the Post-modern Society.....214

1. szekció / 1. section

A gazdasági inklúzió új modelljei – New Models of Economic Inclusion

Ways of Regional Cooperation in the Russian-Ukrainian Borderland Case of «Donbass» Euroregion[1]

Anna Valerievna Shmytkova
Lecturer of Tourism Department, Southern Federal University Rostov-on-Don (Russia)
Ekaterina Safronova
Student, Southern Federal University Rostov-on-Don (Russia)

Keywords: *Euroregion "Donbass", Russian-Ukrainian borderland, cross-border cooperation*
Abstract: *The study is focused on comparative analysis of Russian-Ukrainian border regions in the light of their own separate situation, but also on potential of utilizing their chance of overcoming their border hurdle by expanding cross-border cooperation.*

Introduction

The transition process that started in the late 80s - early 90s of the XX century in Central and Eastern Europe, has led to the activation of transboundary research in many countries. Particular attention is paid to the common border regions of the European Union and their eastern neighbors. Cross-border cooperation in general and the establishment of Euroregions particularly, are considered as potential means to overcome economic backwardness and to increase the competitiveness of peripheral border regions.

Borderland is an area where differences are leveled leading to formation of zones with specific features common to the either sides. The ambiguity of functions is typical for the boundaries; it is a combination of barrier and contact characteristics. The boundary separates the regions, prevents the trade, financial flows and restricts flow of information. But at the same time inter-territorial connections are realized through the border and a significant part of economic and political relations in Europe are implemented through them (Mezhevich, N. M., 2011).

As most European researchers understand, cross-border cooperation is cooperation between border regions and a cross-border region is a potential region inseparable in geography, history, ecology, ethnic groups, economic possibilities and the ect., but disunited by sovereignty of governments on each side of the borderline (Rougemont, D., 1995).

Border regions occupy a dual position in the economic space of a state, being both a center of communications and a periphery of the state (Mezhevich, N. M., 2011). As border regions, Donetsk and Lugansk regions are the "contact zones" of Ukraine with the outside world. Using of this contact potential, strengthening cross-border cooperation with neighboring regions of Russia may become the basis for their social and economic development.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés" TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: "Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development".

Data and methods

The research is based on generalization of the statistics of Russian and Ukrainian National statistical services and the analysis of the websites information using the methods of GIS and Cartographic modeling.

«Historical track» and modern ethno-cultural determinant of cross-border cooperation

Euroregion «Donbass» was established in 2010 and united one Russian and two Ukrainian regions: Rostov, Donetsk and Lugansk. Voronezh region has joined the Euroregion 'Donbass' in 2014. International Association, 'Donbass' is the seventh Euroregion, created with Ukraine participation, and the fourth on its eastern border after "Slobozhanshchina" (2003), 'Dnieper' (2003) and 'Yaroslavna' (2007).

In its current form (with minor subsequent adjustments), the boundary between Russia and Ukraine was fixed with the Russian Socialist Federative Soviet Republic by the Treaty of limits, approved on March 10, 1919 by Workers 'and Peasants' Government of Ukraine. It was the internal administrative border between the Soviet republics: the Russian Soviet Federative Socialist Republic and the Ukrainian Socialist Soviet Republic. The administrative border between the Soviet republics became the state boundary after Ukraine had got its independence on August 24, 1991 (Chernomaz P., 2009).

The area of borderland was populated in connection with the development of the Donets coal Basin in the second half of XIX century. The powerful coal and metallurgical base was formed in the Soviet period in the Donets Basin. Today Donbass is divided by the Russian-Ukrainian border, which often «cut» urban agglomerations and other whole in the recent past settlements closely bounded by historical, economic and especially social and cultural ties not long ago (Kolosov V. A., Vendina O., 2011).

TABLE 1

Population dynamics of Ukrainians in the Rostov region during 1939-2010

	1926[2]	***1939***	***1959***	***1979***	***1989***	***2002***	***2010***	***Dynamics (%)***	
								1939-1989	*1989-2010*
Russians	1 445 269	2 613 000	3 023 703	3 706 644	3 844 309	3 934 835	3 795 607	47,1	-1,3
Ukrainians	1 174 459	110 660	137 578	156 763	178 803	118 486	77 802	61,6	-56,5
Total	2 779 940	2 892 580	3 311 747	4 079 024	4 292 291	4 404 013	4 277 976	48,4	-0,3

Compiled by the author from [2]

According to the Census of 1926, the territory of present Rostov region was inhabited by Russians (52.0%) and Ukrainians (42.2%). In addition, Ukrainians prevailed in the ethnic composition of Taganrog and Donetsk districts – 72% and 55% respectively.

2 The number of Ukrainians in districts of the North-Caucasus region in 1926, people

According to the 1939 census the proportion of Ukrainians in the ethnic composition of the Rostov region amounted only 3.8% and remained virtually unchanged for decades with the growth of absolute rate by 62% from 1939 to 1989. The collapse of the Soviet Union in 1991 changed the situation of many ethnic groups dramatically and caused a sharp increase of ethnic migrations. According to the 2010 census 77802 Ukrainians inhabit the territory of the Rostov region (1.8% of its total population).

Russian population of Ukraine amounts to 8.3 million, or 17.2% of the population, and a significant proportion of Russians is in the ethnic composition of the country's eastern regions: Donetsk region –38.2% and Lugansk region, 39%. Moreover, about 51% of the Ukrainian population consider Russian as their native language [7].

Social and economic dimensions of cross-border cooperation

The success of cross-border cooperation of Donetsk, Lugansk and Rostov regions largely depends on economic and social development of the regions on both sides of the border. The territory of the Rostov region in nearly two times larger than the territory of neighboring Donetsk and Lugansk regions combined, but Rostov (4277.9 thous. people) and Donetsk (4343.9 thous. people) regions are comparable by population, so the population density in the Donetsk region is in 4 times higher than in Rostov. In addition, the Ukrainian border area is more urbanized: the proportion of urban population is 90.4% in the Donetsk region, 86.6% in the Lugansk region, whereas only 67.3% in the Rostov region.

The demographic crisis is a common phenomenon both for Russian and Ukrainian border areas. The natural decline of population is representative for all three regions of borderland, but in the Ukrainian regions the situation is much worse, notably. While in the Rostov region mortality rate exceeds the birth rate by 4.2%, in the Donetsk and Lugansk regions – by 8.3% and 8.5%, respectively.

Low fertility and high mortality affect demographic situation, but if the fertility rate in the border areas of both countries is not very different, the mortality rate in the Donetsk (18.1%) and Lugansk (18.0%) regions is significantly higher than in the Rostov region (14.7%).

The most critical situation is in the border municipalities of Ukraine, where the natural decline in the population is much higher than the average level for the region: in Novoazovsky (-10%), Amrosievsky (-11%), Shakhtersky (-14.5) districts of the Donetsk region; Antratsit district (-14%) of the Lugansk region, while the population decline in Rostov border districts is relatively little: Kuibyshev (-3.6%), Matveyev Kurgan (-4.6%) and Neklinovskiy (-6.3%).

Taking into account the demographic problems in all three regions of the border area there can be a shortage of manpower resources for the future development of the economy.

The territorial system of Ukrainian border is turned to Russia with its most developed regions: Lugansk and Donetsk regions provide 17% of the Ukraine GDP, and 14.7% of its total population lives here. The GDP per capita in the Donetsk region is 147% of the national average, while in the Lugansk region it is 101%. The contribution of the Rostov region to the total Russian GDP is small – only 1.7% and the level of GDP per capita is only 56% of

average in Russia. On the other hand the GDP per capita of Rostov region higher than in the Donetsk and Lugansk regions.

FIGURE 1

Demographic potential of the border areas of Russia and Ukraine

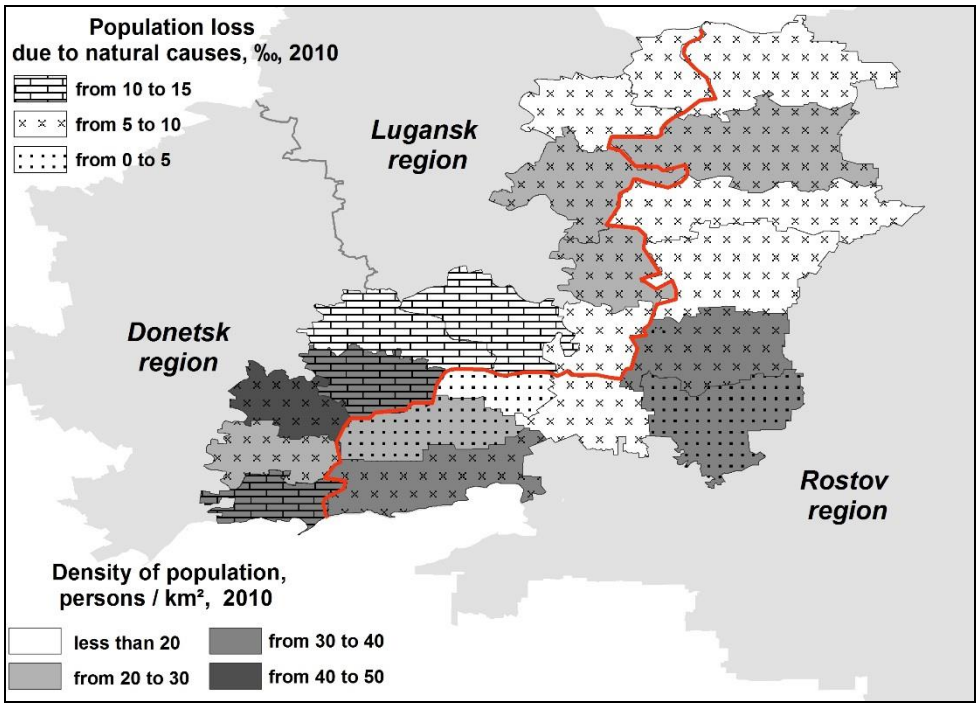

Ukrainian border regions surpass the Rostov region in terms of industrial output. Together Donetsk and Lugansk regions make up 25% of the of Ukraine industry output. The volume of industrial production in the Donetsk region is nearly two times higher than in the Rostov region.

TABLE 2

Comparative analyze of areas included in the Euroregion 'Donbass'

Region	*Population, 2014, thousands of people*	*Percentage in the population of the country 2014, %*	*Percentage in GDP of the country 2011, %*	*GDP per capita of national average 2011, %,*	*Commissioning of housing 2012, thousand m²*	*Commissioning of housing per 1000 people 2012, m²*	*Foreign direct investment 2013, million U.S. dollars*
Donetsk	4343.9	9,6	12,3	147	346,1	79,1	346
Lugansk	2239,5	4.9	4,4	101	176,8	78,3	99
Rostov	4245,5	3,0	1,7	56	1984,0	465,7	146

It should be noted there is a significant difference between the Rostov region and the neighboring Ukrainian regions in the volume of housing construction. In 2012 residential buildings with total area of 1984,0 thousand square meters were constucted in the Rostov

region. The housing construction volume reached only 346,1 thousand square meters in the Donetsk region and 176,8 thousand square meters in the Lugansk region. Meanwhile, comissioning of dwellings per 1,000 population is equivalent in both Ukrainian regions and less than the rate in the Rostov region in 5.8 times (465.7 sq. m.).

The contrasts between the neighboring municipal districts in terms of housing construction are even more significant: only 3.3 square meters of housing per 1,000 population were implemented in the Telmanovsky district of Donetsk region in 2010, and 341.5 square meters of housing – in the bordering Neklinovsky district of the Rostov region – that is 100 times more; 16.5 square meters per 1,000 population were implemented in the Sverdlovsky district of the Lugansk region, and 204 square meters of housing – in the neighboring Rodionovo-Nesvetaysky district of the Rostov region – that is 12 times more. The growth rates of housing construction in the post-crisis period of 2008-2010 are indicative: while 7of 10 border districts of the Rostov region show a positive trend, 7 of 11 border districts of Ukrainian regions are characterized by decline in housing construction rates from 50 to 96%.

Ukrainian border regions are significantly inferior to the Rostov region considering the volume of fixed asset investments. In 2010 Rostov region received 3.5 times more investments in fixed capital than the Donetsk region and 8 times more than the Lugansk region. The largest volume of fixed asset investments went to the coal mining districts of the Rostov region: Octyabrsky, Kamensky, Millerovsky, Krasnosulinsky.

FIGURE 2

Commissioning of housing in the border areas of Russia and Ukraine

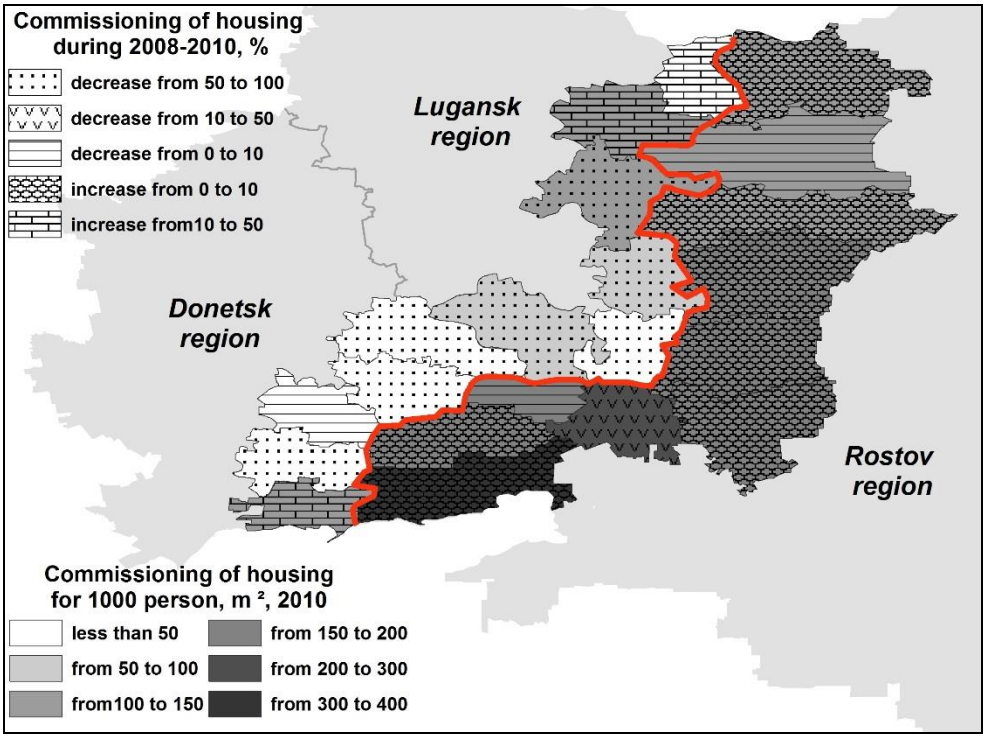

The average income per capita is one of the most important social indicators. It reflects life standards and conditions. The average nominal monthly wage in the Rostov region was approximately 1.3 times higher than in the Donetsk region, although in the Rostov region it

comprised only 72.5% of the national average wage, while in the Donetsk region it was 11% higher than the average in Ukraine.

The retail turnover per capita reflects the difference in real income more adequately than wages. In 2008 the volume of retail trade turnover per capita in the Rostov region reached 99673,8 rubles, while in the Donetsk region it was 23563,3 rubles, and in the Lugansk region -15826,3 rubles. On the Ukrainian side only Shakhtersky district of the Donetsk region with retail turnover per capita 28557,5 rubles approached the border districts of the Rostov region, but this figure was less than 10 thousand rubles in other Ukrainian municipal districts. Even large cities of Ukrainian borderland such as Donetsk (37316,0 rubles) and Lugansk (44013,5 rubles) were inferior to Rostov-on-Don with its turnover per capita of 51796 rubles.

The development of foreign economic relations

Foreign economic relations play an important role in the development of border areas. They help to overcome the peripheral, marginal position of border regions in national economic systems (Vardomsky L.B., 2008).

Foreign trade turnover of the Rostov region with Ukraine amounted to 3 billion 159 million U.S. dollars in 2011. The volume of foreign trade in 2011 increased by 47% in comparison with 2010. The Ukraine's share in foreign trade turnover of the Rostov region was 31% in 2011. Donetsk region is the main contractor of the Rostov region.

The 31% and 7% of Rostov total foreign trade turnover with Ukraine are respectively shares of the Donetsk and Lugansk regions. In 2011 export to the Donetsk region increased 3 times and import 1.5 times in comparison with 2010. A significant proportion of the Donetsk region is in the Ukrainian import of the Rostov region -33%. Above all it is presented by ferrous and nonferrous metals and engineering products. The share of the Donetsk region in export from the Rostov region to Ukraine is 21%; the major incoming commodity groups to the Donetsk region are coal and engineering products.

The Lugansk region accounts for 8% of Ukrainian exports and 7% of Ukrainian imports of the Rostov region. The share of Russian capital in the Lugansk region enterprises reaches 20%. A large enterprise JSC 'Holding company Luganskteplovoz' belongs to Group of Russian companies 'Transmashholding'. Its purchase by 'Transmashholding' has opened traditional and capacious Russian market for the Lugansk company and has provided stable orders of JSC 'Russian Railways'. The same group includes the Novocherkassk Electric Locomotive Plant, and this opens up opportunities for cooperation (Kolosov, V. A., and Vendina O. I., 2011).

Russian investments to Ukraine's economy have amounted to 1.8 billion U.S. dollars on January 1, 2009, or 5.6% of the total foreign direct investment. Ukrainian investments to Russian economy are much less: on January 1, 2008 the volume of direct Ukrainian investments to Russia reached 148.6 million US dollars [8].

FIGURE 3

Fixed asset investments in border areas of Russia and Ukraine

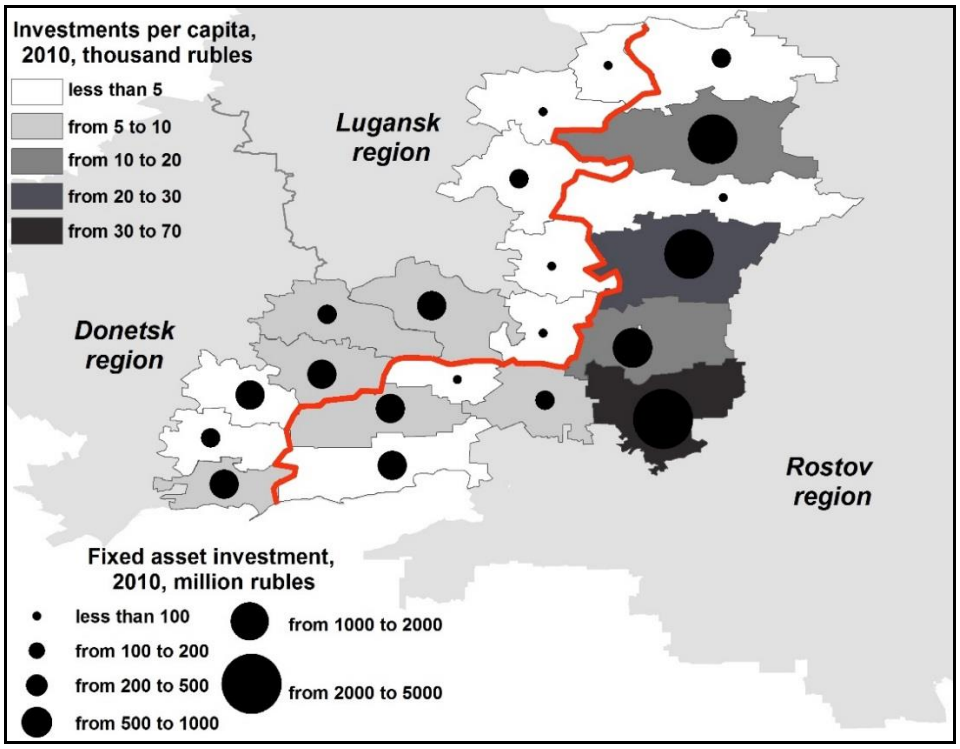

Twenty enterprises with participation of Ukrainian investors are registered in the Rostov region. A significant investor in the primary sector of the Don economy is Ukrainian metallurgical plant 'Zaporizhstal'. In 2004 Ltd. 'Shahtostroymontazh' acquired the concentrator 'Sholokhov' in the Rostov region, and then together with JSC 'Zaporizhstal' and a group of Rostov entrepreneurs created JSC 'Sholokhovskoe' for processing of Kuzbass coking coal, with subsequent shipment of coal concentrates to Ukrainian plants. Having received the management of Sholokhov factory, the metallurgical plant invested about $ 7 million during several years. Having got the deposit, the shareholders' 'Zaporizhstal' announced plans to build the mine 'Bystrianska 1-2' for extraction of coking coal (Naumenko, S., 2010).

The Ukrainian Machine Building Holding Ltd owns 79.82% of stock of the Kamensky Engineering Plant, which produces mining equipment.

In 2009 the Holding 'Group Nord' opened the new plant 'Intertekhnika South' in city of Matveyev Kurgan for production and servicing of refrigeration equipment, transport air conditioners and home appliances. The total investment in new plant exceeds 600 million rubles.

Conclusion

The border regions due to increasing cooperation can compensate the shortcomings of the peripheral position and become the poles of growth of the economies of countries, participating in the cooperative. Despite all the problems, different levels of socio-economic

development, border territories of Ukraine and Russia are the single ethno-cultural regions with a common historical memory.

Prospects for Ukrainian border areas cooperation with the Russian regions will largely depend on how quickly barrier function of boundaries will be reduced. Creation of Euroregion develops additional opportunities of cross-border economic, social and cultural interaction, and allows to turn the difficult geopolitical and geoeconomic position of border region into unique advantage.

References

[1] Vardomsky, L. B. (2008): *Cross-border cooperation on the 'new and old' borders of Russia* // Eurasian economic integration. № 1. P. 90–108.

[2] Demoskop Weekly (electronic resource). Mode of access: http://demoscope.ru

[3] Mezhevich, N. M. (2011): *Cross-border cooperation: theory and Russian regional practice* // South-Russian forum. Rostov-on-Don. №1. P. 24-33.

[4] Naumenko, C. (2010.): *What is interesting for Ukraine in Don region* // Business quarter. Rostov-on-Don. № 14.

[5 Kolossov, V. A.–Vendina, O. I. (ed.) (2011): *Russian-Ukrainian borderland: twenty years of separated unity*. Moscow

[6] Rougemont, D. (1995): *Future and our relationships* // Methodical materials on organization of cross-border co-operation of local and regional authorities of Europe. Strasbourg

[7] *Russians of Ukraine abandon their history and language?* [Electronic resource]. Mode of access: http://www.politcom.ru/10482.html

[8] *Ukraine-Russia: from crisis to effective partnership* / / National security and defense, 2009. №4.

[9] Chernomaz, P. (2009): *Euroregion "Slobozhanschina" and prospects of Ukrainian-Russian cross-border cooperation* // Journal of Social and Economic Geography. № 7 (2). P. 85-91.

Economic Situation in Poland between 2007–2013 and Development Trends after 2014[1]

Adam Oleksiuk
Assistant Professor
University of Warmia and Mazury (Poland)

Keywords: *Economic situation, The Polish NSRF, Operational Programmes, Cohesion Policy, EU Funds, The National Strategy of Regional Development*
Abstract: *Between 2007 and 2013 the Polish economy recorded the highest rate of average annual economic growth in the European Union (4.3% against 0.5% in the EU-27), remaining on the economic growth path even in 2009 which was a crisis year for numerous economies. Activities aiming at improving coordination and ensuring optimal allocation of funds from the EU budget should be continued. Due to the partnership principle and the existence of a unique management system, the Cohesion Policy makes it possible to spread the benefits of European integration and of the common market on all of its levels, from local to EU level. The cohesion policy's implementation in Poland which accrued in the period 2004-2009 to the EU-15 countries amounted to 17.8 billion zloty (4.5 billion Euros - at current prices from to 2008) or to 27.0% of the total value of financial inflows received by Poland in that period. In the period 2004-2015 the benefits derived by the EU-15 countries will have amounted to a total of about PLN 151 billion (EUR 37.8 billion) - at constant prices of the year 2008. These calculations strongly attest to noticeable benefits of the EU cohesion policy accruing not only to the net beneficiaries of the said policy, but also to the net contributors to the European Union's budget.*

Introduction

Between 2007 and 2013 Poland efficiently absorbed the EU funds, which translated into a significant impact of the Cohesion Policy on economic growth, investment activity and labour market. The EU funds allowed the GDP growth rate to accelerate, which means that the gap between Poland and highly developed EU economies will continue to narrow. The Cohesion Policy also contributed to a marked increase in employment and a fall in unemployment Not only did it result from the volume of allocations, but also from the cumulative effects of implementing subsequent programmes, the emergence of new impact areas and delayed effects. It is expected that the impact of the Cohesion Policy in the period up to 2015 will be even stronger than in recent years.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés" TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: "Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development".

Results in the main areas of the economy

Between 2007 and 2013 the Polish economy recorded the highest rate of average annual economic growth in the European Union (4.3% against 0.5% in the EU-27), remaining on the economic growth path even in 2009 which was a crisis year for numerous economies. The relatively high GDP growth and in particular the fact that Poland managed to avoid recession in 2009 resulted to a considerable extent from the effective absorption of the EU funds. It is estimated that ca. 15-20% (i.e. ca. 1 pp) of the growth in the analysed period was the result of projects co-financed by the EU. In 2007–2011, the gap between Poland and the EU-27 average in terms of GDP per capita (in PPS) narrowed significantly (by over 13 pp), which means that Poland ranked first in terms of improvement in the GDP to EU-27 average ratio. However, the development gap between the EU and Poland still remains considerable (GDP per capita reached 65% of the EU-27 average in 2012)[2].

In the analysed period, the economic growth in Poland was mainly driven by domestic demand, which experienced significant shifts in the relation between consumption and capital formation caused by the high sensitivity of capital formation to changes in the economic situation. In 2011, after a two-year decline, investment expenditures grew considerably (8.1%), the overall investment rate increased (it averaged 21% in the analysed period and was higher than in the EU-27), whereas the public investment rate reached a record 5.8% of GDP. The EU funds were particularly relevant for the rise in the volume of public-sector investment. In the period of Poland's membership in the EU, the share of public-sector investment in the total investment increased from 32% to over 43%, mainly as a result of the inflow of EU funds. In recent years, owing to this inflow, it was possible to maintain the total investment at the same level, despite a significant fall in private investment.

After its temporary decline in 2007, the level of deficit and general government debt was again on the increase between 2008 and 2010, and in 2009 Poland was put under the excessive deficit procedure. This prompted the authorities to make a commitment to reduce the deficit to below 3% of GDP in 2012, and the measures taken in 2011 allowed the deficit to be lowered for the first time since 2007[3].

The largest gap is observed in the basic indicators of the standard of living and the quality of life of the society (life expectancy, major causes of death for people under 65, income, education, financial situation, as well as accessibility and quality of health services). The difficulty in access to a number of basic health services, educational facilities, but also to open labour markets is characteristic of less-developed areas with underdeveloped transport infrastructure, which in turn translates into higher unemployment.

As regards the average life expectancy in 2010 (76.4 years), Poland ranked 8th from bottom in the EU; between 2007 and 2010 the life expectancy of an average Pole increased by a year, which is more than the EU-27 average.

Despite poorer health compared with the EU average, the Polish society, the youth in particular, engages in gaining knowledge and skills. In 2009, Poland had the highest scholarization rate of people aged 15–24 (71.7% of population in this age group) in the EU-

2 Ministry of Foreign Affairs (2010). Socio-economic effects of Poland's EU membership. Main conclusion on the 6th anniversary of membership. Warsaw.

3 Ibidem.

27, and in the subsequent years the Polish youth still remained one with the most numerous population of students in Europe. The share of persons attaining tertiary education among the population aged 15–64 was systematically increasing (by 4.9 pp in 2007–2010) – to 19.8% in 2010 and to 20.7% in 2011. The high quality of education to date has resulted in better employment and its increase. Between 2007 and 2010 Poland observed the fastest growth (of 4.8 pp) in the employment rate in the EU-27 (among the population aged 15–64), which in 2011 further increased by 0.4 pp to 59.7%. The increasing employment contributed to lowering the unemployment rate by 4.1 pp (to 9.7% on average in 2011), which contrasted with its increase (of 1.4 pp, i.e. to 9.7%) in the EU-27. Despite the relatively high nominal increase in salaries between 2007 and 2010 (of 18.1%), the average monthly salary (in PPS) amounts to only 55% of the EU-27 average. This ranks Poland sixth from bottom in the EU. Low pay, long-term unemployment and disability are the main causes of privation, poverty and exclusion which touched 27.8% of Poland's population in 2010. Work efficiency (measured in the GDP per working person in PPS) increased by 7.7 pp between 2007 and 2011, and in 2011 it amounted to 68.8% of the EU average[4].

The volume of tax burdens still remains relatively low compared with other Member States (in 2010 revenues from taxes and social insurance contributions accounted for 31.8% of the GDP against the EU average of 39.6%). However, entrepreneurs perceive tax procedures as burdensome, long-lasting and complicated[5].

Between 2007 and 2013 the increase in the number of registered entities of the national economy was considerably slower than during the pre-accession period (nearly 3.9 million by the end of 2011), which may be related to the influence of structural factors (transition from establishing a large number of new entities to developing entrepreneurship based on building-up the capacity and strengthening the competitiveness of existing economic entities). The ownership structure of businesses was clearly dominated (96.9% of the registered entities) by the private sector, whereas in terms of the number of employees (95%) microenterprises with up to 9 employees were predominant. Entities with foreign capital became an important part of the sector of enterprises (1.95% of enterprises in total at the end of 2010), as their role in the economy – participation in employment, fixed assets, fixed capital formation and export sales – was far more significant than it could be expected judging by the number. The FDIs' inflow in 2007–2013 totalled EUR 53.7 billion (i.e. an annual average of EUR 10.7 billion, with large fluctuations in individual years)[6].

Between 2007 and 2013 Poland considerably improved its position in the main rankings of economic competitiveness, as well as the conditions for business activity – in the "Doing Business 2012" ranking by the World Bank it went up from the 75th to the 62nd place, in the ranking by the World Economic Forum from the 48th to 41st, and in the classification by the Institute for Management Development from the 50th to the 34th. In the Innovation Union Scoreboard 2011 Poland was ranked 23rd in the EU and last in the group of the so-called moderate innovators. In 2007–2010, a slight but systematic increase was observed in internal

4 Ibidem.

5 European Commission. 2010. Investing in Europe's future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion. November 2010. Brussels.

6 Ministry of Foreign Affairs. 2010. Socio-economic effects of Poland's EU membership. Main conclusion on the 6th anniversary of membership. Warsaw.

expenditure on R&D in relation to the GDP (from 0.56% of the GDP in 2006 to 0.74% of the GDP in 2010), accompanied by the reforms in the field of science and higher education[7].

Substantial progress was achieved in the e-administration development; the indicator on the percentage of 20 basic public services fully available on-line increased from 20% in 2006 to 79% in 2010, which placed Poland 18th in the EU. The effective use of the Internet is conditional upon broadband access. What needs to be stressed here is the nearly fourfold increase in the latter area (from 3.9% in 2006 to 14.9% in 2010), and yet Poland ranked 25th in the EU in 2010 (on average 25.7% of citizens had broadband Internet access)[8].

Development trends and challenges for Poland after 2012

Medium and long-term forecasts indicate rather uncertain economic situation in the next years resulting from the situation in the external environment. As regards internal conditions, it is necessary to eliminate the risk posed by fiscal imbalance and to be consistent in creating new competitive advantages based on innovation and quality of products and services. Consequently, it will be possible to counteract the perspectives of potential decline in the growth rate in the coming decades, caused by both running out of its "simple reserves" (imitation of external solutions and price competition) and demographic trends.

The potential economic growth rate will by also determined by: the level and structure of investment expenditure (the necessity of increasing the domestic savings rate and improving the attractiveness of the country and regions for potential investors), as well as the effectiveness of social policy instruments focused on increasing the professional activation of various population groups. In the coming years, the measures aimed at development should also aim at stimulating the demographic growth, increasing the employment rate, strengthening the social and intellectual capital, and bringing innovation. In the context of challenges related to climate change, it needs to be noted that the final energy consumption by Polish economy slightly lowered, which brings Poland closer to achieving the NSRF objective. The necessity to significantly reduce greenhouse gas emissions would mean not only enormous costs for the Polish economy (expenditure on low-carbon technologies and loss of price competitiveness), but would also pose a potential threat for energy security of the country. This issue may be addressed by integrating the domestic energy market with the European market, as well as by strengthening measures supporting the potential of energy generation based on renewable energy sources.

The most important amendments to and reforms of public policies

On 27 April 2009 the Council of Ministers adopted assumptions for a new development management system, aiming to improve the quality and results of development policy management in order to be able to tackle the challenges facing Poland and to fulfil the

7 European Commission. 2010. Investing in Europe's future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion. November 2010. Brussels.

8 Gdańsk Institute for Market Economics 2012. Impact of the implementation of the cohesion policy on the main indicators of the strategic documents – NDP 2004-2006 and NSRF 2007-2013, Warsaw.

expectations of the society. The model proposes several solutions grouped under three subsystems: programming, institutional and implementation. Ordering and reducing the number of applicable strategies to 9 new, integrated development strategies implementing the medium- and long-term strategy for the country's development constitutes the key elements of this new model.

Work on developing a framework document setting out general tendencies and objectives, i.e. the Long-term National Development Strategy, which will aim primarily at improving the quality of life of the Polish citizens (measured both by an increase in GDP per capita and by an increase in social cohesion, reduction of territorial disproportions and the degree of society's civilizational progress, as well as the innovative character of national economy relative to other countries) is currently entering its final stages[9].

Work on long-term NDS is related to work on other development strategies in order to ensure the cohesion of proposed solutions both in the long-term and medium-term perspective. On 25 September 2012 the Council of Ministers adopted a medium-term "National Development Strategy 2020" (NDS 2020), aiming at adjusting the previous medium-term strategy to the new macro-economic situation in Poland, Europe and the world, to the new strategic and spatial planning order, to the requirements of amended Act of 6 December 2006 on the principles of the development policy and to the prolonged programming period until 2020[10].

In 2009–2012 work on 9 integrated strategies was also carried out – these strategies focused on the following areas: innovation and efficiency of economy, development of human capital, development of transport, energy security and environment, efficient administration, development of social capital, development of national security system of the Republic of Poland, sustainable development of rural areas, agriculture and fisheries and regional development. Due to the adopted mode of work, drafted strategic documents are closely correlated and determine one another. These relations are also in line with the regulations determining strategy hierarchy, according to which a mid-term national development strategy has to include provisions contained in the long-term national development strategy and has to be implemented by means of other strategies and development programmes.

The National Strategy of Regional Development, which was adopted in 2010 and which specifies the principles of development policy in Poland by presenting a new way of thinking about the concept of development and the public intervention mechanisms supporting it, constitutes one of the results of the regional policy's evolution. Strengthening the role and status of regional policy as a policy of crucial importance for the development of Poland, which determines the direction of activities implemented under other policies, constitutes the most important change in that regard. This change signals a departure from traditional redistribution of funds towards strengthening and utilising territorial potentials of all regions, thus turning into a joint policy of the government, local government authorities and other public bodies relevant for a given territory[11].

9 Institute for Structural Research. 2010. Impact of the benefits derived by EU-15 countries from the implementation of cohesion policy in Poland. Update 2010

10 Ministry of Regional Development. Strategic Report 2012. Warsaw

11 Gdańsk Institute for Market Economics 2012. Impact of the implementation of the cohesion policy on the main indicators of the strategic documents – NDP 2004-2006 and NSRF 2007-2013, Warsaw

Urban areas are a special kind of areas of particular importance to territorially-targeted public policy. Development of the National Urban Policy constitutes a key element of government activities in the field of increasing the effectiveness and efficiency of territorially-targeted measures. Assumptions of the National Urban Policy developed by the Polish Ministry of Regional Development establish basic principles and propositions concerning the issues related to the urban areas. They include a proposal for a definition of urban policy, identify challenges facing urban areas, introduce proposals of primary objectives, principles of urban policy and an outline of the system for coordination and implementation. Draft Regulations directing the implementation of the Cohesion Policy after 2013 provide for significant strengthening of the urban dimension – therefore it is important to specify the objectives and instruments of the National Urban Policy in advance in order to allow for their implementation with the help of EU's structural funds[12].

On the other hand, the National Spatial Development Concept 2030, adopted by the government on 13 December 2011, constitutes a systematised set of proposed measures concerning spatial development, prepared on the basis of analyses of relevant tendencies in the field of spatial development and aiming at establishing a spatial development system based on spatial order. The Concept is the first document which links spatial planning with socio-economic planning, guiding changes related to spatial structures in a desired direction, and in this context it becomes an important element of the development management system. The National Spatial Development Concept aims at determining: the basic elements of the national settlement pattern, delineating metropolitan areas; tasks in the field of environmental protection and preservation of historical monuments, including tasks related to protected areas; distribution of social infrastructure of international and domestic importance; distribution of technical and transport infrastructure, strategic water resources and water management facilities of international and domestic importance; distribution of problem areas of domestic importance, including risk areas requiring detailed studies and plans[13].

Draft Act amending the Act on government administration departments prepared in the Polish Ministry of Regional Development and adopted by the Sejm on 26 July 2012, which provides e.g. for concentrating competences in the field of spatial planning and spatial development on the national and regional level, as well as competences in the field of urban policy in the hands of the Minister of Regional Development, also supports these activities.

Benefits of the EU-15 countries from the implementation of the cohesion policy in Poland

The issue of the cohesion policy's benefits for the EU-15 countries (the richest, "old" member states), also merits attention in this study. Impact of the cohesion policy on the economic situation of the EU old member states was extensively analyzed by the Institute for Structural Research in the research paper commissioned by the Ministry of Regional Development. Though authors of the said paper acknowledge that their research didn't cover

12 Ministry of Regional Development. Strategic Report 2012. Warsaw

13 Gdańsk Institute for Market Economics 2012. Impact of the implementation of the cohesion policy on the main indicators of the strategic documents – NDP 2004-2006 and NSRF 2007-2013, Warsaw

the full impact of Poland's EU accession on the economic situation in these countries (which is probably much larger than the effects of the implementation of cohesion policy alone), their assessment constitutes an interesting attempt at evaluating the first five years of Poland's EU membership from the perspective of "old" member states' benefits. Authors divide the said benefits into two separate categories – direct and indirect. The first group encompasses situations in which firms from the "Old Union" profit from the EU co-financed projects pursued by them in Poland – consequently certain part of the contributions of the net-paying countries returns to them in the form of payments for goods and services sold in Poland. According to the Institute of Structural Research, in the period 2000-2008 the said payments amounted to approximately 5% of the value of the EU cohesion funds sent to Poland, which signifies that the direct benefits derived by the EU-15 countries from the implementation of cohesion policy in Poland within the framework of the National Development Plan 2004-2006 amounted to PLN 4.6 billion (or approximately EUR 1.18 billion). As far as the direct benefits of the EU‑15 countries are concerned it should be underlined that approximately half of those accrued to Germany,12% to Denmark and 11% to Austria. However, the Institute estimates also, the indirect benefits associated with an increased – on the account of the implementation of EU cohesion policy in Poland - demand of the Polish economy for imported goods and services (imports of: supply goods, consumer goods and investment goods). That increased demand derives from both the fact that the interventions co-financed from the EU funds require not only the execution of the subcontracting work or the delivery of supplies of goods and services necessary to complete the projects - both these flows are reflected in the direct benefits of the EU-15 countries), but also bring about long-term modernization of the Polish economy. The said modernization increases the economy's productive potential, and thus produces higher demand for various goods and services. According to the evaluation of the Institute for Structural Research total benefits (direct and indirect) of the cohesion policy's implementation in Poland which accrued in the period 2004–2009 to the EU-15 countries amounted to 17.8 billion zloty (4.5 billion Euros - at current prices from to 2008) or to 27.0% of the total value of financial inflows received by Poland in that period[14]. The experts from the Institute for Structural Research point out to the non-uniform distribution of the above mentioned benefits – resources allocated for Poland for the period 2004–2006 were in fact much lower than the allocation for the period 2007–2013. The experts quoted here, also indicate that the indirect effects of this policy (especially those that are associated with increased demand on the part of the country's economy) are slightly delayed in time. IBS has estimated that in the period 2004-2015 the benefits derived by the EU-15 countries will have amounted to a total of about PLN 151 billion (EUR 37.8 billion) – at constant prices of the year 2008. These calculations strongly attest to noticeable benefits of the EU cohesion policy accruing not only to the net beneficiaries of the said policy, but also to the net contributors to the European Union's budget[15].

Simulations performed by the model EUImpactMod III indicate that the impelementation of cohesion policy will actually contribute in the doming years to the slowing down of

14 Institute for Structural Research. 2010. Impact of the benefits derived by EU-15 countries from the implementtation of cohesion policy in Poland. Update 2010.

15 Ibidem.

process of interregional differentiation in terms of economic development. Since the poorest regions received preferential treatment in terms of policy's allocation, experts calculate that in 2014 the coefficient of variation of GDP per capita at the NUTS-2 level will be 2.3 p.p. lower than it would have been without the EU funds. Maintaining the effectiveness of cohesion policy interventions and the current algorithm of allocation of resources should allow to decrease the risk of return of long-term divergence processes after the year 2015. Below graphs number 1 and 2 show level of GDP per capita and rate of GDP growth in Polish economy in 2004–2020[16].

Graph 1. Level of GDP per capita (EU-27 =100) by three models in 2004–2020

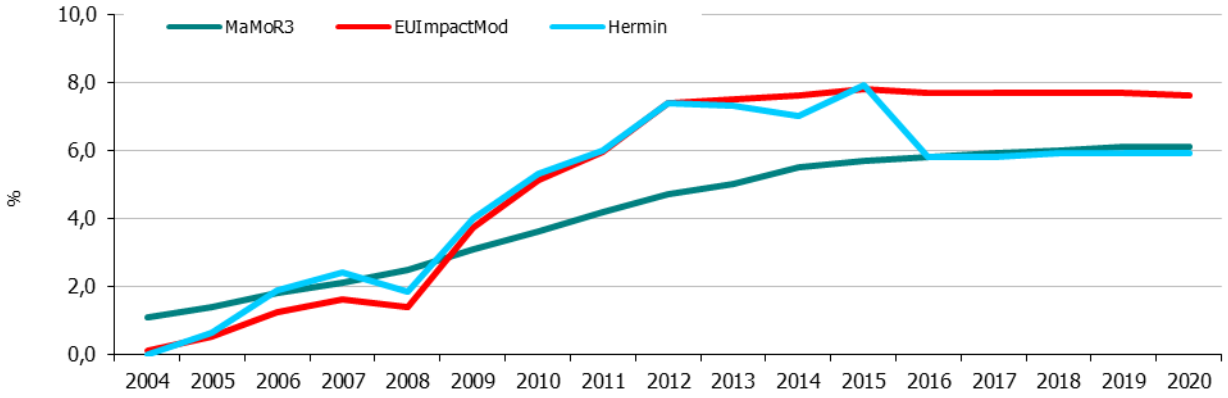

Source: Ministry of Regional Development (Poland)

Graph 2. Rate of GDP growth (2004–2020) in percentage point by three models

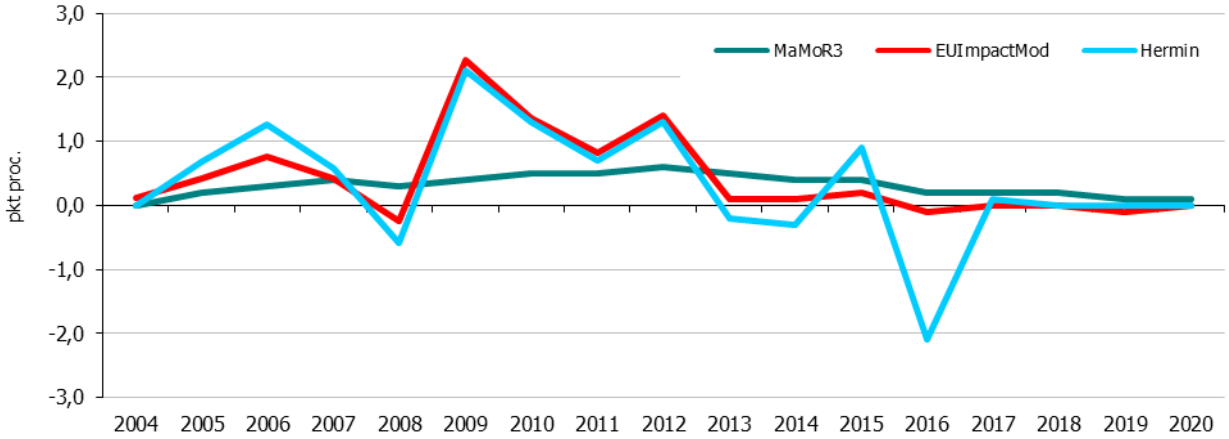

Source: Ministry of Regional Development (Poland)

16 Ibidem.

Conclusion

Between 2007 and 2013 the Polish economy recorded the highest rate of average annual economic growth in the European Union (4.3% against 0.5% in the EU-27), remaining on the economic growth path even in 2009 which was a crisis year for numerous economies.

The Cohesion Policy should remain the basic development-related investment policy, focusing on results and reflecting development potential of individual countries and regions. It is important to take measures aiming at strengthening this policy and changing the paradigm currently attributed to it from "the policy for the poor" to "the policy for Europe", and to take measures aiming at improving the concentration of pan-European benefits from its implementation.

Activities aiming at improving coordination and ensuring optimal allocation of funds from the EU budget should be continued. Due to the partnership principle and the existence of a unique management system, the Cohesion Policy makes it possible to spread the benefits of European integration and of the common market on all of its levels, from local to EU level.

According to the evaluation of the Institute for Structural Research total benefits (direct and indirect) of the cohesion policy's implementation in Poland which accrued in the period 2004–2009 to the EU-15 countries amounted to 17.8 billion zloty (4.5 billion Euros - at current prices from to 2008) or to 27.0% of the total value of financial inflows received by Poland in that period.

References

Institute for Structural Research (November, 2012): *Impact of the implementation of the cohesion policy on the main macroeconomic indicators, on the national and regional level – NDP 2004-2006 and NSRF 2007-2013*. Warsaw

European Commission (November, 2010): *Investing in Europe's future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion*. Brussels

Gdańsk Institute for Market Economics (2012): *Impact of the implementation of the cohesion policy on the main indicators of the strategic documents – NDP 2004-2006 and NSRF 2007-2013*, Warsaw

Institute for Structural Research (2010): *Impact of the benefits derived by EU-15 countries from the implementation of cohesion policy in Poland*. Update 2010

Ministry of Foreign Affairs (2010): *Socio-economic effects of Poland's EU membership*. Main conclusion on the 6th anniversary of membership. Warsaw

Ministry of Regional Development. *Strategic Report 2012*. Warsaw

Changes in the Global Economy – Short and Mid-term Forecasts[1]

Jacek Białek
Ministry of Infrastructure and Development
Adam Oleksiuk
Assistant Professor, University of Warmia and Mazury (Poland)

Keywords: *global economy, forecasts, global capital, Gross Domestic Product, growth, world trade, globalisation, International Monetary Fund.*
Abstract: *The following article deals with the changes taking place in the global economy. Our analysis discusses the developments in the main global centers of economic growth, such as the European Union, the United States, China, India, Brazil and Russia. On the basis of the available evidence we present selected macroeconomic indicators, in particular those that we consider the most important ones - namely Gross Domestic Product and Gross Domestic Product per capita. We follow by presenting short-term and mid-term forecasts of economic growth.*

Inflows of global capital in the world economy

Five years ago George W. Bush gathered the leaders of the largest rich and developing countries in Washington for the first summit of the G20. Facing the worst financial crisis since the Great Depression, those leaders promised not to retreat into economic isolationism, at the same time proclaiming their commitment to an open global economy rejecting protectionism[2].

They promises were fulfilled only partially though. Although there was no return to the extreme protectionism of the 1930s, the world economy has actually become less open. Following two decades characterized by increasingly free movements of people, capital and goods across borders, new barriers started to appear, though this time erected with certain "gates". National authorities of various countries have become more selective when it comes to trade contacts, capital inflows and the freedom of their own companies to conduct business operations abroad[3].

Though, in general, all countries stick –at least officially - to the the principles of international trade and investment, trying to benefit from globalisation, national governments are

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés" TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: "Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development".

2 The Economist: The gated globe. Special report: The world economy. http://www.economist.com/news/special-report/21587384-forward-march-globalisation-has-paused-financial-crisis-giving-way Oct 12th 2013

3 Ibidem

also looking for ways to avoid the "pitfalls" of globalization" – such as volatility of capital flows or uncontrolled growth of imports.

Under such circumstance one might assert that globalisation has definitely slowed, if not stopped altogether. For example it's telling that the share of world exports in the global GDP, rose steadily from 1986 to 2008, but since than has remained flat. Global capital flows, shrunk from over $11 trillion in 2007 to barely a third of that figure in 2012 and cross-border direct investment are lower compared to their 2007 peak.

To a large extent the above-mentioned developments are related to the business cycle. With the recent crisis in the rich world leading to the declining business confidence and consequently adversely affecting international investment flows. On the other hand there is an important element of deliberate, discretionary policy actions on the part of individual governments. For example, since access to cross-border lending allowed the USA and certain southern European countries to post increasing current-account deficits for a quite long time, banks are now being encouraged to stimulate domestic lending, raise capital and ring-fence foreign units[4].

FIGURE 1

Capital inflows in global economy

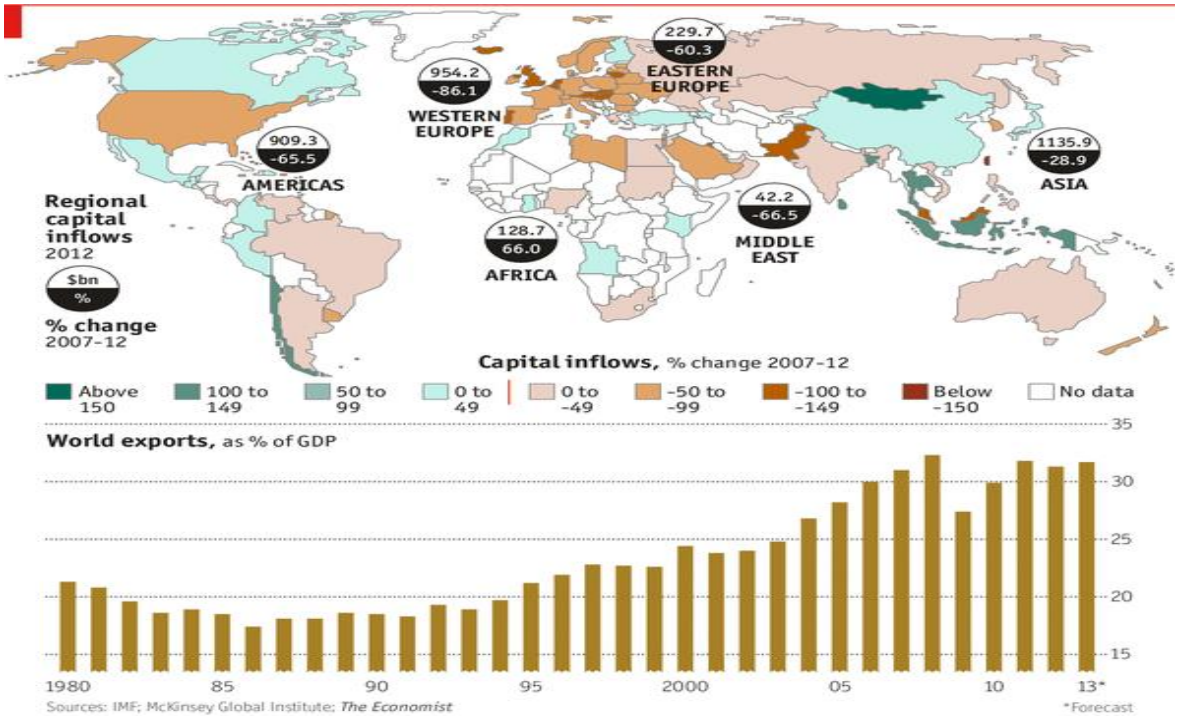

Though leaders are satisfied to have avoided protectionism following the eruption of the crisis – and their good mood seems to find justification in conventional measures of trade openness - the World Trade Organisation (WTO) data show that since 2008 the impact of explicit import restrictions has been almost negligible. However, this "official" point of view is contradicted by the prevalence of either of hidden protectionism observed under the guise of export promotion or industrial policy. According to The Economist, India constitutes vivid

4 Ibidem.

example of such policy expedients by imposing local-content requirements on government purchases of ICT and of solar-power equipment. Brazil, where Petrobras (the state oil company) has been in the past compelled to increase the share of equipment purchased from local suppliers, has been tightening the said requirements even more. At the same time there has been imposition (or its threat) by the US and Europe of tariffs on Chinese solar panels (justified with the allegations of their producers being supported by the Chinese authorities) – even though the West is offering extensive support to its own suppliers of "green energy"[5].

Despite being previously viewed as somewhat a thing of the past, capital controls have regained importance as a tool to stem both inflows of "undesirable" capital and outflows of hot money. Of course, governments are very "diplomatic" in justifying such moves – for example Brazilian authorities, while imposing a tax on capital inflows in 2009-10, took efforts to emphasise that not all foreign investment was unwelcome, differentiating between "productive" investments (i.a. in infrastructure) and "speculative" ones.

Commentators are not saying that the trade liberalization has been completely abandoned. However its focus had shifted from the multilateral WTO to regional and bilateral pacts. The failure of WTO's Doha trade talks, before Lehman Brothers collapse in 2008, was caused by India and China pressure for safeguards against agricultural imports that wasn't acceptable to the US, which subsequently focused on "regional integration" joining talks on the so-called Trans-Pacific Partnership, which also includes Australia, Brunei, Canada, Chile, Japan, Malaysia, Mexico, New Zealand, Peru, Singapore and Vietnam. Moreover, the US President indicated that the TPP is the sort of agreement that China should aspire to join[6].

At the same time foreign direct investment are also witnessing efforts at liberalisation, however, the UN Commission for Trade and Development pointed out to increasing restrictions in that area. For example in December 2012 Canadian authorities cleared the purchase of a Canadian sand-oil firm by a Chinese state-owned enterprise, suggesting at the same time that this was the last purchase by Chinese unit[7].

More "restricitive" approach, than one prevailing prior to the crisis, is being also applied to the management of cross-border flows of people. Though borders have not been closed, the criteria for admitting immigrants have become more strenuous, with many countries simultaneously making entry easier for scarce highly skilled workers and for entrepreneurs.

Global leaders, including President Barack Obama, perceive globalisation as a process that should be influenced by national authorities towards assuring the pursuit of broader objective. In his opinion other countries should raise their standards of labour, environmental and intellectual-property protection, thereby allowing US firms to compete on equal footing and as the commentators of the Economist put it "pay decent middle-class wages once again". After the tragic collapse of the clothing factory in Bangladesh in April of 2013, which caused the death of over 1,000 people, the US suspended America's preferential tariffs on numerous imports from the former country, calling for the improvement in workers' rights[8].

5 Ibidem.
6 Ibidem.
7 Ibidem.
8 Ibidem.

Looking at the patterns of international trade and of economic exchanges in general, one can discern a visible pattern being formed, namely expansion of national authorities' intervention in the flow of money and goods, more regionalisation of trade (with countries expanding their economic ties with "like-minded" neighbours, as well as increasing tensions caused by growing importance of self-interest over the will of international co-operation). This phenomena taken together, form- as certain commentators call it a new, "gated kind of globalization".

Such an approach to globalisation is characteristic of state capitalism, which allowed China and the other big emerging markets (India, Brazil and Russia) to navigate the recent crisis more effectively than the developed countries managed to do. Perceiving their approach to globalization (and to development in general) as superior to the "Washington consensus" whose sway prevailed before 2008, leaders of such countries do not notice, however, that the system espoused by them isn't itself free of structural flaws. For example China's, state-owned enterprises and state-directed lending have "siphoned" credit from the private sector causing a property bubble, while in case of India and Brazil, insufficient infrastructural investments led to rising inflation and to sharp growth slowdown.

However, identifying the flows in the "gated" approach to globalization espoused by many emerging market countries is not tantamount to overlooking the obvious weaknesses that existed in the developed countries before the crisis. One of those was excessive reliance on the self-regulating power of the markets, which resulted in "staggering volumes of highly leveraged and opaque cross-border exposures". The absence of barriers allowed subsequently the crisis to spread instantly from the US to Europe, with the resultant shift of sizeable parts of public opinion towards anti-globalisation stance[9].

Currently, even the staunchest proponents of liberalism, such as experts writing for The Economist, started expressing opinions that certain constraints on global finance can have their merit. They relate to the limits placed historically on banks' foreign-currency borrowing, by South Korea authorities as as a solution which decreases those banks' risk of failure in case of adverse foreign exchange movements. On the other hand one shouldn't pretend that the "gated" approach to globalisation is not devoid of risks and hidden costs. Since policymakers are not capable of avoiding mistakes when trying to separate "good" capital from the "bad" one, they can, while trying to stimulate exports and innovation, reward entrenched interests. The free movement of capital before the crisis was instrumental in "linking" willing capital to the best investment opportunities, and at the same time lowering prices for consumers and promoting competition. In the view of many authors interference with this process reduces given country's growth potential, and should be avoided, despite the loftiest justification behind such actions.[10]

9 Ibidem.
10 Ibidem.

Growth in "megaspaces"[11] by International Monetary Fund

The pace of global economic activity and of world trade picked up in the second half of 2013, with the global growth being somewhat stronger than the IMF experts predicted in the semiannual World Economic Outlook published in October of 2013. The expected broad expansion in final demand in advanced economies materialized – with the sizeable part of acceleration of growth attributed to higher inventory demand. At the same time, exports constituted the main engine of improvement in emerging market economies, with the domestic demand remining rather subdued (with the exception of China). In the months following the publication of the World Economic Outlook in October 2013, the easing of financial conditions has been observed in advanced economies coupled; however, with the announcement by the U.S. Federal Reserve on December 18 of tapering of its quantitative easing measures. Further declines in risk premiums on government debt of crisis-hit euro area economies have been observed, while in emerging market economies, financial conditions have remained tighter (following the surprise U.S. tapering announcements of May 2013), though capital flows proved fairly flexible. The IMF experts point out that "equity prices have not fully recovered, many sovereign bond yields have edged up, and some currencies have been under pressure"[12].

When it comes to the growth predictions, the IMF forecast that the U.S. GDP growth will amount to 2.8 %in 2014, (following 1.9 %growth in 2013). Following upward surprises to inventories in the second half of 2013, the growth acceleration in 2014 will be stimulated by final domestic demand – supported in part by a reduction in the fiscal drag as a result of the recent budget agreement. However, the same budget agreement will result in a projected tighter fiscal policy in 2015, and the IMF forecast of 2014 predicts the U.S. economy to grow by at 3 %in 2015 (downward revision form 3.4 %growth forecasted in October 2013). International Monetary Fund also believes that euro area is "turning the corner from recession to recovery", with the Fund's experts expecting the GDP growth to accelerate from to 1% in 2014 and to 1.4% in 2015. The recovery is expected; however, to be uneven with generally more modest pick up expected in economies under stress (despite some upward revisions including Spain). The domestic demand will be constrained by such factors as: high debt (both public and private), and "financial fragmentation", with the positive contribution to growth coming from exports.

In the United Kingdom, where the economy has been stimulated by easier credit conditions and increased confidence, growth is expected to average 2,25% %in 2014–15, though the country's economy will operate significantly below potential.[13].

11 Authors refer to the concept of megaspace, as introduced by Professor. A. Kukliński in the publication The Future of Regions The Megaspaces of the XXI century (Ministry of Regional Development, Warsaw 2011) as an illustration of main "territorial" players operating in the context of the global economy. In the perspective espoused by Kukliński megaspace is "a grand geographical area representing a big demographic, political, economic, scientific, cultural and military potential recognized very clearly in the global. It is also a "regionally differentiated area with no barriers limiting the free flows of persons, commodities, information and capital".

12 World Economic Outlook (WEO) Update. Is the Tide Rising? Washington January 2014, s. 1-3.

13 Ibidem.

The most recent forest by the IMF indicated that the economic growth in Japan will slow in more gradual manner that stipulated in October 2013 WEO projections. Temporary fiscal stimulus should partly offset the adverse effects of the consumption tax increase in early 2014. Consequently, a result, annual growth is expected to remain broadly unchanged at 1.7 % in 2014, taking into account "carryover" effects, and to subsequently slow (to 1%) in 2015. In case of China strong rebound in economic growth observed in the second half of 2013 stemmed, to a large extent, from an acceleration in investment. However, the IMF experts expect the said surge in investment to be temporary, due to economic policy aimed at slowing credit growth and at raising the cost of capital. Under such assumption they predict the GDP growth in China to slow down to approximately 7.5% in 2014–15[14].

In 2010 China's per capita GDP was 16% of the U.S.' (up from just 2% in 1980 and 7% in 2000). By 2030, China's per capita GDP is forecast to reach 1/3 of the U.S. GDP per capita (though when using this analytical category as a proxy for standards of living, one has to remember that it doesn't reflect differences in the distribution of wealth in a given country).

Another megaspace whose economic fortune is of high importance for the global economic landscape is Brazil. The above mentioned caveat about "wealth distribution" is important in that country's case, because during the Brazil's "economic miracle" of the 1970s most of the gains was captured by the rich segment of the population.. At the time an economist Edmar Bacha, coined a term "Belíndia" – which denotes a combination of a small, rich country, like Belgium, and a large, poor one, like India. Bacha rightly observed than public education, health care and roads were provided for the Belgian part, while those living in India had to do without such amenities and expected nothing better[15].

His observations about the unequal distribution of wealth of Brazil haven't lost their merit, with that megaspace being one the world's most unequal. The murder rate in Brazil rivals Mexico's, public health care is highly volatile and fewer than half of country's can be considered literate upon finishing school. However the wry observation about "Belíndia" cannot be applied today to describe the country in question, as it has to be underlined that in the past quarter-century improved labour market situation and successful operation of the basic social safety net have allowed to reduce poverty by two-thirds. In the past decade the income of the poorest 10% of Brazilians has almost doubled in real terms, whereas that of the richest 10% has grown by less than a fifth, causing the Brazil's Gini coefficient to record the lowest value in the last 50 years.[16].

Over 50% of the country's population of 200 millions now belongs to a new lower-middle class, living in households with a monthly income per person ranging from 291 reals to 1,019 reais ($127-446). Though government transfers have made an important contribution (especially in the poor north-east of the country) to the fight against poverty, most of gains in income resulted from increased earnings. Tens of millions of Brazilians now live in more solid houses equipped such "amenities" as cookers, fridges and washing machines and quite often a car At the same time children of illiterate domestic servants can find jobs in the

14 Ibidem.

15 The Economist, How Brazil blow it. Brazil's future. Special report. Sep 28th 2013. http://www.brd.net.br/brazil_theeconomist_28out13.pdf

16 Ibidem.

formal economy and study for degrees at night. However the above-mentioned term "Belindia" hasn't' lost its "credentials", even in case of new middle income class – especially when its representatives leave their houses and apartments and venture outside of their "gated" world. Developments in the field of infrastructure have barely reflected the demand for transport services. Though the number of cars has more than doubled in a decade, most of the roads are still unpaved and few new roads have been constructed in recent times. Public transport consists mainly of crowded, old buses and airfield are in dire need of modernization and expansion to reflect the fact, that in the last decade air traffic has more than doubled. The area of social infrastructure is not much better, with Brazilian schools working two, if not three shifts a day and about 40% of Brazilians uncovered by local primary health care. In the times of life boiling down to a struggle for survival, the economy and jobs were the main concerns, but today, with daily lives being less strenuous, Brazilians are increasingly preoccupied with the dire state of infrastructure and public services.

Brazilian authorities, despite their efforts, were not successful at satisfying growing demand for public goods. Large part of big infrastructure projects envisioned the Growth Acceleration Programme of 2007 is running years behind schedule and the cost of their implementation has exceeded planned allocations.. Dilma Rousseff, the country's president, has finally, if not belatedly realized the need for private-sector's involvement in infrastructural projects to build roads, railways, ports and airports the country needs. Even though, at the beginning of 2012 concessions to run three airports were auctioned, the government wasn't able to proceed with auctions for more airports, ports, roads and railways[17].

Brazilian politicians should have realized that the new middle classes' demand for both efficient public services, and "strategic approach" to solving the country's problems. In spite of proposals of electoral reforms being voiced that aim at increasing politicians' responsibility to voters, consensus will be difficult to reach[18].

It should be underlined that in the circumstance of deteriorating economic climate it would be more difficult to meet the voters' increasing demands. The slowdown in growth has caused a downturn in investment, and the investment rate of 18.4% of GDP, recorded last year wasn't sufficient to lead a recovery and to satisfied the infrastructural needs. Ms Rousseff's pleas towards businessmen to invest more were not effective in the business environment characterized by "government obstructionism and heavy-handedness". Looking forward, it appears unlikely that developments in the field of commodity prices will create another stimulus for the country's economy[19].

As far as India's economy is concerned, there has been some pick up in economic growth resulting from favorable monsoon season and there are prospects of export growth strengthening thanks to more effective structural policies aimed at supporting investment[20]. It should be also underlined that many other emerging markets and developing economies have started to benefit from stronger external demand in advanced economies and in China. In some other economies domestic demand hasn't lived up to expectations, resulting – to varying

17 Ibidem.
18 Ibidem.
19 Ibidem.
20 World Economic Outlook (WEO) Update. Is the Tide Rising? Washington January 2014, s. 1-3.

degrees –from tighter financial conditions and policy stances observed since mid-2013, and from policy or political uncertainty slowing down investment. In such a context, IMF has revised downward its growth forecast for 2013 or 2014 (including projections for Russia and Brazil) compared to the October 2013 WEO. At the same time downward revisions to growth for the Middle East and North Africa region in 2014, and upward revisions in 2015, stem from expectations of the rebound in oil output in Libya proceeding at a slower pace. The resultant IMF forecasts for the global growth point out to projected increase from 3 %in 2013 to 3.7 %in 2014 and subsequently to 3.9 %in 2015[21].

TABLE 1

Overview of the World Economic Outlook Projections

(%change unless noted otherwise)

State	2012	2013	Projection	
			2014	2015
World output	3.1	3.0	3.7	3.9
United States	2.8	1.9	2.8	3.0
Euro area	-0.7	-0.4	1.0	1.4
Russia	3.4	1.5	2.0	2.5
China	7.7	7.7	7.5	7.3
India	3.2	4.4	5.4	6.4
Brazil	1.0	2.3	2.3	2.8
Japan	1.4	1.4	1.7	1.0
Germany	0.9	0.5	1.6	1.4

Source: World Economic Outlook (WEO) Update. Is the Tide Rising? January 2014.

IMF experts warn that improving global economic prospects, should not hasten the withdrawal of monetary policy accommodation (including in the United States), in the environment of remaining sizeable output gaps, low inflation and continued fiscal consolidation. In their opining stronger growth is required to complete balance sheet repair after the crisis and to lower related "legacy risks".

In the eurozone, the European Central Bank (ECB) will need to consider additional measures toward this end –such as longer-term liquidity provision (including targeted lending), that would buttress demand and reduce financial market fragmentation. It is also imperative to repair bank balance sheets within the framework of the Balance Sheet Assessment and to recapitalizing weak banks. Banking Union should be also completed by unifying both supervision and crisis resolution, in order to buttress confidence, and to bring about the revival in credit, while at the same time severing the link between sovereigns and banks.

The desired acceleration of investment and improvement of economic prospects calls for more structural reforms. Improved developments in China indicate the importance of

21 Ibidem.

investment for economic growth. Moreover, additional progress is necessary in rebalancing domestic demand (in both investment and consumption) to effectively counteract potential threats to growth and to financial stability resulting from overinvestment. In the third quarter of 2013, the world economy – which appeared to be on a downward path-recorded its fastest rate in 18 months. Analyses prepared by *The Economist*, which cover 90% of world GDP, indicate that global output increased in that period by 2.76% compared with the same period a year ago. Global economy's dependence on developments in China is quite dangerous, with the latter country having been responsible for almost half of GDP growth (measured at purchasing-power parity). Since the end of recession ended the global recovery has been prodded by the emerging markets, whose contribution to global growth amounted to four-fifths. However, some positive signals are coming from the developed countries, which after five years of "being weighed down by debt and deleveraging", recorded – in the Q3 2013-acceleration in growth.

The uneven character of economic growth, observed after the global crisis should be stressed here, with the job creation beening highly disappointing. Effective creation of jobs and acceleration of economic growth call for clear and credible strategies, which require a strong commitment to structural reforms in both advanced and emerging markets.

OECD experts point out that even though the gains from structural reform require longer time to accumulate, some measures can bring results in just "a couple of years". In their opinion, the benefits are larger when macroeconomic and financial conditions are stronger. It should be also underlined that improved economic conditions could weaken the politicians resolve to implement required reforms. As the recovery strengthens, governments are complacent, which caused the policy actions to be too little and too late. It is further indicated that policy inaction or mistakes could have much more severe consequences than the turbulence seen to date and jeopardise growth for years to come[22].

Forecast for American Economy

The U.S. economy is slowly coming back, with the country's contribution to global economic growth (measured at market exchange rates), forecast to be larger than that of China. The U.S. unemployment rate has declined from peak of 10% in 2009 and is forecasted to fall to 6% in 2015. The deficit of the federal government has more than halved - declining from 9.8% in 2009 to 4.1%. Many companies included in the S&P500 index reported higher-than-expected profits, and the stockmarket has recovered its losses. While in 2009 only three of the ten largest companies in the world (in terms of value) were American, currently eight are. Such developments have profound impact on American primacy[23]. Bernard Brodie, an influential military theorist, wrote in the 1960s, that "strategy wears a dollar." Even if American military dominance can withstand budget cuts for the moment, it ultimately depends on the underlying economic power. Moreover, as Mr Brzezinski believes, national

22 OECD, *Economic Outlook* No. 94, 19 November 2013.

23 The Economist, Economic power. Time to pay the piper. America's economic difficulties are mostly political http://www.economist.com/news/special-report/21590108-americas-economic-difficulties-are-mostly-politicaltime-pay-piper Nov 23rd 2013.

influence is determined not only by the short-term outlook but by the underlying character of a country's economy and its society. That factor proved critical in the cold war between the United States and the Soviet Union and it is still today. The Economist proclaims that "luckily for America, despite the crisis, its version of capitalism is as spirited as ever. Its IT firms attract the best talent and come up with many of the best ideas. It is a powerhouse of business services and finance". The risilence of the American economy finds confirmation in the recent boom observed in "an old, declining American industry like oil and gas". However, one cannot deny that in spite of the above-mentioned adventages America has lost ground as an economic hegemon. One of the reasons behind such developments is the luck of progress in controlling the federal government's debt, but the country's declining ability to uphold and enhance the international open-market system is also of paramount importance. It should be underlined that unwillingness to compromise observed in the political circles leads to failures, both at home and abroad, since debt need not become a clinching problem and America is capable of meeting any urgent strategic contingency. The dollar is still the world's main reserve currency, and is likely to keep this position, despite Chinese complaints. Consequently, the federal government continues, in spite of its debt being downgraded in 2011 by rating agency Standard & Poor's to AA+, to have unlimited access to credit. More important, the country has time to make the relatively modest cuts in entitlements or increases in tax needed to balance the budget, with the deficit having most of all political character. The faith of the world in America's ability to handle the superpower's tasks has been weakened by the country's failure to present mid-term plan for balancing taxes and spending. The international picture is only slightly more reassuring. The economic order has not broken down, as it did in the 1930s, but free-spirited globalisation has been replaced by a more "selective" one, with global capital flows declining from $11 trillion in 2007 to around one-third of that figure (though some of the decline is cyclical). At the same time trade-protection measures such as "artificial" health-and-safety rules, which can be undetectable to World Trade Organisation, are spreading. According to a monitoring group called Global Trade Alert, there are at least 400 new such measures a year. This is precisely the sort of erosion that you might expect in a G-Zero world, and everyone is culpable. Emerging market countries rely on special privileges in, for example, agriculture, while developed countries protect their high-tech industries by trying to keep out exports (for example, of solar panels) from middle-income countries such as China. Instead of making sweeping changes in the global trade system, individual participants find "loopholes" in the existing rules. President Obama's answer to these developments is to work on two regional trade agreements, one a huge expansion of the Trans-Pacific Partnership (TPP) and the other the new Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). The former agreement is with 11 other countries located on the shores of the Pacific Ocean, while the latter with the European Union. Together the exchange in these two directions covers about 70% of global trade. Though, in theory, such agreements are supposed to open up trade "behind the border" and free trade in services, they actually have to deal with exactly the sorts of barriers that have been proliferating in recent years. Since the group of countries involved in the talks is quite diverse (e.g. Vietnam and Australia in case of the TPP) they would in effect establish new norms on the basis of economic openness. If China were to join later, it would have to agree to stick to those norms. Countries that obstructed progress of the Doha round of trade talks would lose their veto against liberalisa-

tion. However, the future of both above-mentioned trade deals is not certain. One danger they face is a possible lack of major accomplishments. Though in some countries – such as Vietnam – the authorities started to press powerful domestic lobbies in order to prepare their offers in the talks, other countries are still behind. For example, in case of Japan there are risks of procrastination, especially over its Fuji-sized barriers to farm trade. The U.S., too, has been slow to make offers. There are serious concerns that the proposed deals could fail. In the U.S. the executive branch is coming under pressure from Congress to ensure that the pact contains provosions related to "currency manipulation" (mainly in response to suspicion of Japan deliberately driving down the yen in order to stimulate its exports). Such provisions were not included previously in trade deals, since it's hard to define "currency manipulation". There is also a risk that the proposed agreements could prove difficult to become law, at least in America. In order to prevent Congress from weakening the would be act, Mr Obama needs a waiver called Trade Promotion Authority (TPA). Because of tensions between the president and the Congress, a former senator from Indiana, Richard Lugar, warned that "TPA will not be easy for the president to get. If I were in the Senate, I'd already be working to make [TPA] possible. It's going to be a strain." On the other hand, Robert Zoellick, a former head of the World Bank and United States Trade Representative, argues that the process should start with restoring economic policymaking to its proper place in foreign policy. Since Thomas Jefferson, sent in 1801 a squadron to fight the Barbary corsairs who threatened to raid American merchant shipping unless the government in Washington paid a levy, American for eign policy has been largely preoccupied with defending country's economic interests abroad. In Zoellick's opinion with the advent of the cold war, economic interests were subordinated to the balance-of-power considerations, and as he explicitly stated "foreign-policy strategists built in economics only to the extent that it could pay the bills". It should be remembered; however, that shifts in economic relations have also profound effects on strategic relations. In the words of the articile in the The Economist "Time was when Mexico pretty much defined its foreign policy as America's with a "not" in front of it. But since Mexico joined Canada and America in the North American Free Trade Agreement (NAFTA), it has converged with America". Currently other governments complain that Mexico supports the U.S.. Since Mr Zoellick successfully argued that the president's foreign-policy machinery, which falls under the National Security Council, should incorporate the National Economic Council, Congress should start to recognize the importance of trade ties for the national security. According to R. Zoellick aligning concerns for economic well-being with the promotion of American values and national security, could be instrumental in convincing some Republican politicians not to retreat into "isolationism" and to "bring back the old-fashioned values of American foreign policy", which appear to have been missing for a long time[24].

24 Ibidem.

References

Kukliński A. (2011): *The Future of Regions The Megaspaces of the XXI century*. Ministry of Regional Development, Warsaw

OECD *Economic Outlook* No. 94, 19 November 2013

The Economist, *The gated globe Special report: The world economy.* http://www.economist.com/news/special-report/21587384-forward-march-globalisation-has-paused-financial-crisis-giving-way Oct 12th 2013

The Economist, *Economic power. Time to pay the piper. America's economic difficulties are mostly political,* http://www.economist.com/news/special-report/21590108-americas-economic-difficulties-are-mostly-politicaltime-pay-piper Nov 23rd 2013.

The Economist, *The world economy will have a bumpy 2014. But the recovery is not, yet, at risk* http://www.economist.com/news/leaders/21595900-world-economy-will-have-bumpy-2014-recovery-not-yet-risk-worldwide Feb 8th 2014

The Economist, *How Brazil blow it. Brazil's future. Special report* http://www.brd.net.br/brazil_theeconomist_28out13.pdf Sep 28th 2013

World Economic Outlook (WEO) Update. Is the Tide Rising? January 2014

The United Arab Emirates is a Fast-growing Recreation Centre[1]

Olga Ivlieva
Manager of Tourism Chair, Southern Federal University (Russia)
Ekaterina Safronova
Student, Southern Federal University (Russia)

Keywords: *Tourist potential of the country, tourist routes, tourist stream, tourist infrastructure, free economic zone.*
Abstract: *The United Arab Emirates has great number of attractions as the tourist destination thanks to well- developed tourist infrastructure and a stable political situation. The direct contribution of tourism to gross domestic product has made 10% in the United Arab Emirates in recent years. The share of Dubai of this sector in gross domestic product reaches 30%. In 2012 tourism directly supports 158,500 workplaces (4.7% of a full employment. Average fillability of hotels of Dubai makes 84,4%. The maximum number of tourists stay in category 5 hotels* – that is 38%. The country consists of seven emirates, but the majority of tourists prefer spending their holiday only in three of them: Dubai, Abu Dhabi and Shardzha.*

Introduction

The United Arab Emirates has been the trade center since ancient times when copper, jewels and oil were the most valuable goods. Dubai is a unique industrial and commercial zone for all country. It is the biggest free economic zone in all Persian Gulf. The cosmopolitan city Dubai – the leading business and tourist center of the Middle East – is famous for the hospitality and unlimited opportunities for business people.

Dubai is known as a venue of international conferences and exhibitions and seminars. It attracts businessmens from all over the world, because in Dubai there are excellently established business contacts, linking all branches of industry and service. The level of development of the UAE economy is ranked as third in the middle East and Central Asia. Income per capital is around $ 30 thousand.

Thirty years ago, these places had nothing exept desert and bedouin tents. The Emirates now is advanced country with contemporary cities, high-speed lines, the super-hotels and hypermarkets. News agencies every day tell to the world about the next Arab sensations: hotels, sailing, islands, palaces, ski slopes in the desert. Oil revenues account for only 18% of the gross national product, 10% of the treasury brings tourism. The Emirates is country of immigrants, there are 20% of local residents, with the remaining 80% are migrants who work in practically all spheres.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés” TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: “Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development”.

The statistical materials

The direct contribution of Travel & Tourism to GDP in 2012 was AED89.7bn (6.6% of GDP). This is forecast to rise by 4.0% to AED93.3bn in 2013. *(Figure1)* This primarily reflects the economic activity generated by industries such as hotels, travel agents, airlines and other passenger transportation services (excluding commuter services). But it also includes, for example, the activities of the restaurant and leisure industries directly supported by tourists.

The direct contribution of Travel & Tourism to GDP is expected to grow by 5.1% pa to AED153.5bn (7.7% of GDP) by 2023. The total contribution of Travel & Tourism to GDP (including wider effects from investment, the supply chain and induced income impacts, see page 2) was AED193.6bn in 2012 (14.3% of GDP) and is expected to grow by 3.2% to AED199.8bn (14.2% of GDP) in 2013. It is forecast to rise by 5.0% pa to AED325.4bn by 2023 (16.4% of GDP). Travel & Tourism generated 158,500 jobs directly in 2012 (4.7% of total employment) and this is forecast to grow by 3.8% in 2013 to 164,000 (4.7% of total employment). *(Figure 2)*

This includes employment by hotels, travel agents, airlines and other passenger transportation services (excluding commuter services). It also includes, for example, the activities of the restaurant and leisure industries directly supported by tourists. By 2023, Travel and Tourism will account for 245,000 jobs directly, an increase of 4.1% pa over the next ten years. The total contribution of Travel & Tourism to employment (including wider effects from investment, the supply chain and induced income impacts) was 383,500 jobs in 2012 (11.3% of total employment). By 2023, Travel & Tourism is forecast to support 575,000 jobs (13.1% of total employment), an increase of 3.9% pa over the period.

Visitor exports are a key component of the direct contribution of Travel & Tourism. In 2012, United Arab Emirates generated AED121.1bn in visitor exports. In 2013, this is expected to grow by 4.9%, and the country is expected to attract 10,932,000 international tourist arrivals.*(Figure 3)*

By 2023, international tourist arrivals are forecast to total 25,843,000, generating expenditure of AED207.1bn, an increase of 5.0% pa. Leisure travel spending (inbound and domestic) generated 77.3% of direct Travel & Tourism GDP in 2012 (AED121.5bn) compared with 22.7% for business travel spending (AED35.7bn). Leisure travel spending is expected to grow by 5.1% in 2013 to AED127.7bn, and rise by 4.5% pa to AED198.4bn in 2023.

Business travel spending is expected to grow by 2.9% in 2013 to AED36.7bn, and rise by 4.3% pa to AED56.1bn in 2023. *(Figure 4)*

Domestic travel spending generated 22.4% of direct Travel & Tourism GDP in 2012 compared with 77.6% for visitor exports (ie foreign visitor spending or international tourism receipts). Domestic travel spending is expected to grow by 6.5% in 2013 to AED37.3bn, and rise by 2.4% pa to AED47.3bn in 2023. *(Figure 5)*

Visitor exports are expected to grow by 4.9% in 2013 to AED127.1bn, and rise by 5.0% pa to AED207.1bn in 2023. *(Reference: The Economic Impact of Travel & Tourism 2013, UAE, 2013.)*

Dubai is the leader on a level of development of tourism and tourist infrastructure in the United Arab Emirates, statistics testify. Tourism makes 10% of country gross domestic product in recent years. In Dubai the share of this sector in gross domestic product reaches 30%. Average employment of the Dubai hotels made 84% that is the highest rate in the world.

The Dubai international airport serves more than 120 airlines. Last year the airport served 34 million passengers; these are 27% of all traffic of the Middle East and Africa.

By 2015 the number of hotels in Dubai is expected to reach 500. Number of rooms will increase from the present 47,000 to 125,000, including the world's largest hotel in the framework of the project «Bavadi».

The Dubai strategic plan set the task by 2015 to double gross domestic product to $108 billion. For achievement of the purpose the country will do diversification of economy and will increase a share of tourist sector in it is planned.

Dynamics of number of the hotels from 2007 to 2012 showed that growth of construction of the hotels 5 * is twice, 4* – by 2,5 times, 3 * – by 1,5 times, 1 * – by 3 times is observed. Practically it isn't noted growth in a segment 2*. Thus, the maximum growth is characteristic for economy class hotels – 1*. Against growth of category hotels reduction of number of not category means of placement is noted.

The maximum number of tourists stay in the hotels of category 5* – 38%, in the second place by popularity – hotels 4* – 25%. The minimum is an non-classified hotels – 2%. The number of overnight stays are also leading hotels 5* – 40%. Maximum number of rooms are occupied by tourists in the hotels of category 5* – 41%, after 4* – 23%. The average occupancy rate of hotels Dubai consist 84.4%. The maximum occupancy account again for category 5* hotels is 89.7%.

The maximum number of Dubai's hotels have a category 1*–39%. On the hotels of category 5*, 4*, 3*, 2* respectively 14%, 15%, 13% and 12%, i.e. approximately the same amount. (*Reference: Hotels of the United Arab Emirates of http://www.ice-nut.ru/uae/uae007.htm)*

Beach rest in seaside hotels is preferred by Europeans – 68%. – 28% are the share of representatives of other regions with prevalence from Asia – 8% and America – 6%.

Emirates Holidays

Many hotels of Dubai are worthy a separate mention and a separate “excursion” look. Near “The Arabian tower” – the whole complex “Djumeyra Beach”, country houses “Bate Al Bakhr” that “the house ashore means”. There are modern skyscrapers of “Emirates Towers” – “Towers of the Emirates”. Those who prefer traveling to interiors of fairy tales “1001 nights”, can recommend Royal Mirage hotel – five-stars. “Mirage” is constructed as the real Arab palace. There are palm trees, fountains, magnificent rooms and almost a theatrical dress of the service personnel. There are also underwater sea restaurants, rooms with bathroom equipment from pure gold, free hire of magnificent yachts – this is possible to find in the magnificent hotels owning excellent beaches and groves of date palm trees.

Recreation in the Emirates is opportunity to visit the country where everything changes every day and every year. In the United Arab Emirates tourists are waited by extremely highly topical informative excursion program. For families with children it is worth recommending a

trip to children's thematic park KidZania, to the improbable center of entertainments “Ferrari World”, to aquaparks of Aquaventure Atlantis, The Palm, Wild Wadi, Wonder Land, Ice Land, Dream Land.

For thrill-seekers will be an unforgettable skiing in forty-degree heat in the ski resort Ski Dubai, excursion to a desert Safari and fishing on a yacht in the Sultanate of Oman. The percentage of demand for excursions distributed in the following manner. 28% of demand falls to visit 6 Emirates in one day, 18 % on «Safari», on 17% at Abu Dhabi and Dubai city tour, 15% on «al-ain», and 5% on other tours. The number of tourists are visiting Arab Emirates increased about 10% every year.

Rounds to the Emirates will open to our look a set of palaces, fortresses, forts and mosques of amazing Middle Eastern architecture. The Emirates resemble for the rest with children are glad to warm climate, pure beaches with small sand and the developed infrastructure of hotels from October to April. In the United Arab Emirates there are three AQUAPARKS. The most known and modern aquapark is WILD WADI, which is near to the well-known hotel “Jumeira Beach”. It is one of the best aquaparks of the world, which attractions have not analogs in the world.

In 2013 student of SFEDU Safronova Ekaterina trained in the UAE in the tour company Skyline Tourism and Cargo. She had an opportunity to independently determine, the most popular tourist objects UAE included in the excursion routes, having analyzed the demand for certain trips.

The most popular excursion is «Safari». The excursion lasts 7 hours. The excursion starts with an exciting jeeps skiing across the sand dunes, close acquaintance with camel farm in the Sands. It is planned to stop in a Bedouin camp to be with the desert face to face (and the camera). Far away from the urban bustle, you can ride by camel; visitors can enjoy the Arabian barbecue and an exotic belly dancing, listen to the fascinating rhythms of Oriental music.

On the second place on demand there was an excursion of “6 Emirates”. This excursion gives the chance to see 6 emirates in one day, which are part of the United Arab Emirates. The route passes along the Piracy coast as British called the coast of the Persian Gulf in the 18th century. Tourists see watchtowers and the lonely villages which have reached up to now, they can touch (learn) the history of The Northeast part of Arabia. Besides, tourists see all natural zones of the Emirates: saline soils, deserts, mountains and even savanna. The program includes a short visit of the neighboring state of Oman, part of the Musandamsky peninsula where resolved while entrance without visas. On a course of travel it is possible to stay in a hotel on the bank of the Indian Ocean where it will be possible to have dinner, and to swim in waters of the Gulf of Oman before going to the traditional market in mountains. The route across the Northern Emirates closes a ring of a big travel.

The third route on attendance is a visit to the capital- Abu Dhabi. Abu Dhabi's history is a surprising tale of oil “Cinderella”, or about how the remote fishing village in extremely short time turned into “Middle Eastern Manhattan”, and about wisdom of his governor. Also it is about an embodiment of his improbable plans. Pride of the sheikh Zaid – the mosque is called in his honor. It is capable to contain up to 40 000 Muslims for a prayer. But the sizes are not the main thing, and unique architecture which puts this mosque in one row with the greatest works of mankind.

Tourists can see the multikilometer embankment of the capital with its well-known fountains, the area of symbols of the Arab world during an excursion; they will walk on silent avenues in the White fort, the former palace of the governor of Abu Dhabi, and compare it to modern palaces of emirs. Everybody has able to visit one more unique construction – the Palace of the Emirates. So the hotel which is often called seven-stars puts in one row with the well-known Burj Al Arab (Sail). Also in the program, there is a trip to the neighboring islands of the capital.

Conclusion

The studied material allows drawing a current state and prospects of development of the tourist industry in the United Arab Emirates.

The UAE does not have beneficial natural resources for tourism development. However, sophisticated and targeted investment and marketing strategy has enabled the country with high living standards to become a center of international tourism.

The United Arab Emirates – the youngest and the most favorable country from the countries of the Middle East for development of the international tourism. The United Arab Emirates is the popular direction of outbound tourism, including among the Russian tourists. The United Arab Emirates is the center of beaches, business, shops and other types of tourism which promotes high level of service. The country consists of seven emirates, but the majority of tourists prefer having a rest only in three of them: Dubai, Abu-Dhabi and Shardzha. The United Arab Emirates have widely developed hotel chains, both of own hotels, and entering the international hotel chains.

The modern hotel industry of the United Arab Emirates differs comfort, a big variety of a choice and existence of unique projects.

The international expert organization Business Monitor International carried out the careful analysis of achievements and tendencies of tourist sector of the United Arab Emirates and made the positive forecast of its development for 2013–2017 years.

2012 was a successful for tourism sector in the United Arab Emirates, the number of the arrived tourists were about 11 million. The vast majority of them (8 million) stayed in Dubai, in Abu-Dhabi lived 2 million, and the remained 1 million guests chose five other emirates for accommodation. The United Arab Emirates showed good results as in a segment usual, as business tourism, well developed tourist infrastructure and a stable political situation that promotes increasing of its appeal as the tourist direction.

Based on data of the first half of 2013, BMI keeps the forecast of 10 percentage gains of a tourist stream in 2013, and 33,8% of a gain for 2013-2017, expecting that the number of tourists will make about 16 million by the end of the expected period. The hotel sector will grow the same rates.

FIGURE 1

United Arab Emirates: Direct Contribution of Travel & Tourism to GDP

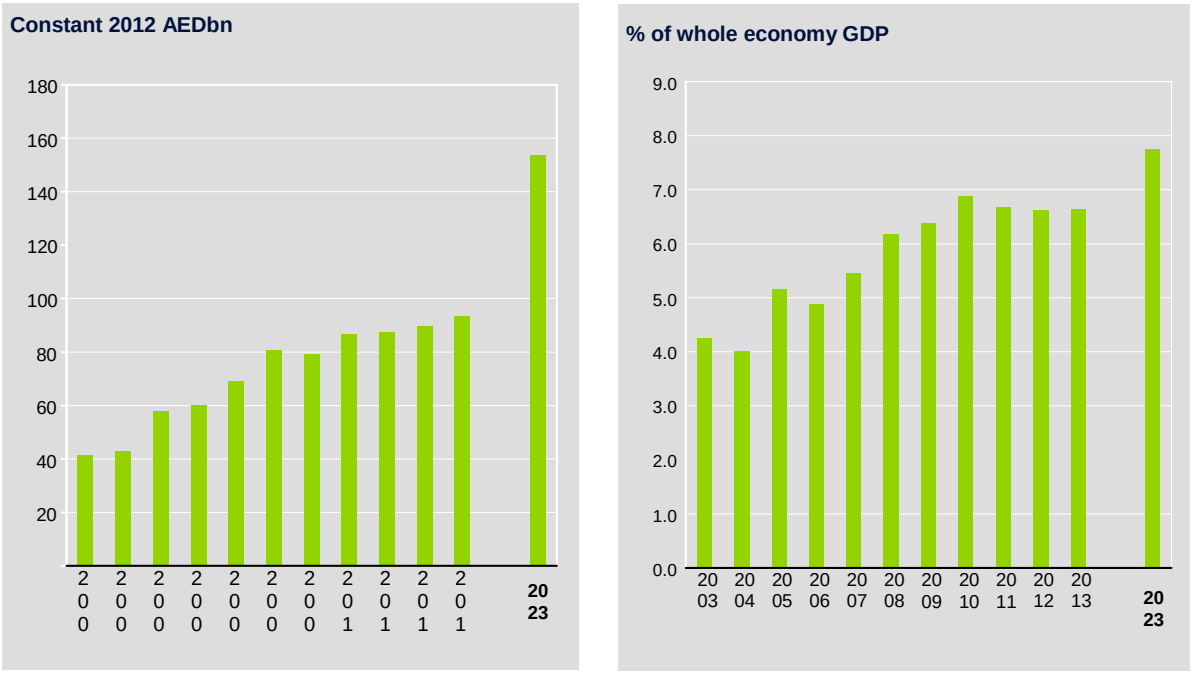

Source: The Economic Impact of Travel & Tourism 2013, UAE, 2013

FIGURE 2

United Arab Emirates: Direct Contribution of Travel & Tourism to Employment

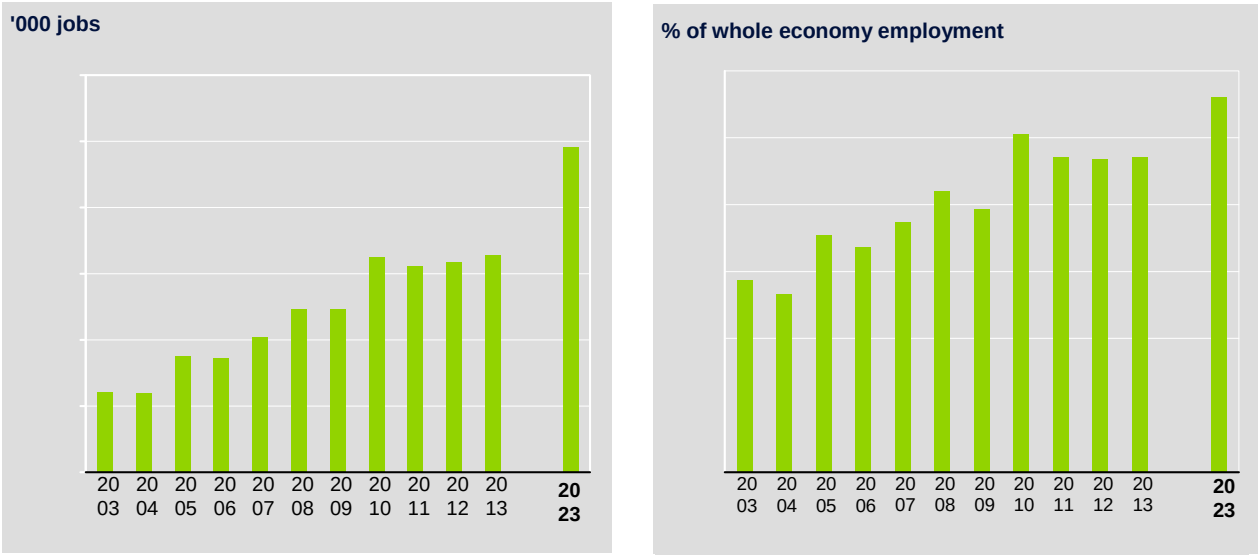

Source: The Economic Impact of Travel & Tourism 2013, UAE, 2013

FIGURE 3

United Arab Emirates: Visitor Exports and International Tourist Arrivals

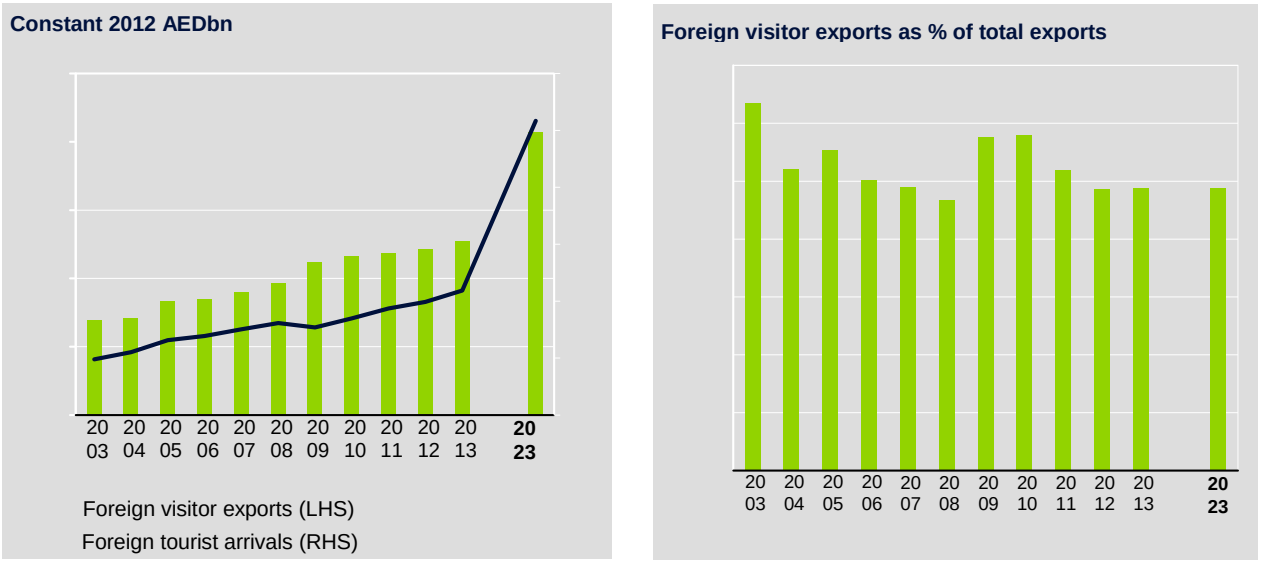

Source: The Economic Impact of Travel & Tourism 2013, UAE, 2013

FIGURE 4-5

Travel & Tourism's Contribution to GDP (Business vs Leisure, Domestic vs Foreign, 2012; Breakdown of Travel & Tourism's Total Contribution to GDP, 2012

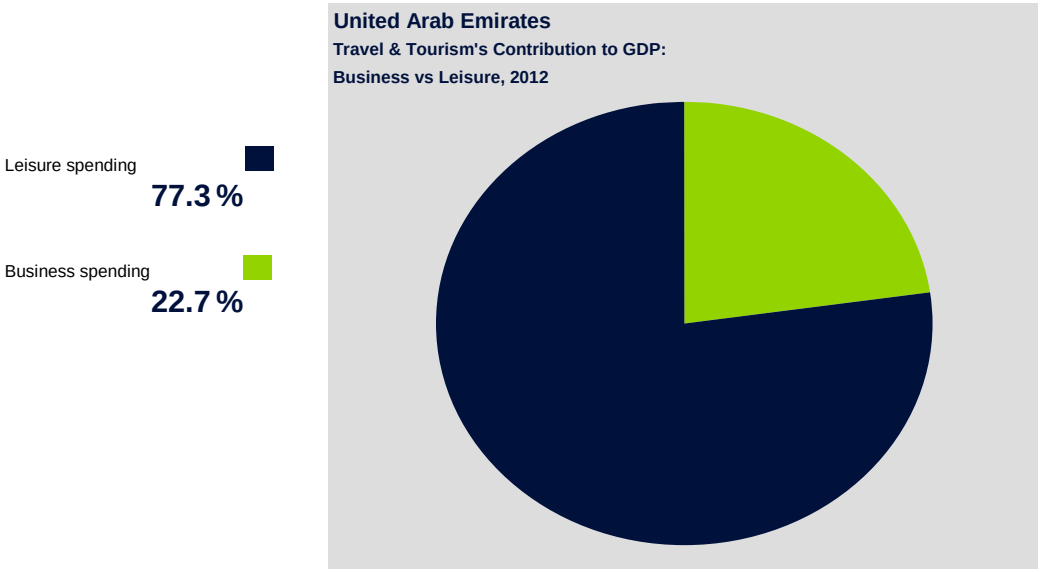

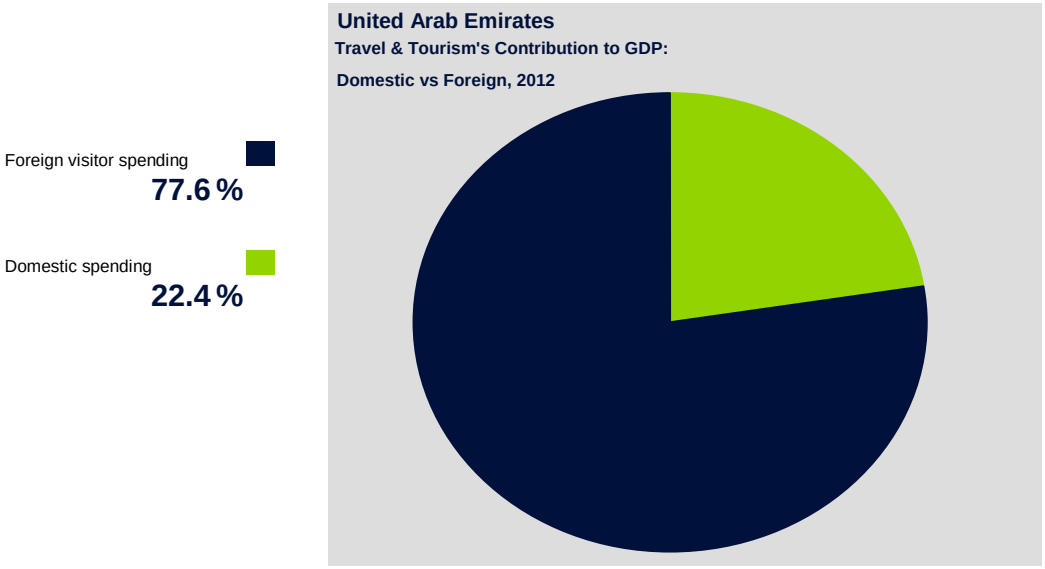

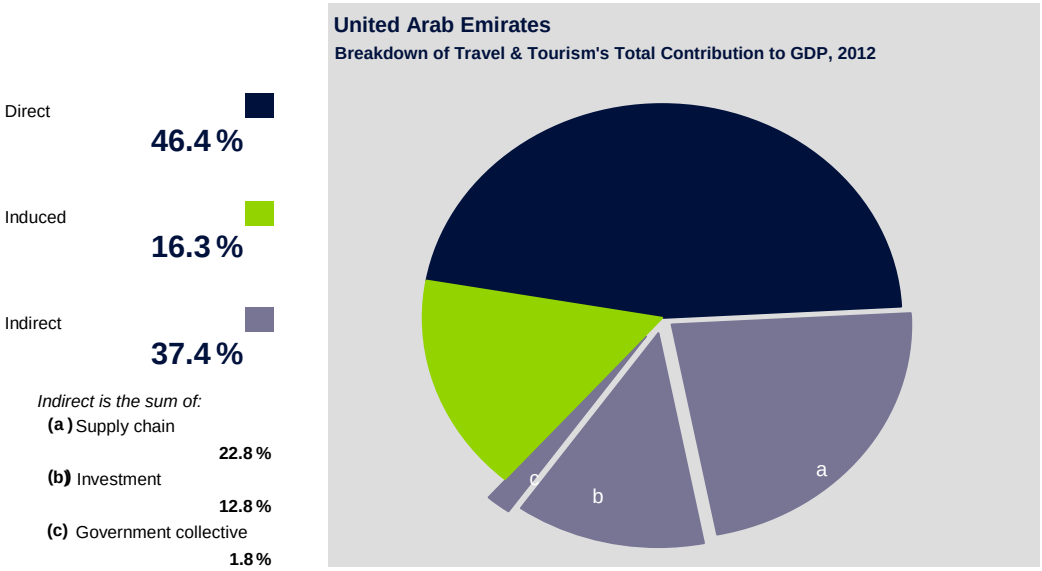

Source: The Economic Impact of Travel & Tourism 2013, UAE, 2013

References

Investment appeal of the capital of the United Arab Emirates//Business
http://www.v-oae.com.ua/
http://www.uae.gov.ae/Government/tourism.htm
Emirates Magazine 2008 Release 4/21 2010
http://united-arab-emirates.turmir.com/
Hotels of the United Arab Emirates//Tourinfo No. 8 from 2012
http://www.dubaitourism.ae/ http://www.uniqueworld.ru/uae.html
Hotels of the United Arab Emirates of
http://www.ice-nut.ru/uae/uae007.htm
Official site of Federal Tourism Agency of the Russian Federation
www.russiatourism.ru
The Authority on World Travel & Tourism, Travel& Tourism Economic Impact 2013, United Arab Emirates, 2013
http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/united_arab_emirates2013.pdf
http://www.emirat.ru/economic/index.shtml

Tourism in Kazakhstan: Indicator of Prosperity[1]

Alexandr Artemyev
Head of the Recreational Geography and Tourism Department, al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Anna Ableyeva
Assistant Professor, al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Aliya Aktimbayeva
Assistant Professor, al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Dinara Suleimenova
Master degree student, al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Keywords: *life quality, well-being of the people, tourism industry, tourism consumption*
Abstract: *Tourism is considered a perspective sector of the economy, a catalyst of development of small and medium-scale businesses in the regions, a source of employment in Kazakhstan. On the other hand, the development of outbound and domestic tourism shows the availability of opportunities for people to travel, which is an indicator of prosperity of people. Currently, the priorities and key projects at State level have been defined, based on formation of relevant regional clusters, which in turn should ensure the sustainable development of tourism. Strategic vision for the development of tourism industry in the Republic of Kazakhstan is to promote it as a global tourist destination by 2020. This article contains the data obtained by the authors in the course of a research project "Development of conception of regional development and territorial organization of domestic tourism in the Republic of Kazakhstan".*

Introduction

Tourism in Kazakhstan is one of the strategic directions of economic development and important indicator of the prosperity of people.

Nowadays, tourism is a catalyst of the development of small businesses and addressing of employment issues. The priority projects in the sphere of tourism and hospitality have been oriented to improvement of relevant regional clusters and sustainable development of tourism. As clusters are part of cluster-related projects it is planned to develop local and regional tourism infrastructure.

Five key economic and social interests have been underlined in the new draft of the state concept of tourism development until 2020 to consider tourism as a national priority development of Kazakhstan:

- the ability to provide over 250,000 jobs in tourism sector, including youth in rural and remote areas, without breaking off the threads of traditional rural life style;

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés" TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: "Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development".

- promoting entrepreneurial culture among general population, creating business opportunities for families, small and medium-sized businesses;
- contribution to the development of regional and rural areas of the Republic of Kazakhstan, including development of engineering and transport infrastructure in remote areas and bordering areas within the territory of Kazakhstan;
- providing help and cooperation in creating opportunities in other sectors, including agriculture, engineering, light and food industries, non-production sectors;
- promoting positive and productive intercultural relations conducive to the promotion of national and transnational understanding.

Thus, tourism is considered as a tool for economic diversification and improvement of quality and standard of life and wellbeing of the people of Republic of Kazakhstan.

Tourism as a unique socio-economic phenomenon is designed to solve a lot of tasks ensuring the welfare of the nation. On the one hand, tourism directly or indirectly contributes to the development of the industry of the country, influences on related sectors of economy, creates additional benefits and job places, solving the problems of increasing of incomes and employment. On the other hand, it improves life quality of population. Moreover, tourism facilitates improvement of population health, increasing of cultural and educational levels, and increase of life expectancy. These two facts are interrelated.

According to the World Tourism Organization, tourism activity is a catalyst for more than 30 sectors of the economy. These are transport and trade, communications and telecommunications, hotels and catering, museums, theaters and entertainment centers, national parks, nature reserves etc.

The direct and indirect expenditures of tourists bring income to Kazakhstan population in form of wages, rent etc. Spending these money for purchasing domestic goods and services, the local people enhance the development of a new phase of economic activity.

Main directions of the economic impact of tourism are shown in *Figure 1*.

FIGURE 1

Main directions of influence of tourism industry on the economy

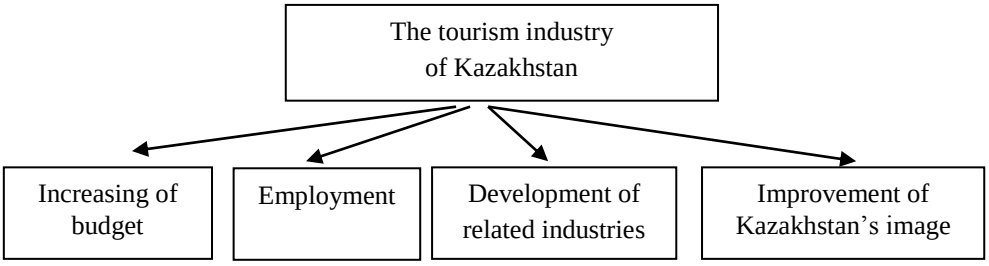

Source: compiled by authors

At present as new tourism market infrastructure is being formed, the issues of replenishment of the State budget due to tourism activity are being successfully solved.

In order to understand the true significance of tourism, such important indicator as a percentage of total volume of rendered services in the GDP of the country should be evaluated *(Figure 2)*.

In 2007, it amounted 0.4%, reaching 1.8% in 2008, 0.4% – in 2009, 1.5% – in 2010 and 2011 *(The Concept of regional development and territorial organization of domestic tourism of the Republic of Kazakhstan, 2013).*

FIGURE 2

The relationship dynamics of the tourism industry and GDP growth rates:

a) the dynamics of tourism services for 2007–2011 (million tenge)

b) the dynamics of the tourism industry in GDP for 2007–2011

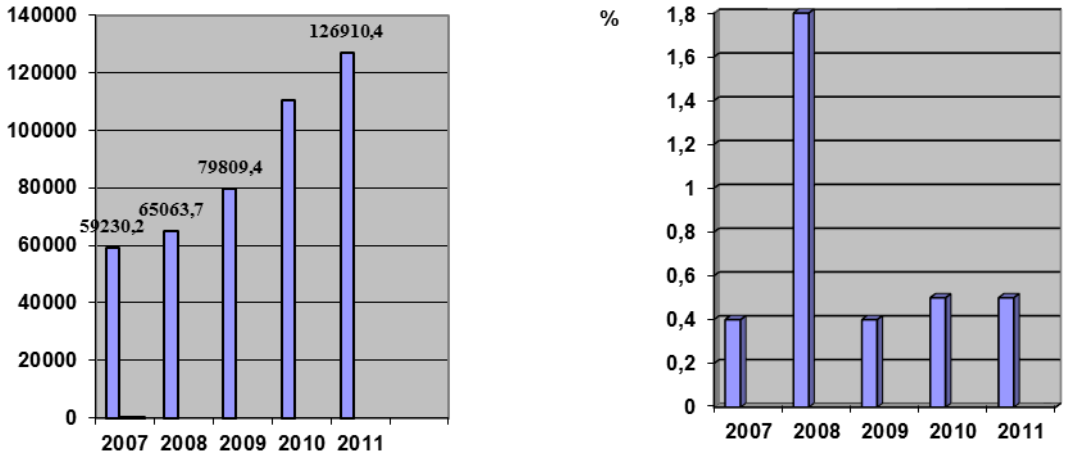

a) b)

Source: compiled by authors from Tourism in Kazakhstan. Statistical Bulletin. Astana: Statistics Agency of the Republic of Kazakhstan, 2012

The total volume of goods produced and services rendered in sphere of tourism of Kazakhstan in 2008 has increased by 11.4% compared to the year 2007. Such low indicator is associated with global economic crisis, which influences all sectors of economy. In 2009 in comparison with the previous 2008 –30% growth has been observed. In 2010 compared to 2009, there was an increase of 24.5%, and excess of the volume of goods produced and services

TABLE 1

The dynamics of total services of the tourism industry of Kazakhstan (million tenge)

2007	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2011 compared to 2007 (%)*
51 464,0	57 306,8	74 869,4	110 383,0	128 760,1	60

Source: Tourism of Kazakhstan 2005–2012. The statistical compilation. Astana, 2013

rendered in 2011 compared to 2010 was 16.5% (*The concept of regional development and territorial organization of domestic tourism of the Republic of Kazakhstan 2013).* In general, the increase of volumes of goods produced and services rendered in tourism was 60% *(Table 1).*

The growth in the number of visitors has resulted in the development of the related industries providing services to the touristic sphere, thus has a beneficial effect on economic development of Kazakhstan.

The main role of tourism industry in economic well-being of the Republic of Kazakhstan is filling of the budget of the country at the expense of incoming and internal tourism. This is due to the fact that tourists' money fully work for the country's economy only in case when local tourism organizations begin sales of local goods and services.

According to conducted statistical researches on tourist activity, based on the results of 2011, in general in the country, the number of visitors has increased by 16.0% compared to 2010, and 22%, 22.5% and 17.1% respectively, in comparison with 2009, 2008, and 2007. There is general positive trend of tourism development for all types of tourism is observed: inbound tourism in 2011 compared to year 2007 increased by 6.6% and was 5685.1 thousand people (29.9% of the total number of visitors), the number of outbound tourists increased by 57% compared to the year 2007 and amounted to 8020.4 thousand people (42.1%), and the number of domestic visitors has also increased at 74% and amounted to 5327.7 thousand persons, or 30% (*Table* 2) (*S. Erdavletov 2012*).

TABLE 2

Number of visitors, thousand persons

	2007	***2008***	***2009***	***2010***	***2011***
Inbound	5 310,6	4 721,5	4 329,8	4 712,6	5 685,1
Outbound	4 544,4	5 242,6	6 413,9	7 412,3	8 020,4
Domestic	3 932,6	4 254,1	4 055,7	4 473,7	5 327,7
Total	13 787,6	14 218,2	14 799,4	16 598,6	19 033,2

Source: compiled by authors from *Tourism in Kazakhstan. Statistical Bulletin Astana:* Statistics Agency *of the* Republic of Kazakhstan, *2012*

The number of tourists of domestic tourism since 2007 to 2009 was at the stage of growth, as in 2007, their number increased by 6.6%, in 2008 by 12.5%. And in 2009 there was a decline – 3.8% (*Figure 3*). This decline is due to the current crisis in the country. In 2010-2011 in-country travels have increased by 9.4% and 16% respectively.

FIGURE 3
The growth in the number of domestic tourists (%)

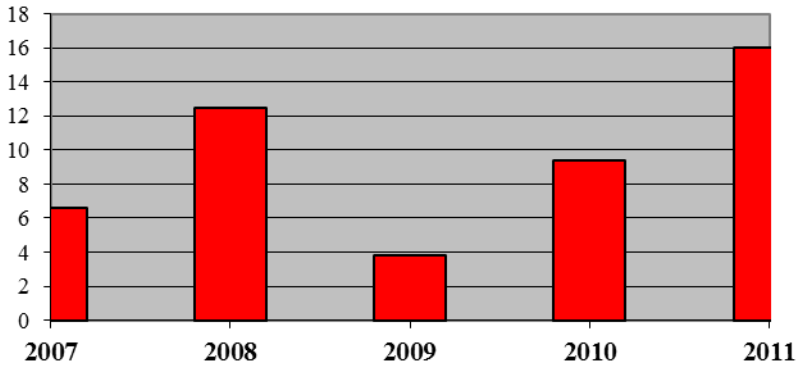

Source: compiled by authors from Tourism in Kazakhstan. Statistical Bulletin. Astana: *Statistics Agency* of the *Republic of Kazakhstan*, 2012

According to the World Tourism Organization (UNWTO) full service per tourist is equivalent to creating 9 jobs, which cost is several times lower in comparison with other branches of national economy (*www.europe.unwto.org*).

In the next ten years tourism will become the largest source of employment not only in Kazakhstan but also in the world. Each year the number of jobs in tourism industry increase by 1%. In the tourism industry the dynamics of growth of volumes of services results in the increase of the number of jobs much faster than in other industries. The time period between the growth of demand for tourist services and the emergence of new jobs in tourism business is minimal.

The tourism industry today employs approximately 159 000 people, and the average monthly wage of employees in the tourism industry is 75 000 tenge.

According to the Committee for tourism industry of the Ministry of industry and new technologies of Kazakhstan in the summer more than 20% of working population is involved in activities directly or indirectly connected with tourism and creating more new jobs than other industries.

Currently Kazakhstan is characterized by intensive development of the hotel industry. In 1997, there were 58 hotels in the country, and in 2011, their number reached 692 (*The concept of regional development and territorial organization of domestic tourism of the Republic of Kazakhstan, 2013).*

Mainly female population is employed in the tourism industry, whose number in the hospitality business is greater than men's 2 times.

At this stage of development of the tourism industry in the Republic of Kazakhstan, it is difficult to estimate the employment in this industry, because in tourism industry mainly private companies are involved, and as practice shows, not all private institutions do account and registration of their employees.

In 2011, the total number of employees of travel agencies was 5.4 thousand persons, women – 4.2, men – 1.2, and the number of employees of hotels amounted to 22.6, women – 15.1 employees and men – 7.5 employees.

The wage of the employees of hotels and restaurants is 66 189 tenge. This is a good indicator in comparison with the wages of workers in other sectors of the economy (*Figure 4*) and in comparison with average salaries in other areas of employment.

FIGURE 4

Average monthly nominal earnings of one employee of hotels and restaurants in 2011 in comparison with other activities

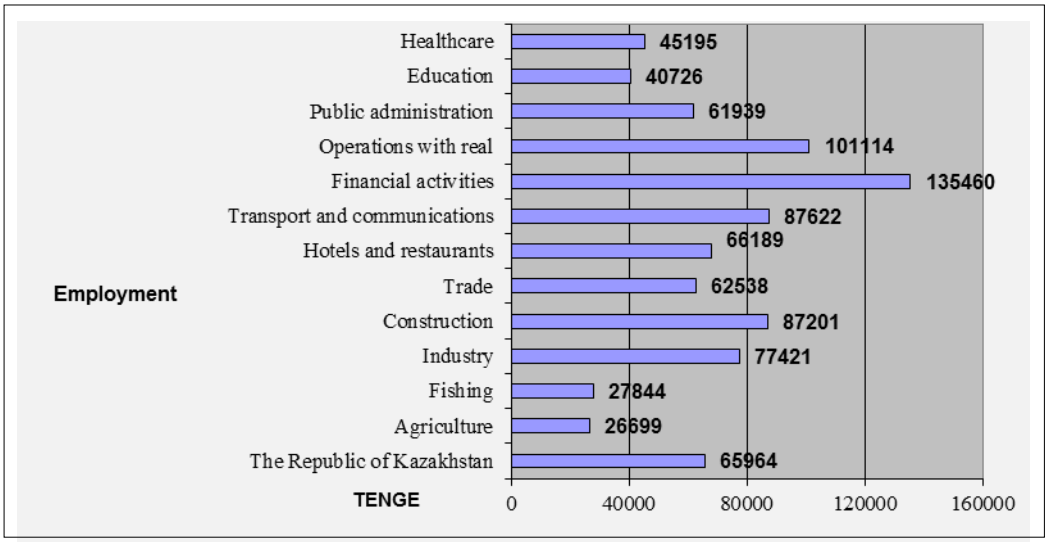

Source: compiled by authors according to data from *The living standards in Kazakhstan 2007-2011. Statistical Bulletin. Astana:* Statistics Agency *of the* Republic of Kazakhstan, *2012*

Thus, the tourism industry, as a source of additional employment, plays an important role in raising living standards. As noted earlier, the improvement of the well-being of population of Kazakhstan is the main priority of socio-economic development of the country.

Modern methodological guidelines of statistics contain a set of benchmarks and socio-economic indicators to assess the standard of living. As a baseline, the following groups are used: expenses; income and consumption of material goods and services; savings; accumulated assets and housing provision; differentiation of incomes of the population and poverty level; social-demographic characteristics.

The groups generalizing assessment of living standard have been distinguished. Their use is due to the fact that they take into account the indicators, usually regarded as the most important for the analysis of living standards (income, consumption), but they do not cover all aspects of it.

For a more complete characterization of the welfare, the indicators of social statistics are used, reflecting the quality of life (indicators of demographic statistics, health status, structure of food consumption, literacy, social development, etc.).

One of qualitative indicators of the quality of well-being in a country can be considered the impact of tourism on socio-economic development.

Development of outbound and domestic tourism demonstrates the capacity of people to travel that is an indirect indicator of the well-being of local communities.

Consumption related to tourism in Kazakhstan amounted to 628.5 billion tenge that is higher than the level of 2010 at 27.6 %. A large share of consumption patterns in tourism

industries is the domestic tourism (78.7%), and consumption generated by inbound tourism amounted to 21.3%. In domestic tourism consumption transportation costs were 36.1%, services of catering 5.0%, services in the field of culture 6.3%.

The outbound tourism consumption amounted to 271.3 billion tenge, which is above the level of the year 2010 at 59.6 %. The accommodation costs are dominated in the structure of specific products (30.5%) while transport costs accounted for 11.9%, catering enterprises 9.0%, recreational services 4.8%, travel agency services 19.6% and services in the field of culture 2.1%.

As shown in *Figure 5*, tourism consumption in Kazakhstan has positive dynamics.

Indicative indicators of impacts of tourism can provide such statistical measures as the number of travelling tourists and tour prices. We should try to analyze how these two factors affect the income from tourism in Kazakhstan for 2007-2011.

Separately considering the activities of travel agencies for 2007 and 2009, you can see also that travel agencies, foreseeing the decline of tourist flow on market, compensate possible decline of income volumes by raising prices.

So in 2007, the number of packages sold by travel agencies of Kazakhstan without taking into account individual entrepreneurs was 29251, total value of which was 13 890745.9 tenge, therefore the average price of package was about 60 500 tenge. In 2008, the number of sold package was 187 723, which total cost was16 926 864.1 tenge. So, the average price of the tour is 90 000 tenge. Compared to the year 2007, the cost of one package increased by 47.5% on average and overall value of sold packages in 2009 compared to the previous year decreased by 22.3%.

FIGURE 5
Tourism consumption

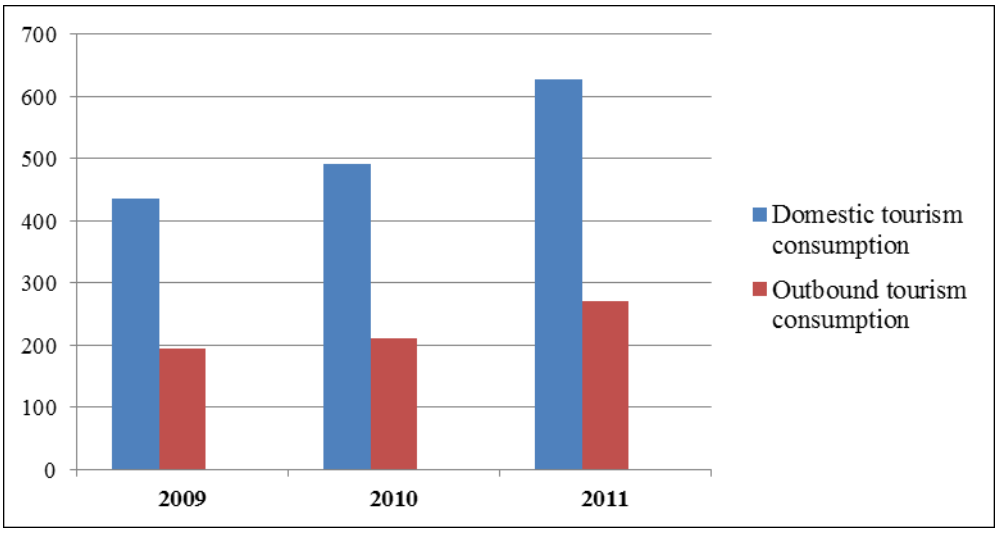

Source: compiled by authors according to data from The living standards in Kazakhstan 2007-2011. Statistical Bulletin.
Astana: *Statistics Agency* of the *Republic of Kazakhstan*, 2012

In 2009, 162 685 pcs were sold for 19 281 603.7 tenge, an average price was 118.5 thousand tenge. In 2010, 214 186 pcs of products were sold for 19 400 430.7 tenge, the average price of a package totaled 90.6 thousand tenge. In 2011, 302 911touristic packages

were sold for 22 233 751.9 tenge, so the average price of package was 73.4 thousand tenge (about 500 US dollars) (*Figure 6*) (*The concept of regional development and territorial organization of domestic tourism of the Republic of Kazakhstan, 2013).*

FIGURE 6

The dynamics of implementation and costs of travel vouchers

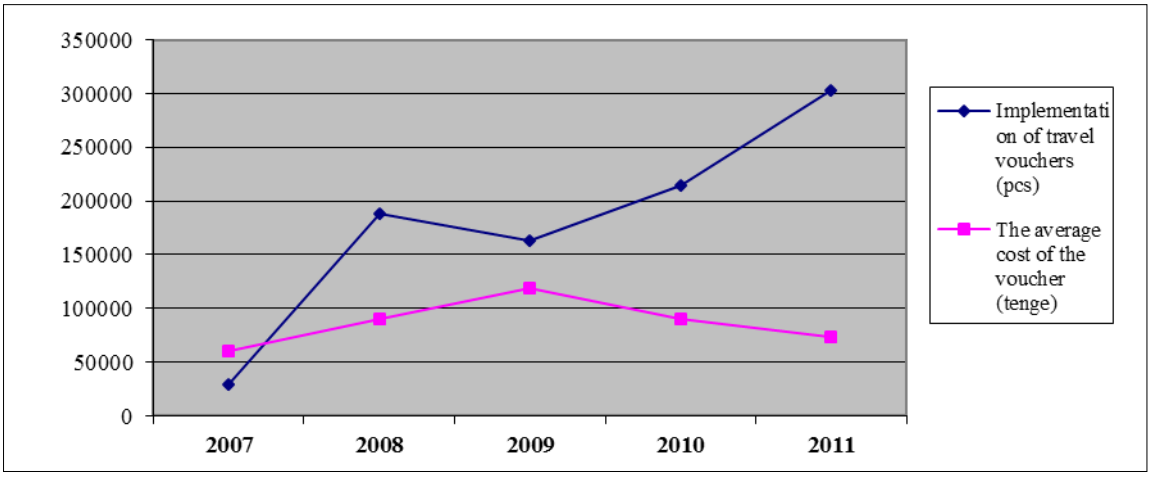

Source: compiled by authors according to data from The living standards in Kazakhstan 2007-2011. Statistical Bulletin. Astana: *Statistics Agency* of the *Republic of Kazakhstan*, 2012

Every year the number of tourists travelling within Kazakhstan is growing which shows the popularity of local tourism product among the domestic consumers.

In 2011, tourist firms of Kazakhstan sold 70 441 tourist packages of domestic tourism in total 1 001 865.3 thousand tenge. The average cost of travel package was 14.2 thousand tenge that is 41% lower than the average value of a package (voucher) in 2011. This amount is quite adequate and accessible for Kazakhstani citizens. It is typical that 13% of all sold packages were vouchers for children (below 16 years), which shows the development of children and youth tourism in domestic tourism.

Thus, the interdependence of indicators characterizing the development of the tourism industry in Kazakhstan and the indicators of economic and social development have been determined. The role of tourism as a promising sector of the economy, a catalyst for development of small and medium-sized businesses in the region, a source of employment was defined. Currently it has been specified priorities and key projects of international level, providing for the creation of regional clusters, which would ensure the sustainable development of tourism in the country.

In the State development plan Strategy “Kazakhstan-2050” the main achievement of implementation should be a considerable improvement of the well-being of citizens of the country as a result of consistent diversification and qualitative improvement of Kazakhstani economic growth. Tourism in Kazakhstan is one of the strategic directions of the development of economy. Identified positive tendencies of development of outbound and domestic tourism demonstrate the capacity of people to travel that is the indirect indicator of the well-being of the local population.

References

The concept of regional development and territorial organization of domestic tourism of the Republic of Kazakhstan. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. No. 0112RK02459. Almaty, 2013. 120 p.

Tourism in Kazakhstan. Statistical Bulletin. Astana: Statistics Agency of the Republic of Kazakhstan, 2012. 136 p.

Yerdavletov, S. R. (2012): *Tourism in Central Kazakhstan//Materials of the V International Scientific-practical Conference* dedicated to the 80 anniversary of the University: "Tourism and Recreation: innovation and GIS technology". Astrakhan, pp. 13–18.

The living standards in Kazakhstan 2007–2011. Statistical Bulletin. Astana: *Statistics Agency* of the *Republic of Kazakhstan*, 2012. 248 p.

Tourism in Kazakhstan 2005–2012. Statistical Bulletin. Astana, 2013. 348 p.

www.europe.unwto.org/UNWTO Publications/

World Tourism Organization (UNWTO}.

www.europe.unwto.org/UNWTO Publications/

Official website of the *Committee on Statistics* of the Republic of Kazakhstan www.stat.gov.kz.

Official website of the President of the Republic of Kazakhstan.

www.akorda.kz.

Regional Disparities of Tourism Development in Italy[1]

Shmytkova Anna
Lecturer of tourism department, Southern Federal University, Rostov-on-Don (Russia)
Gromachenko Mariya
Student of tourism department, Southern Federal University, Rostov-on-Don (Russia)

Keywords: *Italy, tourism development, tourism infrastructure*
Abstract: *The modern development tendencies of Italian tourism-recreational complex are indicated. The conclusions on the substantial recreational attractiveness of the Northern and Central Italy and recreational underdevelopment of Southern Italy in the first decade of the XX century are formulated.*

Introduction

Europe continues to be the main tourism-recreation center of the world: in 1990 it was visited by 261.5 mln people, in 2000 – 385 mln, and in 2011 the amount of visitors increased to 504 mln [2]. 51% of global tourist arrivals are in the European macro-region and Europe receives 45% of the world tourism income.

Over many years Italy has taken the 5th place in the world and the 3rd in Europe both in tourists' arrivals and in tourism income. The republic accounts more than 9 % of European tourists' arrivals and tourism revenues. This is favored by, firstly, natural factors: rich and different natural-recreation resources, indented coastline, a large amount of bays, beaches, a variety of landscapes, and a combination of offshores or riversides with mountain scenery.

Secondary, cultural and historical factors are favorable as well: there are 47 UNESCO World Heritage Sites in Italy, more than in any other country of the world. Thirdly, socio-economic factors (such as a high level of economic development, growing population incomes, high level of urbanization, the availability of the necessary transport and tourism infrastructure) and political factors (such as a long period of a peaceful development, the intensification of the process of political integration, the development of cross-border cooperation, the formation of European regions, etc.) positively influence the development of tourism.

The aim of research is to indicate modern development tendencies of Italian tourism-recreational complex using GIS methods.

Tourists' arrivals in Italy

During 2002-2009 the inflow of tourists' arrivals to Italy rose by 16%. The most rapidly developing regions in tourism are northern and central ones: Valle d'Aosta (increased by 79% in 2002–2009), Trentino-Alto Adige (41%), Marche (39%), Piedmont (38%), Emilia-Romagna (28%) and Lazio (27%).

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés" TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében. (The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: "Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development".)

It is significant that the North stays the major tourism destination either for Italians (54% from all arrivals in accommodation facilities) or for foreigners (58%). Italy has a special popularity among Germans, Swedes, French and Austrians who mostly prefer mountain and premountain areas and make the main part of the tourism flow in the north-west and north-east regions. They prefer the mountain tourism in the chief ski centers such as Piedmont, Lombardy and Valle d'Aosta, Trentino-Alto Adige/Tyrol and Veneto *(Fig.1)*.

FIGURE 1

Tourists' arrivals in Italy during 2002–2009

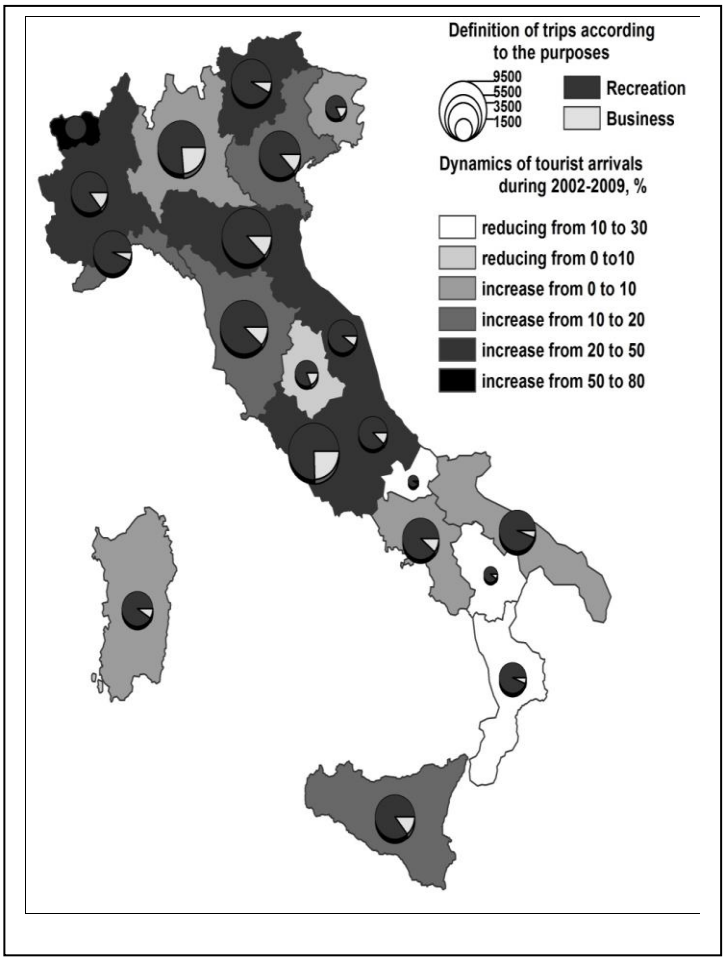

The central part of Italy is also characterized with a high growth of tourists' arrivals. There are main cultural centers of Italy in this area: Rome, Florence, Tuscany, Pisa, Siena, Perugia, Assisi, etc. The capital of Italy – Rome is situated in Lazio region and it is the third most visited city in Europe after London and Paris, its sights such as the Coliseum takes 39th and the Vatican takes 37th positions in the list of the most visited world places.

The cities of the North and Center concentrate the major flow of business tourists: 25% of arrivals to Lazio, 24% of all arrivals to Lombardi, 18% of all arrivals to Umbria and 17% of all arrivals to Friuli-Venezia Giulia are business trips.

The South of Italy is characterized by reducing tourist inflow during 2002–2009. The relatively low popularity of the South (except Cecilia) among tourists is conditional on the

low total economic elaboration level of southern regions, the quality of tourism infrastructure and the lack of widespread advertising.

Historically Italy was divided into two parts: a rich North and a poor South, and this, without any doubt, leaves a mark on the regional tourism development. Ayas, the province of Valle d'Aosta region and Plati, the province of Calabria region have, properly, the most affluent and indigent municipalities at the Apennine peninsula. The contrast between the North and the South is so big that the integer political movement Lega Nord (or Northern League) was founded to stand up for the separation of the rich North and the poor South.

The infrastructure of southern Italy is poorly developed; the territory has a small local railway and highway system. Frequently services of the hospitality industry don't match the international quality standards. The highly developed agrotourism in these regions doesn't draw a desirable inflow of tourists. Besides, the business tourism in the south Italy has hardly developed, its share in the structure of tourists' arrivals to Apulia was 5% in 2009, to Calabria –6%, Sardinia and Basilicata –9%.

The analysis of vacation trips to Italy shows that the biggest number of tourists visited Emilia-Romagna, Tuscany, Lazio, Trentino Alto Adige, Veneto, Liguria and Sicily wherein the highest growth of such trips was typical for Valle d'Aosta, Le Marche, Piedmont and Lazio

FIGURE 2

Duration of vacation trips to Italy

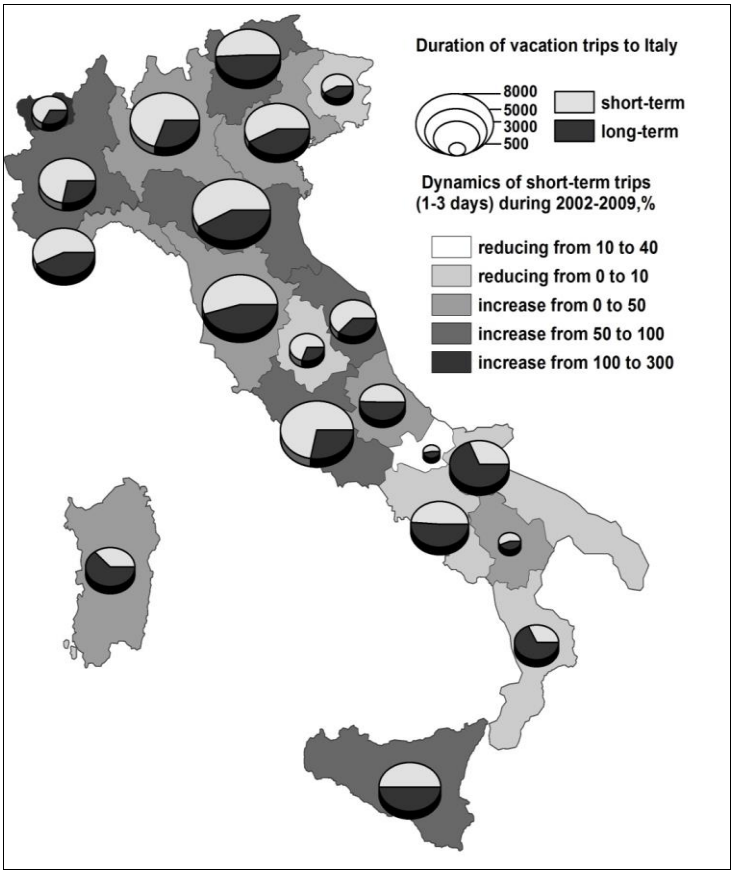

during 2002–2009. Among Italians seaside resorts (46.7% of all overnight stays) and ski resorts (18%) are more preferred, but foreign tourists mainly call on cities of arts (37.9%) [1].

During recent years the specific tendency for international tourism is the increase in the number of short-term trips, weekend-trips, and Italy wasn't passed by. This feature is mostly represented by Valle d'Aosta (by 3,6 times of rise in the period 2002–2009.) *(Fig.2.)*, Marche (2 times), Trentino Alto Adige, Piedmont and Emilia-Romagna (1,7 times) and etc. The 1–3 day trips dominate in the arrivals structures of Valle d'Aosta, Lombardy, Piedmont, Lazio, but long-term tours are more typical for southern resorts: Sardinia, Apulia and Calabria. In regions Trentino Alto Adige, Sicily and Campania the share of short-and long-term trips is equal.

Collective accommodation facilities in Italy

Accommodation facilities allocate irregularly around territory of Italy *(Fig.3)*. The main amount of collective accommodation facilities are located practically in the North Italy – more than 100 thousands (or 67% from the total value), where 20.7 thousands are hotels.

FIGURE 3

Dynamics of collective accommodation facilities in Italy during 2002–2009

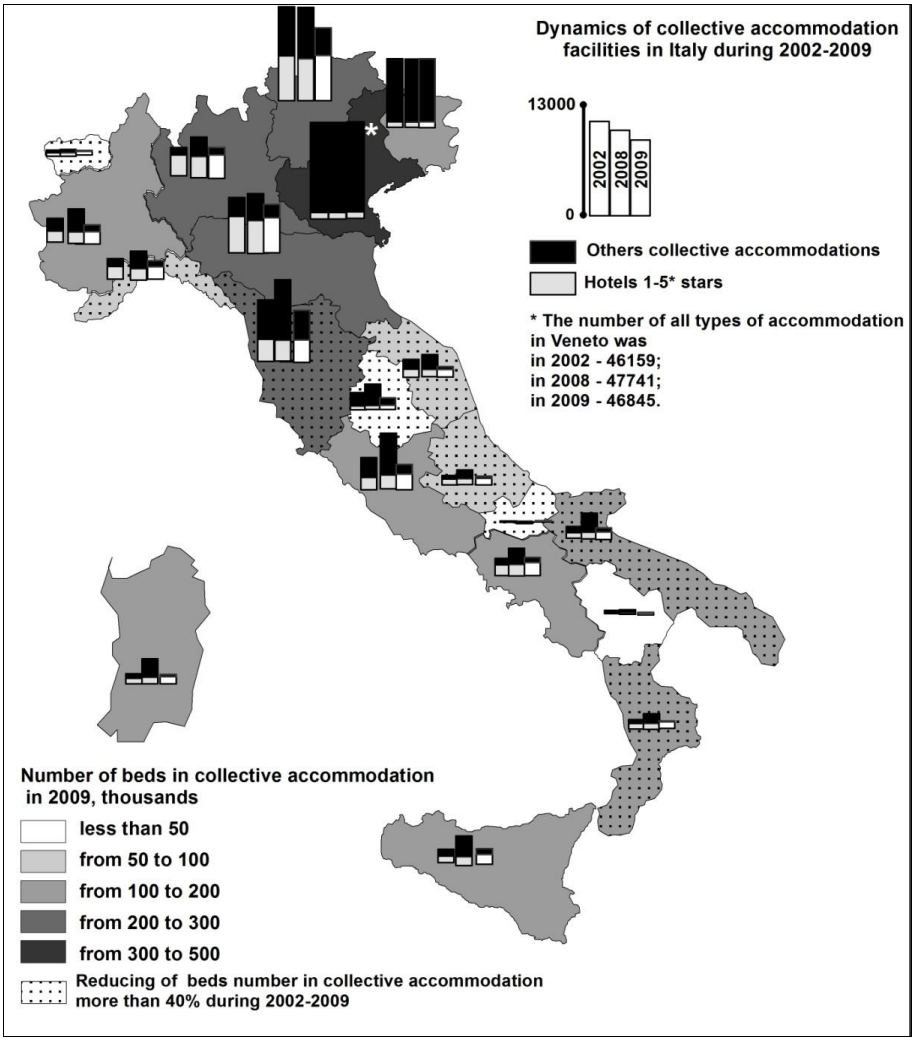

There are 23 thousands of collective accommodation facilities, where 7 thousands are hotels that lie in the south and on islands. In the central part rural or country accommodation

facilities are popular besides hotels. Among all Italian domains the northern region Veneto dominates in the number of beds and accommodations, there are 46 thousands accommodation objects which in 5 times more than in Trentino-Alto Adige what takes the second place for this indicator in the country and in 250 times more than in the southern region Molise.

The growth of accommodation facilities was observed all over the Italian Republic in the period of years 2002–2008. Basically it takes place not just because of the increasing hotel numbers, but is also conditional on opening new collective accommodation facilities: camping sites, hostels, chalets. As a result of the world financial and economic crisis many of the aforementioned objects were closed in 2009, their amount fell down in 10 times in Calabria, 9 times in Sardinia, 6 times in Marche over a year at the period of 2008–2009.

FIGURE 4

Arrivals of Italian and foreign tourists at collective accommodation facilities in 2002–2009

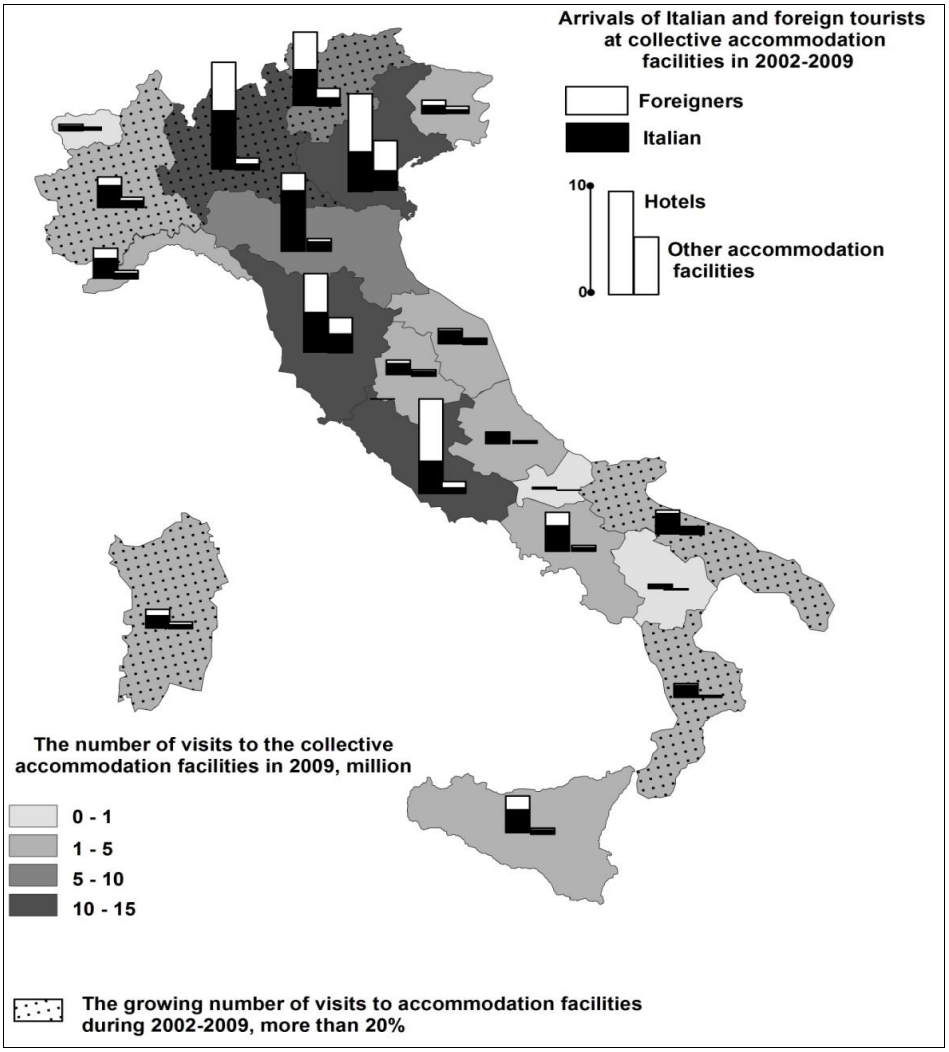

The tourist's use of collective accommodations is well demonstrated by *figure 4*. Veneto, Lombardy, Tuscany and Lazio are notable in this indicator amongst all Italian regions, which collective accommodation facilities were visited by 10 to 15 mln. tourists in 2009.

The majority of tourists, including foreigners, stay in hotels. The preference of foreigners is oriented on 4 and 5 stars hotels (45% of foreigners contrary to 32% of Italian tourists). Hotels with 1–3 stars range are favored by local tourists. Italians make up a slight share in the structure of arrivals at hotels of southern regions: Calabria, Basilicata, Apulia, Molise, Abruzzo. And the amount of 1-3 stars hotels grows when moving to the North. As for other collective accommodations, data indicates that both Italians and foreigners stay mostly in chalets or rural accommodations (more than 50% of the total number of stays in the other collective accommodation facilities).

The other collective accommodation facilities are beloved by tourists who practically travel around Toscana and Veneto. For example, 63% of the other collective accommodation facilities are concentrated in Veneto, which, undoubtedly, provides tourists with a wide choice of accommodations: chalets, agrofarms, hostels and camping sites.

Conclusions

This study confirms the validity of considering Italy as a leading tourism destination, allows to identify the major tourism tendencies in the beginning of the XXI century.

GIS-based analysis of the territorial organization of tourism enables us to consider Italy as a sustainable, polycentric, asymmetrical recreational system. GIS-based analysis of the territorial organization of tourism activity and tourism infrastructure allows to identify the substantial recreational attractiveness of the Northern and Central Italy and recreational underdevelopment of Southern Italy and consider the level of economic advancement as a priority factor for regional tourism development.

References

Compendio statistico italiano. *Italian Statistical Abstract 2011*. Istituto Nazionale di Statistica. Roma. 2012

A társadalmi jól-lét a kereskedelem tükrében[1]

(The Social Well-being in Light Trade)

Bottyán László
főiskolai mestertanár, Edutus Főiskola

Kulcsszavak: *Társadalmi jól-lét, kereskedelem, fogyasztói magatartás.*
Kivonat: *Amíg az utóbbi időben a fejlett európai országokban a GDP stagnált, addig a válság hatására az emberek helyzetükkel való elégedettsége nagyobb részt csökkent. Sokan közgazdasági paradoxonként értelmezik a jelenséget és igyekeznek különböző szempontok alapján magyarázni.*

Feltételezésem, hogy a kereskedelem tükröt tart elénk, ugyanis a kereskedelmi árbevétel, a forgalom és annak dinamikája következtetési lehetőséget mutat a kutató számára az egyének életérzésének a megítélésére. Többet vásárolunk, mint a válság előtti időszakban, vagy kevesebbet? Változott-e a vásárolt áruk összetétele, inkább az életfeltételhez mindenképpen szükséges árucikkeket vásárolunk vagy luxuscikkeket? Vajon élményszerű a vásárlás vagy elsősorban kötelezettség (mert vásárolni szükséges), minden jóérzés nélkül?

A kérdések megválaszolását némileg segíti néhány, az utóbbi időben megjelent publikáció, amely szintetizálása feltétlenül elvárható, de szükség van mélyebb közgazdasági elemzésre és kérdőíves vizsgálatra is a felvetett kérdések megválaszolására.

Mint tudjuk, a nemzeti jóllét, azaz az életminőség leginkább elterjedt megítélése a boldogság mérésén alapul, amelynek három mérési területe: a fogyasztói boldogság, az elkötelezettség és az élet értelmének a vizsgálata.

A kutatás a fogyasztói boldogság vizsgálatát a kereskedelmi fogyasztás alapján célozza megítélni: az egyének az életérzésük növelése érdekében keresnek fel kereskedelmi egységeket? Hogyan él (és hogyan él vissza) a vállalkozások kereskedelmi és marketing tevékenysége az egyének boldogság utáni vágyával?

A fogyasztói boldogság a modern társadalmakban gyakran egyedül ennek a szintnek az elérését tekinti igazán boldogságnak, leginkább a fiatalok között. Minden a fogyasztásról szól. A reklámok kreatív jellemzői, a boltok, üzletek csillogása azt az üzenetet hordozza az érintetteknek, hogy: „fogyassz, vásárolj, költsd a pénzt!". És milyen nehéz is ellenállni! Jutalmazzuk önmagunkat az élet nehézségeiért, a csalódásainkért. Ez azonban deviancia, amely az erkölcs súlyos állapotát mutatja. Ugyanis a vásárlás pótcselekvés, gyakran a vásárlónak nincs is boldogságérzete az áru megszerzésével kapcsolatban. Sőt, a boldogságérzet egyre csökken. A társadalomnak pedig cselekednie kell, boldogtalan polgárok esetén kisebb a munkavégzés hatékonysága, külföldön szeretne a polgár dolgozni, érvényesülni, kisebb a gyermekvállalási hajlandóság. A társadalom kiemelt feladata kell hogy legyen az egyének elégedettségének a növelése, közelebbi célként az ún. boldogságmutatók javítása, majd a teljes társadalmi jóllét megközelítése.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

Bevezetés

Talán egy kicsit érdekes a címválasztás, vajon hogyan is kerülhet a társadalmi jól-lét vizsgálatához a kereskedelem. Vajon a kereskedelem tükröt tart-e elénk a jól-lét megítélésében?

Ha nagyon könnyű lenne a kérdés, akkor egy eldöntendő válasz után némi indoklással akár a kutatás be is fejeződhetne. De nem ilyen egyszerű a helyzet!

A hétköznapi szóhasználattal élve vásárolni, netán „plázázni" maga a boldogság, programnak és szórakozásnak is kiváló. Arra szerettem volna megtalálni a választ, hogy a kereskedelem mennyire járul hozzá az elégedettség fennállásához, netalán okoz-e boldogságot a vásárlás.

Néhány szakirodalmi megközelítés általában a kereskedelem oldaláról

A GfK (1) nemrégen megjelent tanulmányában megállapítja, hogy a kiskereskedelmi forgalomból 2010-ben a hipermarketek 26,4%-kal részesedtek, a diszkontok 14,6%-kal, a kisboltok pedig 12,5%-kal. 2013-ban a hipermarketek részesedése 24,8%, a diszkontoké 16,4%, a kisboltoké pedig 12,9%. Lehet pusztán közgazdasági szempontból is megközelíteni az adatokat: a vevők egy része a hipermarketekből (amelyek jó része bevásárlóközpontokban van) elpártolt a diszkontok és a kisboltok irányába. Tehette nyilván az alacsonyabb árak miatt, de ezzel együtt némi megalkuvást jelentett, hogy egyszerűbb körülmények között kell megvásárolnia a szükséges árukat. Nem mintha az egyszerű körülmények nem jelentenének jóleső érzést, de igazán programnak az tekinthető, ha az áruval teli eladótér látványa mellett némi szórakozással is együtt jár a vásárlás.

Érdekes adatok derültek ki a kiskereskedelmi fogyasztásról, a KSH felmérése alapján (2) ugyanis a rezsicsökkentés miatt a lakásfenntartásra, háztartási energiára költött kiadás 2012-höz képest 2013-ban 3,8%-kal kevesebb lett, amelyet a háztartások élelmiszerek és alkoholmentes italok (+2,6%), közlekedés (+3,2%), hírközlés (+3,9%), kultúra és szórakozás (+6,6%), egészségügy (+4,5%), vendéglátás (+9,0%), lakberendezés (+6,2%), szeszes italok és dohányáru (+0,4%), ruházat és lábbeli (+6,6) és oktatás (7,8%) vásárlására fordítottak. Az egy főre eső fogyasztás havi összege 2013-ban 66 965 Ft volt, ami az előző évi fogyasztásnál 1,8%-kal magasabb volt. Az adatokból leginkább megállapítható, hogy többet költöttünk ruhára, lábbelire, míg a bevételünk kisebb részét fordítottuk alapvető fogyasztásra.

A fogyasztói bizalmat mérő indexek

Nem újdonság a szakirodalomban a fogyasztók vizsgálata a fogyasztói magatartás szempontjából. Az egyik legnagyobb horderejű kutatás (3) szerint három fogyasztói bizalmat mérő index alkalmazható:

– a Fogyasztói Bizalom (FB) index, amely a fogyasztók saját helyzetükkel való elégedettségét, a fogyasztók jövedelmekre vonatkozó várakozásait, a gazdasági helyzet változásával kapcsolatos véleményeket (a következő 12 hónapban), az ország gazdasági

helyzetének alakulásával kapcsolatos várakozásokat (a következő 5 esztendőben) és a tartós fogyasztási cikkek vásárlására vonatkozó véleményeket tartalmazza;

– a Fogyasztói Várakozások (FV) index a lakosság saját helyzetére valamint az ország gazdasági helyzetére vonatkozó várakozásokat fejezi ki,

– a Vásárlási Hajlandóság (VH) Index a jelenlegi saját pénzügyi helyzet és a jelenlegi vásárlási lehetőségek együttes megítélését fejezi ki.

A fogyasztói bizalmat kifejező indexek nagyon nagy jelentőségűek a jól-lét vizsgálatában, de mivel elsősorban anyagi jellegű fogyasztási magatartás összetevőket vizsgálnak a fő kutatási terület – a jól-lét – vizsgálatánál kevésbé alkalmazhatók. A fogyasztói bizalmat kifejező indexek elsősorban mennyiségi szempontokat vesznek figyelembe, úgy vélem azonban, hogy a jól-lét kutatásnál inkább minőségi paramétereket kell vizsgálni.

A közgazdaságtudomány (marketing) fogyasztói magatartás elemzési módszereinek alkalmazása a jól-lét kutatásoknál.

A vásárlások élményszerűségét sok szerző vizsgálta (pl. 4.), amely alapján feladatorientált és élményorientált vásárlás különböztethető meg. A vásárlás lehet élvezet vagy munka, de sokszor a tevékenység együttes jellege is jellemző. Néhány jellemzőt az *1. táblázat* tartalmaz.

1. táblázat

Vásárlás: élvezet vs. szükséglet

A vásárlás, mint élvezetes társasági forma	A vásárlás mint szükségszerű, önfenntartó tevékenység
Az idő eltöltése	Az idő szűkössége
Öncél	Eszköz
Nem szükségképpen foglalja magába a tényleges vásárlást	Mindig magába foglalja a vásárlást
Impulzivitás	Tervezés
Ábrándozás és önámító hedonizmus	Gyakorlatias szükséglet kielégítés
A hatékonyság jelentéktelen	A lehető legnagyobb hatékonyság
Élvezet	Szükséglet
A mindennapi gyakorlaton kívüli	A mindennapi tevékenységek része
Hangsúlyos az élmény	Hangsúlyos a racionalitás
Játékosság	Komolyság

Forrás: Hofmeister-Tóth Ágnes: A fogyasztói magatartás alapjai Aula Kiadó, Budapest, 2008. 235. o.

Nagyon kevés szakirodalom tartalmazza a kereskedelmi tevékenység szocializációs hatásának fontosságát, kapcsolatépítő szerepét (6).

A jól-lét vizsgálatának színterei

A jól-lét vizsgálatának színtereit, ha tekintjük, akkor annak számtalan lehetőségét különböztethetjük meg: általános, munkahelyi megnyilvánulást különböztetünk meg. A kutatás szempontjából a kereskedelmi színtéren szeretnénk vizsgálni a jól-lét megítélését.

Talán az első jól-lét vizsgálatok a munkahelyhez kapcsolódtak (Szombathelyi, 2012.), hiszen főleg a szubjektív jól-lét pszichológiai értelmezése miatt. Azonban ezek a vizsgálatok csak addig jutottak el, hogy a jól-lét, mint pszichológiai kategóriát definiálták, meghatározták a jellemzőit, tipologizálták.

Következtetések:

– a boldogság fogalma helyett szerencsésebb alkalmazni a jól-lét fogalmát, mert általában az emberek számára sokkal jobban értelmezhető fogalom,
– sokszor a legtöbb megközelítés a jólét (welfare) és a jól-lét (well-being) kifejezés között nem tesz különbséget, ill. a jól-lét értelmezésének is inkább anyagi jelentést tulajdonít,
– a jól-lét további jelentése: értelme van az életünknek, ki tudjuk használni az adottságainkat, értékes és értelmes életet élünk,
– a munkahelyi jól-lét az egyén szubjektív beszámolója által történhet kognitív, affektív és elégedettség mérési elemekkel.

A kutatás részletezése

A kutatási tervben eredetileg kérdőíves felmérés szerepelt, azonban a kérdőív próbája során bebizonyosodott, hogy ez a terület ezzel a módszerrel nem vizsgálható. A kérdőív – bár tudományos szempontok szerint lett összeállítva – használhatatlan és értelmezhetetlen információkat szolgáltatott.

Bebizonyosodott, hogy a jól-lét a kereskedelem összefüggésében csak kvalitatív módszerrel, pl. fókuszcsoport segítségével vizsgálható. Ennek a szakmai sikeressége be is bizonyosodott. A fókuszcsoportos vizsgálat során három 7–10 fős csoport vizsgálatára került sor. A csoportok összetételére jellemző, hogy 20–60 év közötti életkorú, nagyobb részt női tanulókból, ill. dolgozókból álló csoport.

Következtetések

A csoport tagjainak nagyobb része a bolti vásárlást inkább szükségletként értelmezte.

A jól-léttel kapcsolatos kognitív tevékenységek a bolttal, az árukkal kapcsolatosan megismerő igények szinte nem tapasztalhatók. Mi lehet ennek az oka? Főleg hipermarketekben tapasztalható árubőség, a több tízezernyi áruféleség inkább a legtöbb válaszadóban bizonytalanságot szül. A legtöbb vásárlóban nincs olyan igény, hogy minél jobban megismerje az értékesítésre szánt árukat.

Az affektív, a külső hatásokra fogékony válaszadók a fókuszcsoport tagjainak nagyobb részét adják.

Az elégedettség mérése – a fókuszcsoportos felvétel sajátosságainak megfelelően – csak szóbeli felmérés alapján történt.

A kereskedelemmel kapcsolatosan a legtöbb vásárló pesszimistán nyilatkozott, a leginkább kiemelt szempontok:

– Magas az áruk ára és alacsony kereset miatt inkább a vásárlás szükségszerűségét emelték ki, azaz tudatosan, okosan kell vásárolni, hogy a szükséges áruk beszerzésre kerüljenek, az áruk kipróbálására csak a hasonló áruk (pl. Üdítőitalok választéka) esetében szokásos.
– A kereskedelmi egységek területe, átláthatatlansága növekedett, ezt sokszor megjegyezték, hiányolták a kereskedelmi egységek meghittségét is.
– A vásárlásra fordított idő is nagymértékben csökkent legtöbben a napi vásárlásra 15–20 percet, a nagyobb bevásárlásra 30–40 percet jelöltek meg, bár hozzáteendő, hogy a tényleges vásárlási idő főleg a hétvégi nagybevásárláskor 1,5 óra körül lehet.

Javaslatok általánosságban a jól-lét szubjektív megítélésével kapcsolatosan:

– A jól-lét, mivel egy általános kategória, ezért az egyes területeinek, színtereinek a színvonal növelése tudja maximalizálni az értékét.
– Az egyik ilyen kitüntetett színtér a kereskedelem színtere, ahol az egy főre vonatkoztatott vásárlási hajlandóság naponta egy érték feletti, tehát a szubjektív jól-létben ezért van kiemelkedő szerepe a kereskedelemnek.

Konkrét javaslatok szubjektív jóllét érzetének a növelésére a kereskedelemmel összefüggésben:

– A kereskedelmi egységek eladóterének csökkentése az átlátó képesség növelésére, a vásárlási idő csökkentésére.
– A kereskedelmi egységekben a tájékoztatás növelése, pl. Tájékoztató táblák alkalmazásával.
– A kereskedelmi dolgozók intenzívebb részvétele a kereskedelmi folyamatban: hagyományos értékesítés arányának a közgazdasági szemléletmóddal ellentétes növelése.
– Kontaktnövelő módszerek további növelése, pl. kártyákkal, bónuszokkal, stb.
– A kereskedelmi vállalkozások szolgáltató tevékenységi körének a növelésével, pl. divatbemutatók, árubemutatók alkalmazásával.

A fókuszcsoportos megkérdezésnél a résztvevők erősen óvtak a túlkapástól: a gyakori „shopingolás”, főleg ami hosszú ideig is tart, a szükségtelen áruk megvásárlása, a hitelből történő nagy értékű árubeszerzés szinte személyiségzavart jellent.

A kutatás során nyitva maradt kérdések

Szokás azzal érvelni, hogy: nincs befejezett csak abbahagyott kutatás. Valószínűsíthető, hogy a jól-lét kutatásoknál ez különösen igaz. Minél jobban sikerül „megkutatni” egy területet, annál inkább ki is derül róla, hogy még számtalan aspektusa van, ami újabb és újabb feladatot ad. Célszerű lenne növelni szubjektív boldogság értékét – természetesen pl. a kereskedelem segítségével.

Hogyan érezhetjük magunkat jobban a kereskedelemmel kapcsolatban?

Az egyik a vásárlás folyamatában, a kereskedelmi színtérben történő változtatás, a vásárlás körülményeinek a változtatása. Ez természetesen eléggé szubjektív, hiszen egy adott kereskedelmi színtéren van, aki jól érzi magát és van, aki nem. Van olyan, aki az emberi tényezőkre helyezi a hangsúlyt: sokkal „kedvesebb”, vásárlóbarát kereskedelmi dolgozói

rétegre lenne szükség, van olyan, aki a technikai feltételekre helyezi a hangsúly. A bevásárló központok a szórakozási, pihenési tevékenység központjává is váltak (jellemzően a fiatalabb korosztály esetében főleg városban), még főleg vidéken a közösségi találkozás színtere lett a bolt. A fejlett, korszerű boltok tudják betölteni ezt a funkciót, amelyhez egyrészt a vállalkozás visszaforgatott nyeresége, de ettől függetlenül akarat, szándék is kell. A világ sok országában, de hazánkban is találunk példát a kereskedelmi „életérzés" növelésére az eladótéren belül (az eladótéren kívüliről most e helyen nem beszélünk): árukóstoltatás, étkezési lehetőség biztosítása, kávézó, olvasósarok, gyermekter, stb.

A másik boldogságot növelő lehetőség magával az áruval kapcsolatos. Az áruval történő elégedettség szintén hozzájárul a szubjektív jól-lét növeléséhez. A vásárlási folyamat során a választás lehetősége a legtöbb vásárló számára örömforrást jelent: hozzájutni egy áruhoz, amelyre esetleg régóta várt.

Irodalom

Kereskedelmi Analízisek. GfK, Budapest, 2014

Központi Statisztikai Hivatal, 2014

Agárdi Irma–Berács József–Hofmeister-Tóth Ágnes–Malota Erzsébet (2003): *Fogyasztói bizalom*. Közgáz, Fogyasztói Bizalom Index 1996–2002. Budapest, Aula Kiadó. 38. o.

Hofmeister-Tóth Ágnes (2008): *A fogyasztói magatartás alapjai*. Aula Kiadó, Budapest. 235. o.

Szombathelyi Csilla: *A munkahelyi jóllét kutatásának előzményei és jelenlegi megközelítése – a stressztől a jóllétig*. Alkalmazott Pszichológia, 2012/3, 33–45. o.

Horváthné Herbáth Mária–Stágel Imréné (2006): *Alapozó kereskedelmi ismeretek és gyakorlatok*. KIT, Budapest. 54–55. o.

The Social Well-being in Light Trade

Bottyán László

Keywords: Social well-being, trade, consumer behavior

Abstract: How we can feel better connected to the trade? One change in the buying process, commercial color space to, changes in the conditions of the purchase. This is of course quite subjective, since a given trading arena there who feel well and some do not. There is someone who puts the emphasis on the human factor: much "nicer" customer friendly staff would be required commercial layer, there is someone who puts the emphasis on the technical terms. The shopping center of the entertainment and leisure activities have become (typically in younger age groups in particular), especially in rural areas has been the scene of community meetings to shop. The advanced, modern shops can fulfill this function, which on the one hand the company reinvested earnings, but will nevertheless, will have to. Can be found in many countries, but our country is an example of increasing the commercial "lifestyle" within the sales space (the vendor area outside of just this site are not talking), providing catering, café, reading area, a children's space, etc.

Another possibility for increasing happiness with the goods. Satisfaction with the goods also contributes to the increase in subjective well-being. During the buying process is a choice source of pleasure for most buyers is: to obtain a commodity, which may awaited.

Társadalmi tapasztalatok, részvétel és kulturális képzelet: a média szerepéről[1]

(Social Experience, Participation and Cultural Imagination: about the Role of the Media)

N. Kovács Tímea
főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola

Kulcsszavak: *Médiafogyasztás, televíziózás, társadalmi részvétel, kulturális különbségek és identitás.*

Kivonat: *A tanulmány azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a média, mint napjaink kulturális környezetének meghatározó eleme miként formálja a társadalmi tapasztalatokat, milyen részvételi lehetőséget nyújt a fogyasztó számára és hogyan inspirálja a kulturális képzeletet. A média rendszerén belül elsősorban a televíziózáson van a hangsúly, amely az online média előretörése ellenére még mindig a társadalom legszélesebb rétegei számára leginkább elérhető, bejáratott és elfogadott elektronikus médiumnak számít. Az elemzés két csomópont köré szerveződik: egyrészt szó esik a televízió teremtette társadalmi nyilvánosság és kommunikáció természetéről, másrészt azokról a normákról, értékekről, életstílusokról, képekről és történetekről, amelyeket a televízió a társadalmi képzelet számára kínál a kulturális identitás alakításához.*

Vitathatatlan, hogy napjaink társadalmi és kulturális környezetének meghatározó eleme a média. Ha a számadatok felől közelítünk a kérdéshez és megnézzük a lakosság médiafogyasztási szokásait összegző felméréseket, azonnal leszűrhetjük, hogy az átlagember idejének tetemes részét televíziókészülék, számítógép előtt ülve tölti.

Az 1. ábrán látható, hogy az átlag amerikai hetente 60 órát tölt elektronikus médiumokkal, ebből 35 órányit televíziózik. Magyarországon 1995-ben naponta 3,5 órát ültünk televízió előtt, 2013-ban ez naponta közel öt órára emelkedett, azaz átlagban annyit televíziózunk, mint az USA-ban. A néhány évtizede még észlelhető alapvető különbségek a kelet- és a nyugat-európai országok, illetve az USA között mára kiegyenlítődtek. Napjainkban az átlag magyar lényegében ugyanannyi időt tölt el elektronikus médiumokkal, mint az átlag amerikai.

A közösségi média szintén egyre jelentősebb szereplőjévé válik a médiafogyasztásunknak, hiszen az elmúlt öt év alatt néhány százezerről több mint 4,5 millióra nőtt hazánkban az aktív Facebook felhasználók száma.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés” TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: “Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development”.

1. 1. ÁBRA

Elektronikus médiumok fogyasztása Amerikában (heti lebontásban, órában)

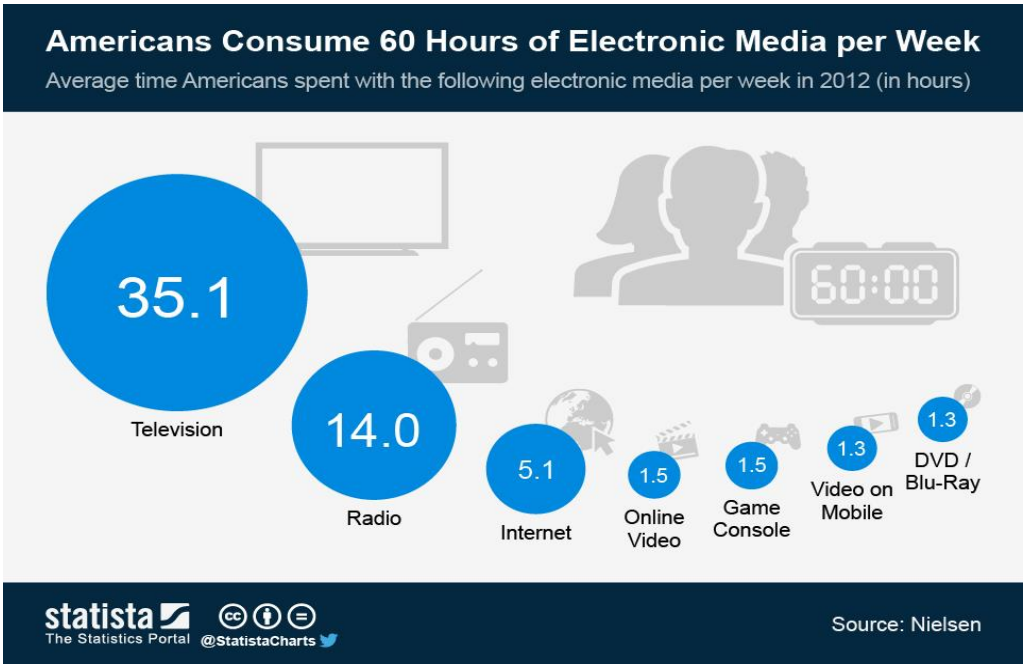

2. ÁBRA

A televíziózás Magyarországon

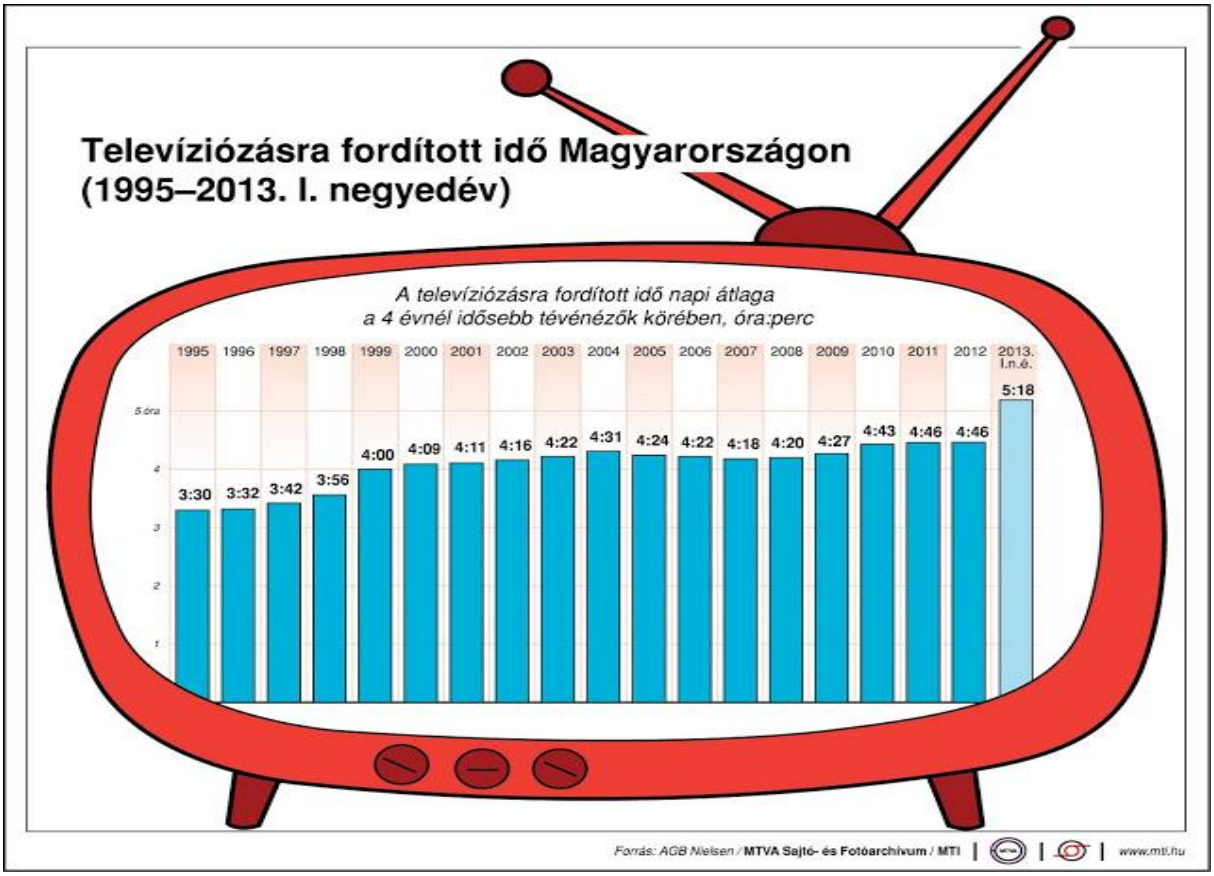

2. 3. ÁBRA

A Facebook sikertörténete Magyarországon

Ha a műszeres közönségméréssel foglalkozó AGB Nielsen 2014-es statisztikáira vetünk egy pillantást, azt látjuk, hogy hazánkban az online média viharos előretörése ellenére még mindig a televízió az a médium, amely a társadalom legszélesebb rétegei számára nap, mint

nap a legjelenvalóbb.[2] Ennek okai között biztosan ott szerepel a tény, hogy idehaza az internet-ellátottság kb. 60%-os, azaz a lakosság kétharmadát érinti. A nyomtatott médiumok, így a lapok, könyvek piaca folyamatosan zsugorodik, ami részint összefüggésbe hozható a gazdasági válsággal, a fogyasztók anyagi lehetőségeinek korlátozódásával, s ez a körülmény szintén a televíziózás felé „tereli" a fogyasztókat.

De lássuk először az adatok sugallta első összefüggéseket, amelyek közül néhányat bevezetésképpen szeretnék kiemelni:

1. Hazánkban az 50+ generáció kétszer annyi időt tölt televíziónézéssel, mint a fiatalabbak (amiből nemcsak a több szabadidőre, de az idő eltöltésének stratégiáira, illetve a lehetőségek korlátozottságára is következtethetünk).
2. A 30+ generáció kiemelkedően sokat televíziózik (ez az a szinte utolsó generáció, amely a korlátozott médiakínálaton szocializálódott, 1998-ban, amikor idehaza megjelentek a kereskedelmi csatornák, 14 év körül járt).
3. Minél kisebb településen lakik valaki, annál többet nézi a televíziót.
4. Minél alacsonyabb az iskolai végzettsége, annál többet tévézik.
5. Minél alacsonyabb vásárlóerővel bír, annál több időt tölt televízió előtt (látványos a különbség a legmagasabb és a legalacsonyabb vásárlóerővel rendelkezők között – ebben az esetben közel kétszer annyi időről beszélünk!)
6. Aki nem rendelkezik internettel, az szintén garantáltan sok időt fordít televíziózásra (ami azt jelenti, hogy a lakosság egyharmada számára az internet, mint lehetőség ilyen-olyan okok miatt nem jelenvaló.)

Egy 2010-ben publikált kutatás szerint Magyarországon a lakosság jelentős része kulturális értelemben „éhezik": nem jut el moziba, színházba, nem olvas, nem böngész internetes felületeket, a szabadidő eltöltésének és a tájékozódásnak az egyetlen módja a televíziózás, ezen belül is alapvetően az országos földi sugárzású kereskedelmi televíziók nézése.[3] Ha az AGB Nielsen és a Szonda Ipsos adatait egyfajta társadalmi látleletnek tekintjük (én mindenképp amellett érvelnék, hogy tekintsünk ezekre az összefüggésekre így), akkor nyilvánvalóan érdekes feltenni a kérdést: mit jelent, miről szól, és milyen következményei vannak a napi 4-5 óra televíziózásnak? Mit láttat a televízió, miről, milyen témákról beszél, kik látszódnak, milyen csoportok, szereplők jutnak szóhoz és képernyőhöz? A televízió teremtette világ milyen módon formálja a társadalmat, a közvéleményt? Ebben az összefüggésben, az adatokat kontextualizálva és értelmezve két jelenségre összpontosítok a továbbiakban.

1. Abból kiindulva, hogy a televíziózást a társadalmi kommunikáció egyik fő csatornájának tekinthetjük, vizsgálható a kérdés, hogy ***milyen társadalmi nyilvánosság teremtődik általa, illetve kik hogyan és milyen módon vesznek ebben részt***. Mennyiben teremt közönséget és közösséget a televízió? Mely társadalmi csoportok alakítják és uralják a televízió teremtette nyilvánosságot?

2 http://www.agbnielsen.net/Uploads/Hungary/Honlap_havi_statist_201405.pdf

3 A felméréseket a Szonda Ipsos közreműködésével az MTA Politikai Tudományok Intézete végezte, Sági Matild ehhez kapcsolódó tanulmányát lásd http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-922/publikaciok/tpubl_a_922.pdf

1.2. A televízió kulturális aktőr. A társadalmi tapasztalatot olyan értelemben is formába önti, hogy folyamatosan képeket, történeteket kínál a nézőnek, s ezzel a kulturális értelemben működő képzelet meghatározó táptalaja. ***Milyen képeket közvetít a média? A képeken keresztül milyen értékek, életstílusok, normák, minták testesülnek meg?***

Társadalmi kommunikáció, nyilvánosság, részvétel

Médiaelméleti kutatások már elég régóta beszélnek arról, hogy a média alapvetően beleszól abba a folyamatba, amelynek során az emberek adott társadalmak tagjaivá válnak. A tömegkommunikációs eszközök legkésőbb a II. világháborút követően beköltöztek az ún. átlagemberek otthonaiba, s ezekben az alapvetően privát terekben megnyitották a lehetőségét annak, hogy az egyének részesülhessenek a társadalmiasság tapasztalatában. Másként fogalmazva: a tömegkommunikációs eszközök egy darabka nyilvánosságot „ékeltek" be az állampolgárok privát tereibe, s mint az információk, hírek, értékek, normák közvetítői a társadalom sajátos kiterjesztőiként kezdtek el működni. Az állampolgár – anélkül, hogy elhagyta volna privát szféráját és a szó szoros értelmében a nyilvánosságban mozgott volna – a tömegkommunikációs eszközökön keresztül mégis beléphetett egy olyan kulturális-kommunikációs térbe, amely számtalan kézzelfogható tapasztalat és ismeret mellett azonosulási minták, vágyképek, érzelmek sokaságát, azaz társadalmi imaginációkat is mozgásba lendített.

Benedict Anderson, a nacionalizmuskutatás kiemelkedő alakja meggyőzően mutatja be azt a folyamatot, amelynek során a nyomtatott médiumok, így a könyv és a sajtó „elképzelhetővé", „átélhetővé" tették és ezen keresztül megteremtették a modern nemzetközösségeket. (*Anderson* 2006). Olvasóik számára a közös nyelv mellett közös beszédtémákat, s ezeken keresztül az azonosság, az összetartozás, az egyediség, a másoktól való elkülönbözés egyébként roppant illékony érzését apró hétköznapi tapasztalatok sorozatára, egy kiszámítható információáramlási folyamatra fordították le és tették így kézzelfoghatóbbá. A nyomtatott médiumok hathatós talapzatot építettek a nemzetközösségeknek, amelyeket aztán az elektronikus médiumok, így a rádió, és a televízió (s ezen belül is a közszolgálati, állami csatornák) tovább erősítettek.

A nyomtatott médiumok még óvatosan kopogtattak és „kértek bebocsátást" az emberek életébe. Az olvasni tudás lassú terjedése és a társadalmi hovatartozás teremtette kötöttségek meglehetősen sokáig fékezték a társadalmi kommunikáció kibontakozását. Gripsrud norvég médiakutató említi, hogy a BBC dolgozói az 1920-as években még úgy tekintettek magukra, mint akik váratlan vendégként, egyfajta betolakodóként toppantak az emberek hálószobájába, amiért szabadkoztak és „ajándékokkal" igyekeztek semlegesíteni a privátszféra megsértését. (*Gripsrud* 2007). Melyek ezek a „szimbolikus ajándékok", amelyeket a rádió ad a hallgatóinak?

Sir John Reith, a BBC első igazgatója így fogalmaz: „a lehető legtöbb családba el kell vinni a tudásra, a fejlődésre, a sikerre vonatkozó emberi ismeretek minden területének legjavát a zenén, az előadásokon, a drámákon és a szórakoztatáson keresztül" *(Lavenir* 2005, 66). A rádió, később a televízió tehát nemcsak egy bútordarab csipketerítővel és porcelánfigurákkal a tetején, hanem maga **a** külvilág, egy halom idegennel, akik az otthonunkba nyomulnak, mint a nagybetűs társadalom előőrsei, hogy minket „műveljenek", „szórakoztas-

sanak", „jó állampolgárrá neveljenek": a korszellemnek megfelelően sikeressé tegyenek. Cél a társadalom tagjainak összekapcsolása, s egyúttal a kollektív fejlődés előremozdítása. Ma talán úgy fogalmaznánk, hogy a kornak megfelelő versenyképes tudást kívánnak átnyújtani. Ez a „versenyképes tudás" pedig a polgári középosztály ideáljait tükrözi, amivel a modern demokrácia alapelveinek megfelelően a legszélesebb társadalmi csoportok éppen a rádión keresztül szembesülnek.[4]

A társadalmiasítás egyik legfontosabb eleme, hogy a média a társadalmi kommunikáció összetett folyamatában való részvételt, vagy legalábbis annak hathatós illúzióját kezdi biztosítani az egyén részére. Ennek nyilvánvaló jelentősége van a demokráciák szempontjából, amint azt az állam és az állampolgárok közti kommunikáció, a társadalmi nyilvánosság jelenségének elemzései már sokszorosan igazolták (vö. *Habermas*, 1971, *Peters* 2007). A nyomtatott médiumok köré teremtődő nyilvános fórumok és az ott zajló okoskodás (Habermas), azaz az irodalmi nyilvánosság, előképe, egyfajta gyakorlóterepe a politikai nyilvánosságnak, a polgári demokrácia alapelveinek elsajátítása itt zajlik. A rádió, majd a televízió ezt a szűk hatókörű polgári laboratóriumot megnyitja a tömegek, emberek milliói előtt, olyanok előtt, akik talán sohasem olvastak, azt üzenve az átlagembernek, hogy mint a hallgató-, vagy a nézőközönség tagja szignifikáns alkotóeleme a társadalomnak, ő is számít! Innentől kezdve nem a kiválasztottak, hanem lényegében mindenki egyformán címzettje a híreknek, politikai beszédeknek, szórakoztató műsoroknak, azaz megteremtődik a társadalmi kommunikáció egyik alapelve: a hallgatóság (a közönség) egyenlőként kezelése. Az egyes társadalmi csoportok tagjai hallatlan mennyiségű információt kezdenek egymásról megszerezni, úgy, hogy tényleges interakcióba kellene keveredniük egymással, ennek egyik következménye a passzivitás lesz, az a folyamat, amit Richard Sennett a közélet kiüresedésének nevez (vö. *Sennett* 1998). Másrészt azzal párhuzamosan, ahogy a társadalmi csoportok egymásra vonatkozó ismereteinek egyre jelentősebb részét a tömegkommunikációs eszközök adják, úgy egyre relevánsabb kérdéssé válik, hogy adott csoportok milyen módon lesznek megjelenítve, szóhoz juthatnak-e, milyen benyomások jönnek létre róluk, kik képviselik őket, kik beszélnek róluk. A médiajelenlét, vagy láthatóság, Angelusz Róbert kifejezésével élve a társadalomoptika komoly aszimmetriákat teremt, s ennek társadalmi hatásai hosszútávon is érvényesülnek.[5] Az átlagemberek millióinak a tájékozódás, tájékoztatás nyomán kialakult véleménye, reakciója ugyanis a közvéleményben manifesztálódik, amely iránt már az 1930-as évektől a politikusok és a kutatók is egyre intenzívebben érdeklődnek. Nem tekinthető véletlennek az sem, hogy éppen ebben az időszakban születik meg maga a „tömegkommunikáció" kifejezés is.

Eszmék, életstílusok, kulturális világok

A „tömegkommunikáció" kísérő tünete és egyúttal katalizátora a tömegtársadalmaknak. A média széleskörű társadalmi jelenléte viszont nemcsak politikai értelemben hangsúlyos.

4 Az 1930-as, 40-es évek társadalmi, de politikai kommunikációjában kiemelkedő szerep jut a rádiónak. Ebben az időszakban mind az USA-ban, mind Angliában, de Németországban is, a lakosság jelentős része rendelkezik rádiókészülékkel, több tízmillió hallgatóról beszélhetünk, akik napi 3-4 órát töltöttek rádióhallgatással. Vö. Briggs-Burke 2004, Lavenir, 2005, B. Bernát et alii 2012, 280-285.

5 A láthatóság kérdésköréhez. Lásd Angelusz, 2000

Mindenképpen kiemelendő következménye a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó, eredendően zárt kulturális terek fokozatos egybenyitása. A következőkben erre összpontosítanék. A modern tömegkommunikációnak köszönhetően ugyanis egyre fokozottabb mértékben kezdenek el cirkulálni olyan képek és tapasztalatok – s velük értékek, normák –, amelyeket a társadalom különböző pontjain élő egyének – ha csak közvetlen társadalmi tapasztalataikra, a kommunikáció közvetlen közegére hagyatkozhattak volna –, akkor lényegében sohasem érhettek volna el (vagy csak lényegesen lassabban, esetlegesebben és töredékesebben). Erre mindenképpen példát jelent számunkra nemcsak a középosztály életstílusát és értékeit a teljes tár-sadalom számára mintává tévő angol közszolgálati média, de az is – immáron saját vizeinkre evezve –, ahogyan a szocialista modernitás eszményeit közvetítő magyar közszolgálati média működött.

Míg azonban a klasszikus közszolgálati televíziózás nagyon markánsan egységesíteni próbálja a társadalmat, mind politikai, mind kulturális értelemben, normatív nyilvánosságot és elitista kulturális normákat is kínálva, addig az idehaza 1998-cal induló kereskedelmi televíziózás szakít az elitközpontúság és társadalmi küldetéstudat gondolatával, azzal, hogy a társadalmi csoportok felzárkóztatandóak, felzárkóztathatóak valami közösen elfogadott eszményhez. Innentől kezdve az elithez köthető, elsősorban a magaskultúra népszerűsítésében megtestesülő, küldetésszerű „média-csinálást” felváltja az a média, amely nem magasról oktat, amely nem hűvös és mértéktartó, és amelyben a kulturális normák már egyáltalán nem egységesek. Az önmagát és a társadalmat is komolyan vevő televízió mellett megjelenik az a neotelevíziózás, amely viszonylag rövid időn belül – ha a nézettségeket tekintjük perdöntőnek, akkor ki is mondhatjuk – sarokba is szorította az előbbit. A következőkben azzal foglalkozom röviden, természetesen a teljesség igénye nélkül, hogy mitől sajátos és figyelemreméltó a kereskedelmi televíziózás, kiemelve a témák, történetek, szereplők, üzenetek, hatások szempontjait.

Mit lát a néző a képernyőkön?

A televízió napjainkban nem a kortalannak tekintendő, eszményi, elitista magaskultúrát láttatja, hanem elsősorban a nagyon gyorsan változó, divatszerűen lüktető populáris (tömeg) kultúrát. A néző nem „színházba”, vagy „operába” megy, amikor tévézik, nem hallgat verset, nem szakértők kerekasztal-beszélgetéseit vagy tudósok okfejtéseit követi, nincsenek elemző műsorok, vagy dokumentumfilmek. A hírek is szórakoztatnak, a „cuki állatokkal” és közlekedési balesetekkel teletűzdelt hírműsorok a horror és a vígjáték műfaji sajátosságait ötvözik. A televízió immáron szinte teljesen feladta az az igényt, hogy ablak legyen a világra, napjainkban nem akar mást, mint egy, önnön szabályai szerint működő saját világot teremteni. Ezek a szabályok, a televíziós világ törvényszerűségei, történései, képei önálló életet élnek (ezt igazolja, hogy a híradókban egyre több az olyan hír, amely a televíziós világ saját hőseiről szól – műsorvezető gyermeket szül, nyaralni megy, stb.) – mégis beékelődnek a nézők tényleges hétköznapi életébe, furcsa visszhangot verve abban.

Kiket lát a néző a képernyőkön?

A kereskedelmi televíziók azzal, hogy nem gyötrik sem magukat, sem a nézőket különösebben a külvilág nyomasztó problémáival, más szereplőkkel, más hősökkel dolgoznak, hiszen mást akarnak nekünk elmesélni. A képernyőkön látható személyek két fő csoportba

oszthatóak: a celebekre és az átlagemberre. A média generálta híresség azok a hősök, akik csak és kizárólag a médiavilágban kelnek életre, a hozzájuk kötődő jelentések csak itt termelődnek ki, érvényességük is erre korlátozódik. Ezt a mechanizmust kitűnően látjuk érvényesülni, ha a bulvárlapok és a kereskedelmi televíziók közti tematikus összekapcsolódásokat vesszük szemügyre. Az átlagember betörése a televízió képernyőjére talán még az előbbinél is érdekesebb kérdés. A szakértők, politikusok, művelt médiaszereplők, művészek, azaz az elit által uralt klasszikus televízió nem, vagy csak alig-alig mutatta az utca emberét. Miért tette volna? Néha a vox populi begyűjtése ugyan elengedhetetlen, de a tömegkommunikáció alapképlete szerint – s itt már a 19. századtól észlelhető tendenciáról van szó – a közönség maradjon csendben, némán merengjen azon, amit látott, hallott: tanuljon, okuljon. A kereskedelmi televíziók ezt a paktumot felrúgják és a közönségnek saját magát mutatják. Az átlagember először csak tapsol, nevet és kiabál a talk-showkban, aztán valóságshow-kban szerepel, áldokumentum műsorokban „játszik", tehetségkutatókban hosszabb-rövidebb ideig „sztárrá" válik, hangosan és félreérthetetlenül megnyilatkozik, a tévében nevel gyereket, vitatkozik rokonaival, és így tovább. Császi Lajos a 2000-es évek magyar sikerműsorát, a Mónika-show-t elemezve az átlagember televíziós diadalmenetét, az átlagember átlagproblémáinak megjelenését a klasszikus nyilvánosságot felváltó polifonikus populáris nyilvánosság kísérőjelenségének tekinti (*Császi* 2011).

Alapüzenetek

A populáris kultúrán nyugvó kereskedelmi televíziózás is közvetít persze egy jól körvonalazható ideológiát, ez azonban nem a szocializmushoz, de nem is a polgári demokráciához kötődik, tehát nem a politikai nyilvánosság életben tartására van kihegyezve. Annál határozottabban jelenik meg benne viszont a későmodern társadalmakat olyannyira átható fogyasztói ideológia. A magyar társadalom mintegy 15 éve szembesül folyamatosan a televízió képernyőknek (is) köszönhetően az anyagi bőség, a jólét túláradó képeivel, olyan képek, történetek sokaságával, amelyek tárgyakhoz, helyzetekhez életérzéseket – a fogyasztói társadalom vezető eszméit: a fiatalság, a szépség, a jólét, a sikeresség képzeteit kötik.

A kereskedelemi televízió a társadalmi érvényesülést, a társadalmi sikerességet gyökeresen másképp értelmezi, mint a klasszikus média. Alapkoncepciója szerint a sikeresség nem a műveltség, tájékozottság, szakértelem polgári mércéi alapján mérhető, hanem az, elsősorban az életstílus alapján, szimplán látszik. Míg a klasszikus média olyan társadalmi eszményeket állított középpontba, amelyek gyakran a protestáns etika elveire rímeltek, és a tudás, tájékozottság felületesnek nem nevezhető értékeit preferálták, addig a neomédia a szorgalommal szemben a hedonizmust, a munkával szemben a játékot, a hírnevet, a személyiség belső értékei helyett a megjelenést, a felszínt, a látványt részesíti előnyben.

Másként fogalmazva: a sikeresség, illetve a sikertelenség a szó szoros értelmében láthatóvá válik: a státusszimbólumokban, a szabadidős tevékenységekben, az elfogyasztható, megvásárolható kulturális termékekben vizualizálódik, a megjelenésben, a javakban, vagy a híresség eknek kijáró médiajelenlétben tárgyiasul. Vagy éppen ennek részleges, vagy teljes hiánya teszi láthatóvá a társadalmi státust. Napjainkra a média a középkor reprezentatív nyilvánosságát idéző társadalmi színpadként működik, ahol a gazdagok mellett a szegények is „felvonul(hat)nak". Mind a kettő: mind a gazdagság, mind a szegénység sajátos látvány, amely hol ilyen, hol olyan társadalmi környezetből nézve egzotikus a befogadó számára.

Magyarországon a 2000-es évektől tekinthetett bele a tömegközönség a gazdagok (sztármagazinok) csillogó és a szegények (délutáni talk-show-k, Fókusz) problémamentesnek nem nevezhető, mégis sztereotipizált, fogyasztható közhelyekre egyszerűsített tévé-életébe.[6] Ez az igazi „új középkor", hogy Umberto Eco kifejezését kölcsönözzem. A televízió az a társadalmi színpad, ahol a gazdagok, a híresek látványos megmutatkozása, a státusszimbólumok „felmutatása" mellett elfér a szegénység bugyraiba való bepillantás, a „koldusok", „leprások": a társadalom peremein élők időről időre történő „körbehordozása".

Amennyiben pedig a társadalmi különbségek ilyen jól érzékelhető jelekre redukálódnak, illetve ha e jelek hordozzák a lényeget, akkor a televízió, illetve rajta keresztül a fogyasztói társadalom üzenete is egyértelmű: ha fel tudod magad szerelni az identitás megfelelő szimbólumkészletével, akkor bárki és bármi lehetsz! A legkondenzáltabb módon a reklámok képesek ennek közvetítésére, de nincs az a talk-show, valóságshow vagy tehetségkutató – a média Hamupipőke-sztorijai, amelyekben a senki által nem ismert és nem becsült, megalázott és szutykos lánykából hercegnő lesz –, amely ne utalna erre az identitásjátékra.

Hatások

A média mindenképpen fokozhatja az egyénben a késztetést, hogy „megcsinálja" magát, hogy megfeleljen az így kódolt sikeresség koncepciójának. Vagy éppen még elégedetlenebb legyen önmagával és társadalmi helyzetével. Úgy gondolom, hogy soha ezt megelőzően nem lehetett olyan nehéz szegénynek lenni, mint napjainkban. S ezt elsősorban a média generálta képekkel indokolnám. A szegénység egyébként is létező terhei mellett ugyanis a televízió nap mint nap szembesíti az embereket a más, a jobb élettel, azt szinte karnyújtásnyira hozza: elérhetőnek mutatja az elérhetetlent.

Arjun Appadurai indiai származású antropológus ennek kapcsán hívta fel a figyelmet már az 1990-es évek végén a társadalmi képzelet (social imaginery) összetett és mélyreható jelenségére. Ennek nyomán a média által termelt és közvetített képek és történetek áramlani kezdenek a világban, és eljutnak egy kulturálisan, de társadalmi értelemben is heterogén közönséghez, amely nagyon eltérő konklúziókat von le a médiában látottakból (*Appadurai* 1996). A média-képek nem csak a fantáziánkra hatnak és vágyképeket gerjesztenek, hanem tényleges helyváltoztatást is előidézhetnek: mozgást, melynek során az emberek a vágyképeik nyomába szegődnek, s azt például más országokban próbálják meg megtalálni, magvalósítani. Ez a médiahatás a Magyarországról kivándorlók esetén éppúgy relevanciával bírhat, mint az idehaza maradtak szubjektív jól-lét-érzete kapcsán.

Irodalom

Anderson, Benedict (2006): *Elképzelt közösségek*. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről. Budapest, L'Harmattan.

Angelusz Róbert (2000): *A láthatóság görbe tükrei*. Társadalomoptikai tanulmányok. Budapest

Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large*. University of Minnesota Press.

6 A Fókusz elemzéséhez lásd Hammer, 2006.

B. Bernát, I.–Pais Károlyné–Rétfalvi, Gy.–Szilágyi, E.–Turi, L. (2012): *Média, kultúra, kommunikáció*. Budapest, Libri

Briggs, Asa–Burke, Peter (2004): *A média társadalomtörténete*. Budapest, Napvilág

Császi, Lajos (2011): *A Mónika-jelenség kulturális szociológiája*. Budapest, Gondolat

Eco, Umberto (2008): *Új középkor*. Budapest, Európa

Gripsrud, Jostein (2007): *Médiakultúra, médiatársadalom*. Budapest, Újmandátum

Habermas, Jürgen (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása*. Budapest, Gondolat

Hammer, Ferenc (2006): *Közbeszéd és társadalmi igazságosság: a Fókusz szegénységábrázolásának értelmezése*. Budapest, Gondolat

Lavenir, C. B. (2005): *A demokrácia és a média a 20. században*. Debrecen, Csokonai

Peters, Bernhard: *A nyilvánosság jelentése*. In: Angelusz, R.–Tardos, R.–Terestyéni, T. (szerk.) (2007): *Média, nyilvánosság, közvélemény*. Budapest, Gondolat

Sági, M. (2010): *Kulturális szegmentáció: „mindenevők", „válogatósak", „egysíkúak" és „nélkülözők"?* Az „omnivore-univore" modell alkalmazhatósága Magyarországon
http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-922/publikaciok/tpubl_a_922.pdf

Sennett, Richard (1998): *A közéleti ember bukása*. Budapest, Helikon

Social Experience, Participation and Cultural Imagination: about the Role of the Media

Tímea N. Kovács

Keywords: Media consumption, social participation, cultural differences and identity.

Abstract: The paper deals with the question, how media forms the social experiences, what kind of social participation is possible for the consumers, and how media inspires cultural imagination. The emphasis is on television, because this is still within reach of everyone, though online media has strong incidence. The paper is going to analyse how television creates social publicity and communication, and on the other side, what kind of values, life styles, images and narratives are produced by television for social imagination and cultural identity.

2. szekció / 2. section

A társadalmi inklúzió kihívásai – Challenges of Social Inclusion

A hazai egészség-egyenlőtlenségek alakulása a válság idején[1]

(The Run of Health Inequalities during Crisis Period in Hungary)

Uzzoli Annamária
tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete
Szilágyi Dániel
regionális elemző, KSH Területi Tájékoztatási Osztály

Kulcsszavak: *Egészség-egyenlőtlenség, gazdasági válság, munkanélküliség, életesélyek.*
Kivonat: *Magyarországon a meglévő jelentős mértékű egészség-egyenlőtlenségek hívják fel a figyelmet a válság népegészségügyi hatásainak kutatására. Tanulmányunkban a jelenlegi válság kezdeti éveit (2009, 2010) elemeztük a munkanélküliség és az életkilátások feltételezett kapcsolatán keresztül. Az összehasonlító és területi szemléletű vizsgálatokban törekedtünk a kvantitatív és kvalitatív módszertan közös használatára.*

Bevezetés

A jelenlegi elhúzódó pénzügyi és gazdasági válság közvetlen és áttételes hatásai megkérdőjelezhetetlenek az egészségi állapot alakulásában, illetve az egészségügyi ellátórendszer működésében és finanszírozásában. Mindezek mellett súlyosabb probléma az országban meglévő egészség-egyenlőtlenségek mértéke, és azok növekedése a válság időszakában. Értelemszerűen a társadalmi és gazdasági viszonyokban tapasztalható egyenlőtlenségek következménye az egészség-egyenlőtlensége megléte és fokozódása, amelyeknek markáns területi következményei vannak. A 2007/2008 óta tartó válság már rövid és középtávon is jelentős változásokat eredményezett az egészségügyi szektorban, azonban a hosszú távú egészséghatások értelmezése a jövő feladata.

Tanulmányunkban részben egy korábbi statisztikai elemzés legfontosabb eredményeit mutatjuk be, amelyben a válság kezdeti évei tükrében vizsgáltuk a munkanélküliség és az életesélyek összefüggéseit, illetve térszerkezetét. A kvantitatív analízis eredményeit később kiegészítettük kvalitatív vizsgálati módszerekkel (pl. interjúk, diskurzuselemzés), így azok tapasztalatai hozzájárulnak a komplex, sokténye zős folyamatok értelmezéséhez, valamint a statisztikai eredmények finomhangolású, részben kritikai értékeléséhez. Kutatásunkban elsődleges cél volt az egészségi állapot és a válság kapcsolatrendszerének feltárása az egészség-egyenlőtlenség alakulásán és területi mintázatán keresztül, így csak érintőlegesen térünk ki a válság egészségügyi rendszerre kifejtett befolyásoló szerepére.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

A Nyugat-Kelet reláció szerepe a hazai egészség-egyenlőtlenségek alakulásában

A területi szemléletű statisztikai elemzéseinkben egyrészt a munkanélküliség (mint válságtényező) és a születéskor várható átlagos élettartam (mint az egészség-egyenlőtlenségek mutatója) összefüggéseit, másrészt mindezek térbeli vetületét tanulmányoztuk a válság kezdeti éveiben (2009, 2010) a 2007-es kistérségi besorolás alapján (*Szilágyi-Uzzoli* 2013; *Uzzoli-Szilágyi* 2013; *Szilágyi* 2014).

Az összes statisztikai számítás elvégzése után alapvető megfigyelésünk volt, hogy a jelenlegi válság egészség-egyenlőtlenségek területi alakulására gyakorolt hatása alapján inkább 2010 tűnik „tipikus válságévnek". Ennek okai a következők: a munkanélküliség alapján a kedvezőtlenebb kistérségek rosszabbodó, a várható élettartam alapján pedig a kedvezőbbek javuló tendenciájának mérséklődése volt tapasztalható 2009-hez képest; markánsabb volt a térbeliség mint magyarázó tényező szerepe mindkét mutató területi mintázatában 2009-hez viszonyítva, valamint szabályszerűbben alakultak a szomszédsági viszonyok a munkanélküliség és az életkilátások területi eloszlásában 2010-ben.

A vizsgált évek során egyre erősebbé vált a kapcsolat a munkanélküliség és az életesélyek között. A Pearson-féle korrelációs együttható közepes erősségű kapcsolatot bizonyít, ami a férfiaknál szorosabb összefüggést jelent a munkanélküliség és az életkilátások között. Vagyis a férfiak életesélyeiben meghatározóbb az állástalanság, ami sokkal inkább hatással van egészségükre.

Területi vizsgálatainkban célkitűzésünk volt azt is megfigyelni, hogy a munkanélküliség és az életkilátások területi eloszlásában felfedezhető-e valamilyen szabályszerűség, vagy pedig véletlenszerű az adatok területi eloszlása. A korrelációs mérőszámmal ugyan értelmezni tudtuk a két mutatószám közötti kapcsolat erősségét, de nem tudtuk vizsgálni a térbeli egymásra hatást. Ennek számszerűsítését a területi autokorreláció módszerével valósítottuk meg. A globális autokorreláció eredménye alapján megállapítható, hogy a szomszédság, az egymáshoz való közelség meghatározó a munkanélküliség és az életkilátások kapcsolatában és területi alakulásában. Az állástalanság és az életkilátások térbeli összefüggéseinek lokális területi autokorrelációval történő vizsgálatával a következő főbb megállapításokra jutottunk:

1. A területiség valóban meghatározó tényező a munkanélküliség és a várható élettartam kapcsolatrendszerében.
2. A nyugat-kelet relevancia részben értelmezhető a területi egyenlőtlenségek alakulásában a válság egészséghatásaival összefüggésben.
3. A munkanélküliség és az életesélyek kapcsolata alapján kirajzolódó területi mintázat differenciált átalakulása történt meg a kilencvenes évek elejéhez képest.
4. Az ország egyes részeiben területileg állandósulni látszanak a jobb és a rosszabb helyzetben lévő kistérségek.
5. A szomszédsági kapcsolatok eredményeként növekedett a rossz helyzetűként definiált kistérségekből álló területek térbeli kiterjedése, ugyanez a jó helyzetű területek esetében kevésbé látványos, míg a közepes, átlagos helyzetű kistérségek térbelileg állandósulni látszanak.

6.• A válság területi hatásai két módon érvényesülnek az életkilátásokban. Egyrészt a javuló tendenciával jellemezhető, vagy eleve jó helyzetű kistérségekben nem rosszabbodnak az életkilátások, még a romló makrogazdasági feltételek között sem. Másrészt a romló, vagy eleve rossz helyzetű kistérségekben a válság hatására lelassul a születéskor várható átlagos élettartam egyébként is mérsékelt javulása.

A munkanélküliség és az életesélyek területi kapcsolatának vizsgálatában a lineáris regressziószámítás módszerét is felhasználtuk úgy, hogy elemeztük a nyugat-kelet pozíció és a két vizsgált mutató közötti összefüggést. A számítások eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy az országban területi kiegyenlítődés zajlik a jó és a rossz helyzetben lévő területek nagysága között. Ennek lényege, hogy a jelenlegi válság hatására a munkanélküliség és a várható élettartam kapcsolata alapján kedvezőtlenebb helyzetű területek (főként Észak-Kelet- és Dél-Nyugat-Magyarországon) térbeli kiterjedése növekedett.

A nyugat-kelet relevancia tehát értelmezhető a területi szemléletű vizsgálatokban, azonban hangsúlyozni kell, hogy az összességében kedvező helyzetű Nyugat-Magyarországon is vannak az országos átlagokhoz képest, lényegében a rendszerváltozás óta leszakadó területek, míg Kelet-Magyarország sem teljes egészében kedvezőtlen helyzetű. Ez utóbbi esetében vannak olyan területek, amelyek jelentős javulást éltek meg az elmúlt másfél évtizedben, s akár még az átlagokhoz képest is jobb mutatókkal bírnak. Ezek elsősorban a nagyobb városokhoz és a közvetlen szomszédságukban elhelyezkedő területekhez köthetők.

A válság területi hatásai két módon érvényesülnek az egészség-egyenlőtlenségekben. Egyrészt a javuló tendenciával jellemezhető, vagy eleve jó helyzetű kistérségekben nem rosszabbodott az egészségi állapot, még a romló makrogazdasági feltételek között sem. Másrészt a romló, vagy eleve rossz társadalmi-gazdasági helyzetű kistérségekben a válság hatására nem rosszabbodtak az egészségmutatók, hanem azok alakulásában az elmúlt években megfigyelhető javulás lelassult.

Válság és egészség kapcsolatának feltárása kvalitatív eszközökkel

A válság és az egészség kapcsolatrendszerének feltárása a kvantitatív módszereket tekintve korlátozott. Nem áll rendelkezésre elég információ, nincs megfelelő adatgyűjtés, kevés az intézményi és kutatói kapacitás az összefüggések összetett, soktényezős értelmezéséhez. Ennek okán az előzőekben bemutatott statisztikai célú elemzéseinket kibővítettük félig strukturált interjúk tapasztalataival.

A válság egészséghatásainak szakértői véleményezésére 12 interjú készült népegészségügyi szakemberekkel 2013 tavaszán (*Uzzoli* 2013). A beszélgetések a feltételezett kapcsolatrendszer, a létező mechanizmusok és a lehetséges magyarázatok tanulmányozására irányultak. Az interjúk eredményei alapján a következő lényeges megállapításokat tehetjük.

A válságjelenségeknek (pl. munkanélküliség, jövedelemcsökkenés, fogyasztás visszaesése) közvetlenül és közvetetten is szerepük van az egészséggel és az egészségüggyel kapcsolatos folyamatokban. A hatások elsősorban a negatív tendenciák felerősödésével és újszerű folyamatok kialakulásával járnak együtt. A rövid távú hatások (mint például a mentális betegségek gyakoriságának növekedése) néhány év tükrében kevésbé értelmezhetők,

azonban hosszú távon az egészségpolitikai döntéshozatalnak fel kell készülnie a következmények kezelésére. Bár a szekuláris hatások (pl. az iskolai végzettség javulása) középtávon ellensúlyozhatják a válság egészséghatásait, ennek kiszűrése nagy kihívás a tudományos kutatás számára.

Epidemiológiai szempontból a mindenkori válságok legveszélyeztetettebb csoportjai a leginkább hátrányos helyzetűek. A hazai foglalkoztatás és munkahelyteremtés több, mint 20 éve tartó bizonytalanságai, a korábban nem tapasztalt társadalmi pozícióvesztés, a sorozatos kudarcok mentális megélésének adaptációs zavarai egyes társadalmi csoportok számára állandósult válsághelyzetet jelentenek a rendszerváltozás óta. A globális folyamatok eredményeként elmélyülő jelenlegi gazdasági recesszió a marginalizálódott csoportok számára jelenti a legnagyobb egészségkockázatot, amelynek területi megjelenése a hátrányos helyzetű területeken, településeken nyilvánul meg a legmarkánsabban. Ez pedig a területi egyenlőtlenségek erőteljes fokozódásának veszélyét is magában rejti. A válság legnagyobb egészségkockázata tehát a társadalmilag hátrányos helyzetű, kirekesztett rétegek számára jelent veszélyeztetettséget, amelynek markáns területi, térbeli jellemzői vannak.

A szegénység mértéke és a depriváció térbeli megjelenése determinálja, hogy Magyarországon jelentős mértékűek az egészség-egyenlőtlenségek.

A kilencvenes évek második felétől egyidejű hatások kezdtek el működni a hazai egészségügyi folyamatokban. Egyrészt országosan javulni kezdtek a halálozási és élettartam mutatók, viszont európai összehasonlításban most is magas szintű halandóságról beszélhetünk. Másrészt az iskolai végzettség növekedésén és a munkaerő-piaci pozíció javulásán keresztül rétegspecifikusan kedvezőbbé vált az egészségkultúra szintje. Harmadrészt bizonyos rétegek társadalmi-gazdasági hátránya miatt mélyült az egészség-szakadék, vagyis nagyobb lett a különbség a magasabb és alacsonyabb társadalmi státusúak egészségi állapotában.

A makrogazdasági átalakulások hatnak a társadalmi feltételekre, ha azok változnak, befolyást gyakorolnak az egészségi állapotra is. A válság társadalmilag szelektíven hat, a meglévő negatív tendenciákat felerősíti és ezzel hozzájárul az egyenlőtlenségek növekedéséhez. Különösen az alsó középréteget, a földrajzi perifériákon és a gazdasági depresszió területein élőket, valamint a marginalizálódott csoportokat fenyegeti a társadalmi pozícióvesztés.

Diskurzuselemzés a tudományos eredmények interpretációjához

A szakirodalmi előzmények értékelő feldolgozása hozzájárul a válság egészséghatásainak kritikai szemléletű értelmezéséhez, a háttérmechanizmusok megismeréséhez, valamint a válsággal kapcsolatos tudományos nézőpont kialakításához.

Az utóbbi években felértékelődött nemzetközi és hazai szinten az egészségkutatásokban a válság egészséghatásainak társadalomtudományi szemléletű vizsgálata (pl. *Bednarz* 2010; *Marmot-Bell* 2009; *Zavras et al.* 2013;). Ennek egyik fő témája az egészség-egyenlőtlenségek kutatása, összefüggésben a válság következményeivel. Magyarországon a kedvezőtlen egészségi állapot, illetve az egészségügyi rendszer működési és finanszírozási anomáliai miatt (is) hangsúlyos és időszerű témává vált a válság egészségi és egészségügyi következményeinek vizsgálata, de éppen ezek okán máshol vannak a vizsgálati súlypontok (pl. *Egedy* 2012; *Kollányi* 2013; *Uzzoli* 2011).

Nemzetközi szinten már a válság legkorábbi időszakában – 2008. őszén – diskurzus bontakozott ki arról, hogy a pénzügyi válság, a gazdasági recesszió és egyáltalán egy körvonalazódó mély és többtényezős válság milyen mechanizmusokon keresztül lehet hatással az egészségügyi rendszerek működésére és a népesség egészségi állapotára. Ugyanakkor Magyarországon kicsit megkésve, 2009. év végétől és a 2010. év elejétől jelentek meg az első ilyen jellegű írások, igaz, azóta megsokszorozódtak az elméleti és gyakorlati szemléletű munkák (pl. *Makara* 2010). Alapvetően az epidemiológiai és a társadalomtudományi nézőpont volt hatással arra, hogy végül milyen fő témák, témakörök születtek és különültek el a válság egészségi és egészségügyi hatásainak meghatározásában. Ezeknek a kutatásoknak, vizsgálatoknak az eltérő kérdésfeltevései, elméleti irányultságai és módszertani eszközei, valamint mindezek kritikai értékelése alapján beszélhetünk a következő fontosabb fókuszpontokról:

7. a morbiditási helyzet változása a válság hatására. Már a válság kezdetén, 2009. tavaszán a WHO Európai Regionális Bizottsága az oslo-i konferencia (2009. április 1-2.) Keretében felhívta az európai országok figyelmét a körvonalazódó válság várható egészséghatásainak kezelésére. Korábbi tapasztalatok alapján különösen a magasvérnyomás, a cukorbetegség, a szív- és érrendszeri betegségek fokozott kockázata került megnevezésre a válság kockázati tényezőjeként. A válság következtében fokozódó stressz már rövidtávon mentális betegségek kialakulásához vezethet.
8. A mortalitási helyzet változása a válság hatására: A válság miatt bekövetkező egészségveszteség a mortalitás növekedésével és/vagy az életesélyek csökkenésével járhat együtt. A válsághelyzet tehát a korai többlethalálozás és/vagy a megnövekedett öngyilkosságok okán fejtheti ki hatását a mortalitási viszonyokban (*Stuckler et al*. 2011).
9. Az egészségügyi ellátórendszerben a válság hatására bekövetkező változások: A válság megváltoztatja a társadalmi és gazdasági feltételrendszert, amely így befolyásolja az egészségügyi ellátási szükséglet idő- és térbeli alakulását, szűkíti a rendelkezésre álló forrásokat és forrásallokációt, csökkenti az egészségügyi rendszer érdekérvényesítő szerepét (*Catalano* 2009; *Orosz* 2013).

- Az egészségpolitika válaszreakciói a válság hatásainak enyhítésére: A fejlett országok eddig két módon válaszoltak az egészségügyet érintő kihívásokra. Vagy csökkentették az egészségügyi kiadásokat, vagy strukturális reformok megvalósításával növelték a forrásfelhasználás hatékonyságát (*Mladovsky et al.* 2012; *Orosz* 2013).

Összefoglalás

Európában a mostani gazdasági (strukturális) és pénzügyi (likviditási) válság a társadalmi-gazdasági konfliktushelyzetek kiéleződéséhez vezetett. A válság hátterében álló mechanizmusok egyértelműen hatással vannak az egészségi állapotra és az egészségügyi ellátórendszerre. Különösen nehéz helyzetben vannak a poszt-szocialista országok a strukturális problémák, a magas munkanélküliség, a nyugat-európai átlaghoz képesti rosszabb egészségi állapot, a kedvezőtlen demográfiai helyzet, a marginalizáció és a szegénység különböző térbeli és társadalmi formái miatt. Emiatt az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetőségei, illetve annak akadályai nemcsak a politikai döntéshozatal, hanem a tudományos érdeklődés számára is priorizált vizsgálati területet jelentenek válság idején (is).

Magyarországon az évtizedek óta meglévő egészség-egyenlőtlenségek hívják fel a figyelmet a válság népegészségügyi hatásainak kutatására. Az egészség társadalmi meghatározottsága miatt sokrétű feladat a válságtényezők és a válságintézkedések egészségi állapot alakulására gyakorolt együttes befolyásának értelmezése. A munkanélküliség strukturális átalakulása eredményezte, hogy a jelenlegi válság nem feltétlenül jár együtt a teljes populáció egészségromlásával a várható élettartam csökkenésén keresztül, hanem sokkal inkább a meglévő egészség-egyenlőtlenségek társadalmi kiéleződéséhez vezethet. Ez pedig elsősorban a marginalizált társadalmi csoportok akadályozott hozzáférését jelenti az egészségügyi szolgáltatásokhoz és így a kedvezőbb egészséggel (is) összefüggő jobb, magasabb szintű életminőség eléréséhez.

A válság kihívásaira adott válaszok között ismételten felmerül a magyar egészségügyi rendszer eddig halogatott strukturális, finanszírozási és intézményi átfogó reformjának szükségessége. A feltételrendszer átalakításának sikeressége pedig a hazai egészségi állapot javulása és az egészség-egyenlőtlenségek csökkenése révén válik majd mérhetővé.

Irodalom

Bednarz, D. (2010): *Impacts of the economic crisis on public health, part II: Paradigms and the right questions*. Energy Bulletin http://dev.energybulletin.net/node/52172

Catalano, R. (2009): *Health, Medical Care and Economic Crisis*. New England Journal of Medicine 360. 749–751. o.

Orosz É. (2013): *Az egészségügyi rendszerek kihívásai a gazdasági válság időszakában*. Egészségügyi Gazdasági Szemle 1. 1-36. o.

Egedy, T. (2012) The effects of global economic crisis in Hungary. *Hungarian Geographical Bulletin* 2. 155–173. o.

Kollányi Zs. (2013) A gazdasági fejlődés és az egészségi állapot elméleti összefüggései. *Egészségügyi Gazdasági Szemle* 1. 37-52. o.

Makara P. (2010) A pénzügyi, gazdasági válság várható egészséghatásairól. *Egészségtudomány* 4. 83-90. o.

Mladovsky, P.– Srivastava, D.–Cylus, J.–Karanikolos, M.–Evetovits, T.–Thomson, S.–McKee, M. (2012) *Health policy responses to the financial crisis in Europe*. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen. http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0009/170865/e96643.pdf

Marmot, M. G.–Bell, R. (2009) How will the financial crisis affect health? *British Medical Journal* 338. 1314–1321. o.

Stuckler, D.–Basu, S.–Suhrcke, M. et al. (2008): *Effects of the 2008 recession on health: a first look at European data*. The Lancet 9786. 124–125. o.

Szilágyi D. (2014): Külön utakon – Magyarország kistérségeinek eltérő pályája az életkilátások és a munkanélküliség kapcsolatrendszere alapján 1993–2010 között. *Egészségtudomány* 1. 45-60. o.

Szilágyi D.–Uzzoli A. (2013): *Az egészségegyenlőtlenségek területi alakulása az 1990 utáni válságok idején Magyarországon*. Területi Statisztika 2. 130-147. o.

Uzzoli A. (2013): *A válság és egészség Magyarországon – Feltételezések és vélemények*. Egészségtudomány 3. 10-27. o.

Uzzoli, A. (2011): *The role of unemployment in the run of life chances in Hungary*. International Journal of Population Research 1. http://www.hindawi.com/journals/ijpr/2011/130318.html

Uzzoli A.–Szilágyi D. (2013): *A nyugat-kelet és a centrum-periféria relációk a hazai egészségegyenlőtlenségek alakulásában az 1990 utáni válságok idején*. Területi Statisztika 4. 306-321. o.

Zavras, D.–Tsiantou, V.–Pavi, E.–Mylona, K.–Kyriopoulos, J. (2013): *Impact of economic crisis and other demographic and socio-economic factors on self-rated health in Greece*. European Journal of Public Health 2. 206-210. o.

The Run of Health Inequalities during Crisis Period in Hungary

Annamária Uzzoli–Dániel Szilágyi

Keywords: Health inequality, economic crisis, unemployment, life expectancy

Abstract: One of the most important research topics during crisis period is to examine the medical and health effects. Actually, the existing Hungarian health inequalities give a special attention on this issue. The consequences of the financial and economic crisis can be experienced in the deterioration of health status and in the marked differentiation of quality of life as well as also in access to health care. The aim of the study is to analyse the run of unemployment rate and average life expectancy at birth with its correlation in the early years of the crisis as 2009 and 2010. We tried to apply together quantitative (e.g. regional analysis) and qualitative (e.g. semi-structured interviews) methodological tools. We primarily focused on comparative and territorial aspects of our examination from national and county level to the level of micro-regions. The most important results are the followings. There is middle-strong connection between unemployment and life expectancy, but this correlation became stronger during the examined years. Basically, socio-economic environment and quality of life can influence health inequalities. The typical western-eastern split in health inequalities has effects on health status regardless the actual crisis.

A magyar településállomány objektív jól-lét alapú differenciálódása[1]

(The Objective Well-being Based Differences in Hungarian Settlements)

Koós Bálint
tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete

Kulcsszavak: *Jól-lét, Magyarország, mérés.*
Kivonat: *A jól-lét megragadása, mérése az utóbbi években világszerte előtérbe került, egyre nagyobb politikai figyelem övezi a témát. A jól-lét mérésére hagyományosan alkalmazott GDP/fő mutató mellett és helyett nagyszámú alternatív mutatót dolgoztak ki. Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy nemzetközi modellek alapján elkészítsen egy hazai viszonyokra adaptált mutatót, amely képes megragadni a jól-lét objektív dimenzióiban meglévő területi különbségeket.*

Bevezetés

A tudományos életben hosszú tradíciója van a jól-lét vizsgálatának, ugyanakkor a politikai szféra érdeklődése a téma iránt inkább csak az utóbbi évekre nyúlik vissza. 2008-ban a francia elnök, Nicholas Sarkozy Nobel-díjas közgazdaszokat kért fel egy tudományos bizottság élére, hogy az általánosan alkalmazott GDP-nek, mint a társadalmi-gazdasági előrehaladás indikátorának, a korlátait feltárják és ajánlásokat fogalmazzanak meg egy relevánsabb mutató kidolgozására (Stiglitz et al., 2009). A 2009-ben bemutatott Stiglitz-Sen-Fitoussi-jelentés egy hosszú folyamat betetőzésének tekinthető, amely során egy alapvetően szakmai-tudományos vita a széles társadalmi rétegek elé került. A szakma számára talán meglepetésként a Stiglitz-jelentés komoly médiafigyelemet kapott, vitákat generált, s maga a téma is a közbeszéd részévé vált. Egyre szélesebb körben vált elfogadottá az a nézet, hogy a politikai szférának végső soron a társadalom szélesen értelmezett jól-létét kell előremozdítania, s nem csupán a GDP-növelését kell célul tűznie. E folyamatban fontos szerepet játszott az angol önkormányzati reform (Local Government Act 2000), amely a gazdasági, a társadalmi és a környezeti jól-lét növelését önkormányzati feladatként határozta meg (Department for Communities and Local Government, 2008 a,b). A folyamat lendületet kapott, a jól-lét kérdése a figyelem középpontjába került.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

Elméleti keretek

Az egyén számára a megélt jól-lét bír jelentőséggel, hogy a saját életével mennyiben elégedett, mennyiben érzi úgy, hogy élete a kellő irányba halad (Rablen, 2010). A jól-lét vizsgálatánál különbséget szoktak tenni az objektív és a szubjektív jól-lét között (Land, 1996), mert, ugyan ezek szorosan összefüggnek, ám más és más megközelítéssel élnek, ami a mérhetőségre nagy hatással van. Annak megítélésére ugyanis, hogy valakinek az élete megfelelően alakul-e, nyilvánvalóan az érintett személy a legalkalmasabb, de ez egyben a megítélés szubjektivitását is eredményezi. Az egyén megelégedettségét saját életével nyilván számos dolog befolyásolja, objektív körülmények és tényezők is, de emellett számos emocionális és temporális tényező is, ami rendkívül megnehezíti a szubjektív jól-lét megragadását, mérését.

Ezen okból is, hagyományosan nagyobb szerepet kap az objektív jól-léti dimenziókat középpontba állító megközelítés, amely nem az egyén hektikusan ingadozó elégedettségét, hanem az egyén környezetét kívánja több-kevesebb dimenzióban leírni, azt feltételezve, hogy az egyén által megtapasztalt társadalmi-gazdasági-természeti környezet jellemzői (minősége) összefüggésben áll az egyén által megélt jól-léttel (*Rawls* 1971; *Sen* 1999).

Az objektív-szubjektív jól-léti megközelítés integrálására számos ígéretes kísérlet történt (*Zapf* 1993, *Allardt* 1993, *Lane* 1996), de általános elfogadottságra nem tettek szert. Hozzá kell tenni, hogy a tudományos életben a szubjektív jól-lét kutatása és összekapcsolása az objektív jól-léti mutatókkal rendkívül pezsgő terület, a tendenciákat jól jelzi, hogy 2013-ban az Eurostat a lakossági adatfelvételébe (EU–SILC) a megszokott objektív mutatókon túl szubjektív jól-léti modult is beépített – amelynek hazai adatállományáról az első elemzés 2014 februárjában jelent meg (KSH, 2014). Ezen kutatás eredményeiből kiemelendő néhány összefüggés. Az élettel való elégedettség alakulására, mint a szubjektív jól-lét egyik kulcsváltozójára az alábbi összefüggéseket tárta fel a KSH kutatása:

1. −az iskolai végzettség emelkedésével az elégedettség is nő,
2. −gazdasági aktivitás (foglalkoztatottság, vállalkozás) emeli, míg a munkanélküliség csökkenti az élettel való megelégedettséget;
3. −területi szempontból egy Nyugat-Keleti lejtő tapasztalható,
4. −a településtípus tekintetében pedig a városban lakók némileg elégedettebbek az életükkel, mint a községben lakók.

Az EU–SILC kibővítését efféle szubjektív jól-léti modullal nem kell túlértékelni, de jelzi, hogy az EU-n belül is megindult a téma nagymintás vizsgálata. Kisebb mintán már nagy hagyományai vannak az Eurobarometer és World Values Survey-nek – ezek azonban mélyebb terület szintű elemzésekre nem alkalmasak.

Hazai viszonyokra adaptált objektív jól-léti modell kialakítása

Tekintve, hogy a vizsgálat alapvető célja a jól-lét tekintetében meglévő területi különbségek feltárása volt, adódott, hogy objektív jól-léti megközelítés alkalmazására lesz szükség, amelyek esetében támaszkodhatunk a Központi Statisztikai Hivatal települési szintű adatfelvételeire. A modell kialakításakor a kiindulópontot a Stiglitz–Sen–Fitoussi jelentésben (Stiglitz et al, 2009) megfogalmazott ajánlások jelentették. Nagy Gáborral közösen végzett

munka során arra törekedtünk, hogy ezeket az ajánlásokat lehetőség szerint figyelembe vegyük, ám adathiány miatt több ponton is el kellett térnünk az ajánlásoktól. Ide sorolható a környezeti fenntarthatóság, a vagyoni helyzet, illetőleg a háztartás (család) alapú megközelítés érvényre juttatatása. Országos, sőt több esetben régiós szinten elérhetőek effajta mutatók, adatok, ám alacsonyabb területi szinteken – így például település, járás, agglomeráció vonatkozásában – nem állnak rendelkezésre effajta adatok, így ezek beépítése a modellbe nem lehetséges.

A jól-lét dimenzióinak kialakításakor a kiindulópontot a Stiglitz-jelentés ajánlásai jelentették, ám azt is megvizsgáltuk, hogy a nemzetközi szakirodalom áttekintése alapján relevánsnak ítélt modellek dimenziói (változó csoportjai) közt megjelennek-e ettől eltérő változócsoportok. Ahogyan az az 1. számú táblázatból is látható, a relevánsnak ítélt modellek

1. TÁBLÁZAT

A jól-lét dimenziói néhány releváns modell esetében

Stiglitz-ajánlások	Canadian Index of Well-being	OECD Your Better Life Index	Wachstum, Wohlstand, Lebensqualität	Adaptált hazai jól-lét-modell
I. Anyagi életszínvonal (vagyon)	Életkörülmények (lakásindex)	Lakhatás	X	Lakhatás
I. Anyagi életszínvonal (jövedelem)	Életkörülmények (jövedelem)	Jövedelem	Jövedelem megoszlás	Jövedelem
IV. Egyéni tevékenységek, a munkát beleértve	Életkörülmények (munka)	Foglalkoztatás	Foglalkoztatás	Foglalkoztatás
III. Oktatás	Oktatási blokk	Oktatás, képzettség	Képzés	Oktatás
VII. Környezet	Környezeti fenntarthatóság	Környezet	Ökológiai dimenzió	Környezet
V. Politikai képviselet és kormányzás	Demokratikus részvétel blokk	Civil aktivitás, részvétel	Szabadság	Demokratikus részvétel
II. Egészség	Egészség	Egészség	Várható élettartam	Egészség
VIII. Gazdasági és fizikai jellegű bizonytalanság	Közösségi blokk (bűnözés)	Biztonság	X	Kockázatok
X	X	X	Államadósság	Térség, település demográfiai fenntarthatósága
X	X	X	GDP	Alapvető közszolgáltatások helyi elérhetősége

Forrás: saját szerkesztés

nagyfokú hasonlóságot mutatnak a vizsgált dimenziók tekintetében, mégha időnként az elnevezések mást sugallnak is. Az összehasonlításba a Canadian Index of Well-Being-et

(CIW), a német Wachstum, Wohlstand, Lebensqualität-et (WWL), illetve az OECD Your Better Life Indexét (BLI) vettük figyelembe.

A jól-lét dimenzióinak meghatározásakor a jövedelem, a foglalkoztatás, az oktatás – képzettség, a környezeti jellemzők, a demokratikus értékek, valamint az egészségügyi helyzet valamennyi modellben megjelenik, s ezen túlmenően pedig további közös dimenziók is nevesíthetőek – a lakhatás és a közbiztonság – amelyek legalább három modellben megjelennek. Ezen közös jól-léti dimenziókat még kiegészítettük két olyan speciális területtel, amely Magyarország esetében feltételezhetően befolyással van a jól-létre, ez pedig az alapvető közszolgáltatások lakóhelyen való elérhetősége, illetőleg magának a településnek a demográfiai fenntarthatósága. E két dimenzió beemelésével Magyarország aprófalvas településeinek sajátos problémáit kívántuk megragadni, hiszen ezek alapvetően meghatározzák az ott élők mindennapjait, jól-létét.

Látható, hogy a jól-lét dimenzióinak meghatározásakor a lehető legátfogóbban kívántuk megragadni a kérdést, ennek ellenére figyelmen kívül hagytunk egy nagyon fontos területet, amely pedig a német WWL-ben nagy hangsúlyt kap, ez pedig a pénzügyi fenntarthatóság kérdése, az állami eladósodottság mértéke. Az állami – önkormányzati gazdálkodás pénzügyi fenntarthatóságának beemelése a modellbe rendkívül fontos elem lenne, ugyanakkor Magyarországon az utóbbi időben megvalósított átalakítás (az önkormányzati feladatok újragondolása, s ezzel összefüggésben a finanszírozás átalakítása, valamint az önkormányzati hitelek több hullámban megvalósított államosítása) a múltbeli adatok elemzését értelmetlenné tette. A jövőre nézve ez fontos feladatot jelent, hogy a hazai a jól-lét modell ezt a területet is valamilyen módon figyelembe vegye.

A továbbiakban tekintsük át, hogy az egyes jól-léti területeket, dimenziókat, milyen változók, mutatók révén kívánjuk megragadni. Az objektív jól-léti modellbe 29 változót építettünk be, amelyek az életfeltételek, életkörülmények 10 különböző dimenzióját képezik le.

1.– A lakáskörülmények dimenzióban 5 változó szerepel a lakások komfortfokozata, zsúfoltsága, építési éve és az épített környezet minőségére utalva a szilárd burkolatú utak aránya jelenik meg.
2.– A jövedelem dimenzióba 3 változó került, a jövedelmi egyenlőtlenséget mérő Robin Hood index és kétféle átlagjövedelmi mutató (egy adózóra illetve egy aktív korúra jutó).
3.– A foglalkoztatás területén csupán 2 változót alkalmaztunk a munkanélküli rátát és a foglalkoztatási rátát, hiszen e két mutatóval a gazdasági aktivitást, az elhelyezkedés lehetőségeit jól le lehet írni.
4.– A képzettség területén két mutatót vettünk figyelembe, a legalább középfokú iskolai végzettséggel bírók arányát és az egyetemi-főiskolai diplomával rendelkezők arányát.
– A környezeti fenntarthatóság dimenziója a legalsó, települési szinten rendkívül nehezen ragadható meg, így kényszerűen három infrastrukturális mutató került e jól-léti terület jellemzésére: a szelektív hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya, közüzemi szennyvízcsatorna hálózatba bevont lakások aránya, valamint rossz minőségű ivóvízzel ellátott népesség aránya.

5.− A demokratikus részvétel területén két mutatót definiáltunk: a 2010-es országgyűlési és az önkormányzati választási részvételt (%), amely az ország valamennyi településére meghatározható és a jövőben is számítható a mutató.
6.− A lakosság egészségügyi helyzetének bemutatására három mutatót vettünk figyelembe: a születéskor várható élettartamot, illetve a keringési és légzőrendszeri betegségben szenvedők arányát.
7.− A kockázatok dimenzióban hat változó szerepel: az árvízi és belvízi fenyegetettség, a különböző bűncselekmények (személy és vagyon elleni), illetőleg a különböző (közlekedési, munkahelyi, otthoni) balesetek bekövetkezésének valószínűsége.
8.− Végül a hazai sajátosságként figyelembe vettünk három további változót, amely a lakóhelyen elérhető alapvető közszolgáltatások számát, illetve magának a lakóhelynek a demográfiai fenntarthatóságát (vándorlási egyenleg, természetes szaporodás) jeleníti meg.

A jól-léti dimenziók s a változók meghatározása után a 2011-es népszámlálási adatok, illletve a KSH Tstar adatbázisának 2011-es adataiból a változók értékeit különböző területi szintekre – település, járás, agglomeráció – meghatároztuk.

Ezt követően a változókat normalizáltuk a megfelelő területi szinten – települési, járási, agglomerációs – mért szórással, illetve az országos értékkel.

Egy normalizált változó magas értéke azonban csupán annyit jelez, hogy az átlagos értéktől jelentősen eltér, de hogy ez pozitív vagy negatív irányú hatást gyakorol az objektív jól-létre, az ebből önmagában nem állapítható meg. Szükséges ehhez az értékek értelmezése is, a normalizált változók értékeinek „egy irányba fordítása", hogy a negatív érték minden változó esetében az országosnál kedvezőtlenebb jól-léti helyzetet, a pozitív érték pedig az országosnál jobb helyzetet mutasson. Az ily módon irányba rendezett normalizált változók értékeiből dimenziónként egyszerű számtani átlagot képeztünk, amely szám így az adott jól-léti dimenzióban jellemzi az adott területi egységet. A jól-léti dimenziónként külön-külön megállapított index-értékekből aztán előállítható a több dimenziót átfogó jól-lét index értéke is.

A bemutatott módszerből látható, hogy az ily módon előállított index alapvetően az országon belüli összehasonlításra, a relatív pozíció megragadására, nem pedig nemzetközi összevetésre alkalmas.

Eredmények összegzése, további kutatási irányok felvetése

Az objektív jól-léti index értékeinek meghatározása és térképi ábrázolása *(l. 1–3. ábra)* alapján a KSH a szubjektív jól-léti adatfelvételénél jóval mélyebb területi szinten is megállapításokat tehetünk. A települési szinten meghatározott indexértékek alapján (lásd 1. ábra) kirajzolódó kép jóval cizelláltabb, mint az EU-SILC adatfelvételből nyerhető információ. A többdimenziós jól-léti modell szépen visszaadja a magyarországi területi fejlettség klasszikus mintázatát:

1.− a fejlett nyugat-dunántúli térséget, a fővárosi agglomerációt és a hazai közép és nagyvárosok kisebb-nagyobb agglomerációit, településegyütteseit;

2.– a másik végleten pedig a területfejlesztési politika hagyományos célterületei, az apórfalvas térségek, a külső (országhatár menti) és a belső (megyehatáron, Tisza mentén) perifériák tűnnek fel;

– a településméret és az objektív életkörülmények közti pozitív kapcsolatot az index értékei is megerősítik, de rámutatnak markáns eltérésekre is (Salgótarján megyeszékhelyként is rendkívül gyenge pozíciójára érdemes rámutatni).

1. ÁBRA

Az objektív jól-léti index értékei települési szinten

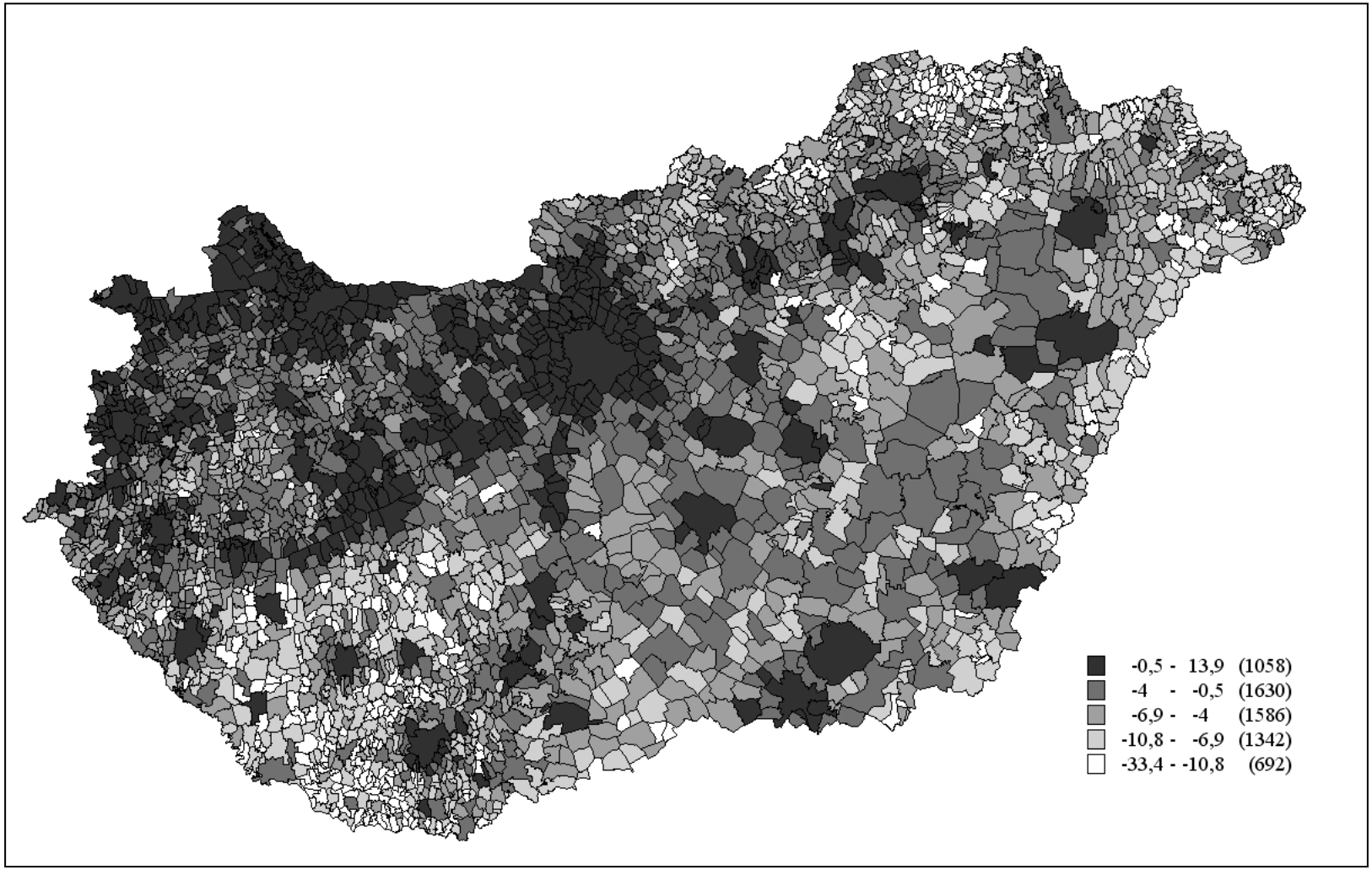

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Figyelemre méltó, hogy ezek az országos átlagnál jobb életkörülményeket nyújtó települések, mennyire koncentrálódnak a fizikai térben, meglehetősen pontosan követve a járáshatárokat *(lásd 2. ábra)*. A járási értékek ábrazolása rámutat további fontos fejleményekre:

1. – egyrészt a nagyvárosi agglomerációk, településegyüttesek erőteljes differenciálódására (Budapesti agglomeráció délkeleti részének relatíve gyenge helyzete);
2. – másrészt pedig a hazai nagyvárosok, regionális központok mérsékelt térbeli kisugárzó hatására;
3. – harmadrészt a Balatoni településegyüttes heterogenitására (Északkelet-Délnyugat lejtő, az északi és déli part erőteljes elkülönülése mellett, amelyet tetéz, hogy a Balaton fejlesztő hatása rendkívül szűk földrajzi térben (vízparti településeknél) tapasztalható.

2. ÁBRA

Az objektív jól-léti index értékei járási szinten

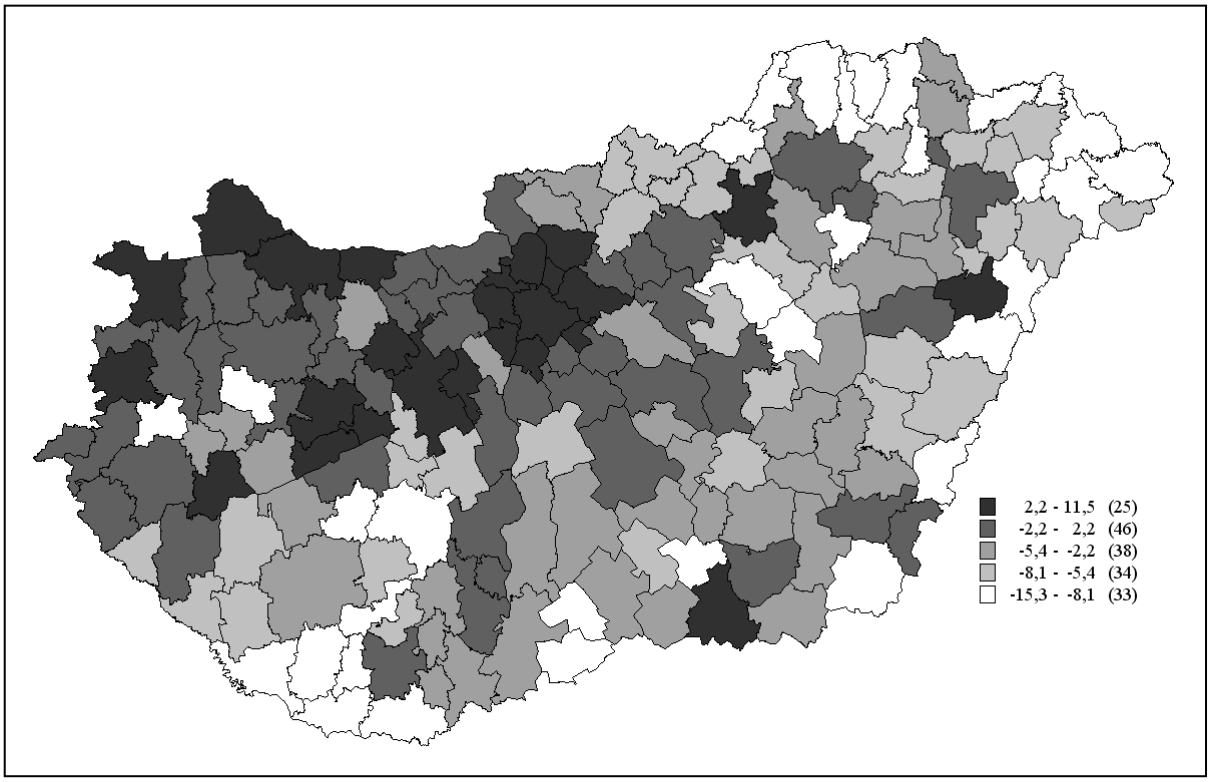

Forrás: saját számítás és szerkesztés

A harmadik területi szint, amelyre a számításokat elvégeztük, a KSH átlal lehatárolt nagyvárosi agglomerációk voltak. Ezt a szintet az elemzések jellemzően figyelmen kívül hagyják, noha az eredmények (lásd 3. ábra) új megvilágításba helyezik a települési szintű adatokat. 2011-ben ezekben a nagyvárosi agglomerációkban élt a magyar lakosság fele és jól-léti szempontból ezek a terek jelenítik meg Magyarország legvonzóbb életkörülményeit nyújtó településeit.

3. ÁBRA

Az objektív jól-léti index értékei agglomerációk szinjén

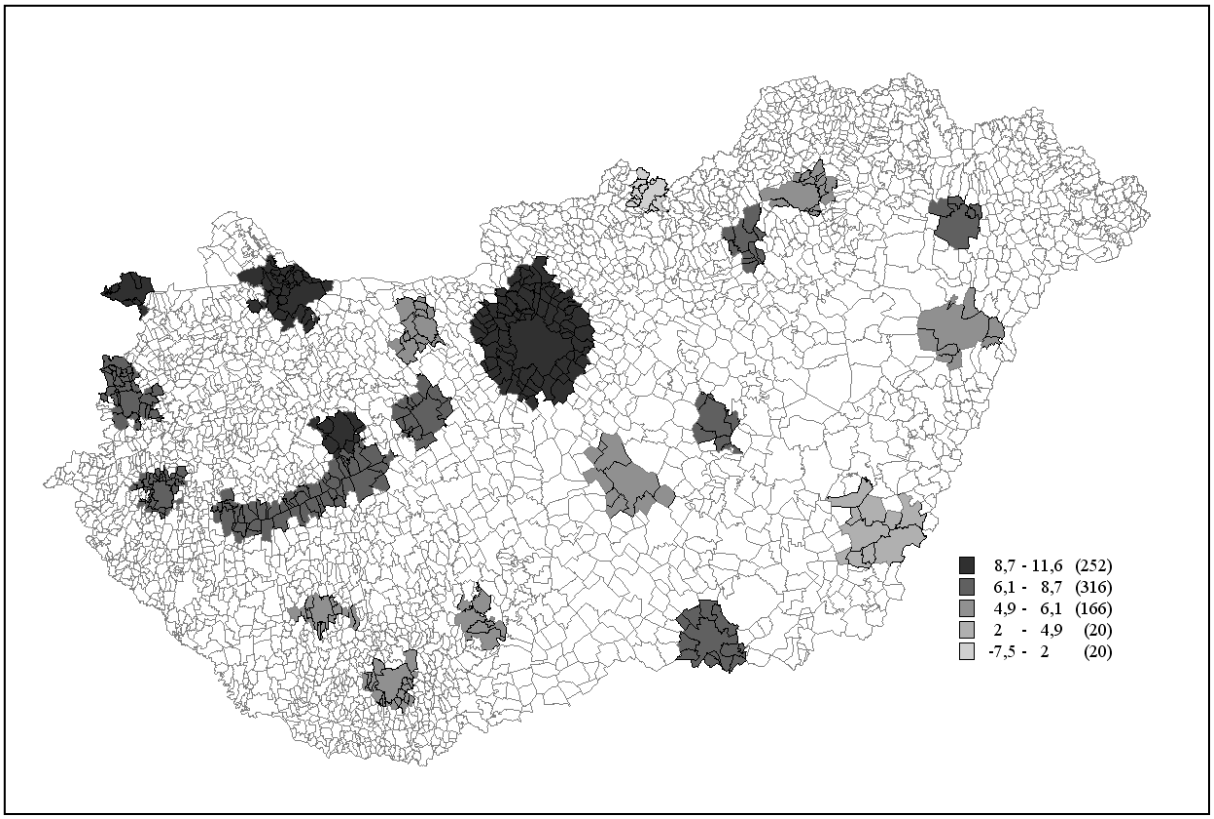

Forrás: saját számítás és szerkesztés

E településcsoportok azonban korántsem tekinthetők homogénnek, hanem erőteljesen struktúráltak:

1.− Budapest, Győr, Veszprém és Sopron agglomerációja tekinthető az élvonalnak
2.− a másik póluson pedig Salgótarján és Békéscsaba agglomerációja látható, amelyek megye jogú városokként is az országos szint alatt teljesítenek e mutató értékei alapján. Némileg kedvezőbb helyzetről árulkodik Miskolc és Kaposvár jól-léti indexe, ahol a pozitív érték az országos átlagnál kedvezőbb helyzetre utal.

Az objektív jól-léti mutató finomítása még folyamatban van, jelenleg is folyik egy kérdőíves adatfelvétel eredményeinek becsatornázása a változók súlyozása érdekében, így az eddigi eredmények a későbbiekben még finomodhatnak. További vizsgálatokra van szükség annak feltárására, hogy a kialakított objektív jól-léti mutató mennyiben mutat összefüggést az országon belüli migrációval, hiszen feltételezhetjük, hogy a migráció mögött az emberek optimalizációja húzódik meg, így vélhetően a jobb életkörülményeket nyújtó településeket kedvezményezik lakóhelyváltozásuk során.

Irodalom

Allardt, E. (1993): *Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research*. In: Nussbaum, M.–Sen, A. (eds.): The Quality of Life. Clarendon Press, Oxford, pp. 88-94.

Department for Communities and Local Government (2008) *Practical use of the Well-Being Power*, London

KSH (2014): *Érdekességek a szubjektív jóllét (well-being) magyarországi vizsgálatából.* Statisztikai Tükör, VIII. évfolyam 2. szám.

Land, K. C. (1996): *Social indicators and the quality of life: Where do we stand in the mid-1990s?* SINET 45, pp. 5–8.

Lane, R. E. (1996): *Quality of Life and Quality of Persons: A New Role for Government*. In: Offer, A. (ed.): In Pursuit of the Quality of Life. Oxford University Press, New York, pp. 256-293.

Maslow, A. (1954): *Motivation and personality*. Harper, New York

Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*. Harvard University Press, Cambridge

Sen, A. (1999): *Development as Freedom.* Oxford University Press, Oxford, England

Stiglitz, J.–Sen, A.–Fitoussi, J. P. (2009): *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.* Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Paris

Zapf, W. (1993): *Wohlfahrtsentwicklung und odernisierung*. In. Glatzer, W. (ed.): Einstellungen und Lebensbedingungen in Europa. Soziale Indikatoren XVII. Frankfurt am Main / New York: Campus, pp. 163–176.

The Objective Well-being Based Differences in Hungarian Settlements

Bálint Koós

Keywords: Well-being, Hungary, measurement

Abstract: The measurement of well-being came more and more into the foreground in the last years, even the politics take interest in this issue. Beyond the best known GDP per capita indicator, other alternative indicators have been developed to measure and compare the Economic Performance and Social Progress. The aim of this publication is to provide information on an objective well-being indicator adapted to the Hungarian social and economic conditions. The main goal of the development of this indicator is to measure the territorial disparities in well-being.

A nagyvárostérségi participációt meghatározó tényezők[1]

(Determinative Factors of Participation in Urban Areas[2])

Ferencz Zoltán
tudományos munkatárs, MTA TK Szociológiai Intézet

Kulcsszavak: *társadalmi részvétel, participáció, nagyváros térség, helyi érdekérvényesítés.*
Kivonat: *A társadalmi részvételre való lehetőség nem mindenki számára adottság. A részvételhez képességek, lehetőségek, szabadságok és mindenképp aktív hozzáállás is kell. A cikkben azokat a teljesen friss kutatási eredményeket mutatom be, amelyek a participáció értelmezéseinek, megvalósulásának különbségeit jelenítik meg 9 magyar nagyvárosban és térségében végzett empirikus vizsgálat alapján. A vizsgálat során korábbi elméleti anyagokon túl figyelembe vettük más kutatások során felhalmozott empirikus vizsgálati tapasztalatokat is.*

A vizsgált probléma főbb kérdéseinek áttekintése

Tanulmányunk célja, hogy a kutatás azon korai szakaszában, amikor az empirikus eredmények már rendelkezésünkre állnak, de még csak az elemző munka elején tartunk, megfogalmazza a társadalmi participáció elemzésének kereteit, felvillantsa azokat a vizsgálati szempontokat és elemzési irányokat, amelyekre a későbbiekben vissza lehet térni. Ennek megvalósítása során először áttekintjük a legfontosabb elméleti, fogalmi támpontokat, amelyek a kutatás előkészítése során kerültek meghatározásra, és amelynek segítségével az empirikus vizsgálatban használt kérdőívbe elhelyezett „participációs kérdésblokk" is elkészült.

A TÁMOP projekt által megvalósított kutatás fő célja, a jól-lét alapú társadalmi versenyképességi modell kidolgozása volt. Ennek érdekében számos háttéranyag is elkészült. A háttéranyagok központi problematikája néhány fogalmi definíció, melyek között is kiemelten szerepel a versenyképesség, illetve a társadalmi versenyképesség, társadalmi jól-lét fogalma, illetve egy külön elemzés foglalkozik a társadalmi részvétel kérdéseivel. Ezek egyértelmű megfogalmazása nélkülözhetetlen az empirikus kutatáshoz, mivel a pontos definíciók nélkül nem világos mit is kell kutatni, milyen dimenziókon, illetve mutatókon keresztül kell eljutni a konkrét kérdésekhez, a kérdéseknek mire kell irányulniuk. (*Szirmai* 2013)

A módszertani segédanyagok között voltak, amelyek az empirikus kutatás megalapozásához, az empirikus felvétel operacionalizálásához, a kérdőív fő irányainak megfogalmazá-

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social development'.
2 A kézirat lezárásának ideje: 2014. június 25.

sához járultak hozzá, amelyeket a társadalmi participációt vizsgáló kérdésblokk kialakításánál is felhasználtunk.

Egy másik segédanyag célja volt a társadalmi jól-lét nagyváros-térségi kutathatóságának, valamint a jól-létet középpontba helyező Stiglitz-modell lokális léptékű (ugyancsak nagyváros-térségi szintű) alkalmazhatóságának vizsgálata, amelyben számos összefüggésben megjelent a participáció témája. Ez a tanulmány a Stiglitz-modell empirikus alkalmazásának eddigi tapasztalatait is felvázolta, különös tekintettel a modell hazai nagyváros-térségek esetében történő alkalmazhatóságára. (*Berki*, 2014)

Kapcsolódás a kutatás elméleti kereteihez

A társadalmi részvétel fogalmi rendszere

A kutatás előkészítése során kialakított definíciók és értelmezési keret felhasználásával operacionalizáltuk a társadalmi részvétel fogalmát. Ennek megfelelően a társadalmi participáció általános megfogalmazásban azon megoldások összességét jelenti, amelyek – közvetett vagy közvetlen módon – lehetőséget biztosít a döntéshozatalban való részvételre.

Ha ezt strukturális folyamatokra kívánjuk értelmezni, akkor a társadalmi tőke négy aspektusát – bizalom (pl. különböző társadalmi intézmények iránt); társas hálózatok; társadalmi normák és társadalmi aktivitás – vizsgálhatjuk, amelyek elemzésén keresztül képet kaphatunk arról, hogy egy adott társadalmi térben milyen társadalmi-környezeti, gazdasági és egyéb tényező-együttesek hatnak. (*Mózer, Temesvári,* 2013)

A társadalmi részvétel magába foglalja mindazokat a tevékenységeket, melyeket az egyén a „magánéletén" (háztartási munkákat beleértve) és munkáján kívül végez. Különbséget tehetünk passzív és aktív társadalmi részvétel között. Az előbbihez tartozik a különböző egyesületekben való tagság, illetve szervezetek (pénzügyi) támogatása; utóbbihoz pedig például az önkéntes munka vagy a politikai kampányban való részvétel.

A részvétel alapvetően a képviselő-választásokon és a népszavazásokon túl minden olyan cselekvésre is utal, amely lehetővé teszi az állampolgárok számára, hogy beleszólhassanak a mindennapjaikat érintő ügyekbe, közügyekbe. Ezek a települést, nagyobb területi egységet érintő fejlesztési kérdésekbe történő bevonódást is jelenthetik (fejlesztési programok, stratégiák előkészületeibe, azok véleményezésébe, vagyis a döntés-előkészítésébe és a megvalósítás kivitelezésébe), amelyek kifejezetten hatással vannak az egyén környezetének változására.

A társadalmi részvétel láthatóan tág fogalom, beletartoznak az egyéni és csoportos kezdeményezések, a különböző társadalmi mozgalmak törekvései, a népszavazás, de szélesebb értelmezési keretet alkalmazva a polgári engedetlenségi mozgalmak is. A civil részvétel a társadalmi részvétel egyik legjelentősebb típusa, amely leginkább meghatározott célok, ügyek mentén kerül kialakításra, akár spontán - rövidebb hosszabb ideig, akár folyamatos rendszerben. Ezek eredményeként a közösségi döntésekbe történő bevonódásra számos forma létezik. A társadalmi részvétel kifejezés különféle mechanizmusok megjelölésére szolgál, melyek segítségével egyes személyek vagy csoportok közügyekben kifejezésre juttathatják a véleményüket. A gyakorlatban ez rendkívül sokféle formában jelenhet meg (*Pánovics,* 2011):

- képviselőválasztásokon való részvétel,
- képviselők jelölése, támogatása;
- helyi népszavazások kezdeményezése és az azokon való részvétel,
- kampányok, aláírás-gyűjtések szervezése;
- konferenciák, kerekasztal-beszélgetések, fórumok szervezése, illetve az ezeken való részvétel;
- részvétel különféle állami, önkormányzati testületek munkájában (szakértőként, meghívottként, megfigyelőként vagy akár szavazati joggal is rendelkező tagként);
- demonstrációk, tüntetések, tiltakozó akciók, egyéb figyelemfelkeltő akciók szervezése;
- lobbitevékenység,
- együttműködés a média képviselőivel, részvétel televízió- és rádióműsorokban;
- petíciók, cikkek, sajtóközlemények írása;
- újságok, szórólapok, hírlevelek és egyéb kiadványok megjelentetése és terjesztése;
- polgári engedetlenség.

A társadalmi részvétel fogalma szorosan kötődik a részvételi demokrácia koncepciójához. A részvételi demokrácia működése azon az elven alapul, hogy az állami-önkormányzati szereplők mellett a társadalom valamint a gazdaság szereplői is részt vesznek a környezetüket alakító folyamatokban, és teszik ezt önként és teljes jogú félként (*Sartori,*1999).

A társadalmi részvétel mellett szóló legfőbb érv, hogy a helyi folyamatokban történő részvétel hozzájárul a helyi társadalmi közösségek szerveződéséhez, az emberek közötti interakciók, kapcsolatok minőségi javulásához, ezáltal a társadalmi, gazdasági folyamatok kiegyensúlyozottabbá válnak, a bizalom pedig erősödni fog. Az emberek megtanulnak ez által közösségekben gondolkozni, javul a problémamegoldó képességük és nem utolsósorban kiegyensúlyozottabbak lesznek (*Reisinger,* 2009).

A társadalmi részvétel eszközeit és technikáit a szakirodalom két nagy csoportba sorolja (*Ploštajner–Mendeš* 2005):

- tradicionális, hagyományos technikák: elsősorban az önkormányzati működéshez kötődnek, illetve ide sorolják a hagyományos politikai részvételi módokat is, mint pl. a helyhatósági választásokat, a népszavazásokat.
- új, modern technikák: a mai társadalmi, gazdasági komplexitás által megkívánt lehetőségek. Az ebbe a csoportba sorolható technikák a részvételi demokrácia eszközeiként alkalmazhatók.

Ploštajner és Mendeš (2005) a következő tényre hívja fel a figyelmet: sok esetben azért nem jellemző a társadalmi részvétel technikáinak alkalmazása, mert az önkormányzati, állami szereplők *nem tartják az embereket, civil, nonprofit szervezeteket kompetensnek* arra, hogy beleszóljanak a fejlesztési folyamatokba. Valóban igaz, hogy az állampolgárok, civil vagy nonprofit szervezetek nem minden esetben rendelkeznek szakértői szintű gazdasági, műszaki tudással, azonban a helyi közösségeket, a helyi viszonyokat éppen ők ismerik a legjobban. Egyetértek a szerzőkkel abban, hogy a fejlesztési folyamatokban nem csak a tudományos

tudásra, hanem az állampolgárok, szervezetek ún. tacit tudására is szükség van, amellyel viszont az állami, önkormányzati szereplők nem vagy csak korlátozottan rendelkeznek.

Társadalmi participáció a jól-lét vonatkozásában

A társadalmi részvételre való lehetőség nem mindenki számára adottság. A részvételhez több kell ennél, ahogy a későbbikben láthatjuk képességek, lehetőségek, szabadságok és mindenképp aktív hozzáállás. Az aktív hozzáállás viszont pozitív önértékelésből, magabiztosságból „kirekesztés mentességből" fakad, így tehát a kör bezárultával visszajutunk a megoldás eredőjéhez, a valamire való szabadságok fontosságához és meglétéhez, Sen olvasatában a pozitív szabadsághoz. (*Sen* 1992)

A tények szerint azonban sem a gazdasági, sem a társadalmi, sem pedig a környezeti problémákat nem tudták döntő módon enyhíteni, mindenekelőtt a politikai rendszerbeli akadályok és társadalmi ellenérdekeltségek miatt. Kutatások sokasága igazolhatja, hogy a fenntartható fejlődés érvényesülésében jóval kevesebb társadalmi erő érdekelt, mint a „fenntarthatatlan", környezetet romboló és társadalmi problémákat okozó, az európai társadalmak csupán kisebb részének viszonyait kielégítő, profitorientált fejlődésben. Hiányoznak a változáshoz szükséges társadalmi erőviszonyok is, a gazdasági, a környezeti és a társadalmi tényezők egyenrangú érvényesülésében elvileg érdekelt különböző szakmacsoportok összefogásai. Az európai civil társadalmi erők sem voltak képesek arra, hogy érdemben átalakítsák, újraszabják a társadalmi gyakorlatot, a fejlesztési politikai döntéseket, hogy erőviszonyaikkal támogassák az elmélet gyakorlati érvényesülését, az innovációt, hogy azzal is kitárják az európai társadalmak – jóllehet országokként és politikai rendszerekként differenciált módon és mértékben kiszorított társadalmi csoportok – előtt a társadalmi participáció lehetőségeit, a társadalmi integrációt biztosító részvétel kapuit.

Az új megközelítési mód alapján lehetőség lesz arra, hogy olyan társadalom- és térségfejlesztési programok, a kirekesztést megakadályozó lokális stratégiák jöjjenek létre, ahol a fő cél, a társadalmi jól-létre alapozott versenyképességi fejlesztési modellek kialakítása, ahol a lényeg a társadalmi integráció, az inklúzió folyamatainak a megvalósítása, a társadalmi participáció és a társadalmi konfliktus kezelés alapján.

A társadalmi participáción és kohézión belül különböző rizikófaktorok és sérülékeny társadalmi csoportok kapcsolatának vizsgálatára, az ezzel összefüggő elméleti keret megalkotására, idősoros elemzések elvégzésére, tendenciák „trendek" meghatározására, valamint a hazai helyzetre vonatkozó eredmények nemzetközi adatokkal való összevetésére, összefüggések és következtetések megállapítására kell sort keríteni. (*Szirmai* 2013)

A Stiglitz-jelentés az életminőség ismertebb összetevői mellett *a biztonságérzet* különböző dimenzióit továbbá *a politikai képviselet, részvétel,* valamint a társadalmi kapcsolatok sűrűségét és minőségét, másképpen a *társadalmi tőke minőségét* is fontosnak tartja. (*Szirmai* 2013) Ezeket a szempontokat a kutatás teljes kérdőívének összeállításánál is figyelembe vettük. A nemzetközi példákból Inglehart és Catterberg tanulmányát használtuk fel a World Value Survey kutatásaiból, a hazai tapasztalatokból pedig a Reisinger Adriennek a civil szervezetek aktuális helyzetét feltáró tanulmányát használtuk. Ezek alapján először egy bővebb kérdésblokkot fogalmaztunk meg, amely azonban terjedelmi korlátok és az értelmezés

specialitásai miatt végül egy redukáltabb, de a probléma mérhetőségére teljes mértékben alkalmas formában került a kérdőívbe.

Az empirikus vizsgálat

A kutatás módszere személyes, kérdőíves adatfelvétel volt, melynek során 5022 sikeres interjú készült el. A mintavételi eljárás a mintába bekerült települések mindegyikének egészét tekintve reprezentatív volt nemre és korcsoportra. A településeken belüli, valamint a mintába bekerült települések közötti lakosságarányt tekintve viszont nem aránytartó rétegzett valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. Az adatbázis kialakítása során a 2011-es népszámlálás településsoros adatainak felhasználásával korrigáltuk az eltéréseket, illetve ún. több szempontú súlyozással reprezentatívvá tettük az adatbázist kor, nem, iskolai végzettségre nézve a vizsgált térségekre vonatkozóan.

A mintavételi eljárás alapelveit a kutatás 2005-ös hullámával megegyező módon határoztuk meg.

A vizsgálat mintaterülete kilenc magyarországi nagyváros és ezek térségei (Budapest, Debrecen, Győr, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Szeged, Székesfehérvár és ezek szűkebb vonzáskörzete).

A kérdőíves felvétel a felsorolt nagyvárosokban és környékükön történt, összesen 61 településen. Adatfelvétel ideje: 2014. január 9.–február 17. Az adatfelvételt a TÁRKI munkatársai végezték.

Az elemzés során a válaszok alapmegoszlásainak leíró bemutatásán túlmenően kereszttáblák felhasználásával vizsgáltuk az egyes válaszkategóriák és a szocio-demográfiai változók értékei közötti esetleges kapcsolatokat. A kapcsolatok fennállását khí-négyzet próbával és ANOVA modellel teszteltük. Az elemzésekben közölt adatok hibahatára a válaszadók számától és a válaszok szóródásától függően a teljes adatbázison 1-2 százalék.

Az első eredmények

Az elméleti megalapozás során bemutatott keretek megvalósulásának, megvalósíthatóságának vizsgálata során az első megállapításunk az volt, hogy a társadalmi részvétel egyes, lehetséges megvalósulási formáit relatíve nagy arányban ismerik a vizsgált térségekben. *(l. 1. ábra a következő oldalon)*

Az 1. ábra eredményeinek értelmezése alapján elmondhatjuk, hogy a legmagasabb arányban – nem meglepő módon – a népszavazást és a helyi önkormányzati képviselők, illetve a polgármester megválasztásának procedúráját ismerték. Ezektől elmaradó mértékű, de a többségnél lényegesen magasabb arányban volt ismert még két forma, a lakossági fórum és a petíciók, aláírások gyűjtése. Az 50–62 százalékos említési gyakoriság tartományban találtunk tovább 7 részvételi formát. A legkevésbé arról a lehetőségről értesültek a vizsgált településeken élők, hogy szakértőként részt vehetnének az önkormányzatok munkájában.

Az egyes részvételi formákat ismerők társadalmi hovatartozását vizsgálva azt láthattuk, hogy a kérdésben leginkább informáltak csoportját a 40–49 évesek, a nők, a szakközépiskolát és az egyetemet végzettek, a 2000 után az adott településre költözők alkotják. A legismertebb technikák esetében (lakossági fórum, közgyűlésen való részvétel, népszavazás, képviselő választás) ezek a demográfiai csoportok kiegészülnek a 60 évesnél idősebbekkel, az 1990

előtt odaköltözőkkel. Más esetekben viszont szűkül a csoportok összetétele, hiszen az önkormányzat munkájában szakértőként való részvételt jellemzően a 30–49 évesek és a diplomások; míg a tiltakozások szervezését a 40–59 évesek és a szakközépiskolai végzettségűek említették. Az egyes részvételi lehetőségek ismeretében a válaszadók lakhelye szerint a követ-

1. ÁBRA

Az egyes részvételi formákat ismerők aránya a kilenc várostérségben

(The knowledge of the public participations forms in the 9 regions)

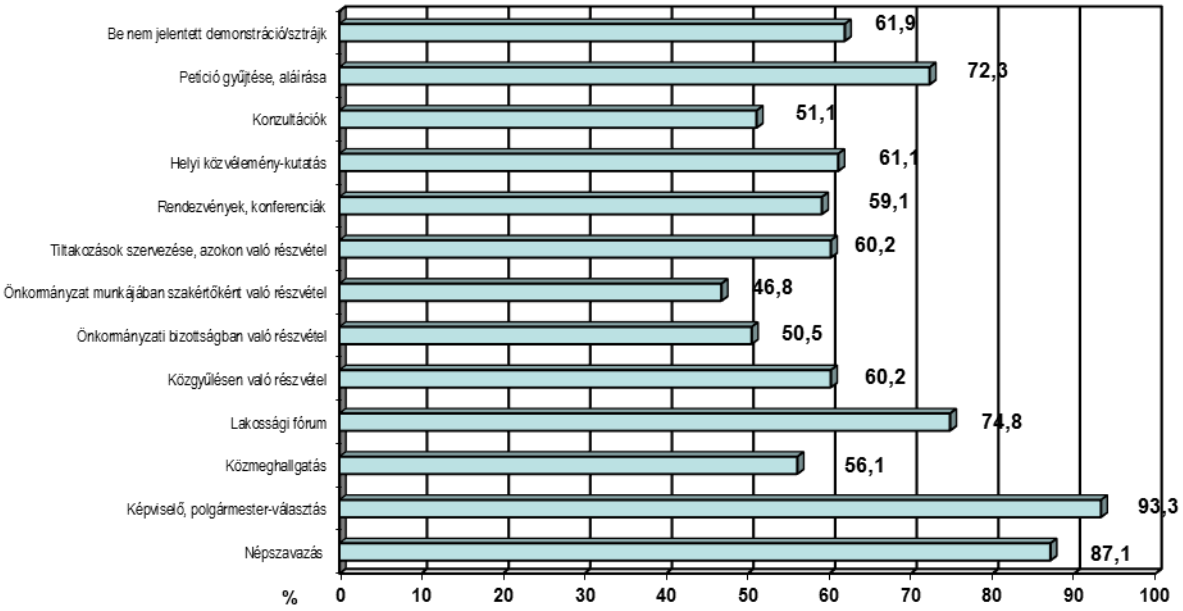

Forrás: Saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

kező eltéréseket tapasztaltuk. Szinte minden részvételi formát átlagot meghaladó mértékben ismertek a lakótelepeken; az alacsony státuszú kertvárosi családi házas övezetekben; a villanegyedekben és a lakóparkokban élők. A négy leggyakrabban említett eszköz kivételével a többi részvételi formát az átmeneti övezetekben és a külvárosokban említették kiemelkedő arányban, a tiltakozásokat és a petíciók gyűjtését a fejletlen városkörnyékeken is. A népszavazás, az önkormányzati képviselők és a polgármester választása a városokban (belvárosban és külvárosban is) volt a legismertebb, míg a közmeghallgatás és a lakossági fórum a külvárosokban és a fejletlen város környéki településeken.

Természetesen jogosan merül fel a kérdés, hogy ha ilyen magas az egyes részvételi formák ismertsége, akkor ez miért nem érződik a hazai civil aktivitáson. Az ok abban keresendő, hogy egy-egy dologról hallott, jobb esetben megtapasztalt információ nagyon messze áll a valós cselekvéstől. Ezt bizonyítják azok az adatok, amelyeket azoktól a válaszadóktól kérdeztünk, akik az előbbiekben felsorolt egyes részvételi formákat ismerték. *(lásd 2. ábra a köv. oldalon)*

2. ÁBRA

Az egyes részvételi formákban részt vevők aránya az azokat ismerők között

(The proportion of the participants in different forms, who know those)

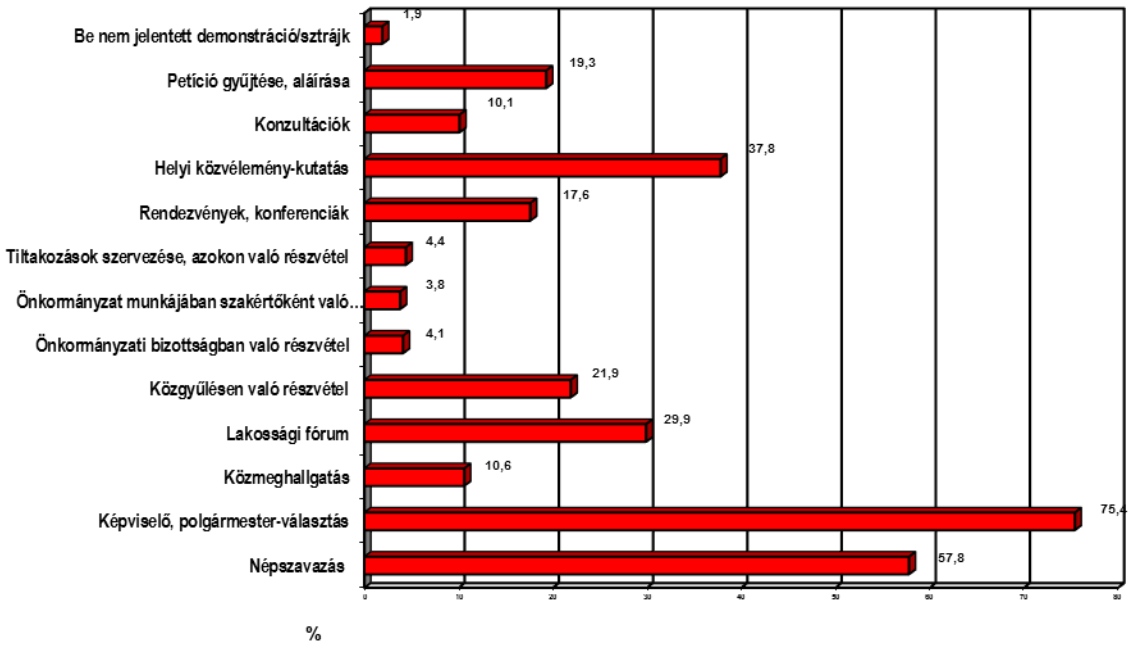

Forrás: saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

Nem meglepő, hogy itt is az önkormányzati politikusok megválasztása és a népszavazás a két leggyakrabban említett részvételi forma. Az ábrából azt is láthatjuk, hogy az ismertségi szintektől eltérő mértékűek a részvételi arányok. Ennek az is oka, hogy egyes aktivitási formák bizonyos településeken ritkábban, vagy még egyáltalán nem fordultak elő. A helyi közvélemény-kutatásokon keresztül nagy arányban mondanak véleményt a megkérdezett településeken élők. Csak ezt követi sorrendben a lakossági fórumokon való részvétel. Nagyságrendileg azonos mértékben vettek részt a közgyűlések nyilvános ülésein, illetve gyűjtöttek aláírásokat, petíciókat. A közmeghallgatásokon való részvétel nem terjedt el a lakosság körében, annak ellenére, hogy erre az önkormányzatokat jogszabály kötelezi és nem csak a lebonyolításról, hanem a meghirdetésről is időben kell gondoskodniuk.

Az egyes válaszkategóriákat megjelölők mögött lévő demográfiai tulajdonságok is színesebbek, mint a fentebb említettek, bár itt is találunk hasonló „mintázatokat". A leggyakrabban végzett részvételi formák (népszavazás, képviselő és polgármester választás, lakossági fórum) mögött, az azokat ismerők körében, hasonló demográfiai csoportokat találunk (40 évnél idősebbek, nők, szakmunkás és egyetemi végzettségűek; nyugdíjasok, egyéb inaktívak, 101–150 ezer forint havi jövedelemmel rendelkezők).

A még számottevő mértékben említett részvételi formáknál (rendezvények, közvélemény-kutatások, petíció gyűjtése) a korcsoporthoz tartozás mutat hasonlóságot (50–59 évesek), míg az iskolai végzettség szerint ezek a csoportok nagyon különböznek. Rendezvényeken, konferenciákon, elsősorban a diplomások vesznek részt; a közvélemény-kutatásokban az

alap- és középfokú végzettségűek; míg a petíciók gyűjtésében a közép- és felsőfokú végzettségűek mutatkoztak az átlagot meghaladó mértékben aktívnak.

A valósághoz leginkább közelítő képet akkor kapjuk, ha a részvételi értékeket a teljes lakosságra vetítjük. *(3. ábra)* Ebből jól látszik, hogy az önkormányzati képviselők és a polgármester megválasztását gyakorolják csak nagy arányban az emberek. Ezen kívül a lakossági fórumokon és a helyi közvélemény-kutatásokban való részvétel emelkedik ki a felsorolásból. A petíciók gyűjtése és a közgyűlésen való részvétel a lakosság több, mint egytizede számára gyakorolt részvételi forma.

3. ÁBRA

Az egyes részvételi formákban résztvevők aránya a teljes mintában (N=5000)

[The proportion of the participants in different forms, total sample (N=5000)]

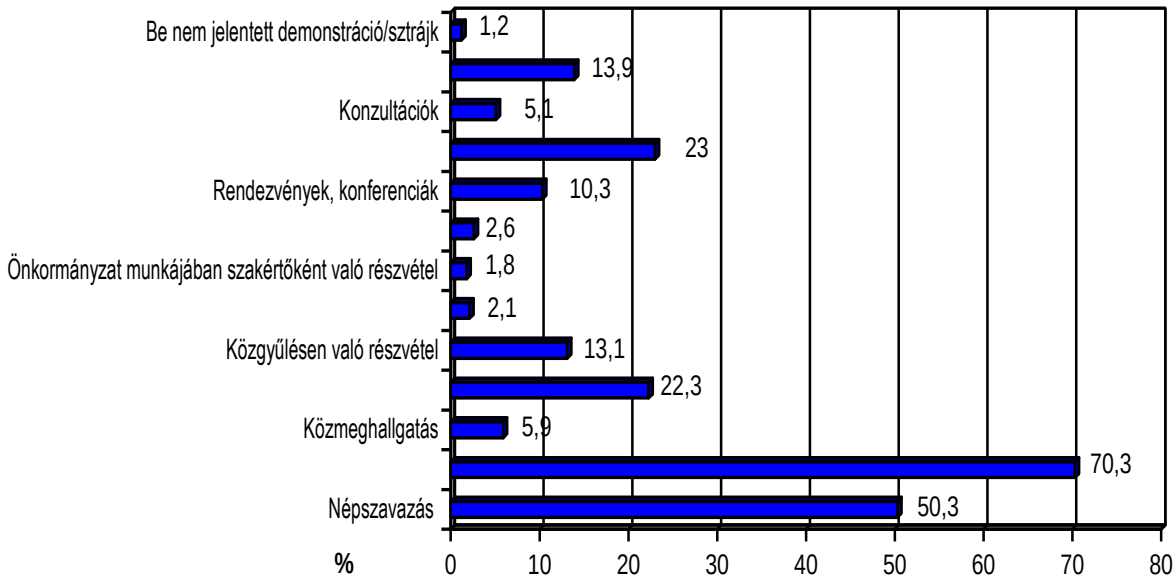

A minta specialitása miatt azonban számos eltérést találunk, ha a válaszadók demográfiai hátterében a lakóhely jellegét is vizsgáljuk. A legjelentősebb eltérést a nagyvárosok – környező kistelepülések viszonylatában találtuk. Ezen kívül eltérés mutatkozott a városkörnyéki települések között is a részvételi formákban. Csak a fejlett városkörnyékre jellemző részvételi formának tekinthetjük az önkormányzat munkájában szakértőként való részvételt; a tiltakozások szervezését, azokon való részvételt; a petíció gyűjtését, aláírását; a be nem jelentett demonstrációt, sztrájkot. Csak a fejletlen városkörnyékre jellemző az önkormányzati bizottságban való részvétel; valamint a rendezvények, konferenciák látogatása. Mindkét városkörnyékre egyaránt jellemző részvételi formák a népszavazás; a közmeghallgatás; a lakossági fórum; a helyi közvélemény-kutatás, véleménynyilvánító kérdőívek kitöltése; valamint a különféle konzultációk (civil fórumok; állampolgári tanács, részvételi költségvetés, jövőműhely, tudományos műhely).

A nagyvárosok esetében az egyes részvételi formákhoz kapcsolódó értékek nem tértek el jelentősen az ábrákban bemutatott, a teljes sokaságot jellemző értékektől. Kivételt egyedül Budapest esetében a közgyűléseken való nagyarányú részvétel jelent (28,4%).

A városokon belüli övezeteket tekintve már jóval sokszínűbb a részvételi térkép. Az önkormányzati választásokon és népszavazásokon való részvétel a belvárosi, az alacsony státuszú lakótelepi és a magas státuszú családi házas övezetekben a legmagasabb. A közmeghallgatások és a lakossági fórumok teljesen eltérő képet mutatnak. Míg az elsőre az alacsony státuszú városias, a magas státuszú kertvárosi és falusias jellegű övezetekben járnak kiemelkedő arányban, addig a másodikra a belvárosban, az alacsony státuszú lakótelepeken és a villanegyedekben. A legtöbb területen aktívnak a lakóparkokban élők bizonyultak, akik a rendelkezésre álló lehetőségek kétharmadával átlagot meghaladó arányban élnek. Az odaköltözés idejét tekintve az egyes részvételi formákban aktívak két markáns csoportban különülnek el. Az egyik az 1990 előtt a településre költözöttek csoportja. Ők jellemzően a népszavazást, a lakossági fórumot, a közgyűlésen való részvételt és a petíció gyűjtését említették kiemelkedő arányban. A másik csoport a 2000 után, tehát az elmúlt 15 évben beköltözöttek csoportja, akik az önkormányzati bizottsági üléseken, illetve a konzultációkon aktívak. A közmeghallgatásokon, a konferenciákon és az önkormányzati munkában szakértőként viszont mind a két előbb említett csoport átlagot meghaladó arányban vesz részt.

4. ÁBRA

A helyi információk forrásai (N=5000)

[The local information sources (N=5000]

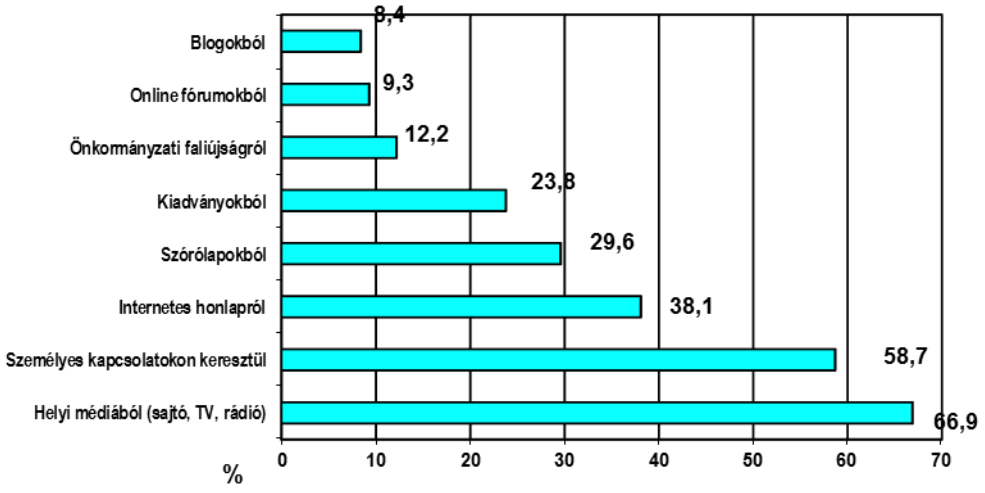

Forrás: saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

Az előző eredményekből láthattuk, hogy nagyon éles különbség mutatkozik a hagyományos és az új részvételi formák között, nem csak a részvétel, hanem az ismertség tekintetében is. A társadalmi részvétel újabb formáinak ismertsége alapvetően nem olyan alacsony, mint amennyire a valós részvétel, mégis azt kell megfogalmaznunk, hogy alapvetően ezekek a részvételi formáknak az egyik alapvető gátja a valós ismertség hiánya. Korábbi kutatások is igazolták már, hogy a helyi ügyek ismerete, az irántuk való érdeklődés mértéke alapvetően határozza meg a társadalmi részvétel mértékét. Az elmúlt két évtizedben helyi szintű kutatásokban vizsgálva ezt a kérdéskört mindig hasonló sorrend alakult ki. Most is a

legnagyobb arányú említést a helyi média - nem különválasztva a rádiót, televíziót és a nyomtatott sajtót – kapta. *(4. ábra)* Ezt követték a személyes kapcsolatok (58.7%), amelynek mértéke mindig magas volt és ez a technika fejlődésével sem mutatott jelentős visszaesést. A harmadik helyre felzárkózott az internet (38,1%), amely mára megkerülhetetlen információforrássá vált, helyi szinten is. Ennél valamivel alacsonyabb, de még jelentős mértékű említéssel szerepelt két hagyományos, de helyi ügyekben jelentőségét megőrző tájékoztatási eszköz, a kiadvány (23,8%) és a szórólap (29,6%). Az önkormányzati faliújságok, az online fórumok és blogok a helyi informálódásban a minta egészét tekintve kisebb jelentőségűek maradtak.

5. ÁBRA

A helyi információk forrásainak területi különbségei (N=5000)

[Differences between local information sources in subregions (N=5000)]

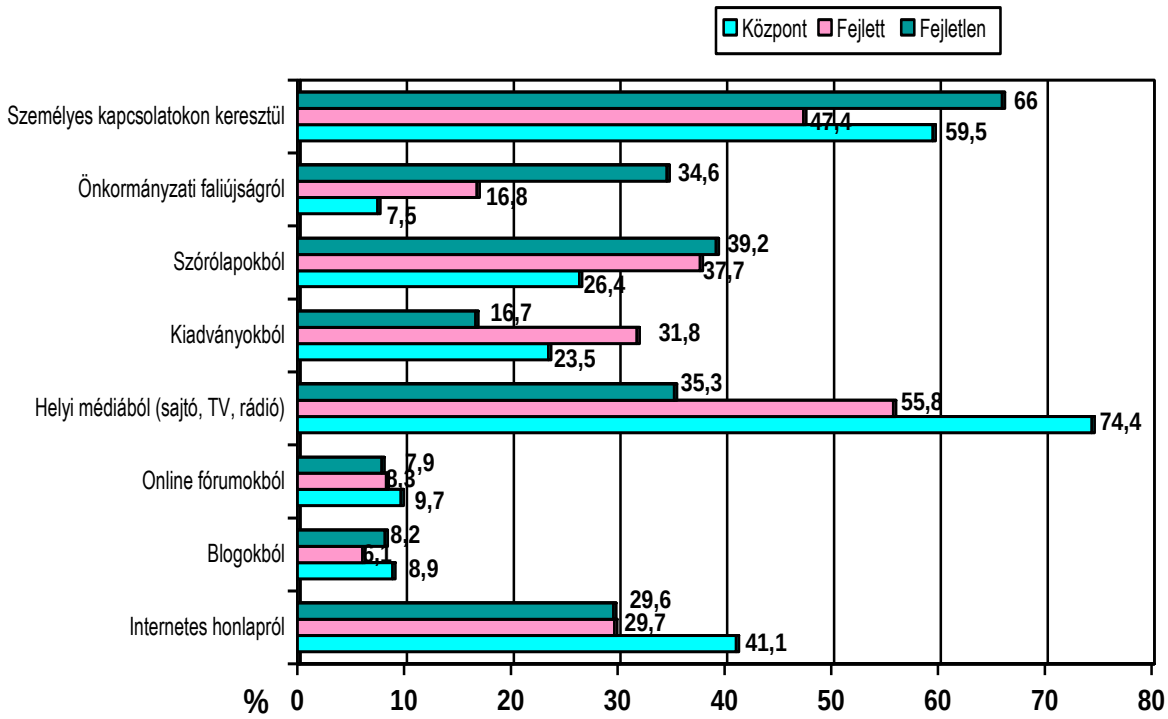

Forrás: saját számítás a 2014. évi adatfelvétel alapján

A tájékozódás formái jóval változatosabb képet mutatnak a különböző területi bontásokban. *(5. ábra)* Nagyon jól látható a törésvonal a várostérségeken belül a központi városok, a fejlett és a fejletlen várostérségek között. Az előzetes várakozásoknak megfelelő mintázatot mutatja az ábra a helyi média, az internetes honlapok, illetve az önkormányzati faliújság és a szórólapok esetében. Az első két eszköz esetében a központi városokban a legnagyobb a használók aránya, a fejlett térségben kisebb és a fejletlenben még alacsonyabb szintű. Ezzel ellentétes a mintázat a másik két, hagyományos eszköz használatában, vagyis a fejletlen településeken a legnagyobb, a városokban a legkisebb a használók aránya. Az interneten belül az online fórumok és blogok használata annyira alacsony szintű, hogy ezen belül nem is alakult ki területi különbség. A kiadványok és a személyes kapcsolatok esetében a fejlett városkörnyéki települések kiugróan eltérő eredménye mutat érdekességet. A személyes

kommunikációban a „trendnek megfelelően” a nagyvárosoknál magasabb értéket vártunk volna. A területi különbségeket nézve a központi városok – beleértve Budapestet is – legjellemzőbb kommunikációs eszközei a helyi média, a személyes kapcsolatok és az internet. A városkörnyéki településeken az internet helyén még a szórólapok találhatók, és a fejletlen várostérségekben a helyi média és az önkormányzati faliújságok nagyságrendje alig tér el egymástól.

Az informálódás eszközeinek szociodemográfiai vizsgálatából az tűnik ki, hogy az internetes tájékozódást már nem befolyásolja az iskolai végzettség, hiszen az alapfokú végzettségűeken kívül mindenki használja. Sokkal inkább tűnik meghatározónak a kor, hiszen csak az 50 év alattiak között kiemelkedő arányú az internet használata. A helyi média használatában felülreprezentáltak a 60 év feletti korcsoportba tartozók. A kiadványokat, szórólapokat, önkormányzati faliújságot választók között átlagot meghaladó arányban fordultak elő a 60 év felettiek és a nők. A személyes kapcsolatokat helyi információk megszerzésére és cseréjére leginkább a 40-49 éves korcsoport tagjai, valamint a közép- és felsőfokú végzettségűek használják.

Az információforrások és a részvételi formák kapcsolatát két összefüggésben is vizsgáltam az adatok alapján. Először azt vizsgáltam, hogy az egyes információforrások mutatnak-e összefüggést a különböző társadalmi részvételi formák ismeretével. Az elemzések egyrészt igazoltak egy nem meglepő, már-már sztereotip állítást, miszerint azok, akik jobban tájékozottak, nagyobb arányban ismerik a különböző lehetőségekben. Ez néhány kivételtől eltekintve az összes válaszkategóriára nézve igaznak bizonyult. Az önkormányzati hirdető, faliújság néhány részvételi formával (tiltakozások szervezése; rendezvények, konferenciák; helyi közvélemény-kutatások; be nem jelentett demonstrációk) nem mutatott összefüggést, vagyis ezeknél ez a kommunikációs eszköz nem segítette elő a megismerést. Ezek a részvételi formák nem tartoznak az önkormányzat hatáskörébe, sőt esetenként esetleg épp az ő tevékenységük bírálatára jön létre, ezért nem meglepő, hogy ezek az információk nem jelennek meg az önkormányzatok hirdetőin.

A kommunikációs eszközökkel összefüggésben még érdekesebbnek tűnt annak vizsgálata, hogy milyen hatással vannak az adott társadalmi részvételi formába való bekapcsolódásra. Ebben a kérdésben is az az alapvető trend érvényesült, hogy ha valaki egy kommunikációs eszköz segítségével tájékozódott a helyi ügyekről, akkor nagyobb eséllyel vett részt a különböző participációs formákban. Ennél a tendenciánál, azonban jó néhány ellenpéldát is találtunk. Nem érvényesült az internet mozgósító hatása a népszavazás és a lakossági fórum esetében. Ez utóbbinál a helyi médiából való tájékoztatás sem mutatott összefüggést. Hasonlóképpen hatástalannak mutatkozott a helyi média a közgyűlésen való részvétel, a tiltakozások szervezése, a rendezvények, konferenciák látogatása; a helyi közvélemény-kutatásokban való részvétel esetében. Sőt úgy tűnik, hogy bizonyos esetekben, akik a helyi médiából tájékozódnak kifejezetten nem érdeklődnek egyes részvételi formák iránt. Ilyen összefüggést találtunk a helyi média és a közmeghallgatás, illetve az önkormányzati bizottságban való részvétel között, továbbá az internetes tájékozódás és a közgyűlésen való részvétel között. Ezeknek az összefüggéseknek lehet az a magyarázata, hogy az adott információforrások elegendő információt nyújtanak a helyi ügyekről és nem biztatnak, ösztönöznek az adott participációs formában való részvételre.

Összegzés

A társadalmi részvétel kérdéseit boncolgató empirikus vizsgálat eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a térbeli különbségek több kérdésben is kimutathatók voltak, de nem adnak kizárólagos magyarázatot az eltérésekre, ami más vizsgált témakörök elemzéséhez kapcsolódóan új elemzési kérdéseket és módszereket is felvetett.

Konkrét témánkat, a társadalmi részvétel megvalósulási lehetőségeit illetően azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált mintában a részvételi formák ismerete magas szintű. A városokat inkább a politikai aktivitások; a külvárost és a fejletlen városkörnyéket az információ szerzés és érdekartikuláció ismerete jellemzi.

A társadalmi részvételi formákba való bekapcsolódási lehetőségek közül a hagyományos formák dominálnak. A városok ebből a szempontból sem kezelhetők egy egységként. A fejlett városkörnyékek „radikálisabbak", a fejletlenek kooperatívak. A kimutatható különbségek magyarázatánál meghatározó volt a településre költözés időpontja, ezen belül a rendszerváltás és az ezredforduló tűnik éles határvonalnak. Az első időpont, a rendszerváltás ideje, természetes határvonalnak tűnik, hiszen a társadalmi mobilitás teljesen más lehetőségei és formái voltak jellemzőek arra az időszakra.

A helyi társadalmi folyamatokkal kapcsolatos információszerzésben a város – városkörnyék csoportosítás egyben modernitás különbséget is jelent. Láthattuk, hogy a kommunikációs csatornák használata, illetve a másik oldalról azok fenntartása nagyon élesen elválik ebben a dimenzióban. Az informálódási szokásokban emellett nem az iskolai végzettség, hanem az életkor okoz jelentős különbséget. A modern technológiát is ugyanolyan mértékben használják alacsonyabb iskolai végzettségűek, mint a diplomások.

A területi különbségeket és az elmélethez való kapcsolódást is jól mutatja, hogy az a kérdésünk, amelyben a társadalmi részvételi módok megvalósulását vizsgáltuk, kirajzolta a legfontosabb határokat.

Csak a fejlett városkörnyékre jellemző részvételi módokként tudtuk meghatározni az önkormányzat munkájában szakértőként való részvételt; a tiltakozások szervezését, az azokon való részvételt; petíció gyűjtését, aláírását és a be nem jelentett demonstrációt, sztrájkot. Ezek a részvételi formák, bár vannak köztük ritkán alkalmazottak, de a szakirodalom szerint ezek mind a hagyományos participációs módok közé sorolódnak[3]. Hasonlóképpen éles elkülönülést mutatnak azok az eszközök, melyek csak a fejletlen városkörnyékekre voltak jellemzők. Ez az önkormányzati bizottságban való részvétel; valamint a rendezvények, konferenciák. Ez utóbbi formák már a modern eszközök közül valók. A mindkét városkörnyékre jellemző népszavazás; közmeghallgatás; lakossági fórum; helyi közvélemény-kutatás, véleménynyilvánító kérdőívek kitöltése; konzultációk egyaránt tartalmaz modern és hagyományos eszközöket is. Itt is bizonyítottuk, hogy a városok nem kezelhetők egységként, hiszen a városok önmagukban az átlagtól nem tértek el jelentősen, nem mutattak különbségeket. Sokkal inkább a különböző részletezettségű, városokon belüli lehatárolások. Láthattuk, hogy pl. a részvételi

3 Ploštajner, Zlata–Mendeš, Ivona (2005): *Citizens Participation. In How to Improve Development on Local Level?* Zagreb: Fridrich Ebert Stiftung, Zagreb Office, 97–113. – idézi Reisinger Adrienn: A társadalmi részvétel a helyi fejlesztéspolitikában Magyarországon – fókuszban a civil /nonprofit szervezetek. Civil Szemle 2012/1. 23-44, o.

formákról legjobban informált övezetek között a lakótelepek; az alacsony státuszú kertvárosi családi házas övezetek, a villanegyed és a lakóparkok szerepeltek.

Városi övezetek közötti különbségek kimutathatók voltak a részvételi formák alkalmazása során is a következő, legfontosabb területeken. A belvárosi, az alacsony státuszú lakótelepen, magas státuszú családi házas övezetben élők leginkább az önkormányzati választásokon, népszavazásokon; az alacsony státuszú városias, a magas státuszú kertvárosi és falusias jellegű övezetekben élők a közmeghallgatásokon; a belvárosi, az alacsony státuszú lakótelepen és a villanegyedekben élők lakossági fórumokon vesznek részt jellemzően.

A legtöbb területen aktívak a lakóparkokban élők voltak, akik a felsorolt részvételi lehetőségek kétharmadában valamilyen intenzitással részt vettek.

Irodalom

Berki, M. (2014): *A társadalmi jól-lét általános fogalmának nagyváros-térségi kutathatósága, valamint a Stiglitz-modell nagyváros-térségi alkalmazhatóságának vizsgálata*. Módszertani segédanyag, Budapest

Inglehart, R.–Catterberg, G.: *Trends in Political Action: The Developmental Trend and the Post-Honeymoon Decline*. Institute for Social Research University of Michigan www.worldvaluessurvey.org/wvs

Mózer, P.–Temesváry, Zs. (2013): *Társadalmi participáció fogalmi definiálása*. Kézirat, Budapest. 3. o.

Pánovics, A. (2011): *Régiós civil fejlesztési források felé – félúton*. In: Stratégiák – civilek – politikák a Dél-Dunántúlon tanulmánykötet. Pécsi Zöld Kör

Reisinger, A.: *Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel – elméleti megközelítések*. Civil szemle, Budapest, 2009/4.

Reisinger, A.: *A társadalmi részvétel a helyi fejlesztési politikában Magyarországon – fókuszban a civil /nonprofit szervezetek*. Civil Szemle, 2012/1. 23–44, o.

Sartori, G. (1999): *Demokrácia*. Osiris Kiadó, Budapest

Sen, A. (2003): *A fejlődés mint szabadság*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Sen, A.: *Az egyéni szabadság mint társadalmi elkötelezettség*. Esély, Budapest, 1992/1.

Szirmai V. (szerk.) (2009): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs (320 p.)

Szirmai Viktória (2013): *A komplex megközelítésű, vagyis a jól-lét alapú társadalmi versenyképesség kutatás koncepcionálisan megalapozott operacionalizálása*. Kérdéskörök, dimenziók. Módszertani segédanyag. Budapest

Determinative Factors of Participation in Urban Areas

Zoltán Ferencz

Keywords: public participation, participative democracy, public interest, city region, local communication

Abstract: Our empirical research with a sample of 5000 persons, carried out in January 2014, was productive of the understanding the regional differencies of the public participation in 9 large Hungarian cities and outskirt zones. We analysed the cities itselfs with the developed and underdeveloped settlements around the cities. It was learned, the knowledge level of the public participation forms was on high level in the population. The political activites characterized the cities in general; getting information and articulation of interests charaterized the outparts and the underdeveloped urban periphery. The traditional forms of the public participation were dominant in the sample settlements. Neither the cities were not unities from this point of view. The developed urban periphery regions were more radical and the underdeveloped were more cooperative. The most important reason of the differencies was the time when people move to the settlement. Two exact date came from the results. One is the time of the regime change in 1990, and the other one was the turn of the millenium. It was found the special characteristic of the different territorial units concerning the civil participation.

Participative Methods on Cultural Value Management in Rural Areas[1]

György Fekete
Project Manager, Central Transdanubian Regional Innovation Agency Nonprofit Ltd.

Keywords: *Tourism, culture, spatial, development, participative, approach.*
Abstract: *The cultural values have the potential to become a successful tool for the social and economic development of the rural communities. Our main goal was to present a useful way of cultural value management that involves the local community and invites new development actions, while contributing to the preservation of our culture and our empowerment. We put emphasis on the "bottom-up" approach, in which the local stakeholders were the main initiators, the contractors, as well as the end-users of the whole process of creating new or additional tourist products derived from their own culture.*

Preface

The rural areas of Europe have to face growing challenges. These areas largely dependent on their traditional economic sectors (exploiting natural resources, agriculture, forestry, etc.), which are the main source of income and employment opportunities. At the same time, these are also the areas where the locals are holders of a rich culture and cultural heritage, deeply rooted and expressed in a rich territorial capital.

These potentials gave us well base for the spatial development process on six countries around Europe (Bole – Hribar – Kozina 2013). The SY_CULTour project[2] consortuim tried to prepare and demonstrate a new cultural management guideline to achieve positive social, economic and environmental effects on rural areas with rich cultural values.

By the results of the mentioned project, this study is aimed at reviewing a participation-based approach that supports the improvement of the efficiency of the development of less favoured rural areas by mobilizing the whole community in cultural value management. From the methodological perspective it summarizes the related policy background, introducing a valuable approach and highlighting a concrete example of implementation.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social development'.

2 "Synergy of culture and tourism: utilisation of cultural potentials in less favoured rural regions" is a South East European project which organized within the Transnational framework. The project have been implementing by 17 partners from six different countries.

Policy background

The importance of the rural development actions is twofold. Firstly, these areas are home of 113 million people around Europe. Secondly, they provide different kind of essential services, such as carbon storage, water, soils, etc. For these reasons the sustainable and long-term development of rural areas is one of the key elements of the European and national policies.

The Agenda 2000 established rural development policy as the 2nd pillar of the Common Agricultural Policy (CAP) which was applied for the whole European Union between 2000 and 2006. In 2005, a rural development regulation was adopted by the Council of Ministries for the period 2007–2013. (http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2013/full-text_en.pdf) Then the aims of the policy have been simplified. For the period 2014-2020, three long-term strategic objectives have been identified for the EU rural development policy in line with the Europe 2020 and CAP. These are:

1. fostering the competitiveness of agriculture;
2. ensuring the sustainable management of natural resources, and climate actions;
3. achieving a balanced territorial development of rural economies and communities including the creation and maintenance of employment.
   http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm

The Hungarian Rural Development Strategy 2012-2020 was prepared according to the CAP, Europe 2020 and other European startegies and regulations. The aim of the strategy is to stop and turn back the unfavourable processes on the rural areas and create a framework for the national rural development programs. The principles of the document are the followings:

1. governmental participation on validation of the community and environmental interests, transparency;
2. community utilization, equitable distribution;
3. system-oriented approach,
4. importance of the local economy and network kind co-operations,
5. *Participation of the local communities* (Nemzeti Vidékstartégia 2012–2020).

A valuable approach for cultural value management

1. In these days, we couldn't imagine spatial development and planning without the participation of the local stakeholders. The bottom-up approach helps us to maintain the achieved goals in long term and ensure that the residents think the developments as their own initiatives. For this reason it was evident to choose participative methods for our work.

Participatory approach

Similarly to the participative policy-making, the participative approach in the development planning is a specific tool which are meanings from a simple information transfer to build up an active partnership from experts, stakeholders, policy-makers, etc (Reitbergen–McCracken–Narayan 1998). It destroys the communication barriers among the different sectors (municipalities, NGOs, institutions, residents, enterprises, etc.) and administrative

levels, with generating new relations and promotes the growth of the mutual trust (Alföldi Gy.–Kovács Z. 2008).

The recognition of the need for participation in the 1970s to the early 1990s was overviewed by Jo Abbot and Irena Guijt. Since "must have" era some paradoxes as well as challenges have emerged (Kanji-Greenwood 2001).

The usage of participative methods had been 4 main phases, as the **emerging**, the **boom**, the **imperative**, and the **paradoxes** phases. The emerging phase started in the 70s and early 1980s. The researchers are aimed to find alternative methods to collect the existing ineffective researches. From the 1980s till the early 1990s was the decade of the "boom". During this period the emphasis was on to know the local knowledge and needs as an importatnt part beside the scientific knowledge (Kanji-Greenwood 2001). In the 1990s the usage of the approach became the criterion for funding. At the beginning of the 21. century some paradoxes have emerged. The experts used to use the more technical methods instead of the participative principles.

Without any doubt, the participative method has more advantages which can complete and reform our previous aims and plans. The marginalized sectors of population can get power by these methods, so the plans would be more relevant and appropriate for the locals' need. Due to the stakeholders can learn about the decision-making processes and development issues, they can communicate their needs better for politicians. The government staff can see in practice the relevance of the existing plans, and they can modify them based on the support of the local requirements (Albornoz et. al. 2007). Last, but not least, these types of processes make more transparent and strengthen the democracy among the stakeholders.

The most commonly used participative technics are as follows:

1.• Brainstorming;
2.• Charrette;
3.• Citizens Jury;
4.• Consensus Conference;
5.• Delphi Expert Panel (Slocum 2003);
6.• Focus Group;
7.• GOPP (Goal-Oriented Project Planning);
8.• OST (Open Space Technology);
9.• PAME ()Participatory Assessment, Monitoring and Evaluation);
10.• PCM (Project Cycle Management);
11.• Planning Cells;
12.• Scenarios Workshop;
13.• World Café (Bole – Hribar – Kozina 2013).

From this list we used the "World Café", "Open Space Technology", and "European Awareness Scenario Worksop" in our activities. For this reason we expound these methods in details.

1.• *World Café:* "is a creative process for facilitating collaborative dialogue and the sharing of knowledge and ideas to create a living network of conversation and action. In this process a café ambiance is created, in which participants discuss a question or

issue in small groups around the café tables. At regular intervals the participants move to a new table. One table host remains and summarises the previous conversation to the new table guests. Thus the proceeding conversations are cross-fertilised with the ideas generated in former conversations with other participants. At the end of the process the main ideas are summarised in a plenary session and follow-up possibilities are discussed (Slocum 2003)."

1. *Open Space Technology:* "is one way to enable all kinds of people, in any kind of organization, to create inspired meetings and events… In Open Space meetings, events and organizations, participants create and manage their own agenda of parallel working sessions around a central theme of strategic importance (Herman 2003)."
2. *European Awareness Scenario Worksop*: "is a structured discussion method that helps participants (representatives of the different components of a society) to be guided in a process finalized to the design of scenarios and concrete actions for the sustainable development of a territory."
   http://urbact.eu/fileadmin/Projects/CTUR/summary_report_eng_DEF.pdf

Guidelines for the management of cultural values in rural areas

The above mentioned and expounded participative techniques helped us to involve and activate the local stakeholders from the very beginning till the finalization, monitoring and maintaining the project results. In the following chapter you can read about these steps for utilizing the cultural values of the rural areas for fostering the positive economic, social and environmental effects. The guidelines consist of six steps completed with practical examples from the six participant European countries.

The six steps are divided into three. The first two steps are the phase of get a clear idea and the situation analysis. The third and fourth steps deal with the strategic plan making and preparation of action plans. Finally the last two steps are the implementation and the monitoring.

FIGURE 1

Steps of the implementation of the management guidelines on the pilot areas

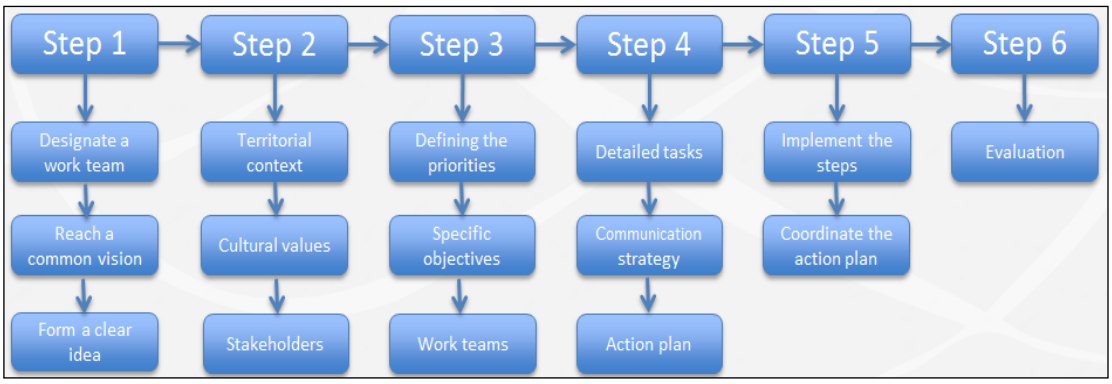

Source: György Fekete

Shaping the vision (Step 1)

Our aim was in this step to get a clear idea and objectives beside to designate a team who will take part in the entire process.

This step contains three main activities:

1.• compile the proper work team and find a coordinator,

2.• common consensus on the vision,

3.• get a shaped idea and record it.

Situation analysis (Step 2)

During this step the work team prepared an exhaustive overview with SWOT analysis (1) of the area, find the cultural values with development potential (2), and determined the set of stakeholders (3).

In order to identify the existing local cultural values we have to check:

1.•the databases;

2.•the tourist guides;

3.•studies and existing plans;

4.•web pages.

After this activity we had to identify the relevant stakeholders. It is a very fastidious activity which we had to treat carefully, because these participants were responsible for the implementation of our idea during the whole process.

The stakeholders would be:

1.•experts;

2.•representations of different organizations;

3.•locals;

4.•etc.

After we identified the stakeholders, we had to produce smaller groups based on their formality, status and spatial levels.

Making a strategy plan (Step 3)

The main goals of this step were organize meetings for the work team and stakeholders to select the most appropriate cultural values and find a consensus regarding the implementation of our idea.

We could achieve these aims by the organization of numerous workshops. These occasions gave us good opportunities to tailor made the original idea based on the local needs and gained information from the recognized cultural values by them. After this, we ranked the values through a participatory process.

On the second workshop the ranked cultural values were equipped with clear objectives (Bole – Hribar – Kozina 2013). On the same occasion we defined the responsible teams for each identified touristic package.

Preparation of the action plan (Step 4)

In the fourth step of the guidelines is the preparing the action plan with which we implemented the original ideas (Bole – Hribar – Kozina 2013). Every smaller team had to

clearly define the tasks and determine the timeframe. The defined different touristic pagages and their work groups had own form whit which ensure the source for the action plan.

One of the main elements of the participatory approach is the communication among the different stakeholders. Therefore we prepared a communication strategy for internal as well as external communication.

After the workshop, for getting the list of exact tasks and the timeframe, the coordinator gathered the filled forms of each touristic package and built into the action plan which is in accordance with the existing strategies from each administrative level.

Implementation (Step 5)

During this phase of the work we had started the implementation of the prepared action plan. In order to achieve the adequate and expected result, one coordinator kept everything in line.

The implementation of the tasks of touristic packages was parallel. Each touristic package coordinator regularly informed the coordinator of the implementation, and disseminated the results according the previously prepared communication strategy.

After we chose the stakeholders properly, our packages have been integrated into middle and long-term strategies and plans. With this institutionalization could we achive the positive economic and social effects.

Monitoring (Step 6)

This step helped us in the evaluation of the action plans. The coordinator gathered the reports and state of the fulfilment of the indicators from the group leaders. This assessment could serve us up to date information about the progress of the implementation and generated new ways and developments to improve the future work (Bole – Hribar – Kozina 2013). We did intermediate as well as end assessment. In case of deviations we could mend them in time and ensure greater effectiveness of the process.

Application in a concrete case

In order to overview the whole process easier and more compact, we explicate one of our pilot actions from the very beginning till the implementation phase. Our chosen pilot area is Jesenice, Slovenia.

Jesenice is located in north-western part of Slovenia. The centre of the pilot area is town of Jesenice at the southern slopes of Karavanke Range. The city is well known as one of the Slovenian steel towns and as the city of flowers thanks for the rich iron tradition and white daffodils.

After the designation of the work team (Step 1) and reach a common vision and the mainstream for the future developments the local inhabitants were identified (Step2) and asked to participate in our action to complete the collected list of touristic attractions with development potential. The technique to do it was designate working groups, where each group got a map of the territory and they had to mark the all known cultural values (Step 3). At this stage three workshops were organized for the local inhabitants where were around 20-25 participants at each meeting. They were stimulated to take part in the preparation of the

Vision of Jesenice (Bole–Hribar–Kozina 2013). They collected all the cultural values which they thought important and collected ideas for the future development. The three designated working group have been working on three pilot actions (Stage 4) and one action plan have been prepared at the last workshop. It will enable the involved local actors to proceed with the implementation because it contains the clear tasks, responsibilities and deadlines (Step 5). The last step is the monitoring (Step 6). It means the continuous checking of the implementation. We can see that the bottom-up approach was the only way to enable long-term rural developments based on the local needs and we have experienced that these types of principle of work are more demanding, but it could solve the arising conflicts and turn them into consensus.

Conclusions

Our methodology for the management of utilization of cultural values in rural areas as a potential development source just one of the ways on how to revitalize the less favoured rural areas.

We have got positive experiences during the implementation of the prepared action plans. For example, we have received very good feedbacks from the local stakeholders, and they were interested in the development of their cultural values and were dedicated in the growth of the local economic incomes, their life quality and the preservation of the cultural and environmental heritages.

The partners are sharing common views regarding these types of developments. It has to have more time to start generating positive economic, social and environmental changes. The success of local development actions mainly depends on the inclusion of the involved stakeholders, the public as well as private sectors. One of the key elements of a successful development plan is ensuring the communication and the information flow. The local stakeholders have to know the latest trends and the existing development way and actions. If we involve them into the process we can avoid the potential conflicts later on. If we use some kind of participatory techniques, in this case we can reach that the local stakeholders feel that they are responsible for the successful implementation and maintenance on long term.

Our expected results that the work was done by us will effect positive changes in the local economy, labour market and well-being beside the conversation our cultural values and environment and it may could turn back the disadvantageous social processes.

References

Albornoz, M. A. et al. (2007): *Towards wellbeing in forest communities: A source book for local government*. Center for International Forestry Research, Bogor

Alföldi Gy.–Kovács Z. (szerk.) (2008): *Városi Zöld Könyv – kulcs a fenntartható városhoz / Urban Green Book – Key to a Sustainable City*. Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., Budapest

Bole, D.–Hribar, M.–Kozina, J. (eds.) (2013): *The synergy of culture and tourism for the development of rural areas*. ZRC Publishing, Ljubljana

Kanji, N.–Greenwood, L. (2001): *Participatory approaches to research and development in IIED: Learning from experience*. IIED, London

Lengyel M. (2004): *A turizmus általános elmélete.* Dr. Lengyel Máron és Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, Budapest

Puczkó L.–Rátz T. (2004): *A turizmus hatásai*. Corvinus Egyetem, Budapest

Reitbergen-McCracken, J.–Narayan, D. (eds.) (1998): *Participation and Social Assessment: Tools and Techniques.* The International Bank for Reconstruction and Development, Washington

Slocum, N. (2003): *Participathory Methods Toolkit: A practitioner's manual*. Belgian Advertising (B.AD), Brussels

European Awareness Scenario Workshop (downloaded: 24.03.2014 from http://urbact.eu/fileadmin/Projects/CTUR/summary_report_eng_DEF.pdf

Nemzeti Vidékstartégia 2013–2020 (downloaded: 18.03.2014 from http://www.kormany.hu/download/8/ff/70000/Nemzeti%20Vid%C3%A9kstrat%C3%A9gia.pdf

Rural Development in the EU: Statistical and Economic Information – Report 2013 (downloaded: 26.03.2014 from http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2013/full-text_en.pdf

http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm

A szociális képzők és a szociális szakma egésze hozzájárulása az inkluzív társadalom és a társadalmi részvétel fejlesztéséhez[1]

Tóbiás László
egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

Kulcsszavak: *közösségi szolgálat, aktív állampolgáriság, társadalmi felelősségvállalás, szociá-lis szakma, képzés*

Kivonat: *a győri Széchenyi István Egyetemen több mint tíz éve szabadon felvehető tárgy az önkéntes segítő gyakorlat, melynek keretében az egyetem szinte bármely hallgatója tapasztalatot szerezhet személyes szociális segítésben, amihez kötelező tapasztalatfeldolgozó szeminárium tartozik. A szerző e program vezetőjeként foglalja össze tapasztalataikat és ajánlásaikat ahhoz, hogy a szociális szakma vállaljon felelősséget középiskolások közösségi szolgálatra fogadásával a társadalmi érzékenység javításáért.*

Az inklúzió magyarításához

Rövid tanulmányok ritkán foglalkoznak külön fejezetben definíciós-nyelvi kérdésekkel. Az inkluzív társadalomról 2014 Magyarországán értekezve azonban ez megkerülhetetlen. A téma ugyanis nem csak az akadémiai világ érdeklődésében áll, de a 2014–20 közötti időszak támogatáspolitikájában is hangsúlyos. Az Európai Unió aktuális programja az „Európa 2020 – Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája" címet viseli. A program kapcsán, és már annak előtte is, sokan késztetést éreztek az inkluzív társadalom, a társadalmi inklúzió magyarítására. Így egyre többször találkozhatunk a befogadó társadalom, illetve a társadalmi befogadás kifejezésekkel. Ezek azonban teljes és végzetes félreértések, megmutatják, hogy a beszélők, írók nem értik az eredeti kifejezés lényegét, mi több, olvasóikat is félrevezetik, a lényeggel teljesen ellentétes gondolattal rongálva a magyar társadalom amúgy is igencsak gyenge színvonalú gondolkodását önmagáról. Látunk hasonló tévedésre példát, így láthatjuk, hogy az inkluzív társadalom kifejezésnek és a témáról való gondolkodásnak ugyanaz lesz a sorsa, mint az empowerment kifejezésnek és jelentésének, mióta képessé tételnek és jogokkal való felruházásnak magyarítják. Az a szó angolul a képessé válásnak a támogatását és a jogok megismerésének és használatának, érvényesítésének a támogatását (és legfeljebb még a támogatás mellett az ösztönzését) jelenti. Az eredeti jelentésben a leglényegibb elem, hogy nem tárgy, hanem cselekvő az, akinek a javára dolgozunk, a magyarul gyakran emlegetett képessé tétel pedig – bármennyi jóindulattal is –, de tárgynak tekinti a segítettjét: én teszem őt valamivé, képessé. Nagyfokú szellemi restséget és – nevezzük finoman – kritikátlan tekintélytiszteletet mutat, hogy elterjedhettek az empowerment

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

említett magyarításai, miközben a részletes kifejtés általában jól adja vissza az eredeti gondolatot. A hallgatók, olvasók nem csak befogadóként kritikátlanok, de reprodukálóként, terjesztőként is. A magyar társadalom jelenlegi – és történelmi – válságának valószínűleg okozója és tünete is, hogy nem tudunk tiszta fogalmakkal megragadni és végiggondolni társadalmi jelenségeket. Ennek az állapotnak a fenntartásához alapvető összefüggések elfedésével járulhat hozzá a „befogadó társadalom", a „társadalmi befogadás" magyarítások elterjedése.

A világ más tájain az inkluzív társadalom kifejezés definiálásaként rendre két dimenziót használnak, akár egy városrészről, akár egy országról gondolkodnak. Egyrészt a társadalom minden tagjának azonos jogállását és esélyeket biztosító azonos hozzáférési lehetőségét társadalmi szolgáltatásokhoz. Másrészt pedig a társadalom tagjai közötti interakciót. Az elsőt magyarul kevésbé emlegetik, az utóbbi helyett pedig sajnálatosan sokan a befogadást használják – mint ahogy más, de rokon helyzetekben integrációt, reintegrációt, beillesztést. Ezek mind egyirányú cselekvést és a másik oldalról elfogadást – alávetettséget – jelentenek. Tamás bátya igen örült a vele való nagy jóságnak, a magyar alávetett is megköszönte még a botütést is, amit a nevelés szándékával mért rá ura. De ezek nem vezettek integrált társadalomhoz, ami a közösség javára hasznosítaná minden ember értékeit – és minden egyes ember boldogságára. Befogadás, integráció, reintegráció nem létezik, mindenki tudja, aki egyszer is, önmagát kicsit is reflektálva próbálkozott ilyesmivel. Kevés helyzetben érezheti magát valaki kirekesztettebbnek, mint az a népboldogítás szándékával a szegregátumba érkező ember, akivel a helyiek nem állnak szóba. Csak interakció van, amiben mindenki másként játszik, mint annak előtte. Például a munkaerőpiacra nem lehet senkit sem integrálni, aki annak előtte ott nem volt jelen, anélkül, hogy a munkaerőpiac (szereplőivel együtt) ne változna. Ellenkező esetben nem gyarapodna a munkahelyek száma, s az általunk „integrált" személynek csak úgy jutna hely, ha másvalakit kilöknénk – fáradtságos munkával, közpénzeket felhasználva. Csak úgy van esélye annak, hogy akár eggyel is több ember legyen a munkaerőpiacon, ha maga a munkaerőpiac is változik. Természetesen változnia kell az embereknek is, és interakciónak, kölcsönhatásnak kell létrejönnie közöttük. A magyar közgondolkodás nem így operál – nem is ér el sok eredményt, politikai akaratként sem. Még a – talán felidézésre alkalmas szóval élve – művelt nagyközönségnek sem sajátja ez a szemlélet, nem is nagyon ismeri. Ezért fel kell hagyni a befogadó társadalom, társadalmi befogadás magyarítások használatával, és meg kellene érteni, majd tovább kellene adni, hogy miről is beszélnek a világban, ami a mi társadalmunkra is érvényes, ha akarjuk, ha nem. Annyi új szót tanulunk folyton, miért pont a társadalmaink sorskérdéseihez kapcsolódva ne tanulhatnánk meg új szavakat – és velük tiszta jelen-tésüket?

A nyelv társadalompolitikai, szociálpolitikai kérdéseivel sok olyan tekintélyes szerző foglalkozott, akinek szakmai gondolatait gyakran hivatkozzák szakemberek és a szélesebb nagyközönség tagjai is. Érdemes a szakmai gondolkodás nyelvi dimenzióira vonatkozó gondolataikat is használni, továbbgondolni. (*Castel* 1998, *Szalai* 2002, *Sen* 2004)

A Széchenyi Egyetem önkéntes segítő gyakorlata

Ezt az írást elsősorban szociális munkával, azon belül képzéssel (is) foglalkozóknak szánjuk, így nem tartjuk szükségesnek részletesen kifejteni, hogy a szociális munka küldetése

a világban több, mint a segítségre szoruló emberek szakszerű segítése. A szakma (social work) küldetését a társadalom olyan formálásában látja (a kulcsszavak megint csak az ösztönzés, támogatás, interakció), melyek méltányos helyzetet adnak a társadalom minden tagjának, s ezzel az egyéni, csoportos segítséget indokló helyzetek számát csökkentik. Mondhatni, hogy a szociális munka a világban a kezdetektől az inkluzív társadalomért is dolgozik (Somorjai 2006, Szöllősi 2014). Magyarországon ezt a szerepét nagyon kevesen látják, azért is, mert a szakmát gyakorlók fellépéseikben többnyire nem mutatnak rá a társadalmi jelenségekre, csak egyéni esetekkel foglalkoznak, akár partnereikkel, akár klienseikkel dolgoznak. Természetesen sok oka van annak, hogy ez így alakult, amit itt nem kívánunk elemezni. Itt azzal foglalkozunk, hogyan lehetne ezen a szerepen – a szakma saját szerepvállalásán, és azon a szereptulajdonításon, amit a környezet a szociális munkának ad – változtatni. Konkrétan egy elemmel, a felnövekvő korosztályok nevelésében való részvétellel, a társadalmi érzékenység javításával foglalkozunk.

Kiinduló állításunk, hogy az 50 órás közösségi szolgálat, aminek teljesítése 2016-tól az érettségi megkezdésének feltétele lesz, fontos és a szociális szakma által megragadandó eszköz ahhoz, hogy az inkluzív társadalom irányába segítsük változni a magyar társadalmat. Meggyőződésünk, hogy a szociális munka oktatása rendelkezik olyan elméleti és gyakorlati tudással, amivel a közösségi szolgálatban rejlő pedagógiai lehetőségek kibontakoztathatóak. Egyfelől képes konkrét és jelentős személyiségfejlesztő hatást kiváltó tapasztalatok biztosítására, beleértve ebbe a gyakorlat során szerzett tapasztalatok módszeres feldolgozását is. Másfelől olyan reflektív technikákat ismertethet meg – és azok használatának begyakorlását is képes támogatni a konkrét tapasztalatok feldolgozása során –, melyek az egész életút során segíthetik a mai diákokat a társadalmi kérdésekkel való foglalkozásban, egyáltalán abban, hogy nyitottak legyenek a társadalmi jelenségekkel való foglalkozásra, hogy aktív állampolgárok legyenek.

Az is meggyőződésünk, hogy a szociális munka oktatásának egyedülálló felelőssége van ebben a kérdésben, minthogy mások nem foglalkoznak ilyen kérdésekkel, így tapasztalatuk sincs ennek a speciális pedagógiai feladatnak a megoldásában. Legutóbbi állításunkat sajnálatos egyértelműséggel bizonyítja, hogy maguk a közösségi szolgálatot bevezető döntéshozók sem értették meg a szolgálat pedagógiai potenciáljait, és nem tették meg az azok kibontakoztatásához szükséges intézkedéseket. A témában szakmai háttértámogatást nyújtó minisztériumi háttérszervezet honlapja is megmutatja, hogy nem értik, mik a pedagógiai szempontból értékes és értéktelen gyakorlatok. A középiskolák többnyire megbíztak egy-egy tanárt, aki az osztályfőnökökkel közösen foglalkozik a közösségi szolgálattal – alapvetően az adminisztratív kérdésekkel. A pedagógiai dimenzió alig jön szóba. Persze formális teljesítésen túl mit is várnak, ha felkészítést és díjazást sem adnak a feladatra? Bár már többek PhD-témának választották a közösségi szolgálatot, nem kellene megvárni, hogy ezek a fecskék évek múlva jussanak oda, hogy megpróbálnak nyarat csinálni, miközben a szociális munka rendelkezik kellő tudással a terepoktatás és tapasztalatok feldolgozása pedagógiai feladatairól, sőt, a tereptanár-képzésben ezen tudások átadásának módszertana és gyakorlata is rendelkezésre áll.

Természetesen nem állítjuk, hogy nem képzelhető el más módon a közösségi szolgálatban rejlő potenciál kibontakoztatásának pedagógiai támogatása, de egyedi kísérletezés helyett rendelkezésre áll a szociális képzéssel foglalkozó egyetemi tanszékeken az a képesség, amivel

fel lehetne készíteni mind a középiskolák tanárait, mind a fogadóhelyek munkatársait. A szociális szakma egészének felelőssége, hogy a szociális ellátásban tereptanári végzettséggel is dolgozó sok munkatárs, azonnal képes (lenne) teljes értékű pedagógiai feltételrendszert és támogatást adni középiskolások gyakorlatához. Természetesen nem azt kívánjuk, hogy szociális szakemberek díjfizetés nélkül végezzenek többletmunkát, vagy klienseik ellátása kárára. De azt állítjuk, hogy egy alapvető társadalmi szükséglet kielégítésére csak formálisan megteremtett eszköz érdemivé tételéhez a szociális szakma nagy és egyedülálló képességekkel rendelkezik, és a feladatban való részvétele alapvető – a hazai gyakorlatban vállaltnál és tulajdonítottnál szélesebb – küldetésének megvalósítását is jelentené. A társadalom formálásában való részvételnek a középiskolások nevelésében való feladatvállalást nem tekintenénk egyetlen lehetséges eszköznek, jelentőségét ezzel együtt is szinte lehetetlen túlértékelni.

Mindezen állításainkat saját tapasztalatainkra alapozzuk, melyeket a Széchenyi Egyetem – mai nevén – Szociális tanulmányok tanszékén gyűjtünk több mint tíz éve az önkéntes segítő gyakorlat kurzussal. Felvethető, hogy egy egyetemi kurzus tapasztalatai milyen relevanciával bírnak középiskolások közösségi szolgálatához. Tudomásunk szerint tapasztalataink egyedülállóak, legalábbis egy 2006-ban végzett felmérés szerint más egyetemen nem folyt hasonló program, és azóta sem hallottunk hasonlóról. Programunk és a közösségi szolgálat célja azonos: a társadalmi kérdések iránti érzékenyítés, továbbá hasonló a terepgyakorlatra fordítandó idő is, és bár az egyetemisták idősebbek néhány évvel, társadalmi tapasztalattal alig rendelkeznek, miként a középiskolások sem. Nárai Mártával, a Szociális tanulmányok tanszék docensével vizsgáltuk különböző egyetemi szakok hallgatóinak társadalmi tapasztalatait – értve ezen civil szervezeti tagságot, vallási közösségi aktivitást, szervezett és informális önkéntességet –, és abból vontuk le ez utóbbi következtetést, ami egybevág nagymintás vizsgálatok eredményeivel is.[2] Jelen írásunk célja tapasztalataink megosztásával ösztönözni és támogatni a szociális szakma gyakorlóit, hogy vállaljanak szerepet a közösségi szolgálat megvalósításában.

Minthogy ezt az írást a szociális képzéseket ismerő Olvasóknak szánjuk, az önkéntes segítő gyakorlat formai, szervezési és adminisztrációs kérdéseit csak röviden ismertetjük a következőkben. A program abból indult ki, hogy szociális munkás szakos hallgatóink a gyakorlatkövető szemináriumokon rendszeresen arról beszéltek, hogy a környezet nem megértő és támogató sem azokkal a szociális intézményekkel, amelyekben gyakorlataikat töltik, sem az azok által ellátott emberekkel, nem ismeri, nem érti azok problémáit, nincsenek tudásai, tapasztalatai azokról. Nem csak hallgatóktól, de gyakorló szociális szakemberektől sem kevésszer hallottunk ilyen tapasztalatokról. Azt gondoltuk, hogy egy egyetemi tanszék adekvát válasza erre a problémára, ha tanulási lehetőséget, érzékenyítő programot biztosítunk segítségre szoruló emberekkel, csoportokkal való együttműködésben olyan mai egyetemistáknak, akik szociális munkás szakos diákjaink munkájának társadalmi környezetét fogják

[2] Lásd mindenekelőtt az Ifjúság 12 kutatást, illetve a négyévente készített korábbi Ifjúság című kutatásokat!
http://kutatopont.hu/szolgaltatasok/tarsadalomkutatas/
www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=20916

alkotni. Úgy döntöttünk, hogy a szociális munkás szak első gyakorlatát megnyitjuk más szakos egyetemisták előtt. Ez a laikus gyakorlat már nevében is hordozza, hogy nem támaszkodik szakmai tudásra, a cél az első tapasztalatok megszerzése segítségre szoruló emberekkel való együttműködésről, és az annak során tanúsított saját viselkedés önreflexiója. A kurzus 42 óra terepgyakorlatból és 14 óra gyakorlatkövető szemináriumból áll, és ez így maradt az után is, hogy évekkel később elkülönítettük és megkülönböztettük a nem szociális munkás szakos hallgatóknak meghirdetett kurzusokat, melyeket azóta nevezünk önkéntes segítő gyakorlatnak. Elsősorban olyan szociális intézményeket választottunk gyakorlati helynek az önkéntes segítő gyakorlathoz, melyek szociális munkás szakos hallgatók fogadásával már nagy tapasztalatot szereztek. Kezdettől fogva – és ezt ki is mondtuk – támaszkodni akartunk tapasztalat tereptanáraink, általában a fogadóintézmények meglátásaira az önkéntes segítő gyakorlat formálásában. Felkértünk gyakornokfogadásra néhány olyan civil szervezetet is, illetve ilyenek által fenntartott intézményt, melyek nem vesznek részt a szociális munkások képzésében, de olyan intézményesült tevékenységük van, ami céljainknak megfelelő tanulási lehetőséget kínál. Nagyon kevés kivétellel olyan fogadóhelyeket választottunk, ahol – lehetőség szerint tereptanári munkában jártas, jó esetben erre is kiképzett – szociális munkás vezette a gyakorlatot. És így van ez ma is, miként a gyakorlatkövető szemináriumok rendjén sem változtattunk sokat, csak amennyi ahhoz szükséges, hogy akár száz hallgatót is fogadni tudjunk egy szemeszterben. Már évek óta a Széchenyi Egyetem szinte minden hallgatója felveheti gyakorlatunkat, egyfajta rotációban nyitjuk meg a különböző szakok előtt a különböző félévek kurzusait, jellemzően 65-85 diákkal dolgozunk. A szeminárium egyik fele szolgál a hallgatók tényleges gyakorlati tapasztalatainak megosztására, feldolgozására, a másik fele pedig érzékenyítő, együttműködést fejlesztő gyakorlatokra. Ez utóbbiak vezetését szociális munkás szakos hallgatókra bízzuk – tanári felügyelet mellett. Így ők gyakorlatvezetésben is tapasztalatot szerezhetnek, és némileg megtapasztalhatják az egyes szakmák képviselőinek szakmai kommunikációjának sajátosságait, különbözőségét. A szociális munkás szakos hallgatók vagy maguk is gyakorlatot teljesítve, vagy teljesen önkéntesként dolgoztak velünk – a 2013–14. tanévben nem volt olyan hallgató, aki velünk dolgozhatott volna. A félév végén egy önreflektív házi dolgozatot kell írnia gyakornokainknak, „Segítő kapcsolat részese voltam” címmel. Az értékelés alapja – miként azt a kurzusok kezdetétől hangsúlyozzuk – a tényleges gyakorlaton végzett munka, annak tereptanári értékelése. A szemináriumi részvételt és aktivitást, valamint a félévzáró dolgozatot inkább formai követelményként kezeljük, kvázi aláírási feltételként. Ezzel is tudatosítani akarjuk, hogy nem a tanár által jónak tartott megoldást várjuk, hanem a hallgató önálló gondolkodását, véleményformálását, és azok tartalmát nem minősítjük.

A következőkben az önkéntes segítő gyakorlat azon tapasztalatait mutatjuk be, amelyek szerintünk relevánsak a közösségi szolgálat tekintetében is. Mindezek nagyrészt Pécsi Gertrúd munkájának eredményei, aki csaknem a kezdetektől ellátja az önkéntes segítő gyakorlat szervezési-adminisztrációs feladatait, és sok más módon is alkotója a programnak.

Tapasztalatok és ajánlások a szociális szakmának a közösségi szolgálatban, a társadalmi érzékenyítésben való szerepvállaláshoz

Huszonegy szemeszterben félszáz szociális munkás és másfélezer más szakos hallgatóval dolgoztunk. Folyamatos konzultációban állunk a tereptanárokkal, a szemináriumok után magunk – ha vannak, szociális munkás szakos hallgatóinkkal közösen is – átbeszéljük a tapasztalatokat, amiket a következő szemináriumok formálásával reflektálunk is. A hallgatók nagy része nem mutat különösebb elmélyülést önmaga reflektálásában a félév végén írt esszében, ám még az így írt szövegek egy része is ad információkat a sorok között, de ha egyharmadra tesszük a saját magukon tényleg dolgozó, és ebbe számunkra bepillantást engedő hallgatók számát, akkor is félezer hallgató írása is forrásunk ahhoz, hogy képet alkothassunk programunk hatásairól. A következőkben mindezen források alapján összefoglaljuk, hogy meglátásunk szerint milyen hozzájárulást ad a mi programunk a részvevői fejlődéséhez, ez alapján milyen potenciálokat tulajdonítunk a középiskolások közösségi szolgálatának vagy más hasonló célú programoknak. Igyekeztünk minden lehetséges szempontból átgondolni és bemutatni tapasztalatainkat, de összefoglalásunk közel sem teljes, és különösen nem vitathatatlan, már csak azért sem, mert a gondolkodáshoz, diskurzushoz való hozzájárulás a célunk.

Meglátásunk szerint egyértelműen hiánypótló, hogy az önkéntes segítő gyakorlaton a diákok nagy része korábban nem ismert tanulási módokkal találkozik. A személyes tapasztalatok és élmények feldolgozásával, tudatosításával, társakkal való megvitatásával mint a tudásszerzés, tanulás új módjával ismerkedhetnek meg a hallgatók. Megérthetik, hogy az életút és az életesemények önmagukban szükségessé teszik az élethosszig tartó tanulást, ami egyáltalán nem kötődik az iskolapadhoz. Tapasztalataink szerint a középiskolások közösségi szolgálata úgy indult útjára, hogy annak csak egy-két középiskolában része a tapasztalatok feldolgozása, ami nélkül pedig pedagógiai folyamatról beszélni képtelenség, a kinyilvánított cél szerinti érdemi tanulásra szinte csak véletlenül kerülhet sor, és igen nagy a kockázata annak, hogy a diák olyan tapasztalatokat szerezzen és hurcoljon magával feldolgozatlanul, melyek éppen ellentétes hatásokat keltenek, mint amiket elvártak, amikor kötelezővé tették a közösségi szolgálatot. Tehát szükségesnek tartjuk, hogy erre felkészített szakemberek tapasztalat-feldolgozó alkalmakat vezessenek a közösségi szolgálathoz kapcsolva, melyek egyúttal – tudatosan és tudatosítóan – a diákok tanulási technikáit is gyarapítják. Nehézség, hogy a közoktatási hagyományban, de még a pedagógusképzésben sem szerepelnek ilyen technikák, így a pedagógusok ezek használatában még saját élménnyel sem rendelkeznek, nem hogy tanítási kompetenciával. Ilyen területen saját élménnyel, jó esetben alkalmazói kompetenciákkal legnagyobb eséllyel szociális munkások rendelkezhetnek, hiszen az ő képzésüknek része ilyen eszközök használata. Ebből kézenfekvően következhetne, hogy a középiskolák támaszkodjanak a közösségi szolgálati tapasztalatok feldolgozásában iskolai szociális munkásukra, akár kettős – tanárral közös – vezetéssel tartva a feldolgozó alkalmakat, már ahol van iskolai szociális munkás. Szerencsés lenne a közösségi szolgálatban nem érintett tanárokkal is megismertetni, milyen tevékenységekkel milyen

tapasztalatokat szereztek a diákok, mert ezekre támaszkodni lehetne az órákon, a nevelési folyamat egészében is. Erre a célra – főleg, ha a diákok csoportosan teljesítik szolgálatukat – prezentációkból összeállított konferencia lehet alkalmas keret, ahol a diákok egymás tapasztalataiból is tanulhatnak még, és a tanárok is új szerepben láthatják diákjaikat.

Kurzusunk nem kötelező, ez önmagában is a saját tanulási szükségletek meghatározására és kielégítésére serkenti a diákokat – bár a kreditrendszer sok más és erősebb motívumot meghatározóbbá tesz. A kurzuson belüli választási lehetőségek (és kényszerek) viszont egyértelműen vannak iilyen hatással vannak: másfél tucat közül kell a gyakorlati helyet kiválasztani, és majd' mindenütt több feladat közül kell választani. A kurzus vezetőiként biztatunk a tudatos választásra, ennek feltételeként a saját szükségletek és igények megfogalmazására, megkülönböztetésére és érvényesítésére. Természetesen ezek – mint minden, amiről írásunk szól – pedagógiai eszközök, gesztusok, melyekre igyekszünk nagy hangsúlyt fektetni.tenni, Aa hallgatók életkoruknál fogva is könnyebben használhatják ezeket önmaguk formálására, de nem gondolhatjuk, hogy minden diákunk él is a lehetőséggel, beépíti a tapasztalatait személyiségébe, illetve azt formáló eszköztárába.

A választások, az önkifejezés tudatosításának törekvése természetesen elvezet a megállapodások megkötésének tudatosításához is. A szociális szakma saját berkein belül nagyon sokat beszél a megállapodásról, alapvetően a szolgáltatást használó és nyújtó viszonyában. A magyar társadalom – mondhatni egyáltalán – nem köt és nem tart be megállapodásokat, így a szociális munka nagy hozzájárulást adhatna a társadalom fejlődéséhez, ha sokkal tágabb körben és értelemben is a közbeszéd részévé tenné a megállapodások komplex témakörét. Tereptanárainkkal közösen azt igyekszünk megértetni diákjainkkal, hogy az általuk kötött megállapodásban valójában egy – vagy több – segített ember áll, a be nem tartott megállapodás konkrét személynek okoz kárt, akit a hallgató ismer, akivel a továbbiakban is együtt kell(ene) dolgozni. Folyamatosan hangsúlyozzuk, hogy a hallgató minden viselkedésének a méltányosság legyen az alapja: csak olyat tegyen meg, amit adott helyzet fordítottjában, ha ő lenne a segített, méltányosnak fogadna el. Nagyon triviálisak ezek a mondatok, de folyamatosan megéljük, hogy nem ezek dominálják a hallgatók nem kis részének viselkedését, hogy a szabályokat – azokat is, amelyekben ők állapodnak meg – kijátszandónak tekintik. Nyilván nem egyszeri élmények fogják tömegek beállítódását megváltoztatni, de egy egyetemen ezek kimondása és a következetes saját gyakorlatra törekvés a lehetséges hozzájárulás, amit mi meg is kívánunk adni.

Programunknak visszatérően kimondott célja, hogy a hallgatók váljanak tényleges önkéntesekké – kurzusainkon igyekszünk következetesen gyakornoknak nevezni őket, hangsúlyozva, hogy mi a kettő különbsége, és miért tartjuk fontosnak a különbségtételt. Elmondjuk, hogy nem várjuk el, hogy ünnepélyes nyilatkozatokat tegyenek, akár gyakorlati helyükön, akár előttünk. A gyakorlat vége felé közeledve szemináriumi téma a gyakorlat lezárása, az elválás a segített emberektől, tereptanártól, intézménytől. A hallgatók negyede-harmada akkortájt úgy nyilatkozik, hogy ő önkéntesként is vissza fog járni adott személyhez, intézménybe, például nem hagyja abba május elején a korrepetálást, látni és segíteni akarja a

jó eredményt a közös munka után. Ezen a ponton is központi témává tesszük a szemináriumon a megállapodást, a szabad felelősségvállalást és az annak való megfelelést.

A magyar társadalom rétegei és csoportjai között nagyon nagyok a távolságok. Többnyire az eléggé kicsiny párhuzamos csoportvilágok valamelyikében éljük az életünket, a többiről alig tudva, de semmiképpen sem ismerve őket. Az önkéntes segítő gyakorlat – miként minden hasonló program – fontos küldetése, hogy legalább találkozások erejéig közelítse egymáshoz ezeket a világokat, a diákok találkozzanak olyan világokkal, melyek tagjainak szükségük van a segítségre, amit ők maguk személyesen is megadhatnak, vagy amit az ő leendő diplomás bérükből fizetett adóból intézményesen biztosítanak. Programunk formálása során úgy döntöttünk, hogy mindenképpen szociális és nem általános társadalmi gyakorlatot kínálunk az egyetemistáknak. Az aktív állampolgárság és az arra való nevelés ügye – egyszerre egymás okaiként és okozataiként – siralmas állapotban van Magyarországon, így rengeteg társadalmi kérdésben fontos lenne aktivitási lehetőséget és inspirációt adni – legalább kései hiánypótlásként – az egyetemistáknak. Azt tapasztaljuk, társadalmunkban nagyon nagy a hajlam arra, hogy amennyire csak lehet, elfordítsuk a tekintetünket a problémák lényegéről, mélységéről. A legnagyobb médiatámogatással szemétszedő akciókat tartunk, alázatos veszteseket termelünk, akik mások szemetét gyűjtögetik, ahelyett, hogy képesek lennénk működő hulladékgazdálkodási rendszert teremteni. Miért változtatna magatartásán a szemetelő, ha lesz valaki, aki összegyűjti azt is, amit útszélre, patakmederbe szór? Mit is tanítunk, mit is érünk el ezekkel az akciókkal? Hogy a jótékonyságnak nevezett középosztálybeli adventi lomtalanítást és a rákövetkező 11 havi csendet ne is említsük! Világosan nem ilyen programot akartunk, és azt ajánljuk a középiskoláknak is, hogy ne ilyen programokra küldjék közösségi szolgálatként a diákjaikat. Ellenben nagyon ajánljuk a szociális szakmának, hogy legyenek ajánlatai, melyek révén segítségre szoruló emberekkel, élethelyzetekkel, sorsokkal találkozhatnak a diákok, akikért tehetnek valamit – és megérthetik, hogy a valódi változás nem egyszeri találkozásból következik. És azt is, hogy a modern világban az életút során rengeteg intézményes támogatásra, szolgáltatásra van szüksége mindenkinek, a bölcsődétől az időskori társaságigényt is kielégítő ellátásokig.

A segítséget indokló helyzetben levő emberekkel való személyes találkozás tapasztalataink szerint lehetőséget ad arra is, hogy az emberi és állampolgári jogokról, az állampolgári, állami-politikai vezetői cselekvési lehetőségekről, szerepekről elgondolkodjunk diákjainkkal. Általános tapasztalatunk szerint kevés diák tudja felidézni, hogy a közoktatásban töltött évei során foglalkoztak volna ilyen témákkal – ha volt is ilyen, mély nyomot nem hagyott. Az egyes diákok tapasztalataiból, az általuk megismert és segített emberek élethelyzetéből kiindulva a szükségletek, a szolgáltatások indokoltsága, az általánosítás felé haladva a diákok sokfajta tudását lehet megszólítani. A hívők, egyházi iskolában végzettek által hozott értékektől a korai iskolaelhagyás társadalmi költségeire ráérző közgazdász hallgatók szempontjaiig, és ezeken túl nagyon sokfajta szempont merül fel, nagyrészt egy irányba, egy integráltabb, együttműködőbb társadalom iránti igény felé mutatva. Abból, ahogy a szemináriumon változnak a hallgatók által reprezentált értékek, vélemények, azt gondolhatjuk, hogy az élmények – a személyes segítői tapasztalatok és az azokról való diskurzus –

változtatják a hallgatók személyes társadalmi felelősségvállalásról alkotott képét. Természetesen az igazi hatást a cselekvés, a viselkedés változásában ragadhatnánk meg, de utóvizsgálatokra nem futotta erőnkből. Ez pedig fontos lenne, hiszen még az önkéntesség személyiségformáló hosszú távú hatásairól sincsenek egzakt vizsgálataink.

A társadalmi változásokhoz a személyes dimenziók mellett a politika szférájában kellenének nagyon jelentős változások. Úgy becsüljük, legkisebb eredményt abban érünk el minden szemeszterben, hogy a politikáról való gondolkodásra, diskurzusra bíztassuk diákjainkat. A politika szó hallatán többnyire a fülüket is bezárják. Szinte kivétel nélkül mindegyikük számára újdonság, hogy tudományként létezik a szociálpolitika, társadalompolitika és sok más közpolitika elméleti háttere. Ugyancsak újdonság a számukra, hogy nem csak pártpolitikák, politikai – vagy annak nevezett – cselekvések vannak, de léteznek közpolitikák is. Természetesen minden tanár tisztában van vele, hogy munkája nem minden diákjára van hatással. Azokon a szemináriumokon, melyekben a politika szó szerepel, látványosan kisebb a hallgatói aktivitás. A szó önmagában zárja a füleket, nagyon nehéz rávenni a hallgatókat akár csak arra, hogy elkülönítsék, az adott helyzetben milyen értelemben is használjuk a szót, látjuk, hogy a diákok jelentős része leengedi a redőnyt. Kurzusunkon nem szigorú tematikát viszünk végig – a rendelkezésünkre álló időkeret módszeres áttekintő kurzust nem tesz lehetővé, és az nem is célunk, sokkal fontosabbnak tartjuk, hogy a hallgatók tapasztalataival dolgozzunk, azokból haladjunk az általános felé. Így nem csak a témát, de a feldolgozási módot, az időkeretet is az órán alakítjuk, leginkább azzal a céllal, hogy minél több hallgatót aktív részvételre késztessünk. Az elzárkózás miatt a politikák a hangsúlyos, visszatérő-visszahozott témák között szerepelnek, annak ellenére, hogy látjuk, mennyi hallgató vonja ki magát már a szó első elhangzására is. Ennyiben használjuk a formális tanításban mindig benne lévő hatalmi dimenziót: ha „kikapcsolt állapotban" is, de jelen kell lenni, amikor diáktársak – akár csak tényleg páran – véleményt formálnak, jó esetben vitáznak. Ezen a szinten konfrontáljuk az elzárkózó magatartást – abban reménykedve, hogy legalább egy pici hatással leszünk, legalább néhány hallgatónál. Gyakran érezzük úgy, hogy diákjainknak a politikához fűződő viszonyát a tanított tehetetlenség kifejezéssel írhatjuk le legjobban, s ezen mindenképpen változtatni kell. A közösségi szolgálat – az előbbiekben már javasolt feladatválasztással és feldolgozással – egy jóval korábbi életszakaszban, jóval nagyobb eséllyel járulhat hozzá a fiatalok állampolgári tudatához és aktivitásához. Ehhez szükség lenne a szociális szakma részvételére és támogatására is, jó szolgálati helyek és programok felkínálásával. A hallgatók élményei feldolgozására alapozott órák vezetése természetesen a szokásos órák megtartásától eltérő kihívást is jelent az oktató számára, ugyanakkor annak is nagyobb az esélye, hogy a hallgatók különleges hozzájárulással segítsék a közös munkát. A választások idején például segített a politika szerepéről való gondolkodás legátoltságát felszakítani, hogy egy felvidéki diákunk az ottani választásról szóló újságcikket, egy infografikát hozott az órára. Egy másik állam, Szlovákia történései kapcsán feltett kérdésekből derült ki, hogy választójogi ismeretekkel még legelemibb szinten is alig néhány hallgató rendelkezik. A két állam szabályait összevetve persze leginkább a hazai szabályok áttekintése előtt megnyíló út volt a fontos. Egy előadással aligha jutottunk volna még a közelébe sem az elért hatásnak – amit persze így sem gondolhatunk túl nagynak.

A tapasztalatok feldolgozására a középiskolákban is hasonló módszert ajánlunk, bár tudjuk, mivel a tanári karban nincs társadalompolitikai, szociálpolitikai képzettségű tanár, nehezebb a diákok által a gyakorlatból szabadon hozott tapasztalatok alapján szervezni a munkát. A középiskolások esetében nehézséget jelent, hogy a beindult gyakorlat szerint minél korábbi iskolaévben javasolják teljesíteni a kötelezettséget, míg a diákok a kortárs társadalomról legfeljebb az utolsó középiskolai évükben tanulnak. Ezekhez járul még, hogy a középiskola elején járó diákok – életkori sajátosságként, és azért is, mert az osztálytársak között akár két év is lehet a korkülönbség – nagyon különböznek a fogalmi gondolkodás tekintetében, ami megjelenik a személyes tapasztalat bemutatásában, illetve a diskurzusban való részvételben is. Mindezek alapján megfontolásra javasoljuk, hogy a tapasztalat feldolgozó órákat kettős vezetéssel tartsák, a társadalomismereti órákat tartó tanár, esetleg az iskolai szociális munkás segítse a társadalmi jelenségek szintjéig kifuttatni a tapasztalatokat, legalább néhány példán gyakorolva ezt, míg az osztályfőnök, vagy más, a gyerekeket jól ismerő tanár a pedagógiai folyamatokat facilitálja. A tanári felkészülést nyilván segíti, ha a gyakorlati helyek egymástól nem nagyon különböző problémákkal foglalkoznak. Megfontolandónak tartjuk, hogy a tapasztalat feldolgozásnak ne az osztályok adják a keretét, hanem az egy időszakban szolgálatot teljesítő diákok vegyenek részt, akár több évfolyamról is, illetve hogy a ma szokásos középiskolai osztálylétszámnál alacsonyabb csoportlétszámot a gyakorlati helyek azonossága, közelállósága alapján szervezett csoportokkal biztosítsák. A szociális szakma a feldolgozó órákhoz úgy adhat segítséget, hogy szakembere vállalkozik a kettős vezetésben a nem pedagógiai szempontokkal való foglalkozásra, ott, ahol a tantestületnek nincs erre a feladatra alkalmas tagja. A szociális képzők maguk is vállalkozhatnak feldolgozó órák vezetésére, de akár pedagógusok felkészítésére, támogatására – kvázi szupervíziójára – is.

Az egyetemistákkal szerzett tapasztalataink alapján csak kicsi valószínűségét adjuk látjuk annak, hogy a közösségi szolgálat során szerzett tapasztalatok feldolgozása során elméleti írások megismeréséig kellene eljutni érettségi előtt álló diákokkal. A tTehetséggondozási lehetőségnek tekintjük, ha érdemesnek tűnik valamilyen szakmai olvasmányt ajánlani egy kérdéshez egy-egy kiemelkedően érdeklődő diáknak. Ugyanakkor néhány alapvető szerzőt, fogalmat érdemes lehet megemlíteni. A mi szemináriumainkon rendre szóba kerül Berlin kétféle szabadsága, vagy Rawls igazságosságról tett több megállapítása, példája, legtöbbször a kártyaleosztás szerinti igazságosságról. Sajnálatos, de az egyetemisták számára is felfedezés értékű, hogy társadalmi kérdéseket ilyen szinten és módon is lehet vizsgálni. Tapasztalataink alapján mindenképpen ajánljuk, hogy a közösségi szolgálat tapasztalatainak feldolgozása ösztönözze a diákokat az egyénileg megéltek összevetésére mások tapasztalataival, és onnan továbbhaladásra, az absztrakció irányába. Az absztrakt gondolkodás fejlesztése alapvető ahhoz, hogy a társadalom képessé váljon gondolkodni önmagáról, etikai kérdésekről. Az etikai kompetenciák fejlesztésének szükséglete valóságos, még ha ezt a társadalom nagy része nem is látja be, fogadja el, és ezt erősíti hiteltelen emberek erőszakoskodása a témában. A kérdés a módszer és a hitelesség. Tapasztalataink alapján a segítségre szoruló emberekkel való találkozásban, még inkább a segítésben és az ahhoz kapcsolódó viselkedésben szerzett saját élmény és önreflexió valódi lehetőség arra,

hogy a hallgatók önmagukat etikus lényként is értelmezzék és fejlesszék. Szemben sok szimbolikus technikával, még inkább a hiteltelen kinyilatkoztatásokkal.

Az önismeret gyengeségét hovatovább nemzeti karakterünk alapelemének tekintjük – nagyobb városokban virágzó üzletek is igazolják ezt. Akik felismerik a problémát, többnyire célirányos tréningeket, hosszabb programokat ajánlanak, szimbolikus térben és szimbolikus cselekedetekkel. Kérdés a hatás, annak átvihetősége a valóságos életre, és a megtartása is. Magunk az önismeret magasabb fokának tekintjük a saját cselekvés reflektálását. A faji előítéletekkel foglalkozó legjobb tréninggyakorlat is csak önreprezentáció: elképzelt cselekvésemről önmagamnak alkotott képből – vagy éppen annak ellenkezőjéből – mutatok fel kedvem és más körülmények hatása szerint. Tapasztaltuk, hogy mennyivel többre jutottak azok a fiatalok, akik a saját, cigánysághoz fűződő viszonyuk munkálása eszközének a cigányiskolát választották gyakorlati helynek. Láttunk sok diákot letisztulni érzéseiben és gondolataiban – és láttunk olyanokat is, akik előzetes elutasításukat növelgették önbeteljesítő jóslatként. Volt, hogy utóbbiak viselkedését legalább társaik megértették, és ők tanultak belőle. Úgy gondoljuk, hogy miként az önkéntes segítő gyakorlat, úgy a közösségi szolgálat is lehetőség arra, hogy a diákok cselekedjenek, és reflektálják saját magukat a cselekvésben. Ez egyáltalán nem természetes működés Magyarországon, viszont nagy szükség lenne rá, hogy egyenként, és együtt is mindnyájan többet tudjunk önmagunkról. A közösségi szolgálat és főleg annak tapasztalatainak feldolgozása nagy hozzájárulás lehetne ezen a téren is a változáshoz. Minél fiatalabb korban kapnak erre lehetőséget és késztetést a gyerekek, annál könnyebben illeszthetik be személyiségük önépítő eszközei közé.

Az önkéntes segítő gyakorlattal szerzett tapasztalataink alapján úgy gondoljuk, hogy a közösségi szolgálat szociális segítségnyújtásban történő teljesítése jó lehetőséget ad arra is, hogy magáról a szociális szakmáról többen és többet tudjanak meg: a segítségre szoruló csoportokról, a munkamódokról, eszközökről, értékekről, eljárásokról. Tulajdonképpen ezek közismertségének hiányából indult ki a programunk. Így itt nem mondunk mást, mint hogy tíz év tapasztalata alapján jónak látjuk, hogy válaszoltunk egy érzékelt társadalmi kihívásra, és éppen a választott módon. Nem becsüljük túl annak jelentőségét, hogy a Széchenyi Egyetem nem szociális szakos nappali tagozatos hallgatói 2%-ának tudjuk ezt a tanulási lehetőséget biztosítani. Tapasztalataink alapján egyértelműen helyeseljük a kötelező közösségi szolgálat bevezetését. A mi programunk hiánypótlás, az első tapasztalatokat, tanulási helyzeteket ezekben a témákban sem a felsőoktatásban kell megélniük a fiataloknak, azoknak az általános alapműveltség építőköveinek kell lenniük. Látjuk, hogy ezt az innovációt sem voltak képesek tervezett és a potenciálokat kihasználó módon bevezetni azok, akik elhatározták. A kötelezést találták ki, nem a tartalmat, a módszereket. Meg sem kísérelték elérni, hogy a társadalom felismerje a fiatalok nevelésének a hiányosságát, és együttes erővel változtasson. Így aztán nem meglepő, ha a pedagógiai hatásról, annak megtervezéséről, gyerek, család, iskola és a szolgálatra fogadó helyek széles köre szinergikus együttműködéséről szó sem esik. Az Iiskolák az adminisztrációhoz keresnek segítséget, a családok egy része pedig a szolgálat tényleges teljesítése nélküli igazolásszerzéshez, és hallani polgármesterekről, intézményekről, de még civil szervezetekről is, akiknél könnyen lehet ilyenekhez jutni. Így azután magának a közösségi szolgálatnak a története is egy példa arra, hogy tényleges társadalmi változtatások

elérése mennyi szereplő felelős és tudatos összeműködésével lenne csak elérhető, hogy a hatalmi szó önmagában milyen kevés, akár önmaga lehet a kitűzött cél akadályozója. A polgárok egyéni és együttes felelősségvállalása képes csak érdemi változtatásokra. Mi az önkéntes segítő gyakorlat tíz éve során azt tapasztaltuk, hogy sok emberben és az ő intézményeikben, szervezeteikben él a társadalmi felelősségvállalás, saját vállalt fő céljaik mellett gyakornokaink fogadásában is. Ehhez mindenképpen kellett, hogy munkaközösséget alkossunk.

Mi magunk a szociális képzések terepoktatási eszközkészletét és a szociális munka értékeit igyekeztünk beletenni ebbe a közös munkába. Fontosnak tartjuk, hogy a kiszemelt gyakornokfogadó intézményekkel diskurzust kezdtünk. A kör kezdettől sokszínű volt, bár az alaptevékenységek, a gyakornokok által vállalható feladatok széles kínálatánaka biztosítása volt a döntő, partnereink sok más tulajdonságban is nagyon különböztek egymástól, ami mindmáig fontos érték és az egész programot előre viszi. A civilek lelkesedése és a szociális munkások oktatásában nagy gyakorlattal bíró intézmények és egyes tereptanárok nagyon különböző, de egyaránt meghatározó hatásokkal járultak hozzá a gyakorlatunk formálásához. Az egyik évben Ttaláltunk rá lehetőséget, hogy egy évben műhelysorozatban dolgozhassunk együtt a gyakornokainkat fogadókkal, és ez a szociális ágazatban dolgozó tereptanáraink számára akkreditált továbbképzés is volt. Az általános eljárás szerint programunk koordinátora hosszasan együtt dolgozik minden olyan szervezettel, intézménnyel, amelyik a programunkba kíván csatlakozni fogadóhelyként, és ettől kezdve folyamatos a kapcsolat. Tapasztaljuk, hogy a tereptanáraink, terepintézményeink közötti – nem a gyakorlattal kapcsolatos együttműködést szolgáló – hálózatok formálására is hatással van a programunkban való együttműködés. Mi egyértelműen a szociális szakma és azon belül is a képzők lehetőségének és társadalmi felelősségének tekintjük, hogy ilyen programokkal illetve közösségi szolgálatosok fogadásával hozzájáruljunk szakmánk és annak tudásai ismertségének növeléséhez.

Az egyetemi szintű képzők, de általában az egyetem számára új lehetőséget és kihívást jelent, hogy 2016 őszén megjelennek azok a hallgatók, akik érettségi előtt teljesítették a közösségi szolgálatot, lesz valamilyen tapasztalatuk, hangoltságuk társadalmi felelősségvállalási kérdésekben. A kihívást az jelenti, hogy az egyetemek hogyan reagálnak erre – egyáltalán reagálnak-e? Tudják-e valamilyen módon erőforrássá tenni ezt a hozott tudást, illetve ambicionálják-e, hogy a saját képzésük által közvetített szakmaképben, szakember-/diplomásképben az aktív társadalmi felelősségvállalás megjelenjen, erősödjék? A szociális szakmai képzéseknek az egyetemi világon belüli felelőssége is – a társadalommal, de a szociális szakma egészével szemben is – a részvétel ennek a kihívásnak a kezelésében. Ehhez is alkalmas felkészülés a középiskolások közösségi szolgálatának kibontakoztatásában részt vállalnia a szociális képzőknek.

A társadalmi küldetés betöltésén túl önös oka is volna annak, hogy a szociális szakma, nem csak a képzők, de a szakma egésze is foglalkozzon a közösségi szolgálattal, szemforgatás volna nem írni erről, legalább egy bekezdés erejéig. A szociális szakmai képzések alapvető kihívásokkal küzdenek a 2010-es években. Alaposan – a belépő évfolyamok teljes létszáma csökkenésénél jóval nagyobb arányban – megcsappant az érdeklődés a szociális egyetemi

képzések iránt, több képző több évben nem is tudott évfolyamot indítani. Egyrészt egyértelmű, hogy nincs szükség annyi képzési helyre, mint amennyi létrejött. Másrészt viszont a jelenlegi érdeklődés mellett közel sem biztosítható a szakma szakember-utánpótlása. A képzőknek kenyérkérdés, de a szakmának, és így a társadalom egészének is fontos kérdése ez, a helyzet mindenképpen változtatásokért kiált. A szakma egészének és a képzőknek egyaránt felelőssége a változtatás, amihez talán a legfontosabb eszköz a szakma bemutatása, megismertetése a pályaválasztás előtt álló diákok körében. Aligha van erre alkalmasabb eszköz, mint az 50 órás közösségi szolgálatra fogadni középiskolásokat, és számukra olyan feladatokat, hatásokat biztosítani, amik a segítés élethivatásként való választását reális és megfontolásra érdemes lehetőségként mutatják be.

A szociális szakma művelői, de legalább oktatói előtt világosnak kell lennie, hogy a munka jelentése, társadalmi funkciói folyamatos átalakulásban vannak, és ez a folyamat végig fogja kísérni a mai középiskolások egész életét. A gépesítés, de már a robotizáció is a hagyományos munkák sorát számolta fel már eddig is, és kopogtat már a személyes szolgáltatások ajtaján is. Természetes, hogy nem láthatjuk előre az összes változást, de azt valószínűsíthetjük, hogy a létfeltételekhez, a javakhoz való hozzáférésben, általában a szükségletek kielégítésében csökkenni fog a mai értelemben vett munkavégzéshez kötődő pénzhasználat szerepe. A fiataloknak a változásokra való felkészülését – az alkalmazkodást és az innovatív fellépést egyaránt – támogató élményeket is adhat a segítésben szerzett tapasztalat. A pénz túlterjeszkedett saját kompetenciakörén. Fontos hogy a fiatalok megéljék saját cselekvőképességüket, magában a tevékenységükben rejlő belső jutalmat, örömet, tudatosítsák azt magukban, és szülessen meg bennük a vágy, hogy újra átélhessék ezt az örömet. Ezzel a szükségletek kielégítésének nem pénzen alapuló formáit, az alternatívák keresése és elfogadása iránti nyitottságot segítsünk megalapozni.

Tízéves munkánk legáltalánosabb hozadéka az, hogy az egyetemisták személyes tapasztalatai feldolgozása lehetőséget ad arra, hogy a jelenségek érdemével és ne a nyilvánosságban felmutatott képével foglalkozhassunk. Néhány alapvető etikai szabály alkalmazása mellett a lehető legnyíltabban kell tudni beszélni, diskurzust folytatnia jelenségeiről a a társadalomnak jelenségeiről, ezt kell megtanulniuk a fiataloknak. Ki kell szabadulni évtizedek, inkább évszázadok önáltatásaiból. Leginkább abból, hogy a politikusok a polgárok aktivitása nélkül jól el tudják rendezni az ország, a nemzet sorsát, csak kellően sok hatalomról kell lemondani a javukra. Tapasztaltuk, hogy saját elemi tevékenységeik révén megértik ezt az egyetemisták, így feltételezzük, ugyanígy képesek lennének tapasztalataikat értelmezni a középiskolások is, sőt fiatalabb életkorban talán még kevésbé lennének belesüppedve a tanított tehetetlenségbe. Természetesen ehhez releváns tapasztalatokra van szükség, valóságos társadalmi problémák valóságos kezelésének képességében kell megtapasztalniuk magukat a fiataloknak. A szociális szakma ilyen problémákkal dolgozik, kezelésükben eredményeket ér el, és a képzők erre mint szakmára képesek megtanítani diákokat. Ennek a társadalmi tanulást segítő szerepnek a betöltése – a szociális munka nemzetközi definíciója szerint is – a szociális képzők és a szociális szakma egésze hozzájárulása az inkluzív társadalom és a társadalmi részvétel fejlesztéséhez.

Irodalom

Castel, R. (1998): A szociális kérdés alakváltozásai. Kávé Kiadó / Nyíri András

Szalai Júlia (2002): *A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországán*. Szociológiai Szemle, 12. évf. 4. sz., 34–51. oldal

Sen, A. (2004): *Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat I-II.* Esély 2003/6 és 2004/1.

Somorjai Ildikó (szerk.) (2006): *A szociálismunkás-képzés globális alapelvei*. Magyarországi Szociális Szakembereket Képző Iskolák és Oktatók Egyesülete (Iskolaszövetség), Bp. www.szm.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/3058/m/4169

Szöllősi Gábor (2014): *A szociális munka új, 2014-es globális definíciója*. Párbeszéd: szociálismunka-folyóirat; Vol. 2. (2015.) No. http://parbeszed.lib.unideb.hu/file/2/55192b603fedc/szerzo/PSZoLLoSImasolat.pdf

Developing an Inclusive Society and Social Participation through Contributions from the Social Care Education and the Social Care Profession

Tóbiás László Tóbiás

Keywords: Community service, active citizenship, social responsibility, social profession, education.

Abstract: The Széchenyi István University of Győr has offered a Practicum in Volunteer Service as an elective course to all of its student population. The practicum provides student first hand experience in social care, followed by a compulsory seminar to debrief and process the experience. The author, as the leader of the practicum, sums up the experiences and recommendations of the program in order to promote the idea of the social profession taking an active role in improving social sensitivity by hosting hosting high school students for community service.

A nők munkaerő-piaci helyzetének elemzése[1]

(Women in the Labour Market)

Folmeg Márta
igazgató, KJF Fejlesztési, Pályázati és Minőség Központ
tudományos munkatárs, Kodolányi János Főiskola

Kulcsszavak: *Társadalmi szerep, női kvóta, nyelvhasználat, politika,*
Kivonat: *A nők társadalmi-gazdasági szerepe az utóbbi évtizedekben nagymértékben változott, mind hazánkban, mind más, fejlettebb országokban. Ez az átalakulás több területen is érzékelhetővé vált, így társadalmi, gazdasági, demográfiai, életmódbeli és egészségügyi következményei is megjelentek. A változást a nők keresőképes munkavállalásához társítják, amely a létfenntartás mellett a fogyasztói társadalom kialakulására és az önmegvalósítás szándékára is visszavezethető. A tanulmány a nők munkaerő-piaci helyzetének felvázolására vállalkozik, továbbá célja a nők politikai részvétele és nyelvhasználatuk közötti összefüggés kimutatása. A kutatás alapján, amelyet jelen tanulmány ismertet, az rajzolódik ki, hogy a munkaerőpiacon nagy általánosságban marginalizált helyzetben vannak a nők, mind a betöltött pozíciók társadalmi rangját, mind a fizetések volumenét tekintve. A politikai platformon szintén több akadály hárul a nők elé (lásd üvegplafon jelensége), ám – ahogy jelen kutatás is bizonyítja – amennyiben elsajátítják a politikai tér nyelvhasználati specifikumait, úgy sikeresebben lépnek fel a plénum előtt és hatékonyabban képesek az általuk képviselt társadalmi csoport érdekeinek érvényesí-tésére.*

Bevezetés

A nők szubjektív jól-lét érzetét közvetlenül befolyásolja a társadalomban betöltött szerepük és a munkaerő-pici helyzetük. A rendszerváltás után kialakult új társadalmi berendezkedés és a napjainkban megfigyelhető társadalmi szerepváltozások is nagy hatással vannak az egyéni jól-lét érzet kialakulására, az önmegvalósítás sikeres véghezvitelére.

Nemzetközi szinten sokat feszegetett téma, hogy több női politikus kellene a törvényhozásba, mert ez különböző szempontokat is beemelne. Ám különösen nehéz erről vitázni, mert ha valaki nem támogatja a női kvótát, akkor esetlegesen hímsovinisztaként lesz megbélyegezve. Véleményem szerint a nemnél sokkal fontosabb szempont az alkalmasság. Az alkalmasságot elfedheti viszont az érdekérvényesítések eltérő hatékonysága. A két nem különböző nyelvhasználata okozhatja ezt az érdekérvényesülésben mutatkozó eltérést. Feltevésem, hogy a nyelvhasználat vizsgálatával közelebb jutok a parlamentben meglévő nemi eloszlás megértéséhez.

Mivel a nyelv megteremti és vissza is tükrözi a társadalmi egyenlőtlenségeket, ezért alapvető fontosságú a vizsgálata és megértése a hátrány megszüntetésében, hiszen a nyelven

[1] A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

keresztül szemlélhetőek a másokkal való kapcsolatok, és a társas identitás is a nyelven keresztül rajzolódik ki.

A tanulmány célkitűzése

Célom feltérképezni a nők társadalomban betöltött szerepét, különös tekintettel a politikai és a gazdasági területekre. A két területet két különböző kutatással közelítettem meg. A politikai szerepről azt gondolom, az a hipotézisem, hogy a nők érdekérvényesítő képessége elmarad a férfiakétól és ez tetten érhető nyelvhasználatukban is. Ebből a hátrányból eredeztethető az az üvegplafon jelenség, amely a politikai életben is megmutatkozik a nők kárára, miszerint a 2014-es országgyűlési választásokon a 199 képviselőből csak 19 nő jutott a törvényhozásba, így tehát az új parlament összetételében csak 9,54%-os a női részvétel. Pártokra lebontva a Fidesz frakciójában 6,76%, a Jobbiknál 8,69%, az összellenzéki csoportosulásnál 15,78%-os az arány. A legjobban az LMP teljesített, öt bejutó képviselőjükből ketten nők, ami 40%-os arányt jelent (valasztas.hu).

Nyelvészeti kutatással és adatközlőim női kvótához való hozzáállása feltérképezésével igyekszem az okokra választ keresni. Áttekintem továbbá a nők gazdasági szférában való részvételét az Európai Unió ajánlásai alapján is, miszerint a vállalatok vezető testületeiben női kvótával kellene kiegyensúlyozni a nemek részvételét. Megfogalmazom az indítvánnyal kapcsolatos aggályaimat és adatközlőim véleményét a cégek vezetésébe történő mesterséges, felülről érkező beavatkozásról.

Nők a politikai gépezetben

Köztudott, hogy a politika a 20. század elején kizárólag férfiterület volt. Németországban például 1908-ig törvény tiltotta a „nők, elmebetegek, tanulók és tanoncok” számára a pártba való belépést (Huszár 2009, 90).

Pierre Bourdieu mondja egy 2000-ben megjelent tudományos értekezésében, hogy a nőket kizárni olyan nyilvános helyről, ahol az élet legkomolyabb játszmái folynak, vagyis a politika és a háború helyszínéről, annyit jelent, mint megtiltani nekik, hogy elsajátítsák azokat a képességeket, amelyek lehetővé tennék számukra, hogy összemérjék erejüket a férfiakkal (Bourdieu 2000, 124).

A női választójog bevezetésére elsőként Új-Zélandon, majd nem sokkal később 1893-ban Ausztráliában került sor. Európában Finnország volt az első 1906-ban. Itt az oroszok elleni összefogásban a férfiak bajtársiasságból ajándékoztak választójogot a nőknek. Az USA-ban 1920-ban, míg Nagy-Britanniában 1928-ban, Franciaországban pedig 1945-ben vezették be a női választójogot, míg Kuvaitban csak 2006-óta járulhatnak a választási urnákhoz a nők. Magyarországon 1918-ban kaptak először választójogot a 24. életévüket betöltött nők, feltéve, ha tudtak írni-olvasni. A nők passzív választójoga az 1920. március 25-26-án megtartott időközi választáson eredményezett először képviselői mandátumot. Slachta Margitot, az első képviselőnőt Budapest I. választókörzetében indította a kormányzó Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja. A két nem közötti különbséget megszüntető, mindenkire kiterjedő, általános, egyenlő és titkos választójog csak 1945-ben került bevezetésre (Huszár 2009, 91).

2007-ben világszerte átlagosan 17,2 % volt a nők aránya a törvényhozó hatalomban. A skandináv államokban a legmagasabb, ott 41,7%, míg az arab államokban a legalacsonyabb,

9,5%. De nem igaz, hogy egy országban annál nagyobb a demokrácia foka és a nők egyenjogúsága, minél több nő van a parlamentben, mert éppen a polgárháborúk dúlta Ruandában a vonatkozó arány: 49% (Huszár 2009, 91). Véleményem szerint az okok között inkább a kulturális dimenziók dominálnak. Geert Hofstede, holland szociálpszichológus 5 dimenziót állapít meg a különböző kultúrák jellemzésére. Az öt dimenzió a hatalmi távolság, a bizonytalanság kerülése, az individualizmus-kollektivizmus kérdése, a maszkulinitás és femininitás, valamint az időorientáció. Hofstede minden dimenzió mentén sorba állítja az általa vizsgált országokat. Például a maszkulinitás sorban Magyarország a 3. helyen szerepel, Szlovákiát és Japánt követve, míg az arab államok csak a 31-32. helyet foglalják el. Ezen a listán a skandináv térség országai az utolsó pozíciókat töltik be a maszkulinitási indexüket tekintve, például Norvégia a 73., míg Svédország a 74. (Falkné Bánó 2008, 27-49). Ez a helyezés azt mutatja, hogy ezek az országok a feminin kultúrákhoz sorolhatóak, vagyis konszenzuskeresők, azért dolgoznak, hogy éljenek, nem pedig fordítva, családcentrikusak és az élet minőségére koncentrálnak.

Magyarországon a rendszerváltás előtti időkhöz képest csökkent a nők politikai-közéleti részvétele. Az első három választáson a női-férfi fluktuáció arányai közel voltak egymáshoz (sőt csekély női stabilizálódási előnyt mutattak), azóta viszont a férfi képviselői csoport létszáma növekedett és a nő-férfi arányok e tekintetben megmutatkozó növekvő aszimmetriája figyelhető meg. Világosan látszik, hogy míg a férfiak körében egyértelmű az új képviselők számának csökkenése és a csoport bezáródása, a nőknél magasabb a fluktuáció, vagyis a pártkapuőrök a szelekciót nemek szerint is végzik (Ilonszi–Várnagy 2007). A 2010-es választások sem hoztak előrelépést ezen a téren, mert míg 2006-ban 10,4% volt a nők aránya az országos politikában, addig a 2010-es választásokat követően ez a szám 9,1%-ra csökkent (www.mkogy.hu). A helyi irányításba könnyebb a nők bejutása, mert személyes kontaktuson alapul a választás, kevésbé szigorúak az alkalmassági kritériumok. A helyi kormányzásban felmerülő témák, úgymint oktatás, egészségügy, kultúrpolitika, jobban idomulnak életszférájukhoz. Nem elhanyagolandó az sem, hogy a helyi kormányzás presztízse jóval alacsonyabb az országosénál.

Véleményem szerint nehéz megítélni, hogy a nők saját akaratukból maradnak távol a képviselői pozícióktól, vagy valóban ekkora a szakadék a két nem érdekérvényesítési lehetőségei között.

A női kvótával kapcsolatban többféle megközelítés alakult ki a világban az adott ország társadalmi, gazdasági, politikai környezetének megfelelően. Két alapvető típust különíthetünk el: a nemsemleges és a pozitív diszkriminatív kvótát. Előbbi esetében 40 százalékban minimalizálják azt az alsó határt, amilyen számarányban bármelyik nemnek képviseltetnie kell magát. Utóbbinál viszont határozottan az a cél, hogy a hátrányos helyzetű csoportok előnyt élvezzenek, így csak rájuk vonatkozik a minimális részvételi arány. Léteznek törvényileg, illetve a pártok alapszabályainak tükrében kialakított kvóták is. A latin-amerikai államok egy része már a kilencvenes évek elején bevezette a 30 százalékos női részvételt szorgalmazó kvótát. A jóval emancipáltabb skandináv országokban a pártok önkéntes alapon, saját alapszabályuk megváltoztatásával érték el a kívánt hatást. Európában jelenleg a hagyományosan baloldali értékeket valló skandináv államokban a legmagasabb a nők részvételi aránya a politikában. A pártok 40-50 százalékos kvótáinak köszönhetően Svédországban a nők összesített részvételi aránya eléri a 40 százalékot. Norvégiában három

évtizeddel ezelőtt mindez alig 15 százalékra rúgott, ám a pártok kvótái mára 36–39 százalékra tornászták fel a hölgyek arányát. A kelet-közép-európai posztszocialista országokban meglehetősen kellemetlen asszociációkat kelt a kötelező jellegű kvóta, éppen ezért nem is jellemző az alkalmazásuk, legfeljebb a pártoknál, önkéntes alapon. A rendszerváltást követően ezen államokban jelentősen csökkent a nők részvétele a politikai döntéshozatalban. Az Interparlamentáris Unió felmérése szerint a kvóta alkalmazása akkor hatékony, ha a pártok alkalmazzák a jelölési folyamat során, ha minden pártra kiterjed, valamint ha mindkét nemre vonatkozik (tehát nemsemleges kvóta) (Zgut 2010).

Az indiai törvényhozás szocialista frakciói azt állítják, hogy a nőknek szánt parlamenti mandátumokat a kisebbségek és a szociális-gazdasági hátrányokkal küzdő alacsonyabb kasztokba tartozók képviselői számára kellene biztosítani. Az ellenzéket vezető jobboldali, hindu nacionalista párt és a kommunista képviselőcsoportok ugyanakkor már bejelentették, hogy támogatják a kormány női kvóta bevezetésére irányuló törvényjavaslatát (www.hvg.hu).

Magyarországon is már több ízben napirendre került a női kvóta kérdése, de eddig még hivatalosan bevezetésre nem került. Néhány párt belső szabályzatában, a jelöltállításnál már igyekszik a nemzetközi trendekhez igazodni, de ezek a belső szabályok titkosak, nehezen kutathatóak. A kvóta támogatói és ellenzői is hoznak fel megfontolandó érveket igazuk mellett. A támogatók azt hangsúlyozzák, hogy az alkotmány lehetőséget biztosít a pozitív diszkriminációra, amikor a törvény előtti egyenlőség önmagában képtelen biztosítani az esélyegyenlőséget. Az ellenzők azt emelik ki, hogy a női kvóta korlátozza a férfiak választhatóságát és a nők távolmaradása kulturális természetű, hiszen a társadalomban meglévő attitűd szerint a politika a férfiak világa.

A nők politikai szerepfelfogásuk során meglehetősen ambivalens helyzetbe kerülnek azzal kapcsolatban, hogy milyen nyelvhasználati stratégiát válasszanak. „Nőiesen” szelídek nem lehetnek, mert akkor politizálásra alkalmatlanoknak tűnnek, de túl határozottak sem, mert akkor „agresszívnak” és „nőietlennek” számítanak.

A társadalmi intézmények nem semleges kontextusai a beszédnek. Úgy szerveződnek, hogy az egyik nem – vagy a férfiak egy osztálya, vagy etnikai csoportja – által használt nyelvi stratégiák legitimitását és tekintélyét értelmezzék, bizonyítsák és kényszerítsék ki, a másik nem vagy a többi csoport hatalmát pedig eltagadják (Gal 2001).

A politikai gyűlések nyelvi formája nem azt határozza meg, hogy a döntéshozatal valójában hogyan történik, hanem azt, hogy mi látható, mit lehet legitim valóságként a középpontba állítani. A kutatások egybevetésekor az a kép rajzolódik ki, hogy a gyűlések, amelyeken a vezetők parancsokat adnak vagy hirdetnek ki, a hierarchia ideológiáját törvényesítik, attól függetlenül, hogy a döntések eredetileg hogyan születtek. A gyűléseken a résztvevők között a kényszer és hierarchia hiányát megteremtő közvetettség egalitárius ideológiát törvényesít, legalábbis azokban a társadalmakban, ahol kevés más politikai szerveződés intézményesedett. Míg a férfiak közvetett szónoklatai a férfiak egalitárius politikai rendszerének társadalmi valóságát konstruálják meg, addig a nők kirekesztése ideológiai szempontból valósítja meg és igazolja a nők politikai rendszernek való alárendelését (Gal 2001).

A nyelvhasználat férfi-női vetületei

Napjainkban divatos tudományterület a gendernyelvészet, amely a társadalmi nemek tudományával foglalkozik. Nem szabad összetéveszteni a feminista nyelvészettel, mert a gender nem diszkriminál, nem akarja egyik nemet sem a másik elé helyezni. A gendernyelvészet vizsgálódik, elemez. A társadalmon belüli nemi szerepek eloszlásával és az ehhez fűződő nyelvhasználatokkal foglalkozik. A nyelvhasználati modelleknek három különböző felfogása létezik:

1.− Robin Lakoff megfigyelései (Dominancia modell/Deficit modell)
2.− Deborah Tannen kutatásai (Differencia modell/Két kultúra modell)
   1.• eltérő szocializáció
   2.• odafigyelés, konfliktuskezelés
   3.• nők kérdésáradata
3.− '90-es évek: Dinamikus modell: amelyben a gender változékonyságára, alakíthatóságára hívják fel a figyelmet. A Dinamikus modell szerint a nyelven keresztül konstruálódik meg a társadalmi nem.

Hipotézisem

A Dinamikus modellt továbbgondolva azzal a hipotézissel élek, hogy a nyelvhasználat módját, stílusát nem az identitás, esetleg a felvett nemi jelleg, hanem pusztán a kontextus határozza meg. A beszédhelyzet és a beszédtéma az, amely alapvetően kijelöli a nyelvhasználat mikéntjét. A gondolatmenetet tovább görgetve azt állítom, hogy egy nő akkor lesz sikeres egy férfiak uralta területen, ha természetes könnyedséggel tud alkalmazkodni az azon a területen uralkodó nyelvhasználati stílushoz. Vagyis, ha a megnyilvánulása idejére beszédmódjának és egész fellépésének férfias jelleget kölcsönöz. Azt állítom, hogy a beszédhelyzet és a téma határozza meg a beszédstílust, rendelkezhet valaki akár férfi, akár női identitással, beszédmódjának férfiassága vagy nőiessége attól függ, hogy hol, kivel és miről beszél.

Mivel a nyelv egyben megteremti és vissza is tükrözi a társadalmi egyenlőtlenségeket, ezért alapvető fontosságú a vizsgálata és megértése a hátrány megszüntetésében, hiszen a nyelven keresztül szemlélhetőek a másokkal való kapcsolatok.

Magam is összeállítottam egy kérdőívet, amelynek segítségével a férfiak és nők nyelvhasználatával kapcsolatban kérdeztem adatközlőimet. Emellett kíváncsi voltam, hogy plenáris üléseken elhangzott szövegek előadóiról, valamint fórumos hozzászólók személyéről eldönthető-e – csupán a nyelvhasználatuk alapján –, hogy milyen neműek.

A kutatás korpusza és módszertana

A fő kutatás megkezdése előtt egy sztereotípiavizsgálattal 105 internetes adatközlőtől begyűjtöttem nyitott kérdéssel, hogy szerintük nemi szempontból mely téma a legsemlegesebb, és mely terület a leginkább férfiak uralta világ. A legsemlegesebbnek – 78 adatközlő alapján – az időjárás témája bizonyult. A legférfiasabb terület – 82 adatközlő szerint – a politika világa.

A téma további feldolgozásához kérdőíves módszerrel nemi profilalkotást kértem adatközlőimtől, megadott szövegek alapján. A szövegeket két témából merítettem. Először is parlamenti felszólalásokat idéztem különböző nemű politikusoktól, majd az Index fórumról, az időjárás témaköréből idéztem olyan hozzászólóktól, akikről kideríthető volt a nemük.

Kérdőívem szociolingvisztikai változói a következők voltak: nem, kor, legmagasabb iskolai végzettség, jelenlegi foglalkozás, lakóhely. A 120 adatközlőből 68 volt nő, 52 pedig férfi. Közülük tizenketten egyáltalán nem hallottak a női kvótáról. Kutatásom a téma szondázásának igényével készült, nem tekinthető reprezentatív felmérésnek a kis elemszámú minta miatt. A felmérés reprezentativitásához legalább 1000-2000 kérdőív kitöltését kell elérni, de ezidáig erre anyagi és technikai felszereltség hiányában még nem adódott módom.

Az adatközlők életkora 18 és 65 év között volt, legmagasabb iskolai végzettségük szerint három csoportra oszthatók: érettségizettek, főiskolát végzettek, egyetemet végzettek. Az általam megkérdezett személyek között nem volt olyan, aki legalább érettségivel ne rendelkezett volna. Születési helyüket tekintve Veszprém, Fejér és Pest megyéből származnak, de 65%-uk már jó ideje a fővárosban lakik.

A kérdőívvel végzett kutatást 2010 őszén kezdtem és apránként tudtam begyűjteni a 120 adatközlő véleményét. Szülővárosomban, Székesfehérváron és Budapesten végeztem a felmérést. Nagyrészt végzős egyetemistáktól (66%), pontosabban az ELTE és a Corvinus Egyetem diákjaitól, valamint Székesfehérváron a Péter Rózsa Gimnázium és Szakközépiskola felnőttképzési rendszerében posztgraduális jogiasszisztens-képzésben résztvevő hallgatóktól gyűjtöttem. Ezenkívül a Kodolányi János Főiskola Gazdasági Hivatalának, a székesfehérvári Nagysándor József Laktanyának a munkatársait, illetve gépjárművezető-oktatókat is bevontam a kutatásba.

A kutatás alapvető feltevése, hogy az írott szövegek is hordoznak magukon olyan nyomokat, amelyekből sok információ begyűjthető a szerzőről. A szerzőségvizsgálatot az irodalomtörténet szerzőazonosításra, a szerzőijog-védők plágiumfelfedésre, az igazságügyi stilisztika pedig igazságügyi-nyomozati célra használja. Módszere a nyelvi profilalkotás. Viszont véleményem szerint a nemiség kérdése már nehezebben megfogható. A szociolingvisztikai kutatások a női nyelvhasználat miként jéről csak olyan közegben állják meg a helyüket, amikor egy nő női szerepében nyilvánul meg, és nem fedi el nőies nyelvhasználatát. Ilyen jegyek például az alárendelt mondatszerkesztés, a viszontkérdések sora. Esetleg több, árnyalt, akár üres melléknevek használata. Viszont kutatásommal azt szándékozom bizonyítani, hogy ezen alapvető jegyek elfedhetőek, ha ezt kívánja meg az érvényesülés stratégiája. Egy nő több szerepben is felléphet akár egy nap folyamán is, pl.: anya, főnök, vásárló…stb., de ezen szerepek nem feltétlenül válnak az identitása részévé. Beszédmódját sokkal dinamikusabban tudja változtatni, identitása sokkal állandóbb. Valamint azt is ki szeretném mutatni, hogy a laikus nyelvhasználónak nem kell feltétlenül ismernie a szociolingvisztika vagy a gendernyelvészet kutatásait- Intuitíve, vagy sztereotípiákra hagyatkozva meg tudja állapítani egy nemileg semleges szövegről – amelyben nem alkalmaznak különösebb stratégiákat –, hogy az milyen nemű személytől származik.

Kérdőívemben a magyar politikai élet figyelemmel követésére kérdeztem. A válaszadónak egy *Egyáltalán nem* (1) és *nagyon* (5) végpontú skálán kellett pontozni az érdeklődés mértékét. Direkt módon rákérdeztem a női kvóta támogatására: erre a kérdésre igen vagy nem választ vártam és rövid indoklást kértem.

A következőkben a parlamentben elhangzott képviselői hozzászólásokból idéztem 9 főtől. Adatközlőimtől azt kértem, hogy próbálják meg a sorok tulajdonosainak nemét eldönteni nyelvhasználatuk milyenségéből. Valamint indokolják válaszukat, akár aláhúzással, akár véleményük szöveges kifejtésével. Majd ugyanezen feladaton belül egy internetes fórum hozzászólóinak véleményét közöltem a női kvótával kapcsolatban. A feladat ugyanaz volt, mint a parlamenti felszólalások szövegeinél.

Adatközlőim több szöveget kaptak, mint amennyit ezen tanulmány keretében ismertetek, de igyekeztem a markánsabbakat bemutatni a kutatás elemzésénél.

Az utolsó kérdésben meglehetősen direkt módon érdeklődtem, hogy a férfi vagy a női nem alkalmasabb-e a politikai életben való részvételre, a közösségi érdekek képviseletére.

Korpusz

1. *„A **leghatározottabban kiállok, nem engedek**, és kérem, hogy csatlakozzon ön is ehhez, **ne engedjünk** a bosszúnak, **ne engedjünk** a boszorkányüldözésnek.” (Hiller István, MSZP) 135. ülésnap, 2008. 04. 07., 34. felszólalás (www.parlament.hu)*
2. *„...Kiszámíthatatlan eljárásnak **vagyunk** alanyai is, megszavazói is. Én magam itt **kérem önöket személyesen**, hogy a mentelmi jogomat felfüggeszteni **szíveskedjenek**. Az elhangzottakért vállalom a magyar igazságszolgáltatás előtt is a felelősséget.” (Dávid Ibolya, MDF) 135. ülésnap, 2008. 04. 07., 203. felszólalás (www.parlament.hu)*
3. *„**Hadd olvassam** fel John Emesének pár sorát… Ő is SZDSZ-es, de ez most nem lényeges. Vitán felül **hölgy, csinos hölgy**, tegyem hozzá, és ráadásul politikai pályán van…” (Mécs Imre, MSZP) 104. ülésnap, 2007. 10. 30., 315. felszólalás (www.parlament.hu)*
4. *„A recept a következő: végy egy embert, tanítsd meg egy szűk szókincsre, amely a szakma gyakorlásához bőségesen elegendő. Így pl. lehetséges, valószínű, elszórtan, előfordulhat, változóan és hasonlók. Ezzel gyakorlatilag bárki meteorológussá válik az időjárás előrejelzés tekintetében. Még jósnak sem mondanám őket, mert a jós többször eltalálja a jövőt. A távolabbit is, míg a meteorológus többnyire még azt sem tudja nagy valószínűséggel megmondani, hogy jelen időben mi a helyzet. A televíziós meteorológiai előrejelzés azonos szinten van az **ezoterikus-jó humbug műsorral**. Gyakorlatilag **ennél haszontalanabb szakma és munka kevés van**. Konkrétan egy **kommunális hulladékgyűjtésben dolgozót (kukást) is pl. sokkal többre** tartok. Én – ha már kell –, **teljesítménybérben alkalmaznék** meteorológust, és csak az eltalált előrejelzés után adnék javadalmazást nekik. Attól tartok hamar kihalna a szakma, de **nem is lenne nagy kár érte**. Valószínűsítem egyébként, hogy évszázadokkal ezelőtt egy kínai időjós is sokkal bizonyosabban jelezte előre az időjárást, minden műhold, kütyü, számítástechnika és egyéb milliós, milliárdos csecsebecse nélkül. Ja és azt felelősséggel tette, szemben a maiakkal.” (Index Fórum: Az időjárásról, egy férfi hozzászóló) (forum.index.hu)*
5. *„Az időjárás gyakran jobb, mint gondolnánk a szobából, és a **depressziós hangulat** oka legtöbbször a begubózás a szabadba kimenetel helyett. Könnyű azt mondani, hogy "**Rossz a kedvem a kiránduláshoz**", és nem belegondolni, hogy a dolog fordítva működik: előbb ki kell mozdulnunk, bármilyen is az idő, aztán majd kiderül, hogy akár kiderül, akár beborul, a kedvünk a sok mozgástól javulni fog. Ez **az Univerzum már csak így működik:** minden a*

legkisebb energia-befektetés irányába hajlamos csúszni, de ha értelmes lények vagyunk, akkor rájövünk: a kellemesnél 20-30%-kal több energiát kell fordítanunk mindenre ahhoz, hogy sikerünk legyen, pl. a jókedv és az egészség terén. És akkor a borús időt is derűsnek láthatjuk. (Index Fórum: Buta időjárás-jelzés, egy nő hozzászólása) (forum.index.hu)

Eredmények (Zárójelben a *'miért'*-ek)

1. Idézett szövegrész nemek szerinti beazonosítása:
    1. *férfi, adatközlők 86%-a eltalálta („leghatározottabban kiállok, nem engedek")*
    2. *nő, beazonosítás 65%-os volt („vagyunk", „kérem Önöket, szíveskedjenek")*
    3. *férfi, 94% ítélte meg helyesen a politikus nemét („hadd olvassam fel", „vitán felül csinos hölgy, tegyem hozzá")*
    4. *férfi, adatközlőknek csupán 57%-a tulajdonította férfinek az idézett sorokat (indulatos a szöveg)*
    5. *nő, a beazonosítás 54%-os volt („Univerzum", „depressziós hangulat", „rossz „rossz a kedvem")*

Adatközlőimtől kértem, hogy indokolják is a válaszukat. Akik szerint a hozzászólás férfitől származik, mindannyiszor csak az agressziót és a szóhasználatot adták meg indoknak, míg, akik szerint egy nő adta a véleményt, mindig valamilyen egyéb viselkedésbeli, attitűdbeli, társadalmi sztereotípiával indokolták válaszukat. A kutatásom eredményeinek közlésénél most nem tértem ki arra, hogy az adatközlő nemétől függött-e válaszadásának helyessége. Eredményeimben nem korrelált, nem mutatott összefüggést a két tényező.

A kérdőív feldolgozásának módszerei

Életkor tekintetében három csoportot határoltam el egymástól: az egyiket a 18 és 30 év közöttiek, a másik korcsoportot a 30 és 40 év, a harmadikat pedig a 40 és 65 év közöttiek alkották. Ez a korcsoportfelosztás mind a nőknél, mind a férfiaknál külön vizsgálható. Az 52 férfi közül 12 tartozik a 18–30-as korosztályba, 8 fő pedig a középső korcsoportot képviseli, míg 32 fő 40–65 éves. A vizsgálatban részt vevő nők közül 12 fő alkotja a fiatalabb korcsoportot, 34 a középsőt, és 22 fő a 40–65 év közöttiek korosztályába tartozik.

1. TÁBLÁZAT

Adatközlők korcsoportonként és nemenként

(Application age group and gender)

Korcsoportok	***Férfi adatközlők (fő)***	***Női adatközlők (fő)***
18–30	12	12
31–40	8	34
41–65	32	22

Saját szerkesztés

Kíváncsi voltam, hogy a nemen túl az életkor miként korrelál a női kvóta támogatásával, ezért először korosztályok alapján csoportosítottam a kérdőíveket. Az egyes korcsoportok különböző színű jelölést kaptak, így könnyű volt az alapján szétválogatni a 120 kérdőívet,

hogy ki támogatja a női kvótát és ki nem. 22 adatközlő nem adott értékelhető választ, viszont semmiképpen nem szerettem volna a talán kategóriát is beemelni, így őket ki kellett hagynom ebből a kérdésből. Vagyis az életkor és a kvóta támogatásának korrelációját vizsgálva 98 fővel számolhattam.

2. TÁBLÁZAT

Adatközlők nemi és kvóta-támogató bontása

(Application gender and quota supporter)

Női kvóta támogatása	*Férfi adatközlő (fő)*	*Női adatközlő (fő)*
támogatja	8	21
nem támogatja	34	35

Saját szerkesztés

Táblázatban összegeztem a korcsoportok nemek szerinti megoszlását, valamint a nemek kvótatámogatását. Ha a két táblázatot összevetjük, kiderül, vajon az életkor befolyásoló tényező-e.

3. TÁBLÁZAT

Támogatók korcsoportonként

(Supporter by ages)

Korcsoportok	*Támogató férfi adatközlők (fő)*	*Támogató női adatközlők (fő)*
18–30	7	4
30–40	1	1
40–65	-	16

Saját szerkesztés

4. TÁBLÁZAT

A kvóta ellenzői korcsoportonként

(Opponent by ages)

Korcsoportok	*Férfi adatközlők (fő)*	*Női adatközlők (fő)*
18–30	2	2
30–40	4	31
40–65	28	2

Saját szerkesztés

Valóban látszik korreláció az életkorral, mert kimagasló eredmény született a támogató nők 40 és 65 év közötti csoportjában. Ugyanígy meglepőnek tartom, hogy a támogató férfiak szinte mind a legfiatalabb korcsoportba tartoznak. Csak latolgatás, de ez abból adódhat, hogy a munkaerőpiacon a legidősebb korcsoport női tagjai vannak általában a legnehezebb helyzetben, talán ezért támogatják a nők minél szélesebb reprezentációját az államvezetésben, hogy ezáltal a nők érdekei más szinteken is jobban képviselve legyenek. Ugyanakkor a fiatal

felnőtt korosztály általam megkérdezett férfi tagjai fejében már morzsája sincs az „asszony, hallgass a neved” attitűdnek. Adatközlőim közül a kvóta legnagyobb ellenzői a 40–65 éves férfi korosztályból, valamint a 30–40 éves női korosztályból kerültek ki.

A többi kérdést nem vizsgáltam más változók függvényeként, hanem tematikusan értékeltem ki az egyes feladatokat, és a kitöltő nemével vetettem össze minden eredményt, így minden feladatnál az adatközlő neme képezte a csoportosítás alapját.

A hipotézisek és az eredmények összevetése

Nemek szerint nem volt eltérés a hazai politikai élet követését illetően, szinte megegyezően mindkét nem a középértéket jelölte meg. Vagyis a nők 74%-a, míg a férfiak 76%-a egy skálán 3-assal értékelné politikai érdeklődését. A nők 20%-a jelölte, hogy egyáltalán nem érdekli őket a politika, míg a férfiaknak csak 14%-a. A válaszadók 16%-a kifejezetten odafigyel a napi politikára. Érdekes, hogy a közbülső értékeket egyetlen válaszadó sem jelölte, feltételezem, hogy ez az eredmény abból adódhat, hogy szöveges magyarázatot csak az 1-es és az 5-ös értékekhez adtam, vagyis, hogy *egyáltalán nem* figyeli (1) vagy *nagyon* (5).

Adatközlőim 22%-a a női kvóta támogatásával kapcsolatban nem adott értékelhető választ (például is-is, vagy nem tudja), míg 49% ellenezte, és csupán 29% támogatta a női kvóta bevezetését.

Általában elmondható, hogy aki jobban követi a hazai politikai élet alakulását, az változást kíván, valóban szívesen látna több nőt a képviselők között, de nem feltétlenül ilyen formában oldaná meg a helyzetet, ahogy ezt teszi a kvótajavaslat. Így ők gyakran nemmel válaszoltak a támogatás kérdésére, viszont néhányuk szóban hozzátette, hogy talán a nők szociálisan érzékenyebbek, humánusabbak, empatikusabbak lennének az általuk képviseltekkel.

Nemek szerinti lebontásban vizsgálva a válaszokat, a női adatközlőknek kevesebb, mint a fele (58-ból 21 nő), a férfi adatközlők közül pedig csak 8 támogatná a női kvóta bevezetését.

Kérdőívemben arra is kíváncsi voltam, adatközlőim be tudják-e azonosítani politikusaink megnyilvánulásait, és ítéleteiket milyen nyelvhasználati jegyek alapján hozzák meg. A felhasznált korpuszt az országgyűlési jegyzőkönyvek anyagából válogattam. A nyelvhasználatra vonatkozó kérdések megerősítették, hogy az emberek alapvetően sztereotípiákban gondolkodnak a nemek különböző nyelvhasználatáról. Érdemes megfigyelni, hogy míg azok, akik szerint a hozzászólás férfitől származik, mindannyiszor csak az agresszív, határozott fellépést és a markáns szóhasználatot adták meg indoknak, addig azok, akik szerint egy nőtől származik a vélemény, mindig valamilyen egyéb viselkedésbeli, attitűdbeli, társadalmi sztereotípiával indokolták válaszukat („túl kedves”, „nagyon udvarias”, „kevéssé határozott”).

Az eredmények értékelése

Többen, 20-25 fő is visszautasította a kérdőív kitöltését, kisebb arányban a férfiak. A nők gyakrabban hivatkoztak arra, hogy „nem akarnak ilyen feminista dologba belefolyni”. Empirikusan is igazolható, hogy a nőkben erőteljesen él a félelem a stigmatizáltságtól. Látszik, hogy a társadalom és a média által sugallt hatalmi logika mennyire belevéződik magukba a nőkbe.

A nők részéről a női kvóta ötletének nagyobb arányú támogatására számítottam; ezt az elvárásomat empirikus kutatásom nem igazolta vissza.

A nők és férfiak politikai alkalmasságára vonatkozó kérdések szintén megerősíteni látszanak azt a prekoncepciót, miszerint a diskurzus hatalmi logikája nem írható fölül az adott nyelvi és társadalmi kereteken belül. Azok az adatközlők, akik nőt választanának inkább, kivétel nélkül női adatközlők és támogatták a kvótát. Ennek ellenére a „gyengébb nem" diskurzusba ragadva indokolták választásukat, például: „a nők kevésbé agresszívak", „a nők elsődleges feladata a család ellátása", „felelősségvállalás miatt", stb. Ugyanennek megfelel az inkább férfit választók indoklásainak narratívája is. A legtöbb esetben csak annyit írtak, hogy a férfi politikus „alkalmasabb" vagy „megbízhatóbb". Továbbá, hogy egy férfi „kötetlenebb szabadidővel és mozgástérrel rendelkezik". A férfiakat a politikusi szerepre alkalmasabbnak tartó adatközlők 48%-a, azaz majdnem a fele nő volt.

Még a viszonylag fiatal és meglehetősen magasan képzett városi adatközlők körében is komoly tévhitek, előítéletek élnek a társadalom marginalizált tagjaival szemben, de meglepetésemre a nőkkel kapcsolatban is. Nem szándékozom a nőket kisebbségként azonosítani, ez eleve problematikus lenne, mivel egy olyan (biológiai alapú) társadalmi kategóriáról van szó, amelynek létszáma a magyar társadalomban nagyobb, mint a férfiaké. Ugyanakkor, nem szeretnék egyoldalúan gondolkodni. Előítéletek léteznek a férfiakkal kapcsolatban is, legfeljebb ezek nem okoznak hátrányt az államigazgatás területén.

Nemegyszer hallottam már a nőket – bizonyos szempontból – a társadalom kisebbségeként emlegetni. Már maga a tény, hogy a nők Magyarországon csak 1918 után kaptak szavazati jogot, első pillantásra hímsoviniszta elemnek tűnik, de ha az okok mögé nézünk látható, hogy teljesen logikus és praktikus a magyarázata. A nők tömeges munkába állása csak az I. világháború alatt volt tapasztalható, ezzel párhuzamosan gazdasági és társadalmi szerepük súlya is megnőtt, így tudták kivívni maguknak a teljes jogú polgár címét.

Továbbgondolva a nők társadalmi helyzetét, eljutunk a „mi nők" problémához (*Butler* 2007, 40).

Vajon lehet a nőkről, mint egységről beszélni? Attól, hogy két emberben közös az Y-kromoszóma hiánya, a társadalmi státusuk és lehetőségeik, sőt nyelvhasználatuk is, még merőben eltérhetnek egymástól. Gondolok itt például a korlátozott vagy kidolgozott nyelvi kód különbségeire, amely megkülönböztetés Bernstein nevéhez fűződik.

Bernstein társadalmi osztályokhoz köti a kódhasználatot, kijelentve, hogy a munkáscsaládok nagy részében csak a korlátozott kód használatos, ez viszont kevéssé alkalmas bonyolultabb ismeretek elsajátítására. Ám a korlátozott kódot szintén nem használhatjuk egy osztály jellemzésére, hiszen a középosztálybeliek is élnek vele (*Wardhaugh* 1995, 296).

Véleményem szerint fontos, hogy mindkét nem képviseltesse magát a törvényhozásban, viszont nem értek egyet az 50–50%-os határral, túl szigorúnak és túl statikusnak találom. Jobban örülnék, ha a szakértelem dominálna, és nem fordulhatna elő, hogy a tehetséges embereket diszkriminálják, mert a személyi számuk kezdő értéke nem kerekedik eléggé. Persze üdvözítő lenne az is, ha a nőket sem érné semmilyen szinten, semmilyen értelemben negatív megkülönböztetés.

„Nem minden nő használja a nők nyelvét, és nem mindenki nő, aki a nők nyelvét használja" (*Cameron* 2001, 225).

Kutatásomban például Dávid Ibolya sorait adatközlőim 35%-ban férfinak tulajdonították, mivel egy nagyon határozott, kudarcokkal szembenéző, felelősséget nyíltan vállaló embert éreztek megszólalni. Országgyűlési közvetítések megfigyeléseire támaszkodva, kevés lakoffi állítás (*Lakoff* 1975) érhető tetten a képviselőnők felszólalásaiban. A „visszakérdés" és a „nyomatékos beszéd", valamint az üres melléknévhasználat jelenségeire figyeltem csak fel, viszont bármely hozzászólását akár férfi is mondhatta volna. Mivel a plénum előtti felszólalás legfőbb célja, hogy a hallgatóságot meggyőzze, támogatását elérje, ezért a fellépések meglehetősen célorientáltak. Így ahhoz, hogy egy nő ügyéhez a lehető legtöbb képviselőt megnyerje, alkalmaznia kell a férfias nyelvhasználat sajátosságait. Határozott fellépéssel, kompetens, elszánt harcos szerepben kell tetszelegnie, ezért is nehéz a sorok mögött megbújó nőt fellelni. Az időjárás témája már jóval semlegesebb terület, így az adatközlők nehezen tudták felismerni a szöveg létrehozójának nemét. Akkor is inkább sztereotip jegyeket emeltek ki válaszuk igazolására (pl. „indulatos a szöveg", „depresszióról csak nő beszél", stb.)

Női kvóta az Európai Unió gazdaságában: szükség vagy beavatkozás?

Marissa Mayer, Meg Whitman, Virginia Rometty, Indra K. Nooyi, Ursula M. Burns. Látszólag ismeretlenül csengő női nevek. Azonban ha a felsorolásba belevesszük, hogy ezek a nők olyan cégek élén állnak, mint a Yahoo (Mayer), a Hewlett-Packard (Whitman), az IBM (Rometty), a PepsiCo (Nooyi) vagy a Xerox (Burns), akkor máris ismerősebb lehet a lista. Ezek a cégek a Fortune magazin 500-as listáján szerepelnek, melyekbe azon egyesült államokbeli cégek kerülhetnek, amelyek a legmagasabb bruttó forgalommal rendelkeznek (*www.catalyst.org*). Mégis, a női vezetők száma a gazdaságban igen alacsonynak mondható: a Fortune felmérése szerint 2013-ban a döntéshozói pozíciók 14,6%-át töltötték be nők (*www.catalyst.org*)

Hasonló a helyzet az Európai Unióban is. Az Európai Bizottság 2012-ben kiadott közleménye szerint a „vállalatok vezetőtestületeiben jelenleg az egyik nemhez tartozók vannak túlnyomó többségben: az igazgatótanácsok nem ügyvezető tagjainak 85%-a és az ügyvezető tagok 91,1%-a férfi (*europa.eu*).

Ehhez kapcsolódóan célomnak azt tűztem ki, hogy az Európai Unió Bizottságának 2012-ben kelt javaslatát kívánom ismertetni, értelmezni, valamint egy kérdőív segítségével felmérni, mennyire elfogadottak az abban javasolt változtatások Magyarországon.

Hipotézisem, hogy az Európai Unió Bizottságának javaslata nem más, mint beavatkozás a cégek függetlenségébe, és nem ez az egyedüli megoldás a kisebbségben levő nem képviseletének megoldására a vállalatok vezetőségében. Sokkalta inkább azt kellene hangsúlyozni, hogy minden, az indítvány hatálya alá eső cég esetében szükséges lenne egy olyan belső szabályzatot létrehozni, és azt természetesen a szervezeteknek betartani, amely a problémát kiemelné, és megoldási javaslatot biztosítana annak kezelésére.

Az Európai Unió Bizottságának javaslata

2012-ben az Európai Unió Bizottsága választ adva az Európai Parlament azon felhívására, amely egy olyan uniós jogszabály létrehozását sürgette, melyben a vállalatok vezetésében a nők és férfiak közötti egyenlőséget deklarálja, a következő javaslatot tette:

„A javasolt irányelv 40%-os célkitűzést határozott meg az alulreprezentált nem képviseletére vonatkozóan a tőzsdén jegyzett vállalatok ***nem ügyvezető feladatot ellátó igazgatói*** *között. Azok a vállalatok, ahol az alulreprezentált nem képviselete alacsonyabb (kevesebb, mint 40%) a nem ügyvezető feladatot ellátó igazgatók között, kötelesek lesznek az e pozíciókra történő kinevezéseket az egyes jelöltek képzettségének összehasonlító elemzése alapján, egyértelmű, a nemekre vonatkozóan semleges és félreérthetetlen kritériumok alkalmazásával végezni. Azonos képzettség esetén, az alulreprezentált nem részesül elsőbbségben. Az alulreprezentált nem legalább 40%-os arányának elérésére vonatkozó célkitűzést a nem ügyvezető pozíciók tekintetében 2020-ig, míg az állami vállalatoknak – amelyek felett a hatóságok meghatározó befolyást gyakorolnak – két évvel hamarabb, 2018-ig kell teljesíteniük. A javaslat várhatóan kb. 5 000 tőzsdén jegyzett vállalatra alkalmazandó az Európai Unió területén. Nem alkalmazandó azonban a kis- és középvállalatokra (a 250 munkavállalónál kevesebb személyt foglalkoztató vállalatok, valamint azok, amelyeknek a világon az éves forgalma nem haladja meg az 50 millió EUR-t) vagy a nem jegyzett vállalatokra” (europa.eu).*

Az idézett közlemény részletesen kitér a jelenlegi jogi helyzetekre a tagállamokban, és megállapítja, hogy nem létezik egységes szabályozás: míg 11 tagország rendelkezik jogi lehetőségekkel a nemek közötti egyensúly előmozdítása érdekében, addig 11 további tagállamban teljesen hiányoznak az ilyen kérdéseket megoldó akár önszabályozó intézkedések és/vagy jogszabályok.

A Bizottság azt kívánja ezzel a jogszabállyal elérni, hogy legkésőbb 2020-ra (illetve állami cégek esetében 2018-ra) létrejöjjön egy olyan rendszer, ahol a tőzsdén jegyzett állami vállalatok vezetőtestületeiben a nem ügyvezető tagok között az alulreprezentált nem aránya elérje a 40%-ot. Ezen kívül a javaslat bevezeti az úgynevezett „*flexi-kvótát*”, amelynek lényege, hogy a tőzsdén jegyzett vállalatok dolgozzanak ki saját és egyedi önszabályozási célokat, melyek segítik mindkét nem esetén a kvótának megfelelő képviseletet az egyes cégek igazgatótanácsának összetételében. Fontos követelmény, hogy a *„tagállamoknak megfelelő és visszatartó erejű szankciókat kell előírniuk az irányelvet megsértő vállalatokra vonatkozóan” (europa.eu).*

A javaslat a szubszidiaritásra és az arányosság elvére vonatkozóan csak a tőzsdén jegyzett cégeknek állapít meg ilyen típusú kötelezettségeket, azok gazdasági jelentősége és ismertsége miatt, tehát a kis- és középvállalkozásokat a Bizottság elképzelése nem érinti. Ugyanígy fontos azt is megjegyezni, hogy a javaslatban leírt irányelv nem állandó intézkedés, azaz ha a kitűzött célt elérik az Unió tagállamai, akkor az irányelv 2028-ban lejár.

A második kutatás módszertana és kiértékelése

A kutatás során egy nyilvános kérdőívet hoztam létre, amelyben tíz állítást fogalmaztam meg az Európai Unió tervezett kvótarendszerével kapcsolatban. Az adatközlőknek az egyes kérdéseket egy *egytől-ötig* terjedő skálán kellett értékelnie, amelyben az egy az „*egyáltalán*

nem ért egyet" választ, míg az öt a „*teljes egészében egyetért*" választ jelenti a felvetett állítással kapcsolatban.

A kérdőív második felében az alábbi adatokat kellett megadniuk a válaszolóknak:

1.•a válaszadó neme

1.•a válaszadó életkori csoportja

2.•vezető beosztásban dolgozik-e a válaszadó az Európai Unió területén működő cégnél

3.•valamint a válaszadó iskolai végzettsége.

A 33 adatközlő 64 %-a (tehát 21 fő) nő, míg 36%-a (12 fő) férfi volt. Életkori csoportok szerint 9 % (3 fő) 20-30, 79% (26 fő) 30-40, 6% (2 fő) 40-50, 3% (1 fő) 50-60 év közötti, és szintén 3% (1 fő) 60 évesnél idősebb. Vezető beosztásban a válaszadók 15 %-a (5 fő) dolgozik. Iskolai végzettség alapján az adatközlők 21%-a (7 fő) érettségivel, újabb 21% (7 fő) főiskolai diplomával, 58% (19 fő) pedig egyetemi végzettséggel rendelkezik. A kutatás elemszáma még bővítésre kerül. Jelen dolgozat benyújtásáig mindössze 33 adatközlővel sikerült kitöltetni a kérdőívet, azonban a kiértékelés tanulságait megfigyelve a tendencia jól érzékelhető a témában, az adatközlők attitűdje valamelyest megmutatkozik így is.

A kérdőívben megfogalmazott állításokra a következő válaszok születtek.

1. *A nők alul-reprezentáltak az Európai Unióban működő cégek vezetésében.*

A válaszadók csak 6%-a (2 fő) gondolta úgy, hogy az állítással egyáltalán nem ért egyet. 15% (5 fő) jelölte, hogy csak *részben nem ért egyet* a felvetéssel, míg 33% (11 fő) semlegesen ítélte meg az állítást. 36% (12 fő) *részben egyetért* az állítással, míg csak 9% (3 fő) gondolta, hogy a felvetéssel teljesen egyetért. Érdekes látni, hogy nemi eloszlás szerint a férfi válaszadók 50, míg a női adatközlők 43%-a ért részben vagy egészben egyet a felvetéssel.

1.2. *Úgy gondolom, hogy szükség van egy női kvóta bevezetésére az Európai Unió területén működő cégek vezetésében.*

2. Ezen kérdésben szinte kiegyensúlyozott eredmények születtek, hiszen az adatközlők 21%-a (7 fő) egyáltalán nem, újabb 21%-a (7 fő) részben nem ért egyet az állítással, 27%-a (9 fő) semlegesen viszonyul hozzá, míg 18%-ékuk (6 fő) részben egyetért, 12% (4 fő) pedig teljesen egyetért a gondolattal. A női válaszadók 33%-a ért csak egyet teljesen vagy részlegesen a gondolattal, míg a férfi válaszadók 25%-a tud azzal azonosulni. A gondolat elutasítottsága a férfiak körében 25%, míg a nők körében 9,5%-os. Érdekes, hogy a női adatközlők 28,5%-a semlegesen ítélte meg a gondolatot.

2.3. *Véleményem szerint jó elgondolás felülről irányított kvótákat létrehozni, és használatukra rákényszeríteni a cégeket.*

A válaszadók közel 64%-a (21 fő) egyáltalán vagy részben nem ért egyet a gondolattal, 30% (10 fő) azt semlegesen ítéli meg, és csak 6% (2 fő) az, aki részben egyetért a felvetéssel. A női válaszadók körében majdnem 67%-os a teljes vagy részben történő elutasítás, míg a férfiak körében ez csak 50%-os.

3.4. *Úgy gondolom, hogy egy cég saját maga dönthesse el, milyen arányban alkalmazza az egyes nemeket a cég vezetésében.*

Magas egyetértés fogadta ezt a gondolatot, hiszen a válaszolók 78%-a (26 fő) részben vagy teljesen egyetértett a felvetéssel (45%-33% az arány a részben és a teljesen között), míg csak 18% (6 fő) értékelte semlegesen a gondolatot, és összesen 3% (1 fő) fejezte ki egyet nem értését ezzel kapcsolatban. A női adatközlők 76%-a értett egyet teljesen vagy részben a felvetéssel, míg a férfiak 75%-a gondolkodik hasonlóan.

3.**5.** *A kvóták előírása sérti a cégek függetlenségét.*

Itt is lényegesen magasabb az állítással egyetértők aránya: az adatközlők 39%-a (13 fő) részben, 21%-a (7 fő) pedig teljes egészben elfogadja a gondolatot. A semlegesen értékelők aránya 24% (8 fő), 15% pedig (5 fő) részben elutasítja a felvetést. Nemek szerinti megoszlásban a férfi válaszadók 54%-a, a női adatközlők 62%-a ért egyet teljesen vagy részben a kérdőív állításával.

4.**6.** *Mivel a női kvóta az Európai Unióban csak 2028-ig lenne érvényben, így számomra elfogadható annak bevezetése.*

Hiába átmeneti a tervezet, ennek ellenére is elutasítja a válaszadók többsége. 45% (15 fő) egyáltalán vagy részben nem ért ezzel egyet, semlegesen 30% (10 fő) viszonyul a kérdéshez, és részben vagy egészben csak 24% (8 fő) támogatja azt. A női válaszadók esetében mintegy 43%, míg a férfiak körében 45%-os a tervezet elutasítottsága.

5.**7.** *A női kvóta bevezetése oldhatja meg egyedül az alul-reprezentáltság problémáját.*

A kérdés itt is viszonylag magas elutasítottsággal áll szemben. Az adatközlők 36%-a (12 fő) egyáltalán nem ért egyet, részleges egyet nem értéssel pedig 15% (5 fő) értékeli a gondolatot. Viszonylag magas a semleges megközelítés aránya a maga 21%-os (7 fő) támogatottságával, és a részben egyetértők aránya 27%-os (9 fő). A nemek szerinti eltérésben a férfi válaszadók 54%-a utasítja el teljesen vagy részben a felvetést, míg a női adatközlők majdnem 48%-a bír negatív véleménnyel.

6.**8.** *Nem csak a cégek vezetésében lenne szükség kvóták alkalmazására, hanem minden pozícióban.*

Összességében a legerősebb vélemény a kérdés teljes elutasítottsága, hiszen a válaszadók 33%-a (11 fő) emellett tette le a voksát. Azonban nem hagyható figyelmen kívül a semleges adatközlők 21%-os (7 fő) aránya sem, valamint az állítással részben egyetértők ugyanekkora aránya. A női válaszadók 28%-a, míg a férfiak 45%-a utasítja el ezen felvetést.

7.**9.** *Úgy vélem, hogy a kvóták bevezetése pont azokat fogja hátrányosan érinteni, akik számára bevezették azokat.*

A válaszadók többsége részben egyetért a felvetéssel, 36% (12 fő) válaszában ezt jelölte meg. Csekély az adatközlők teljes egyet nem értése a 3%-os (1 fős) eredménnyel, ugyanakkor az azzal teljesen egyetértők aránya is igen alacsony, mindössze 9% (3 fő). A semlegesen válaszolók 27%-ot (9 főt) tesznek ki, míg viszonylag magas a részben egyet nem értők aránya 24%-kal (8 fő). A férfi adatközlők majdnem 73%-a ért teljesen vagy részben egyet a felvetéssel, míg a nők csak 33%-ban, igaz a semlegesen válaszolók aránya itt lényegesen magasabb.

8.**10.** *Minden cégnek kellene olyan belső szabályzattal rendelkeznie, amely az ilyen típusú kérdéseket szabályozza, hogy ne csak a kvótarendszer jelentse a megoldást.*
Igen magas arányú részben vagy teljesen történő egyetértéssel válaszoltak az utolsó kérdésre az adatközlők: 63% (21 fő) szerint lényeges a kijelentés, míg teljes vagy részleges elutasítással csak 21% (7 fő) válaszolt. A semleges válaszadók aránya a kérdésben mindössze 15% (5 fő). A női adatközlők 76%-a teljesen vagy részben egyetért a felvetéssel, míg a férfiaknál ez az arány csak 45%.

Az eredmény és a hipotézis összevetése a második kutatásnál

A válaszadók többségének véleménye egybevág a tanulmány hipotézisével. Bár nem tartják „ördögtől valónak" egy női kvóta bevezetését az Európai Unióban működő cégek vezetőségében, azonban a vélemények megerősítik azon irányú felvetésemet, hogy egy ilyen típusú szabályozás korlátozza a cégek függetlenségét, és sokkal inkább arra lenne szükség, hogy az egyes gazdasági társaságok maguk dönthessék el, milyen arányban alkalmazzák az egyes nemeket a vezető beosztásokban. Érdekes látni, hogy a cégek egészére vonatkozó kvóta ötlete milyen erős ellenkezéssel találkozik, ugyanakkor látható, hogy a válaszadók nagy többsége amellett áll ki, hogy a cégeknek saját, belső szabályzattal kell rendelkeznie a nemek arányának kérdésében.

Összegzés

Első kutatásom bebizonyította, hogy a fellépés színtere alapvetően meghatározza, hogy az előadó milyen tulajdonságokat szeretne sugározni magáról, ennek megfelelően milyen nyelvhasználati stratégiát alkalmaz. Vagyis a nők politikai részvétele és nyelvhasználatuk között annyi az összefüggés, hogy amennyiben elsajátítják a politikai tér nyelvhasználati specifikumait, úgy sikeresebben lépnek fel a plénum előtt és hatékonyabban képesek az általuk képviselt társadalmi csoport érdekeinek érvényesítésére.

Második kutatásomban azt kívántam vizsgálni, hogy az Európai Unió Bizottságának 2012-ben megjelentetett javaslata milyen elfogadottsággal rendelkezik Magyarországon. A kérdőíves kutatás során kapott eredmények nagy részben összecsengenek az általam felvázolt hipotézissel, miszerint nem lehet egyedüli megoldás a problémára a felülről jövő kvótás szabályozás, hanem sokkal inkább ösztönözni kell a cégeket saját, belső rendelkezések meghozatalára, amely a felvetett probléma megoldásában segíthet.

További kutatási célok lehetnek, a kvótát már bevezetett országok (például Németország) gazdasági változásai, illetve érdekes téma lehet egy belső szabályzattal már bíró gazdasági társaság részletes vizsgálata a bevezetés előtti és utáni helyzetben.

Összességében nem hiszem, hogy van esély az egyenlőség megteremtésére sem a parlamenti döntéshozatalban, sem a munkaerőpiacon. Viszont szerintem káros is, ha ehhez görcsösen ragaszkodunk, és például a reálbérek mértékét hasonlítgatjuk, valamint a különböző munkák presztízsét mérjük össze. Aggasztó lehet például, hogy ki akar majd szülni, ha a nők csak azt látják, hogy munkavállalói értékük minden gyermekvállalás után csökken. A házimunka, a gyereknevelés megosztható a két nem között, de amíg gyereket

szülni csak a női nem tud, addig felesleges egyenlőségről beszélni, hiszen ez olyan lehetőség, amely akadályoz ugyan a munkavállalásban, de hatalmas egyéni, családi és társadalmi érték is egyben.

Irodalomjegyzék

Források

1. Országgyűlési jegyzőkönyvek anyaga: http://www.parlament.hu/internet/plsql/webpar.paramform?p_ckl=38&p_modul=NAPLO_ALT_LEKER&p_szulo=-6 (2009. 3. 5.)
2. http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9196134 (2010. 2. 4.)
http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9005559 (2012. 2. 8.)

Irodalom

1. Bourdieu, Pierre (2000): *Pascalian Meditations*, *Polity*, http://books.google.hu/books?id=Or0tmdjsiKsC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (2012. 3. 5.)
1. Butler, Judith (2007)? *A problémás nem*. Balassi, Budapest. 40.
2. Cameron, Deborah (2001): A munkavállaló stilizálása: Társadalmi nem és a nyelv áruvá válása a globalizált szolgáltatóiparban. *Replika,* 45–46. 225.
3. Falkné Bánó Klára (2008): *Kultúraközi kommunikáció. Az interkulturális menedzsment aspektusai*. Perfekt, Budapest
4. Gal, Susan (2001): *Beszéd és hallgatás között*. A nyelv és társadalmi nem kutatásának kérdései. Replika, 45–46.
5. Ilonszki, G.–Várnagy, R. (2007): *Vegyes választási rendszer és női képviselet*. Politikatudományi Szemle, XVI/1. 93–109. (http://www.poltudszemle.hu/szamok/2007_1szam/2007_1_ilonszki.pdf (2011. 3. 8.)
1. Lakoff, Robin: *Language and Woman's Place* (1975) http://books.google.hu/books?id=2X0zO6QdiTcC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (2010. 4. 12.)
2. Wardhaugh, R. (1995): *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris
3. http://kitekinto.hu/europa/2010/02/17/kell-e_kezd_lokes_avagy_mire_jo_a_ni_kvota (2010. 2. 19.)
4. http://hvg.hu/vilag/20100308_indiai_parlament_noi_kvota (2010. 3. 13.)
http://www.mkogy.hu/ (2010. 12. 15.)
5. http://www.catalyst.org/knowledge/women-ceos-fortune-1000
(2014. 4. 21.)
http://www.catalyst.org/knowledge/statistical-overview-women-workplace
(2014. 4. 21.)
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1205_hu.htm
(2014. 4. 21.)
(2014. 4. 21.)
http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/index.html
(2014. 4. 23.)

Women in the Labour Market

Folmeg Márta

Keywords: gender studies, gender politics, social equality, social structures, labor market, women's quota.

Abstract: The women subjective well-being related between his sensation and their labour-market situation.

The women subjective well-being their played role influences his sensation on a society directly, their situation on the labour-market. In our days are new social settlement took shape after the political transformation and the social role changes which can be observed with a big effect the individual one well-being to the development of a sensation, to the successful execution of the self-realisation.

Increasingly fashionable topics on international scenes, that more female politician are needed in the legislative system, because this would provide somewhat different viewpoints in legislation. Though it is especially difficult to argue over, because if one does not favour, the female quota he will likely be stigmatized as male chauvinist. In my opinion suitability should be a much more important respect than gender. However, of the presence and enforcement of various interests may screen the suitability. Divergent language use of the two genders may cause them different levels of success.

Since language is also reflected in the back and creates social inequalities, it is essential to study and understand the disadvantage, because the language can help through relationships with others, and the social identity through language emerges.

The Empowerment Projects of European Union for Women in Turkey[1]

Tülay Yıldırım
Asist. Prof. Dr., Co-Director of the Social Sciences Institute
Yeni Yüzyıl University (Turkey)

***Keywords**: Equality, Women's Empowerment, Turkish Women. European Union Fund*
***Abstract:** Gender equality is an essential value of the European Union and a core element of the European Social Model. Indeed, empowering women in social, economic and political fields relates to questions of effective democracy, equality of rights for all citizens and the sustainable development of pluralist societies. Empowering women must be a priority in the pre-accession process and all stakeholders must be mobilized to ensure effective progress and implementation on the ground of the new rights. This means strengthening the administrative capacity of relevant bodies and appropriate structures to monitor women's situation. Member States have a lot to share with Turkey and exchanges of best practices in different fields will enable the various actors to face the challenges brought by the need to adapt the welfare system. The EU integration process has been a crucial reference point both for the government and civil society organizations to achieve gender equality targets especially in the post 2000 period.*

Introduction

Women's empowerment is a complex concept. According to the United Nations (UN) definition: Empowerment encompasses women's sense of self-worth; their right to have access to opportunities and resources; their right to have the power to control their own lives, both within and outside the home; and their ability to influence the direction of social change to create a more just social and economic order, nationally and internationally (United Nations Population Information Network (POPIN), 1995).

Equality between women and men is enshrined in the European Treaties and is the objective of various legal texts that must be fully applied in the Member States. In addition, the European Union has adopted a positive approach to mainstream gender in all policies and to fight against discrimination on the ground of sex. However, The Strategy for Growth and Jobs sets the objective of 60% of women employed in the labor market by 2010.(Spidla, p.3) To support the expected progress, the European Commission has proposed a Roadmap for equality between women and men (2006-2010), endorsed by the Council, which highlights key objectives, focusing on equal economic independence for women, work-life balance, equal participation of women and men in decision-making, the eradication of gender-based violence, and the elimination of gender stereotypes. The European Union has thus established

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

clear priorities with regard to gender equality. For this reason, women's rights constitute an essential element in the negotiation process. The candidate countries have to comply with legal texts and ensure effective implementation of the rules provided by the acquis communautaire. In this context, the European Commission closely monitors the progress in Turkey regarding women's rights and the approximation of gender equality legislation. The application of the principle of gender mainstreaming in policies such as education, health, social services and employment, is also reviewed with great attention. At the same time, the European Commission supports all actors in the process of improving women's rights and gender equality in Turkey. When we look at the situation social and economic of women in Turkey.

1. • *Proportion of women in national parliament:* 14,2%
2. • *Proportion of female ministers:* 4%. The total number of ministers is 26 and just 1 of them is woman.
3. • *Proportion of women on boards of the largest listed companies:* 23 %.
4. • *Proportion of women presidents of largest publicly quoted companies:* 12 %.
5. • *Difference of employment rate between women and men:* Men, 65 %; women 25.6 %. There is around 38 % difference between the employment rates of the sexes.
6. • *Gender pay gap:* 25%
7. • *Informality in employment:* 57%
8. • *Labor force participation rate:* 28,8%
9. • *Rate of unionization:* The rate of unionization in Turkey is around 9%. Women workers make up only 10 percent of union members and are not represented on union boards.
10. • *Occurrence of violence against women:* 39%
11. • *Rate of women died as a result of violence:* One in five female victims of violence lose their lives as a result of the violent attack by their partners.

The European Union funded projects in Turkey

In the process of accession negotiations, the European Commission is actively supporting the reforms and efforts made by Turkey. Various projects related to the situation of women have benefited from EU funds. The Commission has provided support to strengthen the administrative capacity of the Directorate General for the Status of Women as well as encouraged exchange of best practices to facilitate mainstreaming of gender issues into all public policies and promoted the implementation of gender equality legislation with the participation of central and local authorities and NGOs. In addition, special assistance has been granted to associations to promote communication among women's NGOs and local governments in order to develop further cooperation for the improvement of women's rights. Dedicated projects supported the combat against violence by increasing public sensitivity on domestic violence and creating sustainable counseling centers and shelters. Financial support was offered to reduce gender disparity in education and to promote girls' literacy. Other projects provided support to women entrepreneurship through management training and consultancy. Improving the socio-economic position of women in Turkey has been the

objective of other initiatives to encourage existing micro and small business in which women play a key role.

Turkey's gender equality reforms are in part due to its efforts to meet requirements for EU membership, yet the EU itself has not typically placed gender at the center of its policies and the pursuit of gender equality in the Union has developed slowly over the past four decades (Lister, 2006, p. 18). Article 119 of the 1957 Treaty of Rome states that men and women should receive equal pay for equal work, yet it was not until forty years later that the EU significantly expanded the concept of gender equality in the 1997 Treaty of Amsterdam Article 2 and 3, which aims to promote equality, and eliminate inequalities, between men and women in all matters of employment and social protection. Despite this framework, there is little evidence that the gender equality regime has been implemented successfully within the EU (Gerber, 2010, p. 30). In order to join the EU, a candidate country must meet the accession conditions established by the 1993 Copenhagen Criteria. The Employment and Social Policy chapter of the Copenhagen Criteria emphasizes providing equal opportunity for men and women, which includes equal pay, equal employment opportunities, promotion, and social security (European Commission, 2010). It is interesting to note, however, that in all other areas of the Copenhagen Criteria, including political criteria, human rights, and adoption of the acquis communautaire, regulations or provisions regarding gender equality are absent. The EU's approach to gender equality is limited, therefore, and the EU must go further, promoting social justice and altering structural conditions that produce and sustain gender discrimination (Peterson and Runyan, 2010, p. 83, 188). Nevertheless, while the EUs gender equality regime internally, and in enlargement, is inadequate, the EU is still viewed as one of the most effective tools to improve the status of women in candidate countries such as Turkey. From the confirmation of Turkey's candidacy at the Helsinki Summit in 1999, to 2007, the Pre-Accession Financial Assistance Programme funded EU women's empowerment projects (Delegation of the European Union to Turkey, 2009a; Delegation of the European Union to Turkey, 2009b). Beginning in 2007, Turkey received EU financial aid under the Instrument for Pre-accession Assistance (IPA), which provides monetary assistance to candidate and potential candidate countries. The aim of IPA assistance is to support the achievement of the EU pre-accession strategy goals, as described in the Accession Partnership Document (APD) (Landig, 2011, pp 206, 219).

When I examine some programs which are the Small and Medium Enterprise Development in Southeast Anatolia (GAP-GIDEM)[2], Women Entrepreneurship Support (WES) Network[3], Civil Society Development Programme[4], Development of Human Rights,

2 The Southeastern Anatolia Project (GAP) and its Regional Development Administration is a governmental organization engaged in sustainable development activities in Southeastern Anatolia. The mission of GAP is to improve living standards and income levels and to eliminate regional development disparities. Overall, approximately 500 women and 4000 men attended the training programs.

3 WES Project As the first project of its size and scope, and the first to integrate women and entrepreneurship, the Women Entrepreneurship. Support (WES) project is Funded by a 4.5 million Euro service tender called the "Technical Assistance for Provision of Entrepreneurship and Management Training and Consultancy to Support Women Entrepreneurship," the WES project provided training and consulting services in 25 provinces throughout Turkey. The objective is to promote entrepreneurship especially among Turkish women playing an active part in setting up and/or running small family business. This programme will therefore not only be supporting the formal economy of Turkey, but also development opportunities for Turkish women

Democracy and Citizenship Education[5], Active Labour Market Strategy[6] and the Women Business Incubator Centers (KISGEM)[7]. These programs aim to ensure further progress in the implementation of Women's Rights, to strengthe participation of women in the labor market and to recognize the active role to be played by the Civil Society and Women's NGOs.

Conclusion

In conclusion, gender equality is an enormous challenge and a top priority for the European Union, and indeed for all democratic societies. Turkey also has to face challenges to ensure equality between women and men. The ongoing transformation of Turkey into an industrial urban economy and society is likely to further impact on women's activities. Empowering women must be a priority in the pre-accession process and all stakeholders must be mobilized to ensure effective progress and implementation on the ground of the new rights. This means strengthening the administrative capacity of relevant bodies and appropriate structures to monitor women's situation. Women in Turkey face a considerable social challenge of pervasive patriarchal mindsets. The belief that women should only tend to housework perpetuates a lack of selfconfidence in women to enter the public sphere. In addition, women in Turkey face considerable structural challenges, deficient education, and an unsupportive legal environment.

Even in the face of these challenges, the projects analyzed managed to portray a relatively positive picture of women's empowerment. The women are making progress and breaking down barriers. They possess determination and visionary spirits; elements that were harnessed

---

and enhancing their role in society. Specifically, the programme's objective is to encourage, through the provision of training and consultancy, small family businesses in which women play a key role as well as women willing to start a business. Five training Centres will be established for this purpose aimed primarily at women (2/3 of the total).The number of applicants reached 10,000; by March 2009, 6291 women were trained and 2755 went through the consultancy process. In addition, despite the world-wide economic and financial crisis, 255 women of those trained and/or consulted started their own business, providing additional income to more than 750 families.

4 The programme aims to stimulate citizen initiatives in all parts of the country and generally enhance NGO professional and management capacity, to strengthen NGO capacity for dialogue, networking and partnership projects within Turkey.

5 The overall objective of the programme is to strengthen Human Rights, Democracy and Citizenship Education (HRDCE) in schools and society with related partners all over Turkey. The specific purpose is to provide assistance to the Turkish Government to design, develop and implement effective HRDCE that correspond with EU standards at all levels in the education sector.

6 The overall objective of the programme is to raise awareness at national level of the importance of investing in human resources development. The specific objective is to assist the Turkish Government to design, develop and implement effective employment policy measures and services aligned with the European Employment Strategy.

7 The Supporting Women Entrepreneurship Project's second component, "Development of Incubation Centers for Supporting Women Entrepreneurship in Turkey" was executed by the Small and Medium Enterprises Development and Support Administration (KOSGEB). Incubation centers provide a nurturing environment, such as providing business coaching and infrastructure including offices and technology, to facilitate a start-up company's success. Four KISGEMs were established with 80 tenants, an incubator establishment manual was produced, KOSGEB's capacity was developed, and awareness of women entrepreneurs was fostered in the communities.

into success by EU funded projects. For the most part extensive quantitative data on the effectiveness of these projects could not be presented, but passionate women's NGOs, motivated and inspired Turkish women, and important gender mainstreaming tactics of including men in the process are present. For all of these reasons there is hope for the women's empowerment in Turkey.

The EU budget for women's empowerment is too small and there is a notable lack of evaluation, monitoring, and sustainability in the EU's projects.Anyway, the EU's policy of funding women's empowerment projects in Turkey is an opportunity to promote women's rights not only in Turkey but also as part of a wider movement for women in all of Europe, and the world.

References

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2010): *Avrupa Birliği Bölgesel Politika: Yerel Kaynakların Ekonomik Gelişme İçin Harekete Geçirilmesi*. Ankara

Bektas, Aynur (2010): *Proceedings from Assembly of European Regions Women Entrepreneurship conference. Enterprising Women – Practical Experience and Implications for SME Policy and Regional Development*. Istanbul, Turkey

Brasche Ulrich (2001): *"Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu"*. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul

European Commission (2008): *Turkey 2008 Progress Report*. Retrieved from http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key-documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf

European Commission (2010): *Gender equality*. Retrieved from http://www.ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=418&langId=en

European Commission (2006): *Questions and Answers about the Fifth Enlargement* (Archived). Retrieved from http://ec.europa.eu/enlargement/archives/questions_and_answers/11-22_en.htm#statistics

Gerber, Alexandra (2010): *The letter versus the spirit: Barriers to meaningful implementation of gender equality policy in Poland*. Women's Studies International Forum, 33. (pp 30–37): no. 1 January/February

Landig Jennifer M. (2011): *Bringing women to the table: European Union funding for women's empowerment projects in Turkey*. Women's Studies International Forum 34 http://www.sciencedirect.com/science/journal/02775395/34

Lister, Marjorie, R. (2006): *Gender and European Union development policy*. In: Lister, M.–Carbone, M. (eds.): New pathways in international development: Gender and civil society in EU policy. Burlington, Ashgate

Peterson, V. Spike–Runyan, Anne Sisson (2010): *Global gender issues in the new millennium* (3rd edition). Boulder, Co., Westview Press

Şen, Zelal (2004): *Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Strateji Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi*. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, Ankara

United Nations Development Programme (UNDP) (2006): *Small and Medium Enterprise Development in Southeast Anatolia* (GAP-GIDEM). Retrieved from http://www.undp.org.tr/Gozlem2.aspx?WebSayfaNo=30

United Nations Population Information Network (POPIN) (1995): UN Population Division, Department of Economic and Social Affairs, with support from the UN Population Fund (UNFPA). (1995, September 11): *Guidelines on women's empowerment*. Guidelines for the United Nations Resident Coordinator System. Retrieved from http://www.un.org/popin/unfpa/taskforce/guide/iatfwemp.gdl.html

3. szekció / 3. section

Egyéni képességfejlesztés és modernizáció – Individual Capacity Development and Modernization

Why International Students Apply? University Medical Center Results[1]

Gizem Limnili
Medical Doctor, Dokuz Eylul University Medical Centre
(Turkey)

Keywords: *International student, well being, family physician.*
Abstract: *University Medical Center gives medical and social care to students, nonacademic and academic staff of the University. Physicians, dentists, nurses, psychologists, biologists and environmental health technicians are working in this unit. Medical center have a role of primary care for people especially students by means of health service. Family physicians provide well being mostly about health. In such centers they also have this role so in accordance of the definition.*

The aim of the study is to determine the prevalence and the reasons of international student's receiving health care in Dokuz Eylul University Medical Center.

This is a cross-sectional study held between January 2013-January 2014 including whole international students who applied to medical center. Data was collected from the records of students, retrospectively. SPSS 16.0 was used for evaluation of data. $p<0.05$ was accepted significant.

There were several different complaints and 85.1% (n=148) of the students visited family physician, 22.4% dentist, 9.1% ophthalmologist, 6.9% oto-rhino-laryngologist, 1.7% psychologists, 1.1% psychiatrist. The referral rate by family physician to other disciplines was 48%.For half of the applications to family physician, problems were solved in this center.

Introduction

International students are people who cross national borders for specific purpose of studying (*Clark* 2009). Globally the number of these students has been increasing (*UNESCO* 2012) and also there is an ongoing competition among American, European and also Asian universities in increasing the number of their international students because absorbing talented students is a great benefit for university organizations of a country. This may lead to information exchange, knowledge / culture transfer and economical benefits (*Altbach* 2007, *Mazzarol* 2002, *Trice* 2003). The next challenge would be in the quality of educational courses and having qualified graduate students who can give benefit to the country of origin. For this reason, universities will invest capital to overcome problems and difficulties which are related to international students who may face the problems related socio-cultural scope, emotional, academic, communication or economical difficulties.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

Well-being or welfare is defined as the state of being comfortable, healthy, or happy and it is a general term used for the condition of an individual or a group, for example their social, economic, psychological, spiritual or medical state (oxford dictionaries 2014).

University Medical Center gives medical and social care to students, nonacademic and academic staff of the University. Physicians, dentists, nurses, psychologists, biologists and environmental health technicians are working in this unit. Medical center have a role of primary care for people especially students by means of health service. Family physicians, through education and residency training, possess distinct attitudes, skills, and knowledge which qualify them to provide continuing and comprehensive medical care, health maintenance and preventive services to each member of the family regardless of sex, age, or type of problem, be it biological, behavioral, or social; so that family physicians does not only have role about illness but also have a role about well being of the patient. These specialists, because of their background; are best qualified to serve as each patient's advocate in all health-related matters, including the appropriate use of consultants, health services, and community resources (*AAFP* 2014).

The aim of the study is to determine the prevalence and the reasons of international student's receiving health care in Dokuz Eylul University Medical Center.

Method

This is a cross-sectional study held between January 2013-January 2014 including whole international students who applied to medical center. Data was collected from the records of students, retrospectively. SPSS 16.0 was used for evaluation of data. Descriptive analysis, Pearsons' chi-square was used. $p<0.05$ was accepted significant.

Results

The total number of records was 2247; there were 405 (18.2%) international student visit and 147 students were included in the study. Among all students 60.3 % were male. The mean age was 25.92±4.17 years. The majority of the students were at the fifth semester of their study period. Among all 147 students 68.4% were Asian, 22.4% were African, 9.2% were European. There were several different complaints and 85.1% of the students visited family physician, 22.4% dentist, 9.1% ophthalmologist, 6.9% otorhinolaryngologist, 1.7% psychologists, 1.1% psychiatrist. The percent of students who came to family physician only once were 62.2 %. On the other hand there were applicants who came to family physician more than 5 visits (4.7%). The referral rate by family physician to other disciplines was 48%. For half of the applications to family physician, problems were solved in this center. There were not a statistically significant differences between both attendance to family physician (FP) and attendance to medical center according to gender and where they came from *(Table 1, Table 2).*

TABLE 1

Attendance of the students according to student's origin

Attendance to FP	***Europe %(N)***	***Asia % (N)***	***Africa % (N)***	***Total % (N)***	***P value***
Once	9.0 (7)	70.5 (55)	20.5 (16)	100 (78)	
More than once	10.3 (13)	69.0 (87)	20.6 (26)	100 (48)	
					P=0,80
Attendance to medical center					
Once	10.0 (8)	68.8 (55)	21.2 (17)	100 (80)	
More than once	9.0 (6)	68.7 (46)	22.4 (15)	100 (67)	
					P=0,96

TABLE 2

Attendance to medical center according to student's gender

Attendance to medical center	***Female %(N)***	***Male %(N)***	***Total %(N)***	***P value***
Once	*34.0 (33)*	*66.0 (64)*	*100 (97)*	
More than once	*46.8 (36)*	*53.2 (41)*	*100 (77)*	
				P=0,08

Discussion

International students experience difficult situations in a foreign country that may intensify other problems, which are expected in these situations and may have harmful effects on the potential function of students. As the main problems of international students may vary in different situations, findings indicated that students who reported higher levels of social connectedness, lower levels of perceived discrimination, more years of study in the foreign country, and higher levels of English language competency reported lower levels of adjustment difficulties. Other results showed that (lack of) social connectedness and perceived discrimination were predictors of adjustment difficulties (*Duru* 2011).

In our findings there were several different complaints and most of the students visited family physician, some of dentist and ophthalmologist or otorhinolaryngologist and a few psychologists and psychiatrist. This population is a healthy young population and has acute problems. Their application to family physician could be considered the first contact. Application period differs to problems. In a study also it was reported similar to ours. Most students made a single visit, though a substantial number made two or three visits. The average number of visits per student was two (*Russel* 2008).

The referral rate by family physician to other disciplines was nearly the half. For half of the applications to family physician, problems were solved in this center. This shows that it's the convenient decision to solve the health complaint at the first step. The referrals were done for further examination. Students can apply easily to medical center when they need to. When they apply they get necessary medical help or they are referred to related disciplines. There are several studies indicating the problems of international students all over the world. These studies have shown that in order to upgrade the success of this kind of programs, problems should be solved by the help of experienced employees are.

Conclusion

Family physicians should do their part and should be experienced about international student's common problems and how to cope with them. Consulting centers should employ experts familiar with international student's problems capable of communicating well with international students.

References

Altbach, P. G–Knight, J. (2007): *The internationalization of higher education: Motivations and realities*. Journal of Studies in International Education. 11(3-4): 290-305.

Clark, N. (2009): *What defines an international student? A look behind the numbers*. World Educ News Rev 22(7) (cited 28.03.2014) avaible from http://wenr.wes.org/2009/09/wenr-september-2009-feature/

Definion of family phsycian (cited 28.03.2014) available from http://www.aafp.org/about/policies/all/fp-definition.html

Defination of well-being (cited: 28.03.2014) (available from http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/well-being

Duru, E.–Poyraz, S. (2011): *Perceived discrimination, social connectedness, and other predictors of adjustment difficulties among Turkish international students*. International Journal of Psychology 46(6):446-454.

Ivanisin, M.–Kudryavtseva, N. (ed.) (2012): *Communication types in international students' collaboration: A case of adjusting higher education courses across cultures and expertise*. Interactive Collaborative Learning (ICL), 2012 15th International Conference on; 2012, IEEE

Mazzarol, T.–Soutar, G. N. (2002): *"Push-pull" factors influencing international student destination choice*. International Journal of Educational Management. 16(2): 82-90.

Russell, J.–Thomson, G.–Rosenthal, D. (2008): *International student use of university health and counselling services High Educ* 56:59–75. http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10734-007-9089-x

Trice, A. G. (2003): *Faculty perceptions of graduate international students: The benefits and challenges*. Journal of Studies in International Education. 7(4): 379-403.

UNESCO. *Global flow of tertiary-level students*. Montreal: UNESCO institute for statistics 2012. (cited 28.03.2014) avaible from http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx

Modern Trends in Gifted Education[1]

Irina Budz
Lecturer of the Romano-Germanic Philology Department
International University of Economics and Humanities Named After Academician Stepan Demianchuk
(Ukraine)

Keywords: *Gifted Education, cognitive learning styles, enrichment, critical thinking skills, counseling, mentoring.*
Abstract: *Recently the world of Gifted Education has been experiencing constant changes due to the new views of intelligence, increasing significance and application of neurological findings, enrichment by means of Informational Technologies, the challenges of cultural differences and various models of intercultural communicative strategies for gifted students. Besides, we study the increasing importance of creativity, mentoring, and counseling. By the way, the problem of identification remains actual and important. Our study will contain observations of recent trends by such scholars as Renzulli J., Freeman J., Eyre D., Gallagher J., Sternberg, Van Tassel-Baska, Robinson W., Frasier M., Passow A. and others. Surely, it is difficult to cover all current trends, but we have stopped on the most perspective ones.*

Building an ideal system of Gifted Education has been remaining the urgent question for the last decades of the current and past centuries. In spite of great efforts put to improve the models of identification, school provision, teacher training in Great Britain and the USA, gifted children often are neglected, not referred, remain untested and left behind. Moreover teachers still have no opportunities to be properly trained to make needs of gifted children. There are a lot of countries all over the world where the legislation on Gifted Education does not work or simply absent.

The aim of the article is to observe the current problems and recent trends in Gifted Education in this study since the world of Gifted Education has been experiencing changes due to the new views of intelligence, increasing significance and application of neurological findings, enrichment by means of Informational Technologies, the challenges of cultural differences and various models of intercultural communicative strategies for gifted students. Besides, we focus on the increasing importance of creativity, mentoring, and counseling. By the way, the problem of identification remains actual and important.

We consider the review of recent trends in Gifted Education and needed trends as significant for the future and current adequate progress in the field of Gifted Education and Education in total. We base our study on ideas, considerations and conclusions of such distinguished American and British scholars as Renzulli J., Freeman J., Eyre D., Gallagher J., Sternberg, Van Tassel-Baska, Robinson W., Frasier M., Passow A., Shaughnessy M. and others who are, surely, experienced to give the worldwide perspective of Gifted Education and study the recent tendencies, analyze their advantages and disadvantages.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

The world of Gifted Education has been changing during last years and, of course, the issues have also been changing. J. Gallagher presented these discussions in the new millennium:

–•The changing views of intelligence;
–•The paradigm of creativity;
–•Identification of gifted students;
–•The challenges of cultural differences;
–•Various models of teaching strategies for gifted children (Shaughnessy, 2003).

He defined that the most important task for those who advocate for gifted students is 'to convince the public of the relevance of special educational opportunities for them'. (Shaughnessy, 2003, p.108.) For example, in the USA there are a lot of principals, administrators and representatives who believe that gifted students 'will do well without any special help or stimulation' (Shaughnessy, 2003, p.108). Davidson also highlighted the need for special schools, special services and programs for gifted children (Davidson, 2004).

The advocates of Gifted Education will continue to go toward educating parents and the powers that could influence the development of Gifted Education sphere. J. Gallagher also claims that in the new millennium mentoring, brain researches, technology were the main realms explored to develop Gifted Education (Shaughnessy, 2003).

The increasing knowledge of the brain and application of this knowledge is developed into the most important trend of education of gifted children nowadays. Investigation of cognitive development of a person is based on three different theoretical perspectives:

–• studying individual differences of the intellectual level measured by IQ-tests;
–• studying the role of age changes in the manner of problem solving (Piaget method);
–• studying the information processing.

The learning of brain functions will be among the most significant concerns over the next decades. The quality of teaching and learning will depend on the researching results of the brain features. A famous British scholar J. Freeman considers understanding and application of cognitive style of obtaining knowledge as one which is related to neurological research. The personal manner of learning depends on emotional, intellectual, academic experiences of a student. J. Freeman characterizes cognitive style of learning as personal preferences for the learning set up:

–• working alone;
–• cooperation in a team/group;
–• better perception by reading;
–• learning by hearing;
–• choice of subject areas;
–• a level of persistence;
–• the rhythm and length of conversation (Freeman, 2002).

Investigation of two sites of the brain which have quite different ways of operation becomes a base of understanding of cognitive style of learning. The left hemisphere works in ordered way, solving problems analytically. The right hemisphere is responsible for

simultaneous processing. The profound knowledge of the peculiarities of the cognitive structures of the gifted children provide an opportunity to know their cognitive style of learning and arrange the learning time with gifted students.

The further investigations on the brain will surely provide better understanding of cognitive learning style of gifted children, teachers' sensitivity to the various styles and need of gifted children.

Another trend in modern discussions is enrichment, the ways of its implementation and evaluation, its long- and short-term efficacy. Nowadays enrichment is being considered by scientists in the context of Informational Technology application and use. IT provides the vast data and in result the depth and breadth and scope of knowledge. J. Renzulli, a founder of enrichment model, developed a technology based application of Schoolwide Enrichment Model and High-End Learning Theory (Renzulli, 1997). Last 30 years we observe the great increase of various educational materials use. The variety of them is so enormous specifically for gifted children that the question of their proper use and application within or along with the school curricula becomes topical. Cultural diversity of gifted students, the need of global status of Gifted Education demand high abilities to communicate thoughts, facts and ideas. Enrichment in writing and critical thinking will stimulate gifted personalities to read more, be responsible of doing home task and study the professors' lectures thoroughly. Creative giftedness has also become the field of investigation. It is connected with increasing focus on cultural diversity and awareness of using various means of communication. Integration of the need for creativity in the classroom activity and school curricula will certainly remain an important direction of Gifted Education development.

Mentoring and counseling are considered important trends in Gifted Education. The need of counseling becomes obvious, since underachievement, perfectionism, fear of failure, constant stress are factors of great concern to gifted children, their parents, teachers, and counselors. Teaching staff, who works with gifted children need to be sensitive to their problems, predict them and prevent.

A number of scholars Campbell, Eyer, Muijs, Neelandz, Robinson (Campbell, Eyre, Muijs, Neelands, Robinson, 2004, p.4) in their study concluded that the educational progress depends not only on cognitive development, but family economic stability, because historically the children of wealthy families receive the best education. And, in fact, against the background of these children thinking ability of students from economically disadvantaged families may be undetected and neglected. Therefore, according to the researchers, it is not necessary to state categorically that perfect school provision can guarantee the success of gifted children who are in the minority (children from single-parent and low-income families, children of immigrants, mobile parents, black, etc.). Even if the educational system, according to these scholars, has obstacles in the education of gifted and talented children in general, lack of inspiration, intrinsic motivation, the source of which is the family, in combination with disabilities on a purely individual level, increasing the gap between conventionally two identical social groups in achieving success.

Thus, the problem of the origin of gifted individuals is one of the most important and most critical in the context of the education of gifted and talented. According to scientists, the problem is historical in nature and generates a number of other issues, which are directly related to the practical implementation of education for gifted and talented students in the

diverse multicultural society in social, economic, ethnic and racial terms. So, education of gifted students from disadvantaged families, students which belong to different cultural groups will be a challenge for the next several decades.

The quality of Gifted Education also becomes the urgent issue recently discussed. The provision for gifted students in public schools usually is not satisfied that is why a lot of parents support home schooling or private schools for an in-depth quality education for their gifted children.

The concept of model of education for gifted and talented students in Great Britain is a combination of two elements - the identification and training provision - that complete each other. Also, the important element of the model is the political part of the educational process of teaching and education of gifted individuals. The concept of the model takes into account the benefits of each component, as well as looking for an alternative because each knows the limitations.

The most traditional approach in education for gifted and talented students is the selection of those who are considered to be the best, and implementation for them additional educational opportunities beyond the basic educational process. This approach facilitates the design and use of high-quality educational programs for gifted regardless of the general curriculum (Hicky, 1988). The advantages of this approach are related to the homogeneity of intelligence of selected students. Gifted and talented children feel at ease and relaxed in an environment that allows them to form self-esteem and prevents the risk of ridicule among classmates. Consequently, the traditional approach has social, personal and cognitive advantages in learning of gifted individuals. Programs for gifted and talented students usually provide the opportunity to develop many gifted students over a long period of time (Freeman, 1998).

There are two basic restrictions to approaches on programs for the gifted students. The first is that the curriculum outside the general education process is usually not directly related to it. Only in exceptional circumstances rating or result that the student received on the program for the gifted, can be taken into account, and the student is free from studying certain subjects at school. But in most cases training programs for gifted do not play a particularly important schooling. Programs for gifted students rely on motivation, provide more deep knowledge, independence in the capacity implementation of talented individuals. Programs for gifted is rather a complement to primary schooling, rather than part of it.

The second limitation relates to the identification. Programs for Gifted originally designed for Physics and Mathematics, and medical areas, because it was thought that these areas require greater force of intellect, which is easier to strict testing. Most modern conceptions of giftedness emphasize the combination of environmental, personal factors and heredity in shaping the phenomenon of giftedness (Gardner, 1999; Sternberg, 1997). Therefore, identification through testing is complex and unreliable process.

The lack of reliability in the process of identification is the most significant in sociocultural direction, which negatively affects the development of programs. The researches claim that the programs for gifted students are focused on children from wealthy families, native speakers. D. Eyre believes that the lack of data on the absence of gifted children, from poor families, indicates that the selection process is not available to them (Eyre, 2009). That is why, programs for the gifted are criticized.

According to another traditional approach, training activities for gifted and talented students in the class take place at every school and are realized through differentiation. Teachers play a significant role, professional skills are important. The basis of this approach is to develop a curriculum that allows students to obtain a high level of knowledge in the context of general curriculum. This is achieved by using such educational approaches as problem solving and school consolidation plans. In this model, the identification process is important as well as talent is likely to be determined directly through educational software. This approach aims to develop talents of majority of students most likely than an individual. Proponents of this approach believe it is unique and just since every student has the opportunity to achieve a high level (Eyre, 2009). This approach solves the actual problem of social exclusion of gifted children.

Critics of the approach, which is based on learning support, claim about its utopianism. They find it is dependent on the level of teaching skills that proves not professionalism of teachers in most countries, but the enthusiasm. Unequal learning software in different schools is a disadvantage of this approach. Critics point to the artificial level of knowledge by teachers who lack confidence and professional competence. They are demanding justice, arguing that students from low-income families do not get the proper provision of those schools where they learn, as well as primary education is insufficient in maintenance level (Eyre, 2009).

Thus, in both models gifted students from affluent families are more likely to get an education designed to meet their educational needs, which has serious implications not only for students, but for the whole field of education for the gifted children.

Deborah Eyre introduced a number of measures to the British Government to build a sustainable model of Gifted Education in Great Britain that is aimed at providing quality of Gifted Education (Eyre, 2010).

Gifted and Talented Education needs a sustainable approach to provide:

- economic competitiveness of the national workforces, since the Gifted and Talented agenda is the mechanism for increasing the volume of high performers;
- school improvement and performance to drive up all standards;
- social mobility;
- individual fulfillment.

Eyre, D. claims that any educational model cannot exist without appropriate legislation. So, in 2010 she developed several proposals for the National Programme for Gifted and Talented that was introduced in 1999 and has not been changed since that time:

12. targeting gifted pupils from deprived backgrounds with an annual scholarship to help them develop their gifts and talents;
13. creating a new online catalogue of learning opportunities which will suit their particular gift;
14. creating a new network of High Performing Specialist Schools that will work alongside local authorities in improving the quality of support for gifted and talented students across the country (Eyre, 2010).

Observation of all proposals of D. Eyre attests that she has taken into account all modern discussions and issues on Gifted Education all over the world and offers to implement them

into British reality. It should be noted that the rich history of Gifted Education, national conceptual foundation gave impetus to create a proper British model of Gifted Education. Structure of teaching gifted students is realized through quality standards, the regulations of the National Programme for teaching gifted and talented student, organizations, information networks and projects. Thanks to this strategic direction the further development of the national education system and teaching gifted children in particular is defined. It is the balance between "perfection" and "objectivity" in the learning process, individual approach, flexible identification of gifted and talented students and mandatory registry of this category of students.

The attempts of developing the British Gifted Education system certify that the further trends in Gifted Education investigations will be devoted to the creating proper legislation base, which will provide clear identification process in different social groups, appropriate classroom provision, new networks for various educational purposes of gifted and talented students.

The previous decades have certified that gifted children have been paid more attention and they got better quality of education provision. The last years united teachers, parents, counselors around the urgent problems in Gifted Education. There are a lot of choices for gifted individuals, but yet not all of them are aware of these opportunities. So, the best and the brightest students are mostly neglected due to very objective reasons, namely: lack of proper legislation, not enough understanding of the cognitive styles of learning, absence of psychological help for gifted adolescents, inappropriate school provision and as a result discredit of public school education.

In our study we have observed the trends seem to be topical next decades. Due to the increasing significance the educational applications of neurological findings (learning styles, cognitive structures) will be in agenda of scientific researches. Enrichment strategies, particularly in regard to the application of Information Technology, communication and writing skills will experience further developments. The understanding and implementing creativity will also have the increasing impact on Gifted Education development. Nowadays the need to provide mentoring and counseling to gifted children and adolescents also increases due to the number of problems (underachievement, stress, perfectionism).

We outlined that a great focus must be kept on educational efficiency in general Education and in Gifted in particular. The increasing need is to focus on critical thinking and higher order thinking both in General Education curricula and Gifted Education curricula. The challenging times for gifted children, their parents and teachers offer a number of options in education sphere. However, yet not all individuals who have connection to the Gifted Education are aware of these opportunities. Most scholars claim that we seem currently to be neglecting our brightest students. It is legislation in regard to Gifted Education that must be implemented to assure parents that their gifted children get appropriate education. To sum up, legislation and genetics are future developments in Gifted Education.

References

Campbell, R. J. (2007): *The social origins of students identified as gifted and talented in England: a geodemographic analysis.* Campbell, R. J.–Muijs, R. D.–Neelands, J. G. A.–Robinson, W.–Eyre, D.–Hewston, R. Oxford Review of Education -33, pp. 103–120.

Davidson, J.–Davidson, B.–Vanderkam, L. (2004): Genius Denied: *How to Stop Wasting Our Brightest Young Minds.* Simon and Schuster, 256 p.

Eyre, D. (2009): *The English model of gifted education*. Shavina, L. V. (ed.): International Handbook on Giftedness. Springer Science Business Media, Oxford. pp. 1045–1059.

Eyre, D. (2010): *Memorandum submitted by Deborah Eyre* (Free on http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmchilsch/337/10020104.htm)

Freeman J. (1998): *Educating the Very Able: Current International Research*. The Stationery Office, London, 67 p.

Freeman, J. (2002): *Out of School Educational Provision for the Gifted and Talented around the World, Report for the Department for Education and Skills (UK Government).* (Free on www.joanfreeman.com)

Gargner, H. (1999): *Intelligence framed: Multiple intelligences for 21st century*. Basic Books, New York

Hicky, G. (1988): *Goals for gifted programmes: Perceptions of interested groups*. In: Hicky, G.: Gifted Child Quarterly. –32, 231–233.

Renzulli, J. (1997): *The schoolwide enrichment model: a how-to guide for educational excellence.* Renzulli, J., Reis, S.–Mansfield Center, CT: Creative Learning Press Inc., 424 p.

Shaughnessy, M. F. (2003): *A Reflective Conversation* with James J. Gallagher. Gifted Education International. 18(1), 106–110.

Shaughnessy, M. F. (2004): *A Reflective Conversation with Joan Freeman*. Gifted Education International. 18(3), 283–290.

Sternberg, R. (1997): *Intelligence, heredity and environment*. Sternberg, R.–Grigorenko, E. Cambridge University Press, Cambridge

The Development of the School Education in Germany – From the Middle Ages till Reformation[1]

Andriy Zavalnyuk
Associate Professor, Head of the Romano – Germanic Philology Department, International University of Economics and Humanities after Academician Stepan Demianchuk (Ukraine)

Keywords: *Evangelic schools, educational establishments, Christian school, Christian up-bringing.*

Abstract: *This article deals with the development of the school education in Germany in the period from the Middle Ages till the Reformation, namely the foundation and functioning of the schools, German school transformation from the church model to the beginning of the gradual secularization school from church, peculiarities of the catholic and protestant schools during the period of the Reformation, conditions of these schools activities and educational and upbringing process in the schools.*

The aim of our research work is to investigate the peculiarities of the school education development in Germany in the period from the Middle Ages till the Reformation.

Based on this study, it can be concluded that from the Middle Ages till the epoch of Reformation the education system of Germany steadily went over from the church school model to the secular influences broadening in the field of education that was marked in the alterations of the contents of education, raising the question about the foundation of educational institutions for the whole people, church and state's controlled functions.

The peculiarities of the German education development till the epoch of Reformation

In the later part of the Middle Ages the development of the private education takes place. It should be noted that the private schools were often founded by not only the noble and highly educated people but also by the people who could teach how to write and read, mainly students, wandering clergymen, craftsmen, etc. Undoubtedly, such activity rose condemnation and disapproval from the official church, as a researcher Nohle points out that "these people filled their pockets with the collected money" (Nohle, 1896). In contradistinction to the church and urban schools elementary skills of writing, reading and arithmetic were taught in these schools. The Religion lessons were not taught regularly. These little private schools were often united into guilds, as a result the difference between the secular and church education became noticeable. But one should put special emphasize that the private educational institutions conceded the popularity to the schools which were under church's

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

wing in those times. It is also an interesting fact that in that time private education was namely the secular education, whereas the officially recognized schools were kept under strict control of the church.

The apogee of the medieval education in the 14th century was the foundation of the universities; in addition some of the Lower schools became good propaedeutic institutions for studying in them. In the later part of the 14th century some religious communities, which were functioning separate from the Old Catholic Orders, arose. The members of these communities called themselves as "Brethren of the common life" ("Brüder vom gemeinsamen Leben"). They lived ascetically, learned the Bible and the main purpose of their activity was to extent the Bible truths to the grass roots. The first such communities were formed in the Netherlands and in the 15th century; their schools were opened in many regions of the Northern Germany. Owing to the desire of this community to spread the Bible truths to the ordinary people, they can be considered as the founders of the Religion lessons for the grass roots and their activity should be estimated as a big step for the preparations of Luther's Reformation.

At first the activity of these brotherhoods was notable for their mysticism, which was directed to science and education later. Due to their activity in Northern part of Europe Humanism received more Christian touches and they were first who introduced Classics at school. One should underline that one of the pupils from these schools was Erasmus Rotterdam, as well as a leader of the Reformation Martin Luther, who recognized that his philosophy thoughts were much influenced by the Wessel's brotherhood.

On the whole, despite founding schools of different types, the education in Germany before the Reformation in the 15th century was available only for the small minority of intelligentsia and confessors and the issue of founding schools for the broad mass of the population wasn't raised. The main characteristics of the German education development were the following ones: strict church control over the educational institutions, which was expressed in supporting some of them by church and the teachers of the most schools were the representatives of the church clergy; the lack of both the suitable buildings for studying and supplementary materials; a low level of teaching qualification; educational process formality, which was narrowed to the perpetual learning by heart without understanding of the teaching material (Hohendorf, 1985).

New tendencies in the field of education in Germany became more perceptible in the late 14th and early 15th, with the Humanistic movement being appeared on the territory of Germany, whose representatives aimed to teach people, study oratory, as well as Humanitarian sciences and reinforce good behavior on the basis of learning old languages. The tendency of coming back to the Antic primary sources, namely Cicerone and Greek thinkers, first became obvious at schools, which functioned in the cities. Such schools were visited both by the people who studied for the church services and by the laymen. These schools were formed from the old Latin schools or they were the part of the new founded schools, which were called High Schools (Höhere Schulen). According to the educational program the pupils at schools studied Classic Latin instead of the Church Latin, Greek and even Jewish languages. With the appearing of such type of schools the vector of education changed from church into social and ethical education. As H. Zschoch confirms those schools educational objects were to reach "ideal" of a person through bringing him to real humanity (Zschoch, 2004). The

teachers who taught at urban schools didn't belong directly to the church and as a result they didn't propagate church educational ideals. Therefore the tendencies of the secularization education from church became clearly perceptible in the late of 14th century.

State of German education in the period of Reformation

The epoch of the Reformation begins with the activity of M. Luther and G. Zwingli on the basis of the Saint Roman Empire of the German nation in the later part of the 15th century (Heiliger Römischer Reich Deutscher Nation) and finishes after Augsburg Peace Agreement in 1555 (Köpf, 2001). After the Reformation coming the development of school education in the country, which went on under certain social-political and social-economic conditions, such as: development of urban infrastructure, diffusion and intensification of the money supply, discovery and joining of the new geographical territories, new technologies and new scientific discoveries and common cultural liveliness (Renascence) faced changes. The representatives of the Reformation raised the question of the importance of schools foundation for the whole people. The first schools, which were founded by them, were Reading schools. The main purpose of their activity they saw in teaching children the Christian way of life and prepare them for the church services. The day at their schools was begun and finished with a prayer and a short explanation from the Bible passage. That kind of practice became obligatory for the following century. In the treatise "About the family life" („Vom ehelichen Leben") M. Luther, the leader of the Reformation, pointed out, that the real upbringing should be Christian, and parents should be responsible for that process because they had the spiritual and secular authority over their children. M. Luther considered that the specific of the Christian upbringing consisted in the synthesis of the Word of God, faith, love, and virtue. On the other hand, school, church and family should create all the conditions in order to bring the children to those morals.

With the organization of educational institutions M. Luther's main demands were the following: 1) the obligatory learning of the Holy Scripture at all types of school; 2) the foundation of the schools for girls but for the main purpose of learning the New Testament only; 3) strict selection of the pupils for studying at the Higher Schools. Only the best pupils from the Lower schools had the right to continue their studying there (Luther, 1524).

The great gain of the Reformation, to our opinion, was the appearance of the Leising Order (Leisinger Ordnung) in 1523, in which the model of school's management was represented. It was true, that this document was not made by Luther personally, though it reflected his talent for organization and pedagogical ideas, which main purpose were "to study the whole Holy Testament" (Luther, 1524). And for that purpose there was created a special structure, attached to the every church, which was called a school community (Schulgemeinde). The church's servants, patrons, the representatives of the authority and teachers were appertained to this community. The school community had to settle not only church matters and the matters of virtue, but also school affairs. Along with the main task of the Christian education and the upbringing of the youth, the school community had to represent the upper government organ, which regulated and controlled all the matters of the school activity. Therefore the Leisinger Order (Leisinger Ordnung) regulated the general activity of different political, public and church institutions on the matter of guardianship and

control over the schools and churches' activity. M. Luther criticized the old system of the education, namely the schools which were attached to the catholic churches and monasteries and called them "enclosures of the donkeys and schools of the devil" (Eselsstellen und Teufelschulen (Luther, 1524). The great reformer pointed out that not only the church but also the urban authority should take responsibility for education and upbringing at schools. He condemned the methods of upbringing which were acceptable in the old school, namely physical punishment, keeping children in the cell, etc. Luther declared the general school as "the Christian school", by giving a preference to the Christian upbringing, which should be fulfilled within the walls of the buildings specially built and separated from the church but opened for the world (Luther, 1529).

The consequence of the Reformation was the foundation of the Church servants' schools (Küsterschulen) in the early part of the 16th century. The first such schools were founded in Saxon and later they were spread over the whole territory of Germany in 1528-1529. The responsible church servants gathered the children together for teaching them the Ten Commandments, confession of faith, a prayer "Our Father" and church songs at least once a week. Especially for that kind of teaching Luther wrote "the Little Catechism", true the teaching in these schools was constricted to the frequentative repeating until the pupils almost learnt it by heart. In 1541 the educational activity of these schools were broadened out according to the direction of M. Luther's comrade, who was a theologian and bishop of the Evangelical Church in Bugenkhagen (Bugenhagen). Therefore along with the learning of the materials by heart, from the church servants were demanded to teach the children to read.

From the later part of the 16th century these schools received the universal acclaim on the most territories of Germany. Thus, there were mentioned about their activity in the churches and schools' orders. This type of schools was spread mostly in Wurttemberg (Württemberg). Here in 1559 a grand duke gave an order about the foundation of schools attached to the churches, in which the pupils would be able to learn reading and writing, arithmetic, religion and church hymns. The responsible for the control over these schools were the church servants. The catechism studies were obligatory in these schools and the parents who didn't allow their children to study religion were imposed with a fine. As a result, the church servants' schools determined the development of the school education in Germany in the next centuries, namely the government's participation in the schools' affairs, church supervision over the schools and the commencement of the general school duty. One should mention that the persons who taught at church servants' schools hadn't received any education of a teacher. They were ordinary craftsmen by their main profession and received a very little payment for their teaching at schools. In order to support the living wage, the church servants, who taught at schools, had to do many other church duties, such as: to clean the church houses and church utensils, to help the priest in his service, to look after the bells, to work as an organist and do the church book-keeping, to run the church choir and church books, and even act as a clerk in the local court in case of necessity. As a scientist K. Fisher (K. Fischer) pointed out "church servants were not so much the helpers of the priests as their servants" (Fischer, 1892). One should mark that the most teachers of the schools didn't approve the overburdening with church affairs. But despite these difficulties, the functioning of the church servants' schools influenced greatly the reduction in illiteracy among the

German population. Namely these schools are believed to be the forerunner for the German public schools (Volksschule).

A great number of church and school orders, whose author was J. Bugenhagen, appeared in the epoch of Reformation. Just as M. Luther and Ph. Melanchthon, J. Bugenhagen over persuaded, that the evangelic church couldn't exist separately from the school without the cooperation with one another in one spirit. He structured school as a support of the church; therefore he regarded both studying at school and participating in God's services as the equivalent aspects of the hearing with faith (Hohendorf, 1985). However, in contradistinction to Ph. Melanchthon, J. Bugenhagen pointed out the necessity of giving not only the evangelic education, but also the general education. He saw the double purpose in the functioning of the evangelic schools, namely, "to teach the youth the arts, which would be useful for the soul as well as for the society" (Richter, 1846). One should mention that the combination of the internal formation and the practical knowledge for the benefit of the society are the main vector of the functioning of the evangelic schools in Germany nowadays. According to the Bugenhagen's directives, the Latin schools should function equally with the German schools. It being difficult for the parents to pay for their children education, these children was financed from the common school cash-desk, where they lived.

In the epoch of Reformation the Latin schools were the institutions of great value in comparison with the public schools. According to the content of education in the Latin schools, which was made by Ph. Melanchthon in 1528, the boys had to learn to read, to write and speak Latin, get acquainted with the classics' Literature, to study Religion; besides, the teaching material were taught according to the pupils' schooling level. And it is not surprising that namely the studying of the Latin language they paid much attention to, because according to the General Priesthood Principle, proclaimed by the Protestants, every believer should study the Bible sources personally. One should mention that the number of the Latin schools which was founded by the Protestants in the early part of the 16th century was not high. Therefore, these schools couldn't meet all the requirements of the Reformers.

The grand dukes schools (Fürstenschulen), which were granted governmental schools (staatliche Schulen) status, were founded since the mid-16th century. One should distinguish these schools from the urban schools (städtische Schulen), which were opened for the whole children but intended for the gifted ones. Elementary subjects were not taught at these schools; moreover, the knowledge of Latin was the prerequisite for the admittance. In the functioning of these schools the ideas of the Ph. Melanchthon, as to the functioning of the higher schools became more noticeable. It should be noted that in that period in Strasburg the famous protestant school of the 16th century was founded by a recognized pedagogue J. Shturm. In this institution mainly the Latin and Greek classics were taught, as well as Religion, with Religion being given much more hours to. J. Shturm brought in a staging of the Latin and Greek dramas in his schools. The amalgamation of the religious and secular motives was a characteristic phenomenon of that period. The course of education lasted nine years. But the popularity of the school was so high that the pupils from all over Europe studied at it. Since the mid-16th century the schools, where they taught two ancient languages, were called gymnasiums. Consequently the school of Shturm can be considered as the first model of the school-gymnasium, because namely in this school, in Germany, they began to teach two ancient languages, which were preferential in the educational process.

The most important result of the Reformation was the precise division of the school education into catholic and protestant institutions. This division corresponded to the former governmental system, when the ruler's belonging to a certain confession defined the religion of this or that territory. On the protestant lands the grand duke himself took care of the matters of religion and education and defined as to the foundation and functioning of these institutions. And even after the signing of the Westphalia treatment (1648) the schools were proclaimed to be the church institutions. Though, it should be pointed out that namely in this period the process of gradual secularization of school from church took place, which became notable owing to the significant upsurge of the financing of the school education by the government and their support in initiating schools.

In this period the Catholic Church performed its educational mission („missio canonica") through the priests of the church who had received the instructions from the bishops. As a research scientist M. Kintzinger pointed out that the development of Humanism and Reformation, as well as the negligence of the certain priests led to the recession of the Catholic upbringing influence (Kintzinger, 2003). One of the key issues of the activity of the Church was the matter of education and people's conversion which was raised with the purpose of improvement in the situation on the Council of Tridentine (Tridentiner Konzil) in 1546. As a result, it was made a decision about the opening of the church servant preparation chairs attached to the every catholic funds and monasteries and about giving free lessons in Grammar for the whole people in the monasteries and big cities. Besides, it was emphasized the importance of the reviving of the Sunday and Festival services activity, building of the clerical seminaries for the church servants training. Therefore the church considered the education and upbringing its mission as well as keeping people from negative secular influences.

The development of the catholic schools in the period of Reformation was connected with the activity of the Order of Jesuit. At schools, which were founded by this Order, the teachers adhered to the Humanism tradition, thus the contents of education of the catholic higher schools didn't differ much from the protestant ones. The Jesuits took care mainly of the higher schools, while the Order of Piarists (Piaristenorden), which was founded in the 17th century, took charge of the elementary schooling. One should be noted that the Piarists used the experience of the Protestants in their activity. Since 1540, owing to the edict of the Paul III the Order of Jesuit had the right to control over the school education in Austria, Italy, Spain, Germany (Bavaria) and on the catholic lands till the 18th century. Though, it should be mentioned that despite the Catholic Church's declared activities concerning the enlightenment among the population and studying at schools, the lessons of Religion, as well as the regular enlightenment activities, were not given systematically in in the early part of the 16th century. It should be also pointed out that in this period the enlightenment activity of the Protestant churches became a catalyst of the reviving in the field of religious and enlightening activity in the Catholic Church. The rapid development of the private school education took place in the mid-16th century. It is an interesting fact that along with three Latin schools there were right up to sixteen private schools in Munich in 1560. That state of affairs was approved neither by church nor by secular rulers, for the reason that they didn't have strong influence on the activity of these schools.

Therefore, we distinguish the following achievements of Reformation in the field of education: 1) drawing urban government organs into the school activity; 2) including such subject, as "Christian education" („Christliche Unterweisung") in the content of education; 3) amalgamation of the church and secular authorities, and as a result the establishment of the single church and state system of education; 4) the regulation of the state control principle over the protestant lands in Germany. This regulation was performed under church supervision that contributed to the greater confessionalization of the education system. 5) Systematic development of the higher, namely Latin schools, for the clerks training; 6) formulation of the demands for giving elementary schooling for the boys and girls of different social backgrounds; 7) regulation of the general school duty.

Based on this study, it can be concluded that from the Middle Ages till the epoch of Reformation the education system of Germany steadily went over from the church school model to the secular influences broadening in the field of education that was marked in the alterations of the contents of education, raising the question about the foundation of educational institutions for the whole people, church and state's controlled functions.

References

Fischer, K. (1892): *Geschichte des deutschen Volksschullehrerstandes.* Bd. 1. Meyer-Verlag, Hannover

Hohendorf, G. (1985): Über die pädagogischen Anschauungen und bildungspolitischen Aktivitäten von Johannes Bugenhagen. Zum 500. Geburtstag des reformators am 24.6.1985. – *Jahrbuch für Erziehungs- und Schulgeschichte.* № 25. 13–24. o.

Kintzinger, M. (2003): *Wissen wird Macht. Bildung im Mittelalter*. Thorbecke-Verlag, Ostfildern

Köpf, U. (2001) Reformation und Gegenreformation. *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellungen. 6. Bd.* Reclam Verlag, Ditzingen

Luther, M. (1524): *An die Ratsherren aller Stände deutschen Landes, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen*.
https://archive.org/…D.MartinLuthersWerkeWeimarer AusgabeWA 15. 27–53. o.

Luther, M. (1524): *An den christlichen Adel deutscher Nation*. https: //archive.org/…D.MartinLuthersWerkeWeimarerAusgabeWA 16. 461–512. o.

Luther M. (1986): Der kleine Kathechismus (1529). *Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche.* Göttingen. 499–542. o.

Nohle, C. (1896): *Geschichte des deutschen Schulwesens im Umriß.* Verlag v. Hermann Beyer & Söhne, Langensalza

Richter, Ä. L. (1846) *Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts*. 1. Bd. Weimar. 106–120. o.

Zschoch, H. (2004): *Die Christenheit im Hoch- und Spätmittelalter. Von der Kirchenreform des 11. Jahrhunderts zu den Reformbestrebungen des 15. Jahrhunderts.* Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen

Periods of Child's Development and Principles of Christian Upbringing in the Pedagogical Conception of N. Zinzendorf[1]

Viktoriya Zavalnyuk
International University of Economics and Humanities after Academician Stepan Demianchuk (Ukraine)

Keywords: *Age periodization, principles of upbringing, Brothers' Union, Christian schools.*
Abstract: *This article deals with periods of child's development, proposed by N. Zinzendorf, the most prominent German pedagogue of the 18th century. A system of education and upbringing from childhood till age of majority was built organically and showed the distinct peculiarities of different age periods. The upbringing principles, such as: upbringing of the individuality, in accordance with nature principle, principle of the human potential development, personal relationship principle and the combination of respect and demands principle stated by the scientist and which became the foundation of the pedagogical conception of the Brothers' Union in Germany are also investigated in this article.*

Periods of child's development

The optimal combination of the present-day national science and the best examples of foreign Pedagogics in the pedagogical process of the educational establishments is one of the leading tendencies of education in the present stage. The most prominent German pedagogue of the XVIII century is N. Zinzendorf. His main achievements – the organization of the Evangelical Brothers' Union and foundation of the educational institutions, which having been tested by the time, are the most popular and up to date educational establishments today and are famous around the world. The task of our investigation is the age division into periods of child's development, proposed by this great pedagogue and principles of his pedagogical conception.

N. Zinzendorf grounded on the children's division into age periods in the educational process. He placed emphasis on such periods of child's development: from child's birth till 4 years old; from 4 to12; from 13 to16; from17 to 20 years old. At the age of 20 young people moved to adult life and became, in his view, full members of the society.

Characterizing the child's development from birth till four years old, Zinzendorf calls this age the tenderest period of the development that presents the formation of person's character basis. A child worries about nothing, finds a lot of fun in the most insignificant things. That's why one should not disturb this natural development of a child and irritate him with the trivial demands. During this period the child does not need a great deal of

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

interferences from the parents, „he comforts in himself" and this is a harmonious development of the period. The parents' educational function consists in supervision, security and their affectionate attitude to the child. In this period children are very much alike and need nothing else, but being loved and blessed.

The period from 4 till 12 years old Zinzendorf defines as the periods when sexual separation between boys and girls take place. From his point of view, this period is the high time when children have to demonstrate their talents, as much as it may be possible. During this period „they can be allowed to follow their own way and this way will be perfect. It is unnecessary to make extra efforts. What is important is to be close to them, observe and be glad" (JHD 1758). The girls should not be trained for a special profession, except their natural calling. They had to study elementary sciences and grow peacefully in a friendly atmosphere.

The boys' upbringing was performed in different way. Although the process of upbringing and education had not been yet aimed at a certain profession, it was directed toward different opportunities of getting profession in future. Among the professional possibilities for the boys there were the following ones: parish work and service as a pastor, deacon or presbyter in the Christian community, management of the properties and civil service, work in the field and in the vineyard and different handicraft professions. So, in contradistinction to the girls, the boys studied not only elementary sciences, but also subjects of mathematical and physical cycles. As a whole, the studying on this stage was more public and covered the broad spectrum of subjects and activities. And on this ground, the next step of the development was to obtain a definite profession.

Zinzendorf paid much attention to the adolescent period. He asserted that during that period one should have applied his whole pedagogical knowledge and made every effort. He compared the adolescent period with the „fever", which disturbs the order of the child's nature. In his opinion, the boys go through this period especially complicated (Zinzendorf 1745). Zinzendorf considered that for the girls, the adolescence period was not the period of great shakings, because the girls are apt to accept things naturally and rationally (JHD 1743).

But on the other hand, they also have some difficulties during this period, because the state of bliss and peace may be disturbed. During this period to the girls that were brought up in the atmosphere of love and tender come sadness, dissatisfaction, anxiety and fear, which are provoked by this period and connected with the physical growth. That's why the teachers should be more tolerant, patient and wise to the girls during this period and the girls should try to make every effort in order to be trustful and sincere.

Characterizing the period from 17 till 20 years old, Zinzendorf takes into account of the positive things of this period and reveals the abundance of the opportunities, which are open before the young people. Addressing to the teenagers, he writes: „At the present moment you are of age when you can reach whatever you want if you crave for it with all your strengths" (JHD 14.08.1754).

Concerning the majority, he calls this period „the first phase of an adult life", „the time of prime", „vivacity and liveliness of their nature". Awaked strengths of that period have to be guided in the right direction, lest they hurt. At this time the training of young people to the professional life have to be performed seriously and carefully.

The most important thing for that period was the organization of young people into groups with the aim of communication where they could discuss their problems and share

their feelings. Thus, „senior boys' choir", whom were allotted lodging together with „single brothers' choir", was organized in Herrngut community. They got there all the necessary professional training both for the church services and handicraft professions. At the age of 20 years old the boys and the girls moved to the church community for adults.

Thus, the whole Zinzrndorf's system of education and upbringing from childhood till age of majority was built organically. Taking into account the age peculiarities, conversion to the spiritual truth and opening of a child's human potential were taken place in the free development. Depending on age and degrees of development, children became acquainted with religious prayers and songs, acquired knowledge of spiritual laws and studied how to live devoutly. Though, in our opinion, Zinzendorf, as well as Francke gave much attention to the protection of children from men of the world and their influence on the children that in its turn impeded the children to adapt to the society.

The children's age periodization after Zinzendorf differed from that one which was proposed by his predecessor – a great Check pedagogue John Amos Comenius. A. Comenius placed emphasize on such stages of child's development: from child's birth till 6 years old (only the family education); from 6 to12 years old (studying at elementary school); from 12 to 18 years old (the period of adolescence); from 18 to 24 years old (the period of manhood). Thus, one should note that both scientists paid much attention to the period of youth. They considered it as the most problematic period and emphasized on the necessity of tolerance toward child, personal contact development and on the importance of studying subjects as many as possible.

Principles of Christian upbringing

The main principles of the pedagogical conception after Zinzendorf were the following ones: upbringing of the individuality, natural accordance principle, principle of free development of the human potential, personal relationship principle and the combination of respect and demands principle. The upbringing principles stated by the scientist became the foundation of the pedagogical conception of the Brothers' Union in Germany and at the same time they were good footing for the brothers' activity. One should point out that these principles are still important for the present moment and regulate the educational and upbringing process in the general schools of the Brothers' Union.

Upbringing of the individuality principle. Trying to unite the efforts of the Brothers' Union members, N. Zinzendorf put emphasis on the importance of each member's talents and inclinations development. He wrote: "There is time, when one should think together; there is time, when one should think individually, when everyone can move away from the general way of thinking and do in the way he himself can understand only" (KP 1747). Zinzendorf's points of view concerning the individual approach in the sphere of upbringing began to appear in his young age. While a young man, N. Zinzendorf wrote: "Every single thing is perfect by its nature" (Ütendörfer 1940) and in his "Children's speeches" ("Kinderreden") he adds: "There is a great number of different created things in Nature. And the same is with the spiritual development of a man; each person has his skills and talents". Addressing to the pedagogues of the Brothers' Union in America in 1738 he pointed out in his "Speech from Philadelphia" ("Rede aus Philadelphia"): "Do not think, my dearest brethren, to impose a

dead level on everyone! Therefore continually make efforts in order to learn people's characters" (Zinzendorf 1743). During the Pedagogical conference in 1734 Zinzendorf made a speech, in which he put a special emphasize on the importance of learning people's characters: "There are open-hearted, kind, serious, thoroughgoing, cheerful, frustrated, disturbed… All temperaments much differ from one another. And what may harm the one person, can be useful for another. The phlegmatic and the sanguine can bear a lot and one can be a little stricter to them. One should always over persuade the choleric. And it is important to be kind and hearty towards the melancholic. If they realize that there is something that they can't do, they lose heart and do not have any desire to do something. Children with different temperaments should complement one another; teachers should create all the necessary prerequisites for the development of each pupil peculiarities. "That's why God has created different temperaments so that we can complement one another and can learn to live in harmony and love" (JHD 09.06.1753). In our opinion, a great achievement of Zinzendorf's pedagogic was that he understands individuality as not only the peculiarities of a certain person character, but the pedagogue explains that "the whole structure of body and soul of a person differs from another one" (JHD 06.07.1753). Zinzendorf calls such differences between people as "plan", which God has for each person or "anointment", which provides for perfect society development. In this case, the whole process of education and upbringing makes sense only if it gives the opportunities for each child to reveal his talents and peculiarities. The great pedagogue compares different people's temperaments with the development of nature: "Roses are beautiful flowers and everyone delights in them, but if one doesn't care about them, tall weed will appear and no one will be able to notice the beauty of these flowers" (SP 1744). In the next document N. Zinzendorf points out: "There being laid in each person whom he is going to become, he doesn't want to become different. He disposes to it naturally and one shouldn't make someone from him according to his taste. It only destroys people and doesn't bring to a good result" (JHD 16.09.1752).

"Thus, the pedagogue highlighted the importance of making distinctions among people's characters and of performing different approaches to them.

Natural accordance principle. N. Zinzendorf understood the dissimilarity of people's characters and that understanding caused him to the comprehension of the fact that every person has his own order of development, which is expressed in different phases of his life in a different way. And the process of education should correspond to this development, which concerns not only the biological development of the man but also all the spheres of his life. The scientist says: "One should follow after the natural human development of a man and bless it" (KP 1746).

Having a great experience in the field of upbringing children, N. Zinzendorf formulated his points of view, which proceeded by the pedagogical viewpoints of Jean Jacques Rousseau, in his "Collection of articles from Barby" ("Barbysche Sammlung"). These precious thoughts determined the following development of the General Pedagogic and, in our opinion, are the pearls of wisdom:

- each period of child's development has its own form of expression and experience;
- each phase of the development should be lived in full;

- One should satisfy all spiritual and physical needs of a certain period of man's life at each stage of the development (Zinzendorf 1748).

Although, in contradistinction to Rousseau, N.-L. Zinzendorf emphasizes the importance of the institutional upbringing and as a pedagogue-pietist of the acknowledgment of Christ. While a great rationalist supports the idea of upbringing at home and narrows the religious upbringing to the common biblical knowledge and to the acknowledgement of environment as God's creation.

Replicating J.-A. Comenius and W. Ratke, N.-L. Zinzendorf regulates, that the main necessity of a child is to be learned according to his level of development and to his certain order that is consists of child's experience and feelings characteristic of this period of development, and the contents of the educational process. In his "Speech from Zeist" ("Zeister Reden") a scientist points out that **"**Each period of life has its natural human development and the things that are to come in a certain period of life**,** cannot be unperformed. The one who neglects this, he deprives children of having harmonious and happy childhood" (Zinzendorf 1745). Zinzendorf calls this statement a rule, which was brought forward by life itself. Any kind of pressure or acceleration only harm the man's development and can destroy the order of child's life. As a result children won't be able neither to reach sound thoughts nor to feel the joyfulness of life. A pupil has to be glad to his level of the development and it is unwise to demand more from him and overwork him, otherwise it can bring to the catastrophic results (Zinzendorf 1745).

He was convinced that year by year something very important happens in person's life and each phase of the development has its significance only if it was overlived in its fullness. That's why the children in the schools of Zinzendorf were united in classes and trusted to the only teacher. N. Zinzendorf pleads children to take a delight both in their age and this world. He says: "A child in God's eyes is a perfect child, an adolescent – a perfect adolescent; the same is with the men and women. Everyone is beautiful in his age; everyone is unique by his nature" (JHD 18.07.1754).

Each overlived phase of life is an important great gain for the following development of a man, because it has an acquired experience. In his opinion, a maturity has the fruitfulness of the childhood and juvenescence years. And that's probably the reason why Zinzendorf paid much attention to children's characters and their natural development, as it is a well-known fact that a happy childhood is the key to success in adult life.

Principle of the human potential development. As Zinzendorf pointed out, the educational and upbringing process must help a child to cognize himself, the world and open his talents and inclinations so that the child may be able to find his own way in life individually. Addressing to the parents and teachers, N. Zinzendorf asks them not to torture their children by everlasting calls for repentance and confessions of sins but he advises them to become friends for the children, the ones who will be able to understand them and meet their needs. Saying about the principle of free development of a child as the main principle of upbringing, Zinzendorf declares the process of upbringing as parents' responsibility towards their child for his all-round and full development. In the "Collection of articles from Barby" ("Barbysche Sammlung") the pedagogue points out that "the main principle of children's upbringing should be the free, careful and noble attitude, giving the children credit of trust, which will probably bring its fruit only in thirty years" (Zinzendorf 1748).

The point of free development for Zinzendorf is in the protection and supporting of a child in all spheres of his life, where natural development and the rights of the personality are broken, where education and upbringing have the form of reiteration and compulsion, and for that reason they cannot give the opportunity to receive a good education. Therefore point to the Principle of free development of the human potential, N. Zinzendorf regulates freedom as: opening of the human potential of a child, his talents, skills, inclinations and freedom of the personality.

In contradistinction to the pietistic system of education, which was dominative in those times and artificially restricted the outward influence upon a child by means of instructions, orders, dogmatic assertions and commandments, N. Zinzendorf put special emphasize upon the necessity of child's development in "free expanse", where child's talents will be able to reveal fully, without unceasing interference from the active censorship. Thus, looking over the results of his activity, a child will study naturally to establish measures for himelf. Orders and restrictions in this case perform just only a function that helps to get experience. Zinzendorf gives an example from his upbringing work: "While upbringing children, I allowed them to do all they want, of course, if only it won't be able to harm the others. In my presence they could be as they were, not trying to be better" (JHD 07.02.1752).

In "Homilien" N. Zinzendorf writes that a child can instinctively live correctly owing to his ingenuousness, modesty and purposeful will. Its first actions are "lawful, right and pleasant" (Zinzendorf 1747), that's why enforced educational influence upon a child in its early age must be minimized. If the children go their natural development, one shouldn't punish them too much or forbid. One should only supervise and learn from child's plainness. All that Zinzendorf wrote in "Speeches from Philadelphia" ("Reden aus Philadelphia") (Zinzendorf 1743). Thus, free development and child's formation are the prerequisites for the child to be hardworking and assiduous adult with healthy state of mind in their future. Children that were grown up in the strict and authoritarian atmosphere cannot open their inwardness entirely and are often unhappy and unready for a good deed; they can't find their place in the society. Too much strict style of the upbringing leads to the opposite results, that is to say children become hypocrites and "mother's darling" (JHD 1755).

Therefore, N. Zinzendorf warns parents about too enforced obedience, otherwise they create "incapable individuals" (Zinzendorf 1748). One can reach the opposite result only if instead of the strictest control over the active children, parents create all the necessary conditions that don't depress children, but give them opportunity to reveal their inner life power. The scientist is convinced that under conditions of the appropriate approach in the upbringing, namely "bad-educated" and "difficult" children can reach good results in their adult life, whereas children who were examples for the others became sluggish, indifferent and reach nothing in their life. To our points of view, Zinzendorf's pedagogical ideas, which provided for free child's development, were revolutionary at that time and are innovatory nowadays.

The pedagogue emphasized that life is a precious gift from Heaven and it can't be within the limits of a certain system. And so long as Zinzendorf sees the action of the free spirit in the upbringing process, he thinks that all "artificial and non-natural" must withdraw from this spirit. He admonishes parents so that they were best friends for their children, to whom the children will be able to reveal their thoughts, without fear of the parents' negative reaction

(JHD 1750). Any educational process must be performed in the atmosphere of freedom and frankness, that's the reason why N. Zinzendorf raised his voice against parents' influence upon children by means of endless instructions, orders and compulsion and he doesn't regard them as the positive methods of influence upon the children. To his opinion, in practicing such methods of upbringing, only the visible behavior and outer beauty appear but there are no inner changes, changes, which are within the heart of a child. In "American Speeches" ("Amerikanishe Reden") Zinzendorf absolutely fair pointed out that it is intolerable to demand from a child to "be like someone, become free from this or do that." The instructions must go out of the heart and be without "shadow of the pedantry" (Zinzendorf without year). N. Zinzendorf denies the generally accepted in those times methods of upbringing: "The methods of withdrawal from evil, which are used in the up-to-date religious educational establishments, are absolutely unacceptable for us. The methods, with the help of which they form religious character, are terrible and pitiable" (KP 1747). The most important thing in the upbringing process of the school and religious community is the abolishment of the influence upon children through intimidation and pressure. One mustn't force children to do something they don't want to" (HD 1735).

Therefore, by means of practicing the principle of the human potential development, Zinzendorf tries to make the child's expanse much larger and greater than it was allowed by the orthodox religious teaching. The scientist regards the children's studying at the educational and upbringing institutions as imperfect, for the reason that they define the style of the pupil's behavior and have negative influence upon his individuality, not giving any opportunity for the opening of the inner potential of a child. N. Zinzendorf emphasizes that every child is unique by his nature and one should create such conditions in the schools of Zinzendorf that will facilitate child's all-round development and opening his natural characteristics.

The combination of respect and demands principle. Zinzendorf put special emphasize on the importance of keeping certain orders and rules, by the way of combining respect and demands in the process of upbringing. The upbringing process for him is a synthesis of freedom of the Spirit of God and individual growth of each child as well as the growth of its civilized life. The main task for the teacher is to find the right correlation between "rule" and "freedom". Taking into consideration his personal experience N. Zinzendorf writes: "children don't want to be forced to do something, but they willingly keep the proposed plan; they are like wax, from which one can mould out something". We agree with his idea that children don't have to keep blindly the certain standards of behavior or positive examples, but orders and regulations must awake their spiritual powers and stimulate them to make a conscientious choice to do the good (Zinzendorf 1742).

Most important for Zinzendorf is that child reaches independence, has ability of thinking and analyzing, of drawing conclusions and making adequate decisions. The scientist doesn't demand the blind obedience from children; on the contrary the obedience must be the manifestation of children's trust in the elders and must be the individually chosen position. That's why a teacher should strive to be a "confidential person" for the pupils; the one to whom they can open their hearts without any fear and can reveal their secrets. While being punished, the most important thing for the children is to understand the educational

significance of the punishment. None of the children must be punished if he doesn't understand what for. The children have the same conscience as the adult (SP 1740).

From the aims of the upbringing process, this was in teaching children independence and person development; the period of educational influence upon children is limited. When the aim has already been reached, the tasks are eliminated. Therefore parents shouldn't demand much from the children-teenagers or punish them, parental care and child's obedience must concede to reciprocal respect. The restraining instrument in the process of child's upbringing must be teachers that possess such characteristics as humbleness, patience, simplicity, trustworthiness and fair mind. The teachers themselves should think freely, have bright and firm viewpoints of life, be gentle and approachable so as to teach children all these things. Characterizing the style of upbringing, Zinzendorf states that the children in his schools are afraid of nothing; they can express themselves freely, that's why "even rural children, who are being taught at our schools, surpass some noble children in their development" (JHD 1751).

Personal relationship principle. N. Zinzendorf denied one-side influence upon the child only through the books and science. He was absolutely right when he said that one of the most important key moments of reaching success in upbringing was a live ingenious contact with a child; because addressing only to the child's mind, one can merely reach the part of the result. Only a live conversation with a child ("vita kommuni"), the upbringing of heart gives an ability to reveal the fullness of the entire spiritual and soul strength of a child (Zinzendorf 1758).

While a catechist Zinzendorf himself paid much attention to the personal conversation with children and to his opinion, namely the personal conversation was a prerequisite for reaching success in the educational and upbringing process.

His view about the importance and seriousness of the personal contact with a child is written in the introduction to the children's catechism "Christ followers' society" ("Gesellschaft der Bekenner Christi"): "The conversation with a child deserves much more attention than the eloquent speeches of the elders. Now that these conversations for many people are something unimportant and insignificant, I undoubtedly throw myself into this work and treat the children equally… (Zinzendorf 1740)" He had a profound respect for the children and, from our point of view, namely this quality distinguished him from the others pedagogues of that time and made him a prominent and extraordinary person of his epoch. N. Zinzendorf was absolutely convinced that only through love to a child one can reach much more than just using instructions and strict regulated standards of behavior.

The most important role in the process of upbringing was the role of a teacher. Zinzendorf's main demand for the teachers was to build up relationships with each pupil, which based on love and trust. He emphasized that children must see Saviour and the best friend in their teachers. Only through teachers' love, which they touch children's hearts, one can reach positive results and open children's hearts. Trying to influence children, a teacher must not attempt to embody his own image into a child. On the contrary, he must give more opportunities for the development of child's talents and gifts, which a child has from the early birth, and merely watch, encourage and support the child. The attitude to a child must be impartial. Even if a child doesn't do in the way the teacher wants him to do, the attitude to a child must be amiable and fair.

Zinzendorf's pedagogical points of view, his special attitude to children, emphasis on the importance of natural child's development and demonstration of emotion during the educational and upbringing process found their following development in the pedagogical viewpoints of a great French pedagogue Jean Jacques Rousseau that were reflected in his work "Emily" in several years from N. Zinzendorf's death. Both scientists raised the most important questions about the theory of education: they put special emphasis on the peculiarities of natural child's development, free upbringing and they were strongly against physical punishment and support the idea of the children protection from the destroying influence of the environment. It should be noted that both scientists differently understood the idea of reaching success in the upbringing process. Jean Jacques Rousseau was for the steward of the household upbringing and he believed that for the better child's natural powers development, one should educate child apart from the secular society and the direct adult's influence; it was good for a child to have only one friend-educator (steward of the household) for life. N.-L. Zinzendorf put special emphasize on the importance of institutional upbringing, conversations with the children of the same age, as well as with the teachers and adults. The scientists differently understood the moral and religious upbringing: Rousseau, as a scientist-rationalist, thought that a child should get acquaint with the Religion as later as possible because a child had to know generalized "natural" Religion at first. Zinzendorf was of opinion that one must begin moral and religious upbringing after child's birth without any compulsion and bans, because a child must find his best friend in God along.

N.-L. Zinzedorf's pedagogical points of view as to the combinations of the pietistic conception of upbringing and ideas of the enlightenment in the process of upbringing were hearty approved by a great number of outstanding people in Germany and Europe in the 18th and 19th centuries; the pedagogical ideas of N.-L. Zinzendorf received universal acclaim by Johann Herder, Johan Wolfgang von Goethe, Philipp Schleiermacher, Johan Frizz, Johan Heker, and Charles Dickens (Dickens 1854, Herder 1886, Meyer 1905, Ranft 1958). It should be pointed out that famous philanthropists such as J. Basedov and K. Salzmann, who were Zinzendorf's contemporaries, ascertained Zinzendorf's pedagogical talent and often visited schools founded by this pedagogue. Moreover, after opening Basedov's philanthropic school in Dessau in 1774, the joint events between this school and Brothers' Union educational establishments in Kleinvelk, Hennersdorf and Barby took place. Thus, the pedagogical ideas of N. L. Zinzendorf were approved by the leaders of Philanthropy.

Having a great experience in the sphere of upbringing children, N. Zinzendorf grounded on the children's division into age periods: from child's birth till 4 years old; from 4 to 12; from 13 to 16; from 17 to 20 years old. His system of education and upbringing from childhood till the age of majority was built organically and took into account the age peculiarities. The children's age periodization after Zinzendorf differed from that one which was proposed by his predecessor – a great Check pedagogue John Amos Comenius. One should note that both scientists paid much attention to the period of youth. They considered it as the most problematic period and emphasized on the necessity of tolerance toward child, personal contact development and on the importance of studying subjects as many as possible. The main principles of the pedagogical conception after Zinzendorf were the following ones: upbringing of the individuality, natural accordance principle, principle of free development of the human potential, personal relationship principle and the combination of respect and

demands principle. The upbringing principles stated by the scientist became the foundation of the pedagogical conception of the Brothers' Union in Germany and at the same time they were good footing for the brothers' activity. One should point out that these principles are still important for the present moment and regulate the educational and upbringing process at the general schools of the Brothers' Union. Therefore, N. Zinzendorf was absolutely convinced that only through love to a child one can reach much more than just using instructions and strict regulated rules of behavior. He had a profound respect for the children and, from our point of view, namely this quality distinguished him from the others pedagogues of that time and made him a prominent and extraordinary person of his epoch.

References

Dickens, Ch. (1854): *Bruder Mieth und seine Brüder*. Houshold-Words, Leipzig. Vol. XXVI. 390. o.

Herder, J.-G. (1886): *Aus Adrastea*. Sämtkiche Werke (hrsg. von Suphan). Berlin, 24 Band. 698. o.

Meyer, E. R. (1905): *Schleiermachers und Brinkmanns Gang durch die Brüdergemeine.* Leipzig. 219. o.

Ranft, R. (1958) *Das pädagogische im Leben und Werk des Grafen Ludwig von Zinzendorf.* Verlag Julius Beltz, Weinheim. 96. o.

Uttendörfer, O. (1940) *Zinzendorfs christliches Lebensideal*. Unitätsbuchhandlung, Gnadau. 321. o.

Zinzendorf, N. (without year) Amerikanische Reden. Herrnhut. 770. o.

Zinzendorf, N. (1740) Gesellschaft der Bekenner Christi. Frankfurt. 726. o.

Zinzendorf, N. (1742) Büdingische Sammlung. – *Eventual-Testament*. Büdingen. Bd. 2. 248–279. o.

Zinzendorf, N. (1743) Büdingische Sammlung. – *Rede aus Philadelphia*. Büdingen. Bd. 3 243–263. o.

Zinzendorf, N. (1745) Zeister Reden. – *Die an den Sinodum der Brüder in Zeist gehaltenen Reden*. Zeist. 62. o.

Zinzendorf, N. (1747) *Homilien über die Wundenlitaney der Brüder*. Herrenhaag. 292. o.

Zinzendorf, N. (1748) Barbysche Sammlung. – *Alter und neuer Lehrprincipia, Sitten-Lehren und den vorigen und itzigen Gang der Oeconomie Gottes und ihrer Diener illustrirender Stükke*. Barby. 620. o.

Zinzendorf, N. (1758) *Kinderreden.* 1. Auflage. Barby. 458. o.

Archiv of the Brothers' Union in Herrnhut

Herrnhuter Diarium (HD) from 24.08.1735 – Herrnhuter Diarium aus den Jahren 1732 bis 1741 (hrsg. von Hark F.) 351– 356. o.

Jungerhausdiarium (JHD) from 08.08.1743 –Jungerhausdiarium aus den Jahren 1741 bis 1747 – (hrsg. von Reichel G.) 244–247. o.

Jungerhausdiarium (JHD) from 11.11.1750 – Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 256–258. o.

Jungerhausdiarium (JHD) from 12.02.1751 Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 345–349. o.
Jungerhausdiarium (JHD) from 07.02.1752 – Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 407–410. o.
Jungerhausdiarium (JHD from 16.09.1752 – Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 489–492. o.
Jungerhausdiarium (JHD) from 09.06.1753 – Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 557–560. o.
Jungerhausdiarium (JHD) from 06.07.1753 – Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) – 559. o.
Jungerhausdiarium (JHD) from 18.07.1754 – Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 730–733. o. 284
Jungerhausdiarium (JHD) from 14.08.1754 – Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 – (hrsg. v vom on Reinke A.) 712–714. o.
Jungerhausdiarium (JHD) from 25.11.1755 –Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 934 – 939. o.
Jungerhausdiarium (JHD) from 25.11.1758 –Jungerhausdiarium aus den Jahren 1747 bis 1760 (hrsg. von Reinke A.) 1203 – 1210. o.
Konferenzprotokol (KP) from 1746. Synodal- und Konferenzprotokole – R 2a 20a
Konferenzprotokol (KP) from 15.01.1747. Synodal- und Konferenzprotokole – R 2 A H 38
Synadalprotokol (SP) from 03.12.1740. – Synodal- und Konferenzprotokole – R21 A 12
Synodalprotokol (SP) from 27.10.1744. Synodal- und Konferenzprotokole – R2 A 14 I.

Introduction of CLIL: PROS and CONS – European Experience[1]

Ianina Pocheniuk
Senior Lecturer of the Romano-Germanic Philology Department
International University of Economics and Humanities Named After Academician Stepan Demianchuk
(Ukraine)

Keywords: *CLIL, foreign language learning, bilingualism.*
Abstract: *The basic definitions of content and language integrated learning (CLIL) methodology are outlined, conditions of use are defined and key global models of this technique implementation are analyzed. Advantages and disadvantages of CLIL are studied.*
In the context of integration, globalization and high tech society command of foreign languages is the imperative of our time. In particular its essential aspect is the acquisition of integrative communicative skills for the professional and business communication with other cultures representatives. In this connection teaching foreign languages is of great importance. Thus, in the XXI century significant changes in the methodology take place, in particular, priority is shifted from grammatical material and mechanical vocabulary learning, reading and translation to a functional aspect of the language. In this context CLIL methodology is especially noteworthy.

Introduction of CLIL

The rapidly growing process of European integration has led to an increase in investment in the promotion of linguistic skills via education. In the context of integration, globalization and hi tech society command of foreign languages is the imperative of our time. In particular its essential aspect is the acquisition of integrative communicative skills for the professional and business communication with other cultures representatives. In this connection teaching foreign languages is of great importance. Thus, in the XXI century significant changes in the methodology take place, in particular, priority is shifted from grammatical material and mechanical vocabulary learning, reading and translation to a functional aspect of the language. In this context CLIL methodology is especially noteworthy.

Problems related to both bilingual learning and CLIL must not be underestimated. The aim of the paper is to investigate various aspects of CLIL methods implementation in the European countries, define the difficulties of its usage and their solutions, and analyze favorable conditions of CLIL efficiency.

Content and Language Integrated Learning has clearly become a priority concern in the last decade in the European education debate as well.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

A key reason for this is that the European Commission is now heavily pushing its requirement that every citizen of Europe should speak two further languages in addition to their native language (White Paper. 1995. Teaching and Learning. Towards a Cognitive Society. Brussels: European Commission). In order to fulfil this requirement, many countries in the European Union have been opting for integrated forms of language and content communication for some time, and are introducing them to their school systems. As a result of the diverse educational traditions and language contexts, varying models of bilingual teaching have developed in Europe, which are worthwhile comparing because strengths and weaknesses of one's own model become conspicuous through knowledge of the other models. Of course for reasons of space only some aspects can be addressed here.

Information on the current status of CLIL teaching in Europe is now very comprehensive. There are four main works that provide a good overview of CLIL: the two publications by Marsh (*Profiling European CLIL Classrooms*, 2001; *CLIL/EMILE: The European Dimension*, 2001), which were works written to order for the European Commission, the European Commission Eurydice Report from 2006, and the recently-published Council of Europe Country Report (Maljers et al., 2007). In the following text, the aim is to highlight two central aspects of these publications, the prevalence of CLIL in European education systems and the organisational structure of CLIL teaching in Europe.

CLIL now well-established across Europe

It is amazing how quickly CLIL has secured itself a place in the European educational context. Whereas before 1980 there were only a few countries in which integrated content and foreign language learning was known and here it mostly only occurred in elite schools – although this was frequently a result of long-standing traditions – today it can be assumed that with few exceptions CLIL is offered throughout the European context in a form appropriate to the definition. The exceptions include Denmark, Greece, Lithuania, Portugal and Cyprus. As emerges from the Eurydice Report, CLIL is established either permanently or within short-term projects in the other countries, and in this context between three and thirty per cent of students in primary and secondary education are receiving tuition of this kind. Luxemburg and Malta are the only countries in which all students are taught in at least two languages.

The Eurydice Report provides a detailed overview of the languages that are used as CLIL languages in teaching. As well as foreign languages, there are regional minority languages or also other official languages of the country concerned. In most countries that offer CLIL, the languages used are both foreign languages and minority languages. Examples: France, Spain, Italy, Germany, where both minority languages and foreign languages are used as CLIL languages (Eurydice 2006).

It is not only the Eurydice Report, but also earlier reports and the Council of Europe country report as well which give a precise overview of the languages used as CLIL languages. For foreign languages, as would be expected, English is a long way in front in all countries, followed by French and German. Individual countries also list Spanish, Italian and Russian. These include Hungary and the Czech Republic, for instance. In the countries that are officially multilingual, the other official languages of the country concerned are also used of course, so for example Flemish in the French-speaking part of Belgium, Irish in the

Republic of Ireland, Swedish in Finland. In many countries of the European Union and Council of Europe, minority languages are also used as CLIL languages, for instance Breton, Catalan, Occitan in France, Russian in Estonia, Sami in Norway or Ukrainian in Romania. In this context it should be emphasised that some of these languages have purely minority status (e.g. Friesian in the Netherlands), others by contrast are also majority languages, usually in neighbouring countries (e.g. Slovenian in Austria, which is a majority language in Slovenia). As we know from surveys, the attitudes of learners (and their parents) with regard to such languages varies. Minority languages that are not spoken as majority languages in other countries are usually only accepted by language groups who also speak one of these minority languages in the home environment, minority languages that have a majority language character in a neighbouring country on the other hand are often accepted even by people who have no cultural connection to this language, for instance Germans in the eastern regions of France. Particular attention should be drawn to the situation in Romania, where according to the Eurydice Report German is used as a foreign language in bilingual schools, whereas it is entering schools for the German-speaking minority as a minority language.

In a large number of countries CLIL is offered at both primary and secondary level. In some countries, for instance Belgium, Spain, Italy, Great Britain and Romania, there are already activities in another language at pre-school level. In certain countries both regional and minority languages are being offered at primary level, for example in Poland and Romania. However in most countries CLIL is a matter for secondary schools. Whilst the possible duration of CLIL tuition commonly extends until the end of compulsory schooling and could therefore theoretically last for up to ten years, in reality it is highly variable and in many countries goes on until completion of sixth form education (Abitur, Baccalauréat, A-Levels).

As already implied, CLIL has so far not been introduced across the board anywhere. For this reason the first question that arises is what the selection criteria for students who receive CLIL teaching are. Whilst in the early stages this problem resolved itself as it were through supply and demand, in the meantime access criteria have become established in several countries, which range from general knowledge tests to language tests. For instance learners in the Czech Republic, Slovakia and Bulgaria need to pass entrance examinations if they want to receive CLIL tuition, in which their general knowledge, mathematical and native language skills are tested. In France and Romania on the other hand, knowledge and ability in the target language is tested before access to CLIL lessons is granted. In countries such as Hungary, the Netherlands and Poland the test procedures are related to both general knowledge and linguistic ability in the target language. The administration of entrance tests takes the written form, but there are also oral examinations. However in the majority of European countries there have as yet been no access criteria for receiving CLIL tuition.

Martha Adriana Maza Calviño defines the following advantages and disadvantages of CLIL (Martha Calviño. Content and Language Integrated Learning. L.D.G. Nº9 April 2012).

1.• Increasing motivation as language is used to fulfill real purposes to learn the substantive material.

It is not the same to learn a language with no real purpose in mind as that as to know a second language, than to have the need to do it. This makes it more purposeful and therefore more motivating for the learner.

2.• Introducing learners to the wider cultural context.

Learning a subject such as History makes the learner understand the L2 culture far too much.

3.• Developing a positive 'can do' attitude towards learning languages.

Learning not only grammar, but personalizing the language through teaching something meaningful might lower the affective filter.

4.• Developing student multilingual interests and attitudes.

Knowing more about a language increases sometimes the learners' interests in different cultures such as the one they are learning the language from. It also broadens their horizons.

5.• Preparing students for further studies and work.

Knowing a language and subjects and culture in L2 can increase the learners' opportunities in life.

6.• Access subject specific target language terminology.

Which may be difficult otherwise to acquire or even to be exposed to.

7.• CLIL creates conditions for naturalistic language learning.

By having to communicate in the target language, to fulfill some of the tasks or even to understand the subject is how this kind of learning takes place.

8.• CLIL provides a purpose for language use in the classroom.

Since learners need to communicate among each other in order to help cooperative learning.

9.• It has a positive effect on language learning by putting the emphasis on meaning rather than on form.

By having non-disposable contents, it focuses on meaning, grammar is embedded.

10.• It drastically increases the amount of exposure to the target language (Dalton-Puffer, 2007).

By teaching a curricular subject which is already going to be taught but in the target language, it might double or more the time of exposure to it.

11.• It takes into account the learners' interests, needs and cognitive levels.

The level of the learners is closely related not to their level of knowledge of L2 but to their cognitive level, making it better suited for what they are supposed to know in their own language according to their age.

Teachers' advantages of adopting a CLIL approach may include:

12.• The use of innovative methods, materials and e-learning.

13.• Individual and institutional networking opportunities and professional mobility.

Teachers knowing something more than just a "language" that is mastering a curricular subject are more likely to get more opportunities and in this case the opportunities might happen abroad because of the reasons just mentioned.

14. • The development of good practices through cooperation with teachers in other departments, schools and countries.

CLIL's disadvantages

15. • One of the main problem of CLIL is that language teachers lack knowledge on the subjects while subject teacher have minimal knowledge of foreign languages.
16. • Another main concern is undeniably the lack of materials there is to teach CLIL. Publishing houses have not yet come up with such thing because they will have to be personalized for each country and each subject according to their curricula and culture. Therefore, for a teacher to create their own materials it will be time-consuming and will overload him/her. They would need to personalize them to suit their learners needs so as to enable them to develop until they are working at high levels of cognitive and linguistic challenge.
17. • Each country or school has a clear objective when defining a language teaching program. According to Hugh Baetens Beardsmore, no one version of CLIL is "exportable". It may sound as a disadvantage but this argument just reinforces the notion that CLIL has been purposefully designed by a board of Education or school coordination and should reflect the thought of a National Educational Program. Each country has its own needs, deals with its own reality and will establish its own way of implementing CLIL as a methodology or not.
18. • Reflecting upon content and the level of proficiency, another important issue to be considered is the fact that it is still unknown how well a student can transfer knowledge from a second language to his/her mother tongue. We still do not know if when learners are transferring that knowledge will do it conceptual-linguistically correctly. Without a doubt, one of the main advantages of CLIL is to promote students awareness of the value of transferable skills and knowledge, which is the result of an intense acclimatization work.
19. • It is said that CLIL can be used for non-orthodox linguistic purposes serving as an agent to impose political domination through language. When more traditional languages are the only ones to consider, for example English, is when this argument can be true. However, CLIL can also be a tool for teaching non-dominant languages, spoken by minority groups, such as Sorbian in Germany or Breton in France that are geographically minor languages. An example of this, is the use of Turkish in Germany technical-professional schools, in subjects such as Economics. In Switzerland, other national languages are taught through CLIL.
20. • As far as for function, there is a problem between the balance of BICS (Basic Interpersonal Communication Skills) and CALP (Cognitive Academic Language Proficiency), as CLIL is mostly focused on an academic subject, there is a tendency on losing BICS towards CALP. The linguistic range may be a problem since there are certain subjects where the linguistic range required for learners to use or study is very limited. Therefore, the "amounts" of vocabulary or structures learnt by the students will be limited as well.
21. • Last but not least, there comes assessment. Will we take into account the linguistic level acquired by the student or will we grade the academic level? There is not a certain solution to this problem yet.

Jose Manuel Vez considers that carefully engineered ES program teaches languages and other subjects in the target language and regularly juxtaposes different language groups, creating daily possibilities for communication in the language inside and outside the classroom (Jose Manuel Vez, 2002). From the insights gained so far, supported by insights from other bilingual and multilingual programs (Cenoz and Jessner, 2000; Beardsmore, 2004), several general observations can be made for ensuring successful multilingual education in general:

– Multilingual education for majority language students is effective in promoting functional proficiency in a second, and even third or fourth, language at no cost to the participating students' mother language development or academic achievement.

There is often a positive correlation between amount of exposure to the additional languages in multilingual programs and level of plurilingual proficiency, but not always.

1.– Multilingual programs that provide appropriate and continuous instruction can be effective with younger or older students; in other words, advanced levels of functional plurilingual proficiency can be acquired by students who begin multilingual education in the primary grades and by those who begin in higher grades.
2.– Multilingual education is effective for majority language students with a variety of learner characteristics, even those that put them at-risk for poor performance in EU schools.
3.– Pedagogy and, in particular, the way the additional languages are used and taught is important. More specifically, it appears that plurilingual acquisition is enhanced when students are given extended opportunities to use the language interactively. It also appears that while functional use of the target languages is generally effective at promoting plurilingual competences, instructional strategies that systematically raise awareness of and create opportunities for students to learn specific linguistic forms that serve their communicative needs and goals can extend the learning of new languages.
4.– Multilingual education in languages with distinct typologies and orthographic conventions can be effective in achieving a school's linguistic and academic objectives, although there may be limits on how far these languages can be used for academic instruction.

But success in multilingual education is ultimately determined by a myriad of factors, curricular as well as extra-curricular, some of which may well be beyond the control of program designers. For example, *what are the limits to acquisition of three or more languages when there is no or little support for the non-native languages outside school?* More research is needed to establish the exact weight of these factors, and their interactions, in determining outcomes in the ES as a model of multilingual education.

The CLIL methodological approach seeking to foster the integrated learning of languages and other areas of curricular content is a fast developing phenomenon in Europe. At the European level, interest is growing in the approach which, according to various experts, carries with it many benefits for pupils and students. EU initiatives in the field of CLIL have increased in recent years. Underlying them is the belief that young people should be more

effectively prepared for the (multi)lingual and cultural requirements of a Europe in which mobility is expanding.

Aware of this challenge, national policy-makers in the field of education are taking a greater interest in CLIL and offering a wide variety of initiatives consistent with the different circumstances facing them. The present Eurydice survey has sought to review the diversity of this kind of provision in European countries. It is concerned solely with school contexts (other than language lessons) in which various subjects in the curriculum are taught using at least two languages.

Complementing the national profiles reported in the Eurydice survey, various teacher-based publications (Maljers, Marsh and Wolff, 2007) within the framework of the European Centre for Modern Languages in Graz (ECML) provide insights into how CLIL is being carried out in more than 20 European countries. One important concluding fact, transversal to all these studies, is *the predominance of the English language*. If the pre-eminence of Global English is absolutely clear in EU schools as far as *conventional* foreign language teaching is concerned (Eurydice, 2005), this is also the case when we deal with CLIL provision, although it has been an opportunity for incorporating a greater number of other EU languages like French, Spanish, German and Italian. Although this type of education resembles the classic immersion type of school, one important difference stands out: contrary to some immersion programmes, CLIL does give an important role to traditional language teaching. The relationship between these two facts is a possible interpretation to the provision of multilingual education programmes integrating *Global English* and linguistic diversity.

It seems that European practice tends to reflect the latter version so that, as a result, languages appear as traditional *disciplines* in educational programmes or are used for learning subject matter (CLIL approaches) instead of being a subject itself. There are few examples of instances where the acquisition and learning of multicultural knowledge and linguistic abilities appear as a *unifying factor* in the educational process and thus create an appropriate plurilingual school environment.

References

White Paper (1995): *Teaching and Learning. Towards a Cognitive Society*. European Commission, Brussels

Baetens Beardsmore, H.–Swain, M. (2004): *Designing bilingual education: Aspects of Immersionand European School Models*. Journal of Multilingual and Multicultural Development, 6 (1): 1–15.

Cenoz, J.–Jessner, U.: *English in Europe: The Acquisition of a Third Language*

Dalton-Puffer, Ch.: *Discourse in Content and Language Integrated Learning (CLIL) Classrooms*

Marsh, D. et al (2001): *Profiling European CLIL Classrooms*

Marsh, D. (2002): *CLIL/EMILE – The European Dimension:* Actions, Trends and Foresight Potential. The European Union, Brussels

Marsh, D.–Maljers, A.–Hartiala, A.-K. (2001): *Profiling European CLIL Classrooms – Languages Open Doors.* Jyväskylä: University of Jyväskylä

Marsh, D.–Wolff, D. (eds.) (2007): *Diverse Contexts – Converging Goals: CLIL in Europe.* Peter Lang, Frankfurt

Mehisto, P.–Marsh, D.–Frigols, M. (2008): *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Macmillan, Oxford

Maljers, A.–Marsh, D.–Wolff, D. (Hrsg.) (2007): *Windows on CLIL, Content and Language Integrated Learning in the European Spotlight*. ECML, Graz

Martha Adriana Maza Calviño (2012): *Content and Language Integrated Learning.* L.D.G. (Nº9 Abril 2012) Universidad Autónoma de San Luis Potosí.

Eurydice (2006): *Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe*. Brussels (http://www.eurodyce.org)

José Manuel Vez (2002): *The Teaching of English as a Foreign Language*: *A European Perspective*

Abstracts

Wellness – is a Phenomen or just Fashion of the 21th Century?

Věra Seifertová
Associate Professor, Head of Department of Guiding
University of Business in Prague, Czech Republic
Hana Romová
Professor, Head of Department, University of Business in Prague
Department of Foreign Languages, Czech Republic

Contribution will deal with Wellness and Wellness in Czech Republic.

Aims – to find out if Wellness is a phenomenon or just a fashion of the 21th century?

The question will be delt with wellness generally as a life style (well-being, fitness, happiness), as wellness as a health prevention. "Spa" has been defined by ISO 18513:2003 as… – attention will be paid to the difference between hotel and spa wellness and followingly will be shown the practical examples in the Czech Republic – and the current state of affairs: results of questionnaire among managers – what they expect from wellness stays.

Tourists Flow from Russia to India[1]

Bratko Anastasia
Student, Southern Federal University, Rostov-on-Don, Russia

The Aim of the work is investigation of the tourist flow from Russia to the state of Goa, India, for the last 3 years and the impact of the development of tourism on the quality of life in the region.

Methods: Personal participation in the familiarization trip to Goa, work in the office of travel agency mainly specializing in tours to Goa and information of the Internet resources about the stream of tourists to the destination from Russia.

Goa is the main resort of the continental India and attracts many tourists from around the world. There are a few types of recreation in Goa, the main motto of rest "Eat, drink and have fun".

Coast of Goa is divided into two parts – southern Goa and northern Goa. On the beaches of South Goa arrive people who like white beaches and excellent service. The Northern part of Goa are cheap hotels and famous parties. This part prefer young people and representatives of subcultures.

Goa is one of the most popular beach destination among Russian tourists in the last 3 years. The tourist flow from Russia to India increased by 25% and by 22% in Goa in 2013 year, the largest number of tourists in December and January. Most part of the tourists are the tourists from Russia – 162 000 people in 2013 year, further are British tourists and other European nationals. In this year will be simplified procedure for issuing visas for Russian citizens, the result is expected a significant increase of tourists in next year.

Active PR companies, strengthening of security of tourists and cooperation with Russian tour operators contribute to the increase of tourist traffic and improve relations between Russia and India. In consequence, the quality of service and infrastructure is improving each year, providing new jobs not only local residents, but also for foreign workers. According to the statistics Department of Goa tourism in recent years significantly increased employment for the local population in the tourism industry a consequence of this increased level of medical care not only tourists but also local citizens, as well as a tendency of the better education of the local population. Thus the increase in tourist arrivals and tourism development, influence favorably the development of the region as a whole.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

International Hotel Chains Construction Projects in Ekaterinburg[1]

Alexey Safronov
Associate Professor, Ural Federal University (Russia)

Kewords: international hotel chain, construction, hotel placement.

Abstract: Ekaterinburg is one of the leading city in the Russian tourism and hotel market. According to the city administration, there are 109 hotels in Ekaterinburg now, city accommodate approx. 900 thousands tourists in a year.
Remarkable point in the process of hotels development in Ekaterinburg are some international chain hotels that were built in recent years, there are 5 such hotels in the city now: Park Inn Ekaterinburg, Hyatt Regency Ekaterinburg, Ramada Ekaterinburg, Angelo Airport-Hotel-Ekaterinburg, Novotel Ekaterinburg Center. In 2010 was started the preparatory work for building a new Radisson hotel in the city downtown of Ekaterinburg. The local developer "Atomstroikompleks" in cooperation with the finnish construction company "SRV International" planned to build a brand new 45 floor skyscraper. After one year of construction works have been done, it was announced about changing the concept of future building into premium boutique hotel named "Opera".
Another noticeable project in Ekaterinburg hospitality industry delelopment is announced Kempinski hotel. By the February 2011 this hotel chain has declared a project of 24 floor building, that indended to be built in next years, by the local developer "Rusgrad".
Thus, some years after in the city downtown will be formed a new hotel claster with overall capacity about 1000 rooms.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

Development of the Methodology of the Audio Guide for the Blind and Visually Impaired People Elaboration in Yekaterinburg[1]

Ekaterina Bugrova
Assistant, Ural Federal University, Russia
Ekaterina Chilova
Assistant, Ural Federal University, Russia
Alexandra Dmitrieva
Assistant, Ural Federal University, Russia
Yulia Pyankova
Student Volunteers Coordinator, Ural Federal University, Russia

The main purpose of this work is to develop an innovative methodology of figurative and the most complete description of objects in order to create an audio guide for blind and visually impaired people, whose route includes the main attractions of the city of Yekaterinburg. Such a project can have serious social resonance, as well as could be significant in terms of increasing the comfort of the urban environment for people with disabilities. Since this kind of audio guides doesn't exist in the Russian Federation, the application of standard techniques of creating a touristic product is not possible. The implementation of a project aimed at developing a methodology of the description of urban facilities and the designing the excursion route for people with disabilities, will allow the team of young scientists of the department of service and tourism of Ural Federal University to come to result, which may have a further scientific development and application in tourism in the future.

The project elaboration was realized in the partnership with the representatives of the "White cane" public organization, uniting blind socially active people of Yekaterinburg.

During the project realization the analyses and systematization of the international and local experience of the creation and implementation of solutions and services for blind people in the tourism and urban environment construction were conducted. The matrix consolidating all materials was elaborated.

The expanded interview with the representative of the "White cane" was organized. Mikhail Voitsehovskiy is blind and has a great experience in helping other blind people to rearrange their lives and keep their active social positions.

Following the conclusions of the interview the experiment was conducted. The experiment included the blind walk through the city center of young scientist who are able to see with their eyes were covered. Therefore the constructors of the audio guide got an opportunity to understand the way the blind people interact with the surrounding them environment. Moreover the potential of that kind of blind-walking experience from the point of the creation of alternative tourist's product was evaluated.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

All mentioned allowed authors to create the first variant of the audio guide text. After having Vladimir who is blind accomplished the route listening to the text of audio guide, the text was redesigned focusing on his comments and suggestions.

A significant challenge for the project was to involve students in the process of interaction with blind people and rising young people's social awareness, including awareness of the problem of comfortable for everyone urban environment. Therefore, the student's conference devoted to the evaluation of people with disabilities' friendliness or the Yekaterinburg urban environment was organized.

First of all, the elaboration of the audio guide is going to make the "interface" of the city friendlier for people who have not yet experienced it proper comfort. Socially significant and socially-oriented innovations are gradually becoming a priority in developed economies.

Futurism: Global Trends on Tourism Development[1]

Pau Pérez Ledo
Assistant Professor
Politechnic University of Valencia (Spain)

At the actual moment tourism is becoming the art of storytelling of places.
From my point of view, art has lots of relations with tourism.

In the twentieth century avant-garde art was developed, which revolutionized the society of his time.

One of these currents was Futurism

Also in the decade of 2000-2010 emerged the Tourism 2.0., which has led the vanguard of Internet.

This presentation makes a comparison between tourism 2.0. and the vanguard of futurism to show us what the future of the tourism professional as an art.

If we consider the definition of art. We accept that art is generally understood as any activity or product done by humans for aesthetic purposes or communicative, through which they express ideas, emotions or, in general, a vision of the world through various resources, such as plastics, linguistic, audio or mixed.

According to the World Tourism Organization, tourism comprises the activities of persons traveling to and staying in places outside their usual environment for a consecutive period of less than one year and more than one day, for leisure, for business or other reasons.

Tourism has been one of the industries where the rise of the Internet and Web 2.0 are now represented a radical change in its business model.

In the past, on tourism, worked the funnel of marketing distribution. Just a few companies decided what, when, where and who where the trips and the travelers.

Many different **products** and **customers** en Many different **plattforms** of Marketing.

Internet 2.0 provide many different solutions to do the complete commercial action.

And now, the prosumer decides what, where, how and who travels.

The new pocess of travelling works on this seven steps. Inspiration, research, planning, decision, reservation, travel and sharing.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

The seven phases of the new traveler.

Eleven Keys for the professionals of the future of tourism. In this area we give eleven keys for the professionals of the future of tourism.

1. The future of tourism is a professional non conformist.
2. The future of tourism is to learn from the past and being alone with valid.
3. The future of tourism is creativity.
4. The future of tourism is the language of brands.
5. The future of tourism has no fixed rules.
6. The future of tourism is the originality.
7. The future of tourism is the innovation.
8. The future of tourism has multiple actors.
9. The future of tourism links people with destinations.
10. The future of tourism is emotional.
11. The future of tourism is live.

If we practice the tag points on future of tourism we can fins Social Media, internet, ecotourism, prices, development and others.

Some trends

- Participation of customers

  Users share their experiences traveling (blogs, photos and videos), say about destinations and services and evaluate the characteristics of destinations.

- Services Interconnection and aggregation.

  With mix and match services and information sites such as search engines for flights, hotels and rental cars that allow you to find the cheapest deals online agency.

- Media and channels "Multimedia"

  With videos, photos and podcasts that provide a seamless experience to the user that requires more and more information to make a purchasing decision online services.

- Geolocation of content and services.
  Functionality that most travel sites integrate their offerings with attractive figures of maps and their offers. There are also websites that take this concept further, presenting virtual guides through interactive maps.
- Personalization of information and services and intelligent systems and prediction of information.
  The new flight and hotel search engine online can generate predictions of rates according to the search criteria and suggest "buy now" or "wait" as the percentage of probability? Than the price rises or falls.

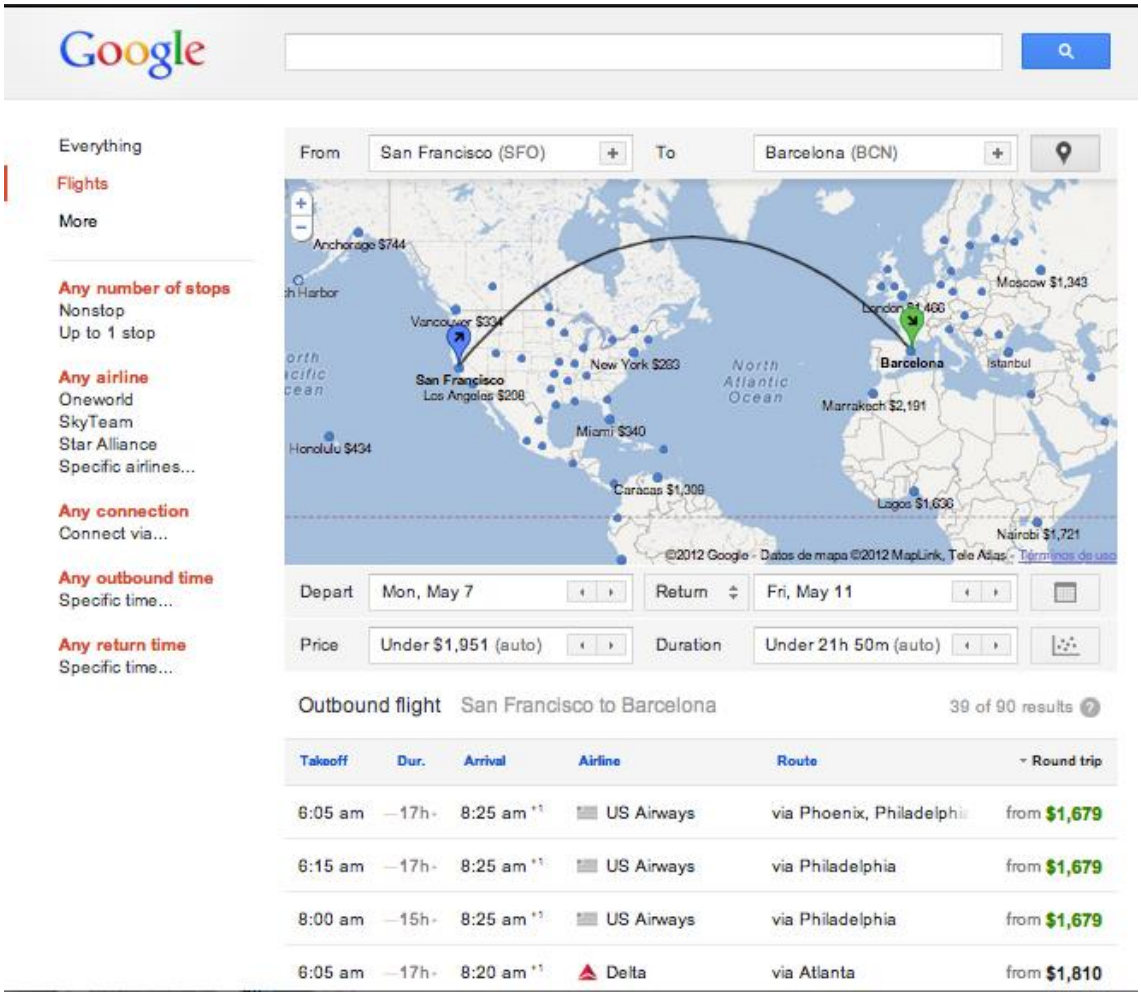

Source: Google

So, to end with the explanation we can afirme that the the professional of tourism in the future must think that the world is one place and the sunrise is the attitude to face.

Psychologist Perspective – Well-being Thinking and Learning[1]

Marlon Langenhof
Education and Research Assistant, Fontys University of Applied Sciences, Netherlands

The goal of this research was a) to investigate determinants of the psychological concept resilience; b) to examine the differences and similarities found in this study, between the questionnaires RS-NL, MTQ48 en the DRS-15; c) to identify influenceable determinants by using coaching interventions; d) translating found results into recommendations for ICAS.

Because the population of the Netherlands is ageing, this will challenge opportunities in possibilities, as for instance resilience, in order to develop coaching interventions. The research started with an exploration in literature and various definitions of the concept of psychological resilience are considered and related psychological concepts are described. The literature shows various determinants which, in a greater or lesser extent, have an influence on resilience. For example, personality, genetics, intelligence, coping mechanisms, environmental characteristics, life course and a natural aging. In the second part of the study several experts of resilience are interviewed. The aim here was to show where agreements or differences could be found compared with found determinants of resilience in literature. For the most part the two used data collection methods of research show similarities in determinants of resilience. An influence of hormones has been brought up during the expert interviews but is only indirectly mentioned in the literature in the multilevel model of Zuckerman (1993, pp.10). A remarkable and not corresponding determinant between the literature study and the expert interviews is found on the determinant self esteem or in other words (self) confidence.

A comparison between found determinants of research and the questionnaires RS-NL, MTQ48 and the DRS-15 resulted in more or less the same conclusion. Found determinants in research, for example commitment, control and challenge are (to some extend) measured in the questionnaires. A difference can be found again on the concept (self) confidence. This determinant is measured in the RS-NL, „confidence in own abilities" and in the MTQ48, „confidence in own capacities" and „inner self confidence". A measuring of this determinant has not been found in the DRS-15.

Looking at possibilities for coaching interventions on developing resilience, a multidimensional approach is needed. For example environmental characteristics, age, and the stage of life of a person should have an important role. When combining these influences with other personal and unique characteristics, such as coping, personality and intelligence, a multi dynamic approach can give broad insight in possible resources or risk factors, unique for a person"s resilience. Looking at the model of Zuckerman, also a possibility is to implement an (online) intervention where customers can get insight in their unique characteristics by using a

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

multilevel approach, and where development through time can be measured. In this approach the unique characteristics as environmental influences, life stage, neurological and perhaps biochemical characteristics of a person, can give insight and opportunities towards coaching interventions. Before implementing this suggestion, further research is needed to obtain legitimacy on the proposal.

Literature

Alim, T.N., et al. (2008). *Trauma, resilience, and recovery in a high-risk African-American population.* Am. J. Psychiatry; 165:1566-1575. (PubMed:19015233) This study identifies psychosocial factors associated with resilience and recovery from psychiatric disorders in a sample of African-American adults exposed to severe trauma. http://ajp.psychiatryonline.org/cgi/reprint/appi.ajp.2008.07121939v1

Anstey, K., Christensen, H. (2000). *Education, activity, health, blood pressure and apolipoprotein E as predictors of cognitive change in old age: a review.* Gerontology: 46:163-77.

Azar, B. (1999). E. O. Wilson to Speak at APA‟s convention, *APAMonitor* 17. Uit http://www.knaw.nl/Content/Internet_KNAW/publicaties/pdf/991098.pdf#page=89

Baarda, D.B, de Goede, M.P.M. & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek.* Tweede druk. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Bakker, B., van der Zee, K. I., Lewig, K.A. & Dollard, M.F. (2002). The Relationship Between the Big Five Personality Factors and Burnout: A Study Among Volunteer Counselors. *The Journal of Social Psychology,* 2002, *135*(5). Van http://www.beanmanaged.eu/pdf/articles/arnoldbakker/article_arnold_bakker_141.pdf

Baltes, P.B. (1987). Theoretical propositions of life-span developmental psychology: on the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology, 23,* 611-626. http://academic.udayton.edu/jackbauer/readings%20595/baltes%2087%20ls%20dev%20theory%20copy.pdf

Baltes, P.B., Smith, J., & Staudinger, U.M. (1992). Wisdom and successful aging. In T. Sonderegger (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* (Vol. 39, pp, 123-157). Lincoln, NB: University of Nebraska Press.

Bartone, P.T. (1999) Hardiness Protects Against War-Related Stress in Army Reserve Forces. *Consulting Psychology Journal,* 51, 72-82. http://www.hardiness-resilience.com/docs/Har-guard-CPJ-1999.pdf

Bartone, P.T., Ursano, R.J., Wright, K.M. & Ingraham, L.H. (1989). The Impact of a Millitary Air Disaster on The Health of Assistance Workers. *Journal of Nervous And Mental Disease, 177,* 317-325.

Block, J. (1961). Ego-identity, role variability, and adjustment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *25,* 392-397.

Bolger, N. (1990). Coping as a personality process: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology, 59,* 525–537. http://www.columbia.edu/~nb2229/docs/bolger-jpsp-1990.pdf

Bonanno, G.A. (2004). Loss, trauma and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist, 59* (1), 20-28. http://www.corstone.org/html/downloads/Loss,%20Trauma,%20Human%20Resilience.pdf

Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciareli, A. & Vladhov, D. (2007). What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 75(5),* 671-682.

Boomsma, D.I., et al., (2001). *Biologie en psychologie: naar vruchtbare kruisbestuivingen*. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Amsterdam. http://www.tweelingenregister.org/nederlands/twinfos/Twinfo2001.pdf

Bouchard, T.J. Jr. (1993). Genetic and environmental influences on adult personality. In; P.J. Hettema en I.J. Deary (Red.), *Foundations of personality* (pp. 15-44). Dordrecht: Kluwer.

Bovenberg, A.L. (2003). *Nieuwe levensloopbenadering.* OCFEB Research Memorandum 0307. Rotterdam: Erasmus University. http://publishing.eur.nl/ir/repub/asset/900/rm0307.pdf

Boxtel, M.P. van, Paas, F.G., Houx, P.J., Adam, J.J., Teeken, J.C., Jolles, J. (1997). *Aerobic capacity and cognitive performance in a cross-sectional aging study.* Med Sci Sports Exerc 29:1357-65.

Carver, C.S. (1997). *You want to measure coping but your protocol's too long: consider the brief COPE.* Int. Journal of Behaviour. Med; 4:92-100 (PubMed: 16250744).

Centraal Bureau van de Statistiek (2010, 12 17). Tempo vergrijzing loopt op. Nederland. http://themasites.pbl.nl/images/Regionale%20prognose%202009-2040_tcm60-46265.pdf

Cederblad, M., Dahlin, L., Hagnell, O. & Hansson, K. (1995). Intelligence and temperament as protective factors for mental health: A cross-sectional and prospective epidemiological study. Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci; 245:11-19.

Chiu, W.C.K., A.W. Chan, E. Snape & T. Redman (2001). Age stereotypes and discriminatory attitudes towards older workers: An East-West comparison, *Human Relations*, 54(5), pp. 629-661.

Cicchetti, D., & Cohen, D.J. (Eds.), (1995). *Developmental Psychopathology.* Vol. 2: Risk, Disorder, and Adaptation; pp. 801-847. New York: Wiley. In Masten, A.S., & Coatsworth, J.D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from succesful children. *American Psychologist, 53,* 205-220. http://orp.uoregon.edu/downloads/MastenCoatsworth1998.pdf

Clough, P. J., Earle, K., & Sewell, D. (2002) Mental toughness: the concept and its measurement. In I. Cockerill (Ed.), *Solutions in Sport Psychology* (pp. 32-43).London: Thomson Publishing.

Companies at a crossroads (2010). *A talent report written in co-operation with the Economist Intelligence Unit.* StepStone Solutions. Geraadpleegd op: 10-03-2011 via http://www.stepstonesolutions.nl/Nieuws_Events/EIU_Report_2010_fibs.pdf

Conner, K.M. & Davidson, J.R.T. (2003). *Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC).* Depression and Anxiety; 18:76-82. (PubMed: 12964174)

Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1987). Neuroticism, somatic complaints, and disease: Is the bark worse than the bite? *Journal of Personality*, *55*, 299–316.

Dalen van, H., & Henkens, K. (2004). De verborgen waarde van de oudere werknemer. (NIDI, Vert.) Den Haag, Zuid Holland, Nederland http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=97389

Davey, M., Eaker, D.G., & Walters, L.H. (2003). *Resilience processes in adolescents: personality profiles, self-worth, and coping.* Journal Adolescents Res; 18: 347-62.

http://clubderevistasgruposaludmental.bligoo.com.co/media/users/8/414696/files/30728/resillencia.pdf

Duncan-Jones, P., Fergusson, D.M., Ormel, J.& Horwood, L.J. (1990). *A model of stability and change in minor psychiatric symptoms: results from three longitudinal studies.* Psychological Medicine, Monograph Supplement 1990; 18: 1-28.

Erikson, E.H. (1997). *The life cycle completed. New York:* Norton and Co.

Euwals, R., Mooij de, R. & Vuuren van, D. (2009). *Rethinking Retirement. From participation towards allocation.* CPB Netherlands, the Hague: Bureau for Economic Policy Analysis.

http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/rethinking-retirement-participation-towards-allocation.pdf

Everaert, H. (2006). *Kenniskring Gedragsproblemen in de Onderwijspraktijk.* Utrecht: KG-publicatie nr. 11. Kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

http://www.huclassic.nl/NR/rdonlyres/4993D842-4855-423B-A9D1-F5CA62F0EDEB/0/KG11_huisstijl.pdf

Eysenck, H.J. (1967). *The biological basis of personality.* Springfield: Thomas. In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Feder, A., Nestler, E.J. & Chraney, D.S. (2009). *Psychobiology and molecular genetics of resilience.* Nature Reviews Neuroscience 10, 446-457.

http://neurociencias.org.ve/cont-asig-dictadas-laboratorio-de-neurociencias-luz/literatura-2009/psychobiology%20of%20resilience.pdf

Flay, B.R., & Petraitis, J. (1994). The theory of triadic influence: A new theory of health behaviour with implications for preventive interventions. In G.S. Albrecht (Ed.), *Advances in medical sociology: Reconsideration of models of health behavior change*, pp. 19-44. Greenwich: JAI Press.

Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E., & Larkin, G.R. (2003). A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2002. *Journal of Personality and Social Psychology, 84(2),* 365-376. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Furnham, A., Crump, J., Whelan, J. (1997). Validating the NEO personality inventory using asessor"s ratings. Pers Individual Diff; 22: 669-75.

http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/feiborg-etal-ijmpr-2005.pdf

Garmezy, N. (1971). Vulnerability research and the issue of primary prevention. *American Journal of Orthopsychiatry, 41*, 101-116.

Garmezy, N. (1991). Resilience in children‟s adaptation to negative live events and stressed environments. *Pediatric Annals, 20,* 459-466. In Masten, A.S., & Coatsworth, J.D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from succesful children. *American Psychologist, 53,* 205-220. http://orp.uoregon.edu/downloads/MastenCoatsworth1998.pdf

Graf, P. (1990). Life-span change in implicit and explicit memory. *Bulletin of the Psychonomic Society, 28,* 353-358. In Staudinger, U.M., Marsiske, M., & Baltes, P.B. (1993). Resilience and levels of reserve capacity in later adulthood: perspectives from life-span theory. *Development and Psychopathology, 5.* 541-566. http://www.midus.wisc.edu/findings/pdfs/95.pdf

Heckhausen, J. & Schulz, R. (1995). A life- span theory of control. *Psychological Review, 102,* 284-304. In Staudinger, U.M., Marsiske, M., & Baltes, P.B. (1993). Resilience and levels of reserve capacity in later adulthood: perspectives from life-span theory. *Development and Psychopathology, 5.* 541-566. http://www.midus.wisc.edu/findings/pdfs/95.pdf

Hendrikse, W., Henkens, K. & Schippers, J. (2007). Werkgevers worstelen met Abraham (en Sara): 50-plussers nog weinig in tel. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken (Nr. 3. 2007-23).* Den Haag: Boom uitgevers.
http://ics.uda.ub.rug.nl/FILES/root/Articles/2007/HenderikseW-Werkgeve/HenderikseW-Werkgevers-2007.pdf

Henkens, K. (2003). Stereotyping older workers and retirement: the managers‟ point of view. Workforce Aging in the New Economy, Working paper nr. 5, University of Western Ontario (www.wane.ca). Hendrikse, W., Henkens, K. & Schippers, J. (2007). Werkgevers worstelen met Abraham (en Sara): 50-plussers nog weinig in tel. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken (Nr. 3. 2007-23).* Den Haag: Boom uitgevers.

Heppner, P. P., Cook, S. W., Wright, D. M., & Johnson, W. C., Jr. (1995). Progress in resolving problems: A problem-focused style of coping. *Journal of Counseling Psychology, 42*, 279–293.

Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Hettema, P.J., & Deary, I.J. (1993, Red.). *Foundations of personality.* NATO ASI Series D: Behavioral and social sciences. Dordrecht: Kluwer. In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Horn, J.L., & Hofer, S.M. (1992). Major abilities and development in the adult period. In R.J. Sternberg & C.A. Berg (Eds.), *Intellectual development* (pp, 44-49), New York: Cambridge University Press.

Howard, D.V. (1991). Implicit memory: An expanding picture of cognitive aging. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics, 11,* 1-22. In Staudinger, U.M., Marsiske, M., & Baltes, P.B. (1993). Resilience and levels of reserve capacity in later adulthood: perspectives from life-span theory. *Development and Psychopathology, 5.* 541-566. http://www.midus.wisc.edu/findings/pdfs/95.pdf

Jonker, C., Dik, M.G., Kamp, G.J. van, Deeg, D.J. (2000). *Apolipoprotein E4 and memory decline in the elderly.* Tijdschr Gerontol Geriatr 31:198-202.

Kliegl, R., & Baltes, P.B. (1987). Theory-guided analysis of mechanisms of development and aging mechanisms through testing the limits and research on expertise. In C. Schooler &

K.W. Schaie (Eds.), *Cognitive functioning and social structure over the life course* (pp. 95-119). Norwood, NJ: Ablex.
http://internal.psychology.illinois.edu/~broberts/Baltes%201987.pdf

Kobasa, S.C. (1979). Stressful Life Events, Personality, and Health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1-11. In Bartone, P.T., Ursano, R.J., Wright, K.M. & Ingraham, L.H. (1989). The Impact of a Millitary Air Disaster on The Health of Assistance Workers. *Journal of Nervous And Mental Disease, 177*, 317-325.

Lazarus, R.S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping.* New York: Springer.

In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Lechner, L. (2007). *Paden naar gezondheid. Bewust naar een gezond gedrag.* Heerlen: Open Universiteit. In Baarda, D.B, de Goede, M.P.M. & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek.* Tweede druk. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Lensvelt-Mulders, G.J. (2000). *Personality at different levels: A behavior genetic approach.* Tilburg: Dissertatie KUB. In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Lerner, R.M. (1984). *On the nature of human plasticity.* New York: Cambridge University Press. In Baltes, P.B. (1987). Theoretical propositions of life-span developmental psychology: on the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology, 23,* 611-626. In Baltes, P.B. (1987). Theoretical propositions of life-span developmental psychology: on the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology, 23,* 611-626.
http://academic.udayton.edu/jackbauer/readings%20595/baltes%2087%20ls%20dev%20theory%20copy.pdf

Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior, 23,* 695-706. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska
http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska
http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Luthans, F., Youssef, C.M., & Avolio, B.J. (2007). *Psychological capital.* Oxford, UK; Oxford university Press.
http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Luthar, S.S. (1991). Vulnerability and resilience: A study of high-risk adolescents. *Child Development, 62,* 600-616. In In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska
http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Luthar, S.S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development, 71,* 543-562. In In Luthans, F.,

Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Maas, I.A.M., Jansen, J. (2000). *Psychische (on)gezondheid; Determinanten en de effecten van preventieve interventies.* Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Bilthoven http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/270555001.pdf

Maddi, S.R. & Kobasa, S.C. (1984). *The Hardy Executive.* Homewood, IL:Dow Jones-Irwin. In Bartone, P.T. (1999) Hardiness Protects Against War-Related Stress in Army Reserve Forces. *Consulting Psychology Journal,* 51, 72-82. http://www.hardiness-resilience.com/docs/Har-guard-CPJ-1999.pdf

Maddi, S.R. & Khoshaba, D.M (1994). *Hardiness and mental health.* Journal of Personality Assessment; 53:265-274. (PubMed: 7965571).

Maslach, C. (1993). Burnout: A multidimensional perspective. In W. B. Schaufeli, C.

Maslach, & T. Marek (Eds.), *Professional burnout: Recent developments in theory and research* (pp. 19–32). New York: Taylor & Francis.

Masten, A.S. (1994). Resilience in individual development: Succesful adaptation despite risk and adversity. In M.C. Wang & E.W. Gordon (Eds.), *Educational resilience in inner-city America: Challenges and prospects* (pp. 3-25). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. In Masten, A.S., & Coatsworth, J.D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from succesful children. *American Psychologist, 53,* 205-220. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Masten, A.S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist, 56,* 227-239. In In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Masten, A.S., & Coatsworth, J.D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from succesful children. *American Psychologist, 53,* 205-220. http://orp.uoregon.edu/downloads/MastenCoatsworth1998.pdf

Masten, A.S., & Reed, M.G.J. (2002). Resilience in development. In C.R. Snyder & S. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 74-88). Oxford. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1986). Personality, coping, and coping effectiveness in an adult sample. *Journal of Personality, 54,* 385–405. In Bolger, N. (1990). Coping as a personality process: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology, 59,* 525–537.

McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1988). Psychological resilience among widowed men and women: A 10-year follow-up of a national sample. *Journal of Social Issues, 44,* 129–142. In McCrae, R.R. (1990). Controlling neuroticism in the measurement of stress

special issue: II-IV. Advances in measuring life stress). Stress Med; 6:237-41. In Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1987). Neuroticism, somatic complaints, and disease:Is the bark worse than the bite? *Journal of Personality, 55,* 299–316.

McCrae, R.R. (1990). Controlling neuroticism in the measurement of stress special issue: II-IV. Advances in measuring life stress). Stress Med; 6:237-41. In Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1987). Neuroticism, somatic complaints, and disease:Is the bark worse than the bite? *Journal of Personality, 55,* 299–316.

McCrae, R.R. & Costa, P.T. (1997). *Personality trait structure as a human universal.* AM Psychol, 52: 509-16. http://www.psy.uwa.edu.au/davidm/203/2007/mcrae%20and%20costa%20am%20psych%201997.pdf

Meyer, J.S., Rauch, G., Rauch R.A. & Haque, A. (2000). *Risk factors for cerebral hypoperfusion, mild cognitive impairment, and dementia.* Neurobiol Aging 21:161-9. In Teunissen, C.E., Boxtel, M. van, Bosma, H., Bosmans, E., Delanghe, J., De Bruijn, C. *et al.* (2003). *Inflammation markers in relation to cognition in a healthy aging population.* J Neuroimmun: 134:142-50. http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=4702

Mischel, W. (1973). Towards a cognitive social learning reconceptualization of personality. *Psychological Review, 80,* 252-283. In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Morrison, V., Bennet, P. (2009). *An Introduction to Heath Psychology.* United Kingdom: London.

Myin-Germeys, I., Delespaul, P.A.E.G. & Os, J. van (2003). Experience sampling onderzoek bij psychose. Een overzicht. *Tijdschrift voor Psychiatrie, 45*(3), 131-140.

O"Dougherty-Wright, M.Masten, A.S., Northwood, A., & Hubbard, J.J. (1997). Long-term effects of massive trauma: Developmental and psychobiological perspectives. In D. Cicchetti & S.L. Toth (Eds.), *Rochester symposium on developmental psychopathology:Vol. 8. Developmental perspectives on trauma* (pp. 181-225). Rochester, NY: University of Rochester Press. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Ormel, J., Neeleman, J. & Wiersma, D. (2000). *Determinanten van psychische (on)gezondheid. In: Maas, I.A.M., Jansen, J. Psychische (on)gezondheid: determinanten en de effecten van preventieve interventies.* Bilthoven: RIVM-rapport nr. 270555001. Bron: http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/wat-zijn-de-determinanten-van-psychische-on-gezondheid.

Ormel, J. & Schaufeli, W. (1991). *Stability and change of psychological distress and their relationship with selfesteem and locus of control.* Journal of Personality and Social Psychology; 60: 288-299.

Piedmont, R. L. (1993). A longitudinal analysis of burnout in the health care setting: The role of personal dispositions. *Journal of Personality Assessment, 61,* 457–473.

Pearson (2011) Resilience Scale Nederlandstalige Versie. Amsterdam. http://www.pearson-nl.com/producten/119-rs-nl-resilience-scale-nederlandstalige-versie.html

Pendleton, N., Payton, A., Boogerd, E.H. van den, Holland, F., Diggle, P., Rabbitt, P.M., *et al.* (2002) *Apolipoprotein E genotype does not predict decline in intelligence in healthy older adults.* Neurosci Lett 324:74-6.

Plomin, R., DeFries, J.C. & Loehlin, J.C. (1977). Genotype-environment interaction and correlation in the analysis of human behavior. *Psychological Bulletin, 84,* 309-322. In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Portzky, M., Portzky, G. & Jannes, C. (2008). Symposium „Resilience binnen de klinische setting". Congres VVGG 2008 Antwerpen http://www.ggzcongres.be/ggzcongres2008/ggzcongres2008_s20_portzky.pdf

Portzky, M., Wagnild, G., Bacquer de, D. & Audenaert, K. (2010). *Psychometric evaluation of the Dutch Resilience Scale Rs-nl on 3265 healthy participants: a confirmation of the association between age and resilience found with the Swedish version.* Gothenburg, Sweden: Scandinavian Journal of Caring Sciences.

Ramaniah, N.V., Sharpe, J.P. & Byravan, A. *Hardiness and major personality factors.* Psychological Reports; 84:497-500. (PubMed: 10335064).

Reynaert, W.M. & Luken, T. (2009). Introductie De Knuppel in het hoenderhok. *Fontys Publicatie: De knuppel in het hoenderhok.*

Riolli, L., Savicki, V. & Cepani, A. (2002). *Resilience in the face of catastrophe: optimism, personality and coping in the Kosovo crisis.* Journal Applied Social Psychology; 32, 1604-27.

Rutter, M. (1987). Resilience in the face of adversity. Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of psychiatry, 147,* 598-611.

Rutter, M. (1979). Protective factors in children"s responses to stress and disadvantage. In M.W. Kent & J.E. Rolf (Eds.), *Primary prevention of psychopathology: Vol. 3. Social competence in children* (pp.49-74). Hanover, NH: University Press of New England. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska. http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Rutter, M. (2006). Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Developmental Psychopathology, SGDP Centre, Institute of Psychiatry.* London: United Kingdom http://www.corstone.org/html/downloads/Implications%20of%20Resilience%20Concepts.pdf

Sarafino, E.P. (1998). *Health Psychology. Biopsychosocial Interactions.* New York: Wiley.

Seligman, M.E.P. (1975). *Helplessness – on depression, development, and death.* San Fransisco: Freeman.

Schaufeli, W. B. (2003). Past performance and future perspectives of burnout research. *South African Journal of Industrial Psychology, 29,* 1–15.

Seligman, M.E.P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55* (1), 5-14.

Simeon, D., Yehuda, R., Cunnil, R, Knutelska, M, Putnam, F.W. & Smith L.M. (2007). *Factors associated with resilience in healthy adults.* Amsterdam: Elsevier.

Snyder, C.R., & Lopez, S.J. (Eds.). (2002). *Handbook of positive psychology.* Oxford, UK; Oxford University Press. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska. http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Staudinger, U.M., Marsiske, M., & Baltes, P.B. (1993). Resilience and levels of reserve capacity in later adulthood: perspectives from life-span theory. *Development and Psychopathology, 5.* 541-566. http://www.midus.wisc.edu/findings/pdfs/95.pdf

Sternberg, R.J. (1998). Applying the triarchic theory of human intelligence in the classroom. In RJ Sternberg, WM Williams (eds) Intelligence, Instruction, and Assessment: Theory into Practice. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, pp. 1-15.

Sternberg, R.J. (1999) The Theory of Successful Intelligence (1999). Review of General psychology; Vol 3, No. 4, 292-316. http://nli.northampton.ac.uk/ass/social/ac/psy3006/l2reading.pdf

Swanborn, P.G. (1987). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek.* Amsterdam/Meppel: Boom, nieuwe editie, (1ste editie 1981). In Everaert, H. (2006). *Kenniskring Gedragsproblemen in de Onderwijspraktijk.* Utrecht: KG-publicatie nr. 11. Kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Utrecht: Hogeschool Utrecht. http://www.huclassic.nl/NR/rdonlyres/4993D842-4855-423B-A9D1-F5CA62F0EDEB/0/KG11_huisstijl.pdf

Teunissen, C.E., Boxtel, M. van, Bosma, H., Bosmans, E., Delanghe, J., De Bruijn, C. *et al.* (2003). *Inflammation markers in relation to cognition in a healthy aging population.* J Neuroimmun: 134:142-50. http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=4702

Teunissen, C.E., Boxtel, M..P.J. van, Bosma, H., Jolles, J., Lütjohann, D., Bergmann, K. van, Wauters, A., Bosmans, E., Maes, M, Delanghe, J., De Bruijn, C.,Steinbusch, H.W.M., Blom, H.J., Vente, J. de (2001) *Serrumarkers in relatie tot cognitieve functies bij ouderen: Resultaten van de Maastricht Aging Study (MAAS).* Uit Teunissen, C.E., Boxtel, M. van, Bosma, H., Bosmans, E., Delanghe, J., De Bruijn, C. *et al.* (2003). *Inflammation markers in relation to cognition in a healthy aging population.* J Neuroimmun: 134:142-50. http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=4702

Vaillant, G.E. (2002). *Aging well-surprising guideposts to a happier life from the landmark Harvard Study of Adult Development.* Boston: Little, Brown and Co.

Vaillant, G.E. (1994). *Ego mechanisms of defense and personality psychopathology.* Journal of abnormal psychology 103: 44-50.

Van Marrewijk, M., & Timmers, J. (2003). Human capital management: new possibilities in people management. *Journal of Business Ethics, 44,* 171-184. In Luthans, F., Vogelsang, G. & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Visser, P., K. Henkens en J. Schippers (2003), Beeldvorming en stereotypering van oudere werknemers in organisaties. *Gedrag en Organisatie,* 16(1), pp. 2-22. In Hendrikse, W., Henkens, K. & Schippers, J. (2007). Werkgevers worstelen met Abraham (en Sara): 50-

plussers nog weinig in tel. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken (Nr. 3. 2007-23).* Den Haag: Boom uitgevers.

Vonk, R. (2007). *Sociale psychologie.* Groningen: Wolters-Noordhoff bv Groningen/ Houten.

Werner, E.E., & Smith, R.S. (1982). *Vulnerable but invincible: A study of resilient children.* New York: Mcgraw-Hill. In Werner, E.E., & Smith, R.S. (1982). *Vulnerable but invincible: A study of resilient children.* New York: Mcgraw-Hill

Werner, E.E., & Smith, R.S. (1992). *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood.* Ithaca, NY: Cornell University Press. In Masten, A.S., & Coatsworth, J.D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from succesful children. *American Psychologist, 53,* 205-220.

Wilson, E. O. 1998. *Consilience*. New York: Knopf. Uit http://www.knaw.nl/Content/Internet_KNAW/publicaties/pdf/991098.pdf#page=89

Wright, P.M., & Snell, S.A. (1999). Social capital and strategic HRM: It‟s who you know. *Human Resource Planning, 22,* 62-65. In Luthans, F., Vogelsang, G., & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Youssef, C.M., & Luthans, F. (2005). Resiliency development of organizations, leaders & employess: Multi-level theory building for sustained performance. In W. Gardner, B.J. Avolio & F.O. Walumbwa (Eds.), *Authentic leadership theory and practice. Origins, effects, and development.* Oxford, UK: Elsevier. In Luthans, F., Vogelsang, G. & Lester, B. (2006). *Developing the Psychological Capital of Resiliency.* Lincoln: University of Nebraska http://homepages.uwp.edu/crooker/745-Resile/articles/Luthans-etal-2006.pdf

Zimbardo, P.G., Espar, D. Berk, T. & Smit, H. (1993). *Discovering psychology: the self.* Utrecht; Teleac. In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Zubin, J. & Spring, B. (1977) Vulnerability: A New View on Schizophrenia. *Journal of Abnormal Psychology* 86, 103-126). Uit http://www.wpic.pitt.edu/research/biometrics/Publications/Biometrics%20Archives%20PDF/720Zubin19800001.pdf

Zuckerman, M. (1991). *Psychobiology of personality.* Cambridge: Cambridge University Press. In Hettema, P.J. (2002). *Persoonlijkheid van top tot teen.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Radio Publicity as a Simulated Dialogue of the Post-modern Society[1]

Małgorzata Haładewicz-Grzelak
Senior Lecturer, Politechnika Opolska, Poland

As Lacey (2000: 279) observes, the absence of literature in media studies that pays any sustained attention to listening is frustrating. There are several reasons for this. The first is, that as also noted by Lewis (2000: 161), "In advanced industrial societies there is a radical disjuncture: radio is everybody's private possession, yet no one recognizes it in public". This presentation will examine radio ads as a communicative event in a post -modern society, which will be done in compliance with the tenets of the ethnography of communication. I will also present the means of marketing linguistic products, which I singled out from the database, such as e.g. commodification of grammatical gender, securing a profit of linguistic distinction, or ennobling the consumerist discourse. The database for the research are 310 transcripts of radio commercials, recorded during the Christmas marketing hype in 2006.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.
The publication was co-financed by the EU and the European Social Fund. It is prepared in the framework of TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 project titled: 'Social Conflicts – Social Well-being and Security – Competitiveness and Social Development'.

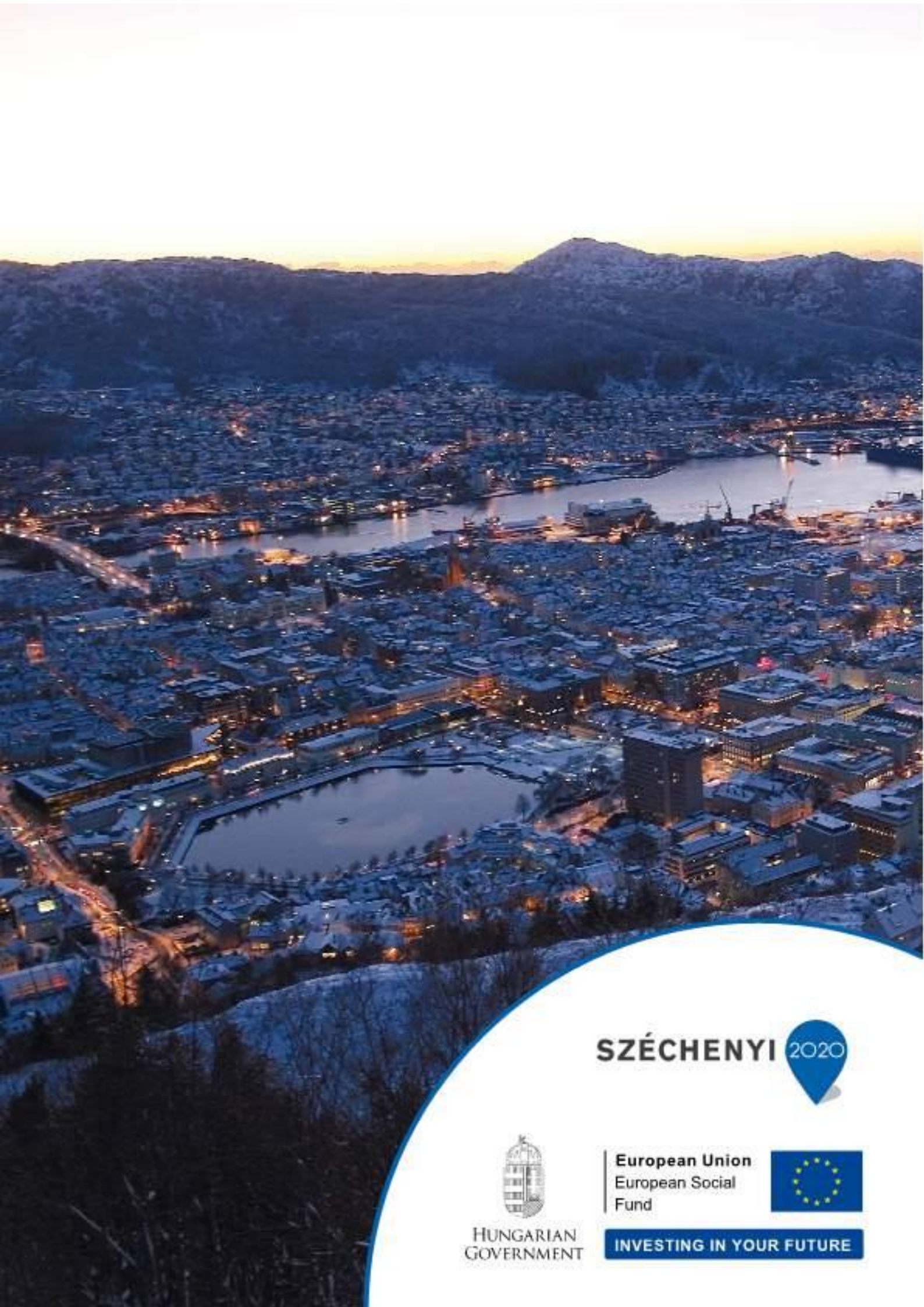

SZÉCHENYI 2020

HUNGARIAN GOVERNMENT

European Union
European Social Fund

INVESTING IN YOUR FUTURE